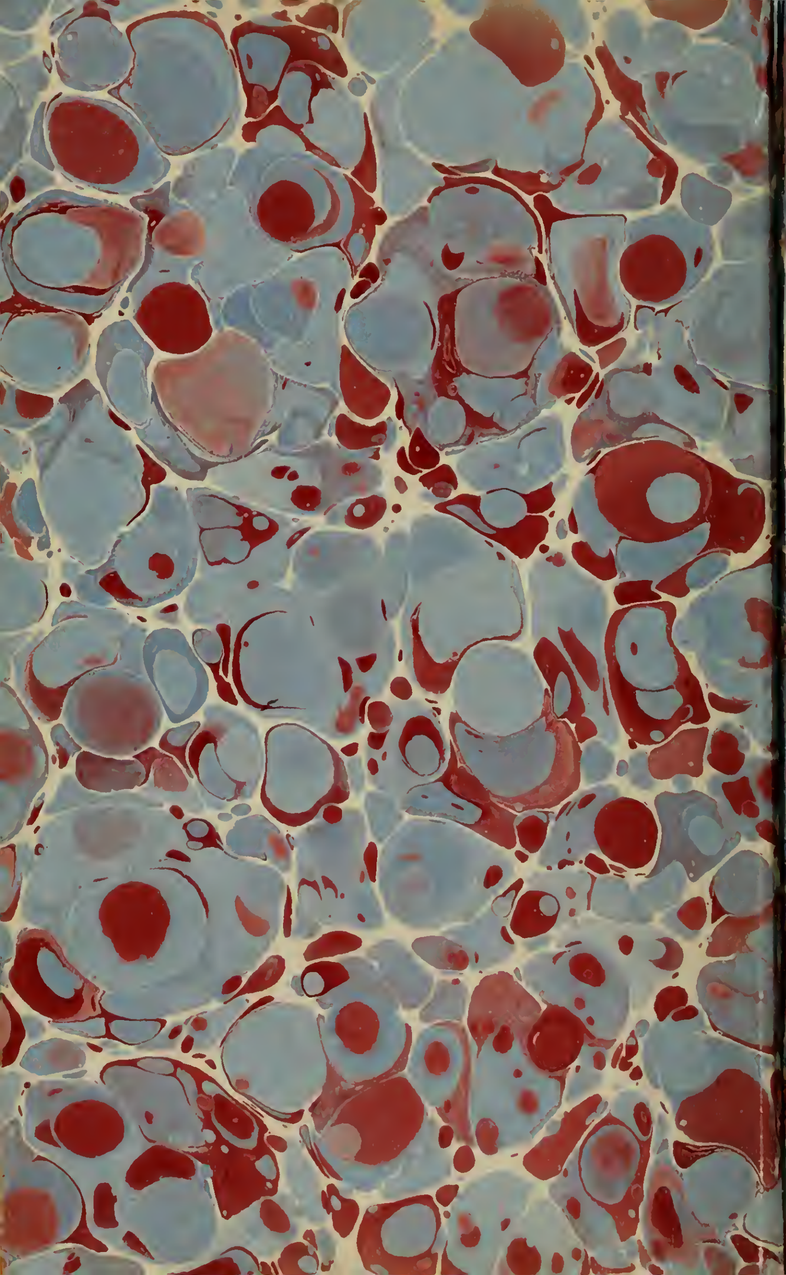
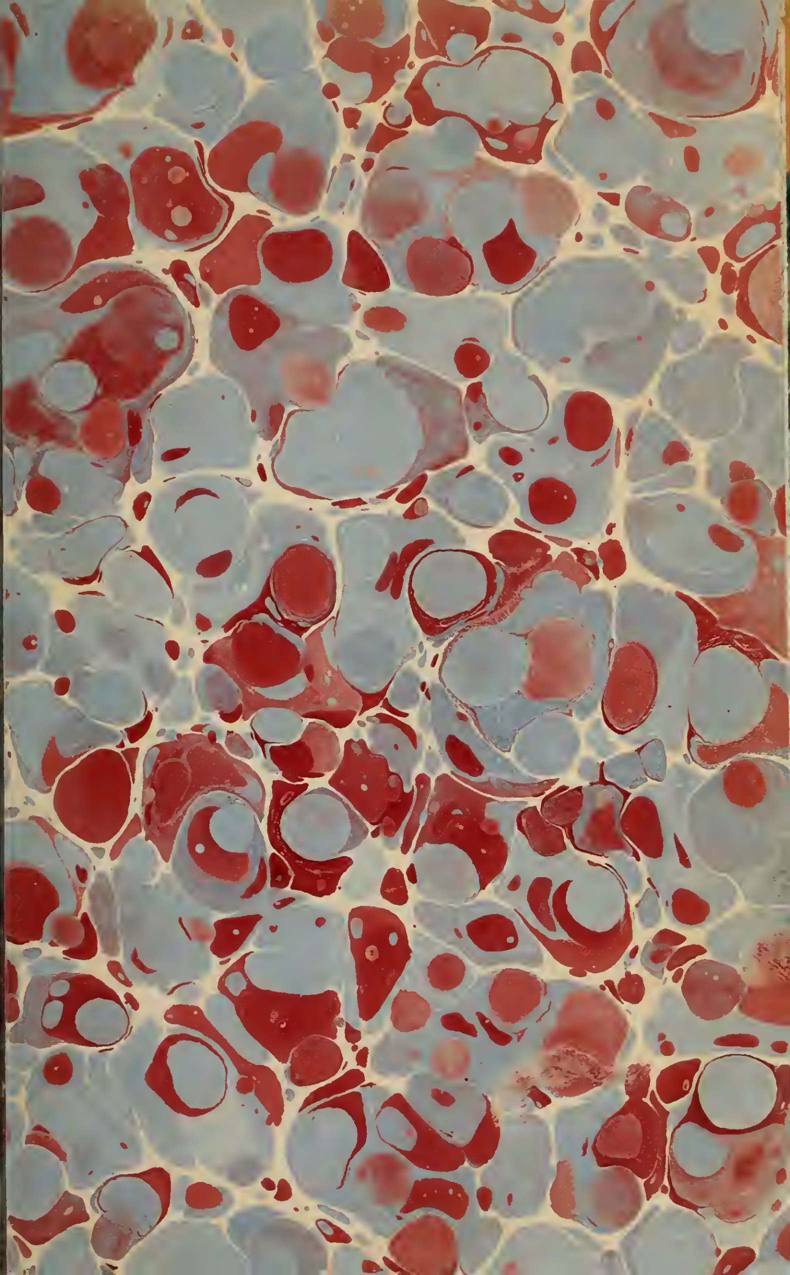

PRÆSTEGAARDSLIV

I

DANMARK OG NORGE

I TIDSRUMMET FRA

REFORMATIONEN TIL DET SYTTENDE AARHUNDREDES

SLUTNING.

AF

VILHELM BANG.

KJØBENHAVN.

FORLAGT AF UNIVERSITETSBOGHANDLER G. E. C. GAD.

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE.

1891.

LIBRARY
NOV 12 1974
UNIVERSITY OF TORONTO

Denne Skildring hviler paa de Oplysninger, jeg i „Historisk Arkiv“ for 1883 gav om Forhold i danske Præstegaarde og om Præsternes Liv og Færden i omtrent de første halvandet hundrede Aar efter Reformationen, i en Afhandling, der fremkom omtrent med samme Titel som nærværende Bog. Jeg anførte i „Historisk Arkiv“ en Del af de trykte Kilder, af hvilke jeg især havde øst; men i de mellemliggende Aar har jeg stadig gjort Notitser, der kunde tjene til at kaste mere Lys over de forskellige Forhold, ligesom jeg har haft Lejlighed til, uagtet det afsides Sted, jeg bor, dog at benytte en Del utrykte Kilder, saa denne Bog fremkommer egentlig som en fuldstændig, omtrent dobbelt saa stor, Omarbejdelse af Skildringen, som den i sin Tid forelaa i „Historisk Arkiv“.

Da en Opregning af alle de Værker, der have været benyttede ved Udarbejdelsen, og af hvilke nogle kun have ydet en enkelt eller nogle ganske faa spredte Oplysninger, vilde blive altfor uforholdsmæssig stor, og da denne Bog ikke gør Paastand paa at gaa eller gælde for videnskabelig, har jeg foretrukket slet ikke at foretage nogen saadan Redegørelse, ligesom jeg saa vidt mulig undgaar Henvisninger i Teksten, som virke forstyrrende paa Læsningen.

I.

Sammenligning med Forholdene i den katolske Tid. — Kaldelse. — Ægteskab („Konserveringssystem").

Det er et mærkværdigt Omslag, der i mangfoldige, man kunde vel næsten sige i alle Livets Forhold, skete ved Reformationen; men selvfølgelig maatte dens Indflydelse og Virkninger tydeligst mærkes i Præstestanden. Folket selv var maaske nok i den katolske Tid ikke rigtig paa det rene med, at der var Trang til en Kirkeforbedring; men da den viste sig, kommende sydfra som Tordenvejret, der skulde rense Luften, føltes det dog snart, hvor trykkende kvalmt der var i den katolske Kirke; og da Stormen var forbi, der havde bortvejret saa mange mørke Skyer, og Solen skinnede klarere, fandt Menigheden sig forholdsvis hurtig til Rette i de mange ny Forhold. Hvor galt det var fat i den katolske Kirke kort før Reformationen, fremgaar tydeligt af følgende Udtalelse af den katolske Teolog Bellarmin: „Nogle Aar før det lutherske og kalvinske Kætteri fremtraadte, fandtes der ingen Strenghed hos de kirkelige Domstole, ingen Tugt i Sæderne, ingen Kundskab om den hellige Litteratur, ingen Agtelse for de guddommelige Ting; ja, der var i det hele næsten ingen Religion." — Naturligvis blev mange endnu ved at holde

paa det gamle; især hang mange derved i Stilhed og i Smug, saa vi endnu et helt Aarhundrede efter Reformationen se nidkære Biskopper og Præster føre Kamp mod de Levninger, der hist og her vare tilbage af det, som med hine Tiders Yndlingsudtryk kaldtes „den papistiske Surdej.“

I den lutherske Kirke træde, i Følge Evangeliets hele Aand, Personlighederne stærkest frem, og da i en særlig Grad i Gejstligheden, medens de katolske Præster forsvinde som Draaber i det store Hav af gejstlige. Indtrædelsen i den gejstlige Stand var i den katolske Kirke ligesom et Brud med hele Fortiden; men Erfaringen og Historien lærer, at Bruddet ofte kun var tilsyneladende og udvortes. Dette var noget, som Menigmand langt lettere kunde faa Øjet op for end for Lærens Urenhed.

Især skulde jo Cølibatet drage en Skranke mellem den gejstlige Stand og de verdslige Stænder; derfor var det ogsaa en af de Skranker, der først maatte falde. Her i Norden havde der altid, ogsaa blandt Gejstligheden, været Uvilje mod Fordringen om Præsternes ugifte Stand. Deres løse Forbindelser med Husholderskerne, hvis egentlige Beskaffenhed Menigmands skarpe Blik snart gennemskuede, vakte med Rette Forargelse og Spot; og hvad der gik i Svang indenfor Klosterets hellige Mure, kom ogsaa til Folkets Kundskab som Rygter, der godtgjorde, at det tvungne Cølibat havde store Skyggesider. Det fortaltes, at det underordnede Tjenerskab i Klostrene for en Del bestod af Kvinder, som gik i Mandsdragt; og mere tendentiøs end vel egentlig sand er Beretningen om, at i St. Knuds Kloster i Odense laa engang Kokken, Kældersvenden og Bryggerkarlen i Barselseng paa samme Tid; men betegnende er den som udtalende Folkets Tanke. Og

ligesaa betegnende er det, at den sidste katolske Biskop i Ribe, Oluf Munk, der blev fængslet tillige med de ovrige Biskopper, kun fik Fængslets Dor aabnet for sig paa den udtrykkelige Betingelse, at han skulde gifte sig, hvilket tyder paa, at hans moralske Færd i den ugifte Stand ikke har været saa saare rosværdig. I Tydskland gave Luther og flere andre Reformatorer Eksemplet, idet de giftede sig trods deres aflagte Lofte om Colibat; og da deres Eksempel hurtig blev fulgt af andre Præster, og Munke og Nonner forlode deres Klostre, saasnart disse aabnedes, og indtraadte i Ægteskab, kan det ikke undre, at Katolikkerne gjorde sig lystige over en saadan Iver i at hylde Protestantismen i det mindste i det Punkt. Den bekendte Erasmus af Rotterdam ytrede: „Denne Tragedie kommer vel til at ende som en Komedie, idet alle blive gifte."

Skønt det her i Norden endog flere Aarhundreder efter Kristendommens Indførelse ikke hørte til Sjældenhederne, at der fandtes gifte Præster, saa at Ærkebiskopperne gentagne Gange maatte udstede alvorlige Forbud derimod, er det dog forst efter Reformationen, at man egentlig kan tale om Familieliv indenfor Præstestanden. Det varede da næppe heller mange Aar, for saa godt som alle Præster omkring i Landet ifølge Paulus's Paamindelse til Timotheus om, at „en Biskop skal være een Kvindes Mand", vare gifte. Hvad særlig Biskopperne angaar, da have alle de, der efter Reformationen have været ansatte her i det egentlige Danmark, været gifte; og ikke faa af dem have, efter at være blevne Enkemænd, indladt sig i ny Ægteskaber, saa at en enkelt, Poul Madsen, der, efter fra 1562 til 1569 at have været Biskop i Ribe, blev Sjællands Biskop og døde som saadan 1590, endog var fire Gange gift. I Norge derimod har den forste bergenske

Biskop Geble Pedersen ikke villet bryde det Cølibatsløfte, han i sin katolske Periode havde aflagt; og Trondhjems Biskop J. E. Gunnerus, der døde 1773, var ligeledes ugift til sin Død; men han har da været nær ved at blive gift, idet han nemlig havde været offentlig forlovet; og onde Tunger vidste at melde, at det vilde have været heldigst for ham, om han havde giftet sig.

Hvor underligt det end lyder, saa er det dog sandt, at de lutherske Præsters Ægteskaber i Begyndelsen havde meget imod sig, hvilket viste sig ikke blot i Papisternes svære Angreb derpaa, men ogsaa i den almindelige Mening. Derfor undlode hverken de tyske eller de danske Reformatorer at tage Præsternes Ægteskab i Forsvar; og medens Modstanderne især gik ud paa at vise, hvorledes Ægteskabet umulig kunde forenes med Præstestandens „renlivede“ Hellighed, pegede Reformatorerne stadig paa, at alle deres Modstanderes Slutninger i den Bevisførelse stred ligesaa meget mod den sunde Sans og menneskelig Erfaring som mod den hellige Skrift; der vises netop, hvorledes Præstens Ægteskab baade kan og skal helliges, hvorledes Præstens ægteskabelige og huslige Liv øver velsignelsesrig Indflydelse paa hans Embedsførelse, — hvorledes han som Ægtefælle og Fader ikke blot er i Stand til at give sin Menighed et godt Eksempel, men som Prædikant og Sjælesørger ganske anderledes end den ugifte kan gaa ind paa Forhold, hvis Glæder og Sorger han kender af egen Erfaring. Melankton fortæller, hvorledes han tillige med Luther og nogle andre af Reformatorerne engang havde været i en Samtale indbyrdes om Forældres Følelser overfor Børnene; da saa den tilstedeværende Amsdorf ytrede: „Jeg veed, hvorledes det er,“ havde Luther afbrudt ham med disse Ord: „I veed

aldeles intet om den Ting;“ Amsdorf forblev nemlig ugift.

Selvfølgelig paamindes Præsterne ofte om at se sig vel for, inden de beslutte sig til at „tage en Hustru til Ægte.“ Skaanes anden lutherske Biskop Niels Palladius, en yngre Broder til Sjællands endnu mere berømte Biskop Peder Palladius, giver i sin Bog „Det hellige Ægteskabs Ordensregel“ i al Almindelighed gode Raad om, hvad enhver vel bør overveje, før det vigtige Skridt gøres. „Manden,“ siger han, „skal saaledes skaffe sig Underretning, om den, han begærer til Ægte, er „lad, ørkesløs, en Vinduesfugl, løsagtig, eller om hun er tugtig, tro, sanddru og en god Husholderske; thi et vel optugtet Bårn lader sig regere af sin Mand; men er hun ikke optugtet hjemme, saa er hun siden ond at tæmme.“ Endvidere indskærper han, at „den Mand, der vil kristelig regere sin Hustru, skal straks fra Begyndelsen holde hende til Husholdning, ikke lade hende være aldeles ledig, at gaa og strabadse i alle Gader eller staa idelig i Døren og Vinduerne og holde lang Faddersnak; men hun skal vænne sig til Kvindearbejde og Husholdning og hjælpe til Næring det bedste, hun kan;“ og om Forholdet mellem Ægtefolk giver han følgende vise Regel: „Manden skal holde sin Hustru for den skønneste, klogeste og dydigste Kvinde, som kan være paa Jorden; Kvinden skal i lige Maade tænke det samme om sin Mand; her udi skal Mand og Kvinde have Ægteskabs-Øjne og ikke Skalke-Øjne.“

Naturligt er det da ogsaa, at der gives særlig alvorlige Raad og Formaninger til Præsterne om, hvad de skulle se hen til, naar de ville gifte sig. Den bekendte Niels Hemmingsen, der døde 1600, og som nok kunde

tale med af egen Erfaring, da i det mindste det ene af hans tre Ægteskaber var saare ulykkeligt, paaminder blandt meget andet om, at „naar en Præst har besluttet at gifte sig, skal han først henvende sig til Gud med Bøn om en Hustru, med hvem han kan leve i Fred og Gudsfrygt. Mange bøde med Rette, fordi de ikke have deres Hustru fra Herren, men fra Bakkus og Venus. Han beraader sig med gudfrygtige Venner og udforsker ikke Pigens eller Enkens Sindelag paa Rufferes Vis, men han begærer hendes Jaord ved en ærbar Sendelse af sine Venner; nægtes det ham, saa er hun ikke den, som Gud har bestemt ham; faar han det, saa tør han haabe, at Gud selv har vist ham hende. Et løsagtigt eller beskæmmet Fruentimmer bør en Præst ikke tage til Hustru; maaske kunde hun forbedres. og det kunde være en Kærlighedsgerning at tage hende fra Satans Skole i Kristi Skole; thi Præstens Hus skal være en Kristi Skole; men det er dog altfor usikkert at indlade sig paa.“ Fremdeles siger Hemmingsen: „Fire Ting bør Præsten tage i Betragtning, naar han vil gifte sig: om Pigens Forældre ere ærbare og gudfrygtige Folk, om hendes Sæder ere adstadige og og dydige, om hun forstaar nogen kvindelig Gerning, og om hun har et godt Rygte. Hendes Øjne maa være blufærdige; hendes Gang maa ikke være affekteret; mange gynge Legemet frem og tilbage som i Bølgegang, naar de gaa; andre slaa med Nakken, og atter andre have andre Unoder, som forraade den ukyske Sjæl. Det baader ikke en Præst at tage en Hustru, som kun synes født til at fortære, hun bør have gaaet med i Husholdningen hos sine Forældre. Da Kirkens Tjenere ingenlunde turde gøre Regning paa en sorgfri udvortes Stilling, maa en Præstekone kunne, hvis det er fornødent, søge sit Udkomme

paa en ærlig Maade ved sine Hænders Gerning, dersom Omstændighederne skulde kræve det; thi Præsten og hans Hustru maa være belavede paa alle Slags Kaar. Dog skulde denne Betragtning ikke afholde nogen fra at begynde sit huslige Liv. Har en Præst faaet en saadan Hustru, saa skal han i Gudsfrygt holde sin Trolovelse og sit Bryllup og med sine Bønner indbyde Guds Søn, som vil mildne, hvad Modgang der i den ny Forbindelse kan komme, og forvandle Vand til Vin."

Dette var jo meget skønne Grundsætninger, som Hemmingsen opstillede for Præsterne, der vilde gifte sig; men Erfaringen viste desværre, hvorpaa der nedenfor adskillige Gange vil anføres Eksempler, at de gode Præster ikke lagde sig disse Formaninger ret paa Sinde, men toge mange andre, og det til Dels højst uheldige, Hensyn, naar de vilde indtræde i Ægtestanden.

Det er en Selvfølge, at det i Begyndelsen kun var smaa Fordringer, der med Billighed kunde stilles til de lutherske „Prædikere" — saaledes yndede man at kalde dem i Stedet for „Præster", ligesom man ønskede det gamle Navn „Biskop" afløst af Ordet „Superintendent"; men de gamle Benævnelser vandt dog Sejr, de havde adskillige Aarhundreders Hævd og vare altfor sammengroede med Folkets Bevidsthed. Ganske vist ytrer Niels Hemmingsen som sin Mening, at det egentlig ikke var ringe Fordringer, man burde stille til Ordets Tjenere med Hensyn til deres videnskabelige Dannelse; men han havde altfor megen Besindighed til, naar han betragtede Kirkens daværende Tilstand, saa at lukke Øjnene for, at Omstændighederne bød at nedstemme disse Fordringer; og hvad

han anfører om Præstens boglige Kundskaber, Læsning og Studeringer, indskrænker sig derfor til det nødtørftigste.

Det var forskellige Slags Mennesker, som i det sekstende Aarhundrede bleve Præster. Først 1569 blev det bestemt, at ingen maatte kaldes til Præst, før han havde studeret nogle Aar ved Kjøbenhavns Universitet, et Paalæg, der næppe er blevet overholdt, men mange Gange og paa mange Maader blev omgaaet. Ofte maatte man nøjes med ærlige Haandværksmænd, der til Nød kunde læse en Prædiken op af en Postil, men som vistnok i Regelen vare besjælede af Iver for Evangeliet, og som vel ogsaa stundum vedbleve paa apostolisk Vis at forene det tidligere Haandværk med Præstegerningen; endnu den anden lutherske Præst i Janderup ved Varde, Anders Hansen, der døde 1584, var tillige Sognets Smed. Det var heller ikke usædvanligt, at Biskoppernes og de verdslige Betjentes Skrivere, Fogder og Tjenere bleve Præster; ja, Kirkeordinansen af 1537 synes endog indirekte at give Hentydning til, at man i Præstens Kusk kunde se en vordende Præst. 1550 anbefalede Fyns Biskop Jørgen Sadolin til at blive Præst en Mand, som i sin Ungdom havde været Klerk, men senere i en Aarrække været „en ærlig Raadmand“; samtidig anbefalede han en Person, som ganske vist i sine yngre Dage havde været Kapellan, maaske katolsk, paa Taasinge, men siden i mange Aar Degn sammesteds samt Tingskriver der paa Øen.

Mange Steder var det de fordums katolske gejstlige, Præster og Munke, som efter Kirkeforandringen bleve lutherske Præster, men som jo formodentlig i saa Henseende mere eller mindre ere gaaede paa Akkord med deres Samvittighed; om deres oprigtige Hengivenhed for det ny maa der da vistnok ofte næres stærk Tvivl; som

naar vi høre om, hvorledes Sognepræsten i Kettinge paa Lolland, Magister Kristjern, i 1543 blev afsat fra sit Embede, fordi han bevislig, trods mange Paamindelser fra Superintendenten, Provsten og Herredspræsterne havde vedblevet med den offentlige Paakaldelse af Helgene og havde holdt latinske Sjælemesser, ganske som i Pavedømmets Dage. Han kunde heller ikke bevise, at han levede i lovligt Ægteskab med den Kvinde, som han havde i sit Hus, og med hvem han havde Børn. Provsten havde tidligere forbudt ham hans Embede, indtil hans Sag var bleven undersøgt af Lensmanden og Superintendenten, men dette Forbud havde han aldeles ikke agtet, og han vilde heller ikke nu love nogen Forbedring, men udstødte kun Trusler og „æventyrlige onde Ord“ mod sine Dommere.

At Adelsmænd traadte ind i den gejstlige Stand, havde tidligere ikke været saa sjældent; det var da mest de yngre Sønner, som paa den Maade bleve forsørgede, idet de da kunde være sikre paa de store Præbender, medens smaa Landsbykald selvfølgelig ikke attraaedes af dem. Ved Reformationen se vi ogsaa heri en stor Forandring, idet en Del af Adelstanden steg, til Dels paa Gejstlighedens Bekostning; og Mænd blandt de fornemme adelige kunde det næppe falde ind at gaa Præstevejen. Men vi finde, at 1638 var den lærde Holger Rosenkrands til Rosenholm ikke utilbøjelig til, med Titel af Ærkebiskop, at bestige Sjællands Bispestol, en Stilling, i hvilken han visselig kunde have gjort Fyldest saa godt som nogen. Det var hans Mening, at den ærkebispelige Værdighed her i Landet for Fremtiden skulde være forbeholdt Adelen, og det med verdslig Magt og Myndighed, ligesom i England; dersom dette var kommet til Udførelse, vilde Aristokratiet have faaet en mægtig Støtte i Kirken, og Statsforandringen

1660 vilde næppe være bleven sat igennem. Holger Rosenkrands døde 1642; men efter Ærkebiskop Hans Svanes Død 1668 optog hans Søn Jørgen Rosenkrands til Kjeldgaard, der var Hofmester paa Sorø Akademi og ligeledes en lærd Teolog, Faderens Plan, men med ligesaa lidet Held.

Hvor ringe de ny Biskoppers Lønning og Vilkaar vare i Forhold til de styrtede Kirkefyrsters, der stundum kunde møde med et Følge af et halvt hundrede Tjenere, og som optraadte med fyrstelig Pragt som Tegn paa, at de ofte havde mer end fyrstelig Magt, se vi det bedste Bevis paa i Kirkeordinansen, der bestemte, at en Biskops Løn skulde være tilstrækkelig til at holde — „kun“ maa vi tilføje — to Piger, en Skriver, en Køresvend og en Dreng; „og her“, hed det, „kan det gaa saa meget des bedre, om denne Dreng holdes til Bogen, og disse Tjenere lære noget af den hellige Skrift.“

I Reformationstidens oprørte Bølger kunde en Del af de ringere stillede Adelsmænd ikke holde sig oven Vande, og vi træffe da flere Eksempler paa, at Mænd af adelig Herkomst ere blevne Præster kort efter Reformationen. Hvad der har bidraget dertil, har vistnok for en Del været, at flere af disse Slægter mistede deres adelige Privilegier, fordi de i Grevefejden, tvungent eller frivillig, havde sluttet sig til den fordrevne Konges Parti; eller ogsaa er det Tilfælde indtruffet, at en Adelsmand ved at gifte sig med en „ufri“ har bevirket, at Adelsbrevet er blevet kasseret, og Sønnerne have da maattet tage til Takke med, og vel ogsaa været glade ved, at blive Præster.

Det maa vist anses som et stort Held, at det evangeliske Præstehus i den lutherske Kirke i det hele taget

maa regnes for at være udsprunget af Middelklassen, af Borgerstanden, altsaa staaende midt imellem Adelen og Bønderne, og saaledes i Stand til at paavirke begge disse to Stænder i lige høj Grad. Thi den gejstlige Stand er som ingen anden bestemt til at færdes blandt alle Stænder, paa det fælles Grundlag af menneskelig Trang og med den fælles Higen efter guddommelig Naade; den kunde mægte at hæve de i social Henseende lavere stillede, men i den sikre Følelse af aandelig Jævnbyrdighed formaaede den ogsaa at holde de i Samfundet højere stillede vaagne og modtagelige for de højeste Interesser.

Til Borgerstanden hører i denne Sammenhæng ogsaa Gejstligheden; det maa dog bemærkes, at medens det, som anført, kun var sjældent, at Mænd af adelig Herkomst bleve Præster, skete det meget hyppig, — Eksempler i Hundredevis vilde kunne opregnes — at Bondesønner kom til at gaa den studerende Vej, og da, naar Lykkens Vind vilde føje dem, bleve Præster, og det stundum i deres Fødesogn. Den berømte Niels Hemmingsen var en lollandsk Bondeson; og der haves Beretninger om ikke faa, der, ligesom i en noget tidligere Tid Morten Børup havde gjort, løb bort fra „Fogdens slemme Krabask“ og bleve optagne i en Latinskole; saaledes den meget omtalte Tychonius's Fader, Lars Tygesen, der døde 1700 som Præst i Sal ved Holstebro; han var en begavet Bondesøn fra det fattige og magre Hedesogn Haderup; da han ikke kunde faa Forældrenes Tilladelse til at følge sin Lyst og give sig til Studeringen, løb han hjemmefra og gav sig i Latinskole; da Faderen nu nok kunde vide, hvor han skulde søge sin forsvundne Søn, gik ogsaa han til Købstaden og hentede Sønnen med sig ud fra Skolen og hjem igen til Bondearbejdet; dette gentog sig et Par

Gange, men da Sønnen tredje Gang var løben til Skolen og sagtens har faaet Rektoren eller Præsten eller ansete Borgere til at tale sin Sag, har Faderen endelig givet sit Minde til, at Lars kom til at vandre ad den studerende Vej, hvilket han bagefter vel næppe har fortrudt. — Jørgen Hansen Horne, der døde 1704 som Præst i Torslev i Vendsyssel, var en Bondesøn fra Horne paa Fyn; om ham berettes, at Begyndelsen til hans Studeringer var det, han kunde opsnappe ved som Tjener paa Hvedholm at lytte til den Undervisning, hans Herskabs Sønner fik af Hovmesteren. — Ogsaa for fattige Borgermænds Børn kunde det tit falde vanskeligt at faa Lov til at følge deres Lyst til Bogen; Mads Pedersen Rostok, der 1714 døde som Præst i Middelfart og havde et i sin Tid anset Navn som opbyggelig Forfatter, var Søn af en fattig Skomager i Ribe, men havde en afgjort Ulyst til at „blive ved sin Læst"; stundum skjulte han sig i et Skab for at slippe, men frem maatte han. Saa skete det, at da han en Dag var bleven sendt i Byen for at købe et Ottingkar Ærter, fandtes der mellem dem 2 Mark; det ansaa Faderen som et Himlens Tegn paa, at Drengen dog burde studere, han købte Skolebøger for de to Mark og fulgte Drengen til Rektoren.

Som ovenfor bemærket have vistnok de allerfleste Præster i den første Tid efter Reformationen været gifte; at dette har været Tilfældet med dem, der fra verdslig Stand bleve overflyttede i den gejstlige, er saa naturligt; og mangen brav Smedekone eller Væverkone er en skøn Morgen vaagnet som Præstekone. Det blev endog anset som et Tegn paa evangelisk Rettroenhed hos en Præst, naar han var gift, eller maaske snarere som Vedhængen

ved Papismen, naar det modsatte var Tilfældet. De fleste af dem, der havde været Præster i den katolske Tid, lode sig da ogsaa under de forandrede Forhold vie til deres Husholdersker, „Dejer“, som de kaldtes, hvorved de tidligere Børn bleve legitimerede. Enkelte have dog ikke været saa helt villige dertil; det berettes saaledes om den første Præst i Vester-Velling og Skjern i Viborg Stift, at han „var ugift, men havde Dejer“; og hans Herredsbroder, Just Lauridsen i Vinkel, Fader til den som Digter og især som dramatisk Forfatter bekendte viborgske Præst Hieronymus Justesen Ranch, vilde heller ikke gifte sig med sin tidligere Deje; „Jeg er viet til den hellige aandelige Moder, og skulde jeg nu vies til din Hore?“ sagde han, da enten hun selv trængte ind paa ham om Ægteskab, eller han fik Paalæg derom fra højere Vedkommende; thi man har Eksempel paa, at en Biskop ved sin Visitats ligefrem har stillet en Præst Valget imellem at blive viet af ham paa staaende Fod eller at takke af fra sit Embede. Men naar der kort efter Reformationen kom Paalæg til alle Præster om at gifte sig, „hvis de vilde undgaa Bandsættelsens Straf,“ da maa Meningen heraf vistnok være, at de, der havde Dejer, skulde ægte disse; ellers vilde det synes at være et altfor haardt Baand paa den personlige Frihed, og ligefrem stridende mod Paulus's Ord 1 Kor. 7.

Inden vi imidlertid komme nærmere ind paa Præsternes ægteskabelige og øvrige huslige Forhold, maa vi kaste et Blik paa den Maade, hvorpaa de bleve kaldede til Embederne. Vi se da her, at Menighedens Valgret, der siden Indførelsen af den fri Forfatning har været fordret mange Gange og paa mange Maader, fandt Sted

i hin fjerne Periode; men det turde maaske nok vise sig, at Skyggesiderne derved havde Overvægten over Lyssiderne. Naar et Præstekald blev ledigt, skulde Provsten indfinde sig i Kirken, indlede Vakancen med Bøn om, at der maatte beskikkes en god Sjælehyrde, og foranstalte Forberedelserne til Valget, som foregik derved, at et Udvalg paa syv Menighedsmedlemmer traadte sammen med Provsten og under hans Forsæde valgte en Præst, hvis Valg da skulde stadfæstes af Lensmanden, efter at han var bleven prøvet af Superintendenten. Men der var mange Indflydelser, som gjorde sig gældende. Vi se saaledes selv i den første Tid efter Reformationen flere Eksempler paa, at en Biskop vilde søge at paatrænge et ledigt Kald en Mand, han i særlig Grad ønskede ansat; stundum er det vel nok gaaet i Orden paa den Maade; men hvor Sognefolkene have klaget over, at deres Valgret saaledes berøvedes dem, eller i alt Fald indskrænkedes, kunde vedkommende Biskop vente sig en dygtig Tilrettevisning fra Regeringen. Naar der i et Pastorat boede en Adelsmand, fik denne let en stor Indflydelse paa Embedsbesættelserne, selv om han ikke var Kirkens Patron; og var det et Sogn, hvor Bønderne vare Fæstere, turde disse vel næppe modsætte sig Herremandens Ønske i saa Henseende, — det kunde let komme dem dyrt at staa. Naar Valgmændene ikke kunde enes om Besættelsen, blev Sagen undertiden indanket for Kongen, der da som „øverste Biskop" overhuggede den gordiske Knude ved selv at udnævne en Præst, ligesom det kunde træffe, at han skrev til et Pastorat og udtalte Ønsket om, at der valgtes en af ham udpeget Mand, enten naar det var i en Egn, hvor han jævnlig opholdt sig, for Eksempel for Jagtens Skyld, eller af andre Grunde; det var saaledes et Ønske paa

højere Steder, at der altid skulde være en særdeles dygtig Præst i den lille By Rødby, som var det sædvanlige Overfartssted til Tyskland, for at de fremmede, der benyttede den Vej, kunde se, at „vi har ogsaa Folk paa Bjærget.“ Om Kong Kristian den Fjerde berettes det, at naar han paa sine idelige Rejser i Danmark og Norge traf paa en velstuderet, frimodig og veltalende Landsbypræst, noterede han det straks, og ved første Lejlighed drog han ham frem til et bedre Kald, ofte til Hovedstaden, ja endog til sit Hof. Imidlertid kunde det dog træffe, at Præsterne slet ikke vare taknemmelige over de Embeder, der ved Protektion vare skaffede dem; saaledes fortælles det om Hr. Laurids Pedersen, der 1678 blev Sognepræst i Hjørring, især ved Hjælp af Fru Hippolyte Hahne, hos hvem han var Huslærer, og som ham uafvidende havde skaffet ham Kaldet, at han ytrede sin Tak til hende med følgende Ord: „I maatte ligesaa gerne have skaffet mig til at vogte Hjørring Fæ!“

Efterhaanden blev den fri Valgret indskrænket, især under det stærke Tryk, hvorunder Bondestanden levede; og i Tiden kort efter Suverænitetens Indførelse kan Valgretten regnes for største Delen, hvor der endnu fandtes Spor af den, at være bleven en Formsag, eller at være gaaet fra Befolkningen over i Adelens og den øverste Kirkebestyrelses Hænder, hvilket vel i alt Fald til Dels maa anses for et gode, da Bondestanden paa mange Steder havde misbrugt sin Myndighed, noget, som for den Sags Skyld ogsaa Adelsmændene tit gjorde sig skyldige i, saa Misligheder ved gejstlige Embeders Besættelse gik i Svang paa mange Maader. Efter Regeringsforandringen 1660 skete ganske vist Besættelsen af de kongelige Præstekald — paa Landet endnu den mindste Del af

Kaldene — gennem det danske Kancelli, men især under Kristian den Femte næsten altid ved Anbefalinger, paa Hofgunstens Vej og ved de mægtiges Indflydelse. Oversekretæren Moth var vel den, som havde mest at sige i saa Henseende; men han maatte dog ofte dele Magten med andre Stormænd. Biskopperne stode ikke tilbage i at bruge deres Anseelse og Indflydelse eller Forbindelse med Ministrene og andre Hoffets Herrer. Var en Kandidat saa heldig at staa i Familieforhold til eller at være i Bekendtskab med en Biskop, gik han ikke let Glip af et Kald, hvortil denne anbefalede ham. — Det kunde træffe sig, at et Embede kom til at blive staaende ledigt endog i aarevis, fordi de forskellige Autoriteter, der havde noget at sige ved Besættelsen, ikke kunde blive enige: undertiden blev det først afgjort af Retten efter en lang Proces; men i Nørre Jærnløse og Kvandløse paa Sjælland var der 1655 hele tre Kandidater, som maaske alle havde lige stor Berettigelse; en adelig Frue, der boede i Annekset, valgte en, Kaldsmændene i Hovedsognet en anden, og Provsten igen en tredje; denne sidste gik af med Sejren, da en Dom havde bestemt, at Lodtrækning skulde anvendes i dette Tilfælde.

Ved „Simoni" forstaar man som bekendt den Forbrydelse, at en Mand ved Penge eller Gaver kommer i Besiddelse af et gejstligt Embede; Benævnelsen stammer fra den Simon Magus, om hvem det meldes i Apostlenes Gerninger, ottende Kapitel, at han kom til Apostlene og bragte dem Penge for ved Hjælp af disse at købe sig Aandens Naadegaver. Simoni har sikkert ofte fundet Sted i den katolske Kirke; og den ændrede Kirkeordinans af 1539, der paa en Maade var den dansk-lutherske Kirkes Grundlov, taler da ogsaa om de Midler, der kunde bruges

for at forebygge Simoni; den sørgelige Virkelighed viser sig snart, maaske især ved de Kald, med hvis Besættelse Adelsmændene havde at gjøre, saa Embeder formelig bleve solgte for en vis Købesum. Der udkom jævnlig kongelige Forordninger, som skulde hemme Fristelserne til at begaa Misligheder i saa Henseende. 1593 udtalte saaledes et Kongebrev, at ikke alene skulde den Præst, der havde givet Skænk og Gave, afsættes og aldrig mere stedes til gejstlig Befordring, men ogsaa de, der havde modtaget saadant, skulde betale det dobbelte til nærmeste Hospital; og dernæst, var det en Lensmand, skulde han miste sit Len, var det en Superintendent eller Præst, sit Embede; var det en Adelsmand, skulde han tiltales for Retten, var det en Bonde, miste sin Gaard. Ogsaa hvor Kongen havde Kaldsretten, modtog Regeringsherrerne Bestikkelser og besatte Kaldet under Hensyn dertil. Beskyldningen for paa saadan ulovlig Vis at have beriget sig var ogsaa et af de Klagemaal, der rejstes mod Griffenfeld, og Beskyldningen har heller ikke været ganske uden Grund; da denne Ankepost blev ham forelagt, svarede han: „Med Køb og Salg har jeg intet haft at gøre; men Regalering har jeg ikke forsmaaet, men modtaget." Denne Klage var ogsaa en af de vigtigste til at fælde ham. I det hele taget var det i Datiden meget almindeligt, at Embedsmændene „ikke forsmaaede" Gaver, som de, for paa en vis Maade at have Ryggen og den maaske noget elastiske Samvittighed fri, ofte lode komme til sig ad Omveje. Holberg taler jo om den Landsdommer, der aldrig selv vilde tage mod Gaver, men gerne tillod, at de bragtes til hans Hustru. — Præsten Knud Jensen i Fensmark blev 1620 afsat som overbevist om Simoni; han blev derpaa Organist i Næstved, men var i alle Henseender

en daarlig Person, som snart blev afsat fra Organistbestillingen for bespottelige Ord mod Gud. Især synes det at have været efter Enevældens Indførelse, at Simoni kom til at grassere; men det blev strengt paatalt i Kristian den Femtes sidste Regeringsaar; og 1700 udstedte Frederik den Fjerde en Forordning, ifølge hvilken det paalagdes Præsterne at aflægge Ed for Biskoppen paa, at de ikke havde givet, ladet give eller lovet at ville i Fremtiden give det ringeste i Penge eller Penges Værd for Embedet, og paa at det ikke var erhvervet ved Giftermaal eller ved andre ulovlige Midler. Allerede tidligere havde man anset det for en Nødvendighed undertiden at forlange, at en hel Egns eller et helt Stifts Gejstlighed afgav edelig Erklæring om ikke at være kommen i Embede ved Simoni eller hvad derunder kunde henføres; en enkelt har da maattet tilstaa, at han havde givet noget for at faa sit Kaldsbrev udstedt; men de allerfleste have med ren eller mindre ren Samvittighed nægtet det. 1682 synes det især at have været helt galt fat oppe paa Rysenstens Gods i Lemvig-Egnen, hvor det mentes, at der fandt formelig Salg af Præstekald Sted. Biskoppen maatte derfor paa Regeringens Vegne anstille Undersøgelser paa Stederne selv, indstævne Præsterne og i Kirkerne under Ed affordre dem deres Erklæring. Præsten Peder Kragelund i Engbjærg tilstod, at da han var kaldet af General Ryse, paa hvis egen Opfordring han havde søgt Kaldet, og forlangte sit Kaldsbrev af dennes Forvalter, „kunde det ej paa andre Manerer erlanges, end at ham af mig, Spot at undfly, maatte tilsiges 400 Rdl., hvoraf en Del straks blev betalt, en Del siden klareret, og Obligationen hjemløst.“ Kristoffer Lime i Fjaltring erklærede, at Baron Ryse havde takseret dette Kald til 300 Rdl., hvilket

kunde ses af Baronens Brev til sin Forvalter, der var Præstens Morbroder; han fik dog Fjaltring Sognekald, maaske ved Onkelens Hjælp, for 200 Rdl., hvorfor Præsten udstedte en Obligation, han senere indfriede. Ligeledes skal Peder Pedersen Bay i Brorstrup 1657 have faaet sit Embede for en Betaling af en Sølvkande og 300 Daler; og Kristen Schytte, der 1691 døde som Sognepræst i Vestervig, har maattet tilstaa, at hans Fader i sin Tid havde været nødt til at give Patronen Jokum Irgens til Vestervigkloster 500 Daler, hvis han skulde opnaa Lov til at faa Sønnen til Kapellan.

Dette er kun enkelte Eksempler paa Simoni i Ordets mest ligefremme og oprindelig Betydning; men Simoni kunde ogsaa fremtræde under en mere maskeret Form. Grænsen mellem Simoni og Ikke-Simoni er ikke let at drage, idet adskillige ved det Begreb kun have forstaaet at give rede Penge for Kaldet; men forskellige Landemoder maatte indskærpe, at ingen for at blive valgt maatte love Bønderne at afstaa dem noget af Præstegaardens Jord; saaledes dekreteres allerede 1567 paa Sjællands Landemode, at „ingen maa for at komme til Kald give Bønderne en Tønde Øl, drikke sig drukken med dem, love dem Ager og Eng osv.“ 1619 blev Jens Olesen Riber i Hunseby dømt fra Kaldet, fordi han havde faaet det ved at fraskrive sig (d. v. s. Præsteembedet) noget Jordegods. Simoni maa det vel egentlig ogsaa kunne kaldes, naar en Mand gav hele sin Fremtids huslige Lykke bort for at blive Præst, saaledes som naar en Herremand benyttede sin Kaldsret til paa den Maade at faa en Mætresse forsørget; eller naar Præsten lovede at gifte sig med Fruens Kammerpige — hvilket maaske i mange Tilfælde kom ud paa eet, — Fruentimmer, som

vragedes af Ladefogden. Hvad Agtelse en Præst, der ved et saadant Middel havde faaet et Kald, maa have haft for Embedet og for sig selv, og hvad Agtelse Menigheden maatte komme til at nære for ham og for Præstegaarden, vil enhver let kunne indse.

Nedenfor vil blive anført en Del flere Eksempler paa, hvorledes det, ganske vist i en anden Henseende, gik til med Besættelsen af Præstekald; her skal kun tilføjes, at det ofte var helt uvedkommende Hensyn, der toges ved Præstevalgene: en Mand blev saaledes valgt alene af den Grund, at af hans to Medbejlere var den ene halt, den anden skævhalset, hvilke Legemsfejl Bønderne ikke kunde lide.

Her i Landet, saa vel som i Tyskland, havde man med Hensyn til Præsteembeders Besættelse den Vittighed, at den, som ikke kunde blive Præst ved Genitiv (Slægtskab), søgte at blive det ved Dativ (Gaver). I Tyskland udvidede man denne grammatikalske Vittighed, maaske noget søgt, ved foruden Genitiv og Dativ at sige, det kunde ske ved Nominativ (Udnævnelse), ved Vokativ (Kaldelse), Akkusativ (Beskyldninger mod Præsten), og ved Ablativ (Forflyttelse).

Hvad der falder stærkest i Øjnene ved Betragtningen af Præstekaldene og Præstefamilierne i hin Tid, er det saakaldte „Konserveringssystem“, nemlig at Embedet bevaredes, „konserveredes“, i samme Familie, enten derved, at Enken blev gift med Eftermanden paa Stedet, eller at en Søn blev Faderens Eftermand. I sidstnævnte Tilfælde havde vel i Regelen Sønnen været sin Faders Kapellan og endnu i Faderens levende Live efter Kunstens Regler været udnævnt til hans Successor, — hvilket for Resten

i det smaa ikke var andet, end hvad Præsterne havde lært af Kongerne, som jo i det daværende Valgrige Danmark søgte at sikre en Søn Tronen ved at faa ham, ofte i en meget ung Alder, udvalgt til Efterfølger; tit er noget lignende sket, idet en Svigersøn er traadt ind under en tilsvarende Omstændighed. At disse to Tilfælde ofte indtraadte, oftere end det egentlig var heldigt, kan ses af, at der endog 1597 udgik den rigoristiske Bestemmelse, at ingen Præst maatte faa sin Søn til Kapellan. Forbudet var begrundet i, at de unge Præstesønner i sikker Forventning om Faderens Kald ikke brøde sig om deres Studeringer, men hengave sig til Lediggang og hvad værre var, — eller, som den norske Kirkeordinans af 1607 fandt det nødvendigt at udtale: „Præster, som holde Børn til Skole, maa ikke indgaa med Menigheden, at deres unge Sønner bekommer Tilsagn om Kaldet at beholde, saasom man aldrig kan vide, hvad af dem vorde vil. Udi saa Maade blive Præsterne til Falsknere for Gud og Øvrigheden og til Hyklere for deres Sognemænd; det hellige Ministerium misbruges og bliver til Arvegods, og Sønnerne blive lade og forsømmelige; derfor ville vi have saadanne Bænke- og Arvekald aldeles afskaffede.“ Men det viste sig snart, at disse Forordninger, hvor velmente de end have været, dog sigtede for højt, saa de skøde ud over Maalet; og selv faa Aar efter træffes adskillige Eksempler paa, at Bestemmelsen ikke blev overholdt.

Forbudet gjaldt ogsaa Svigersønner; 1598 forbød Landemodet i Roskilde at trolove eller vie Præstens Datter med Kapellanen, saa længe Faderen endnu levede; men naar vedkommende var valgt til Efterfølger, inden han — idetmindste offentlig — var bekjendt som vordende Svigersøn, synes den gejstlige Øvrighed, i hvis Smag denne Forord-

ning næppe er falden, at have været meget rede til at lukke Øjnene for, at der ganske vist efter Forordningens Aand og ogsaa efter dens strenge Ordlyd ofte maatte kunne rejses Indvendinger. I det hele have disse Forbud været ilde sete, da de baade grebe ind i, hvad der længe havde været Praksis, og tillige ind i Familielivets mere private Forhold; den bekendte Professor Jørgen Dybvad, der var i stadig Opposition mod Regeringen og dens Foranstaltninger, tog da ogsaa denne Sag under Behandling i en af sine Disputatser og ivrede med meget stærke Ord mod dette Regeringens formentlige Overgreb; hans dristige Ytringer derom bleve en medvirkende Aarsag til hans Afsættelse i 1607. Snart vidste man dog at gaa udenom Forbudet, der kun kom til at eksistere paa Papiret, men næppe i synderlig Grad i det praktiske Liv. Vilde nu en Præst være ganske sikker paa at faa sin Datter forsorget ved Giftermaal med den tilkommende Efterfølger i Kaldet, gjorde han fornuftigst i at lade Ægteskabet blive indgaaet, førend han afstod („oplod") Kaldet til Svigersønnen. At det nemlig kunde være Tilfældet, at en og anden, efter at have faaet Embedet, vilde liste sig fra at tage Paahænget, se vi et Bevis paa i en Sag, der 1647 blev anlagt for Biskoppen og Domkapitlet i Ribe mod Præsten i Brøns Jens Pedersen; hans Kollega, Præsten i Hviding, Thomas Kristensen Høst anklagede ham nemlig, fordi han imod hans Protest og til Trods for Biskoppens udtrykkelige Forbud, havde trolovet Kapellanen i Hviding Thomas Henriksen med en Pige fra Havervad, Karen Hansdatter, „uanset," siger Klageren, „at fornævnte Thomas Henriksen i godt Folks Nærværelse og Paahør har lovet at ægte min Datter Birgitte, førend jeg

ham mit Kald oplod." Men gjort Gerning stod nu engang ikke til at ændre.

I hine Tider kendte man ikke, saaledes som nu, til Byggelaan med aarlige Afdrag; enhver Præst, der vilde eller skulde bygge, maatte selv afholde Omkostningerne, der ikke bleve erstattede hans Arvinger; yderst sjældent indtraf det; skønt der dog findes saadanne Tilfælde allerede i det sekstende Aarhundrede, at en Præsteenke kunde faa Godtgørelse for nogle Forbedringer, den afdøde Mand havde foretaget paa Bygningen; saaledes udgik der 1591 Kongebrev til Lensmanden i Ribe om at godtgøre Bodil, Enke efter Hr. Hans Bruun, Præst til Daler og Visby i Møgeltønder Herred, 50 Rigsdaler Species for „Bygningen, hendes afgangne Husbonde paa Præstegaarden gjort havde." Men dels indtraf et sligt Paalæg kun saare sjældent, dels har formodentlig den ydede Erstatning vel kun været ringe i Forhold til de medgaaede Udgifter; derfor kunde Billighed i høj Grad tale for, at naar en Præst f. Eks. Aaret før sin Død, enten efter Ildsvaade eller af andre Grunde, havde opbygget Præstegaarden, hans Familie da fik noget Gavn deraf; og da Enkerne og de faderløse i Regelen stode hjælpeløse efter Forsørgerens Død, var det baade smukt og godt, naar Sogneboerne eller andre kaldsberettigede ved Embedsbesættelse kunde og vilde tage sig af de efterladte. Uheldigt, men vistnok velment fra Beboernes Side, var det, naar henimod Slutningen af det sekstende Aarhundrede Sognefolkene i Hatting truede med at afsætte Præsten Frands Lindenborg, der i nogen Tid var ugift, dersom han ikke opfyldte deres Fordring om, at han skulde ægte Formandens Datter. Som endnu et Eksempel paa, hvorledes Giftermaal med Formandens Datter gjordes til Betingelse for, at en Mand kunde blive

Præst, maa nævnes det Tilfælde, som indtraf i det syttende Aarhundrede i Bjørnør i Norge: den afdøde Præsts Datter var forlovet med en Kapellan eller Student; men da han ikke fik Kaldet, tilfaldt ogsaa Kæresten den foretrukne Konkurrent; da denne imidlertid gik hen og druknede sig, kom Turen til den den forrige Gang forskudte, som nu tog baade Kaldet og sin fordums Kæreste i Besiddelse.

Saaledes gik det da ofte til, at et Præstekald kunde siges at være ligefrem arveligt i samme Familie, ikke alene gennem Generationer, men endog gennem Aarhundreder. I Døstrup i Sønderjylland have saaledes alle Præsterne lige fra Reformationen indtil 1865 været i Slægt indbyrdes, i Ørum og Ginnerup ligeledes til 1803; i Gamtofte paa Fyn bestod Præsterækken fra 1537 til 1701 af samme Familie. I Bregninge paa Ærø var Peder Bunderus den første lutherske Præst; hans Eftermand blev gift med hans Datter; dette Ægtepars Søn blev derefter Præst; saa kom en Mand, der blev gift med dennes Datter, Nr. 5 ligeledes med en Datter af Nr. 4, Nr. 6 med en Datter af Nr. 5, og først da Nr. 7, der var Svigersøn af Nr. 6, i 1741 var afgaaet ved Døden, blev Traditionen brudt. I Gjedsted i Jylland holdt Familien Brasen sig uafbrudt til 1702; i Haarby paa Fyn ansaa Familien Digsmed sig i den Grad for at have Privilegium paa Kaldet, at da der i 1616 var beskikket en Mand af en anden Slægt, skal hin Familie Digsmed, der ved Præstens Aaret efter indtrufne Død igen kom i Besiddelse af Kaldet, have udslettet hans Navn af den malede Præstefortegnelse i Kirken, for saaledes om muligt at udslette Mindet om det forhadte Faktum; den holdt sig da ogsaa uanfægtet i Kaldet til 1688 og har vel betragtet den fremmede Præsts tidlige

Død som en Gudsdom, der yderligere hjemlede den Retten til Haarby Sognekald. Dette er kun enkelte Tilfælde, grebne saa noget nær i Flæng; der vilde kunne anføres mange andre.

Da saaledes Præsteembederne ofte beholdtes i samme Familie, da Præsterne gerne valgtes blandt dem, der vare hjemmehørende paa Egnen, og da Præstedøtrene afgave et meget søgt Æmne til Præstekoner, kunde det ske, at hele Præsteskabet i en Egn dannede ligesom een stor Familie. Men det samme var egentlig ogsaa Tilfældet med den højere Gejstlighed, med Biskopperne indbyrdes. Skønt ogsaa deres Kaldelse foregik efter Valg af nogle Præster — eller da efter Bestemmelserne skulde ske paa den Maade —, dannede der sig dog efterhaanden ligesom et Slags gejstligt Aristokrati, saa det ikke vil høre til de store genealogiske Kunststykker at udregne, at omtrent to Tredjedele — snarere mere end mindre — af de Mænd, der i de første halvandet hundrede Aar efter Reformationen bleve Biskopper i Danmark med Skaane og Norge, vare i Familie med hinanden. Saaledes vare alle de ti Mænd, der fra 1590 til 1737 beklædte Sjællands Bispestol, indbyrdes i Slægt, ligesom det indtraf i det attende Aarhundrede, at Ludvig Harbo blev beskikket som Medhjælper hos sin Svigerfader Peder Hersleb med Løfte om at blive hans Eftermand, og da Harbo blev skrøbelig, blev hans Svigerson Balle ansat paa samme Maade og Vilkaar, hvilket gav Spotterne Anledning til den Vittighed, at hvis Aron kunde se det, vilde han harmes over, at nu var Ypperstepræstedømmet gaaet over paa Spindesiden.

Naar den ny Præst blev gift med Formandens Datter, fik han undertiden ogsaa i Tilgift Enken at underholde, hvilket let kunde have uheldig Indflydelse paa Familielivet,

naar hun blev boende i Præstegaarden, saaledes som Tilfældet var i Rønninge paa Fyn, hvor Hr. Lykke Jensen 1590 blev Præst under de nævnte Forhold. At han ikke kunde forliges med Svigermoderen og desuden ikke var god mod sin Hustru, var Klagemaal mod ham til Biskoppen; han derimod klagede paa sin Side over, at hun lod sine Sønner, to store Karle, bo hos sig i Præstegaarden, hvorved hvad hans var, blev fortæret, medens hendes Forklaring gik ud paa, at hun ikke kunde faa, hvad han havde lovet hende; der fastsattes da en bestemt aarlig Pension, Præsten skulde yde hende; men de følgende Aar var Forholdet ligesaa galt.

Her var der dog altsaa Tale om nogen fast ansat Pension, hvilket var yderst sjældent i det sekstende Aarhundrede; og i Reglen har det vel da været ifølge en privat Overenskomst, rimeligvis indgaaet efter Biskoppens Tilskyndelse. Allerede i Kirkeordinansen var det antydet, at der skulde sørges for Landsbypræsternes Enker, saaledes f. Eks. at de skulde have Naadens-Aar, ved hvis Beregning de samme Dage, Voldermisse (1. Maj), Bartholomæi Dag (24. August) og Mortensdag (11. November) vare fastsatte, som vi endnu den Dag idag have saa meget at skaffe med, naar vi skulle beregne Udgifter og Indtægter i vore Naadens-Aar; i det første Aar efter Mandens Død maatte Enken med Børnene blive i Præstegaarden, „indtil de kunne blive bekvemmelig forsete,“ staar der; men det angives ikke med et Ord, hvorledes det skulde ske; og naar Aaret var omme, skulde hun vige ud af Præstegaarden, om den ny Præst „vilde strenge.“ I Købstæderne foreskreves det, at Menighederne skulde drage Omsorg for deres Præsters Enker; Borgmester og Raad skulde forsørge dem efter deres Vilkaar,

først skaffe dem en fri Bolig, og om Behov gøres, forsyne dem med noget Ophold af fattige Folks Kiste, eller ogsaa kunde der gives en Gang for alle Halvdelen af et Aars Indtægt. — Men nu paa Landet? hvem skulde det der paahvile at forsørge Enken? var det Menigheden? eller kunde i Nødsfald den ydmygende Bestemmelse anvendes paa hende, at hun kom paa Fattigvæsenet? Analogien fra Kjøbstadspræsters Enker taler lige meget eller lige lidt for begge Dele; men naar det hedder, at hun maatte opholde sig med Børnene i Præstegaarden Naadens-Aaret ud, „indtil hun kunde blive bekvemmelig forseet,“ da ligger deri en Antydning af, at hun, naar Sørgeaaret var omme, eller vel ogsaa før, helst maatte se Lejlighed til at blive gift; og kender man lidt til Forholdene, som de vare for to tre hundrede Aar siden, da vil man vide, at ligesom det var yderst sjældent at træffe gamle Ungkarle, der gik i deres Grav i ugift Stand, saaledes var det ogsaa saare almindeligt, mange Gange oftere end i vor Tid, at Enkemænd og Enker giftede sig, og det ofte paafaldende, og efter vore Begreber næsten uanstændig, hurtig efter, at de havde staaet ved den bortkaldtes Baare. Saaledes har det været i alle Stænder, blandt Bønder kan man være ganske sikker derpaa, ligeledes blandt den ringere stillede Borgerklasse; der kunde ligefrem ikke undværes en Medhjælp til den daglige Gerning; men se vi hen ikke blot til Stamtavler og Slægtregistre, hvor det er tydeligt nok, men ogsaa, naar vi gaa omkring i en Kirke, hvor der er mange Epitafier over Adelsmænd, Magistratspersoner og Præster, da vil det være øjnefaldende for enhver, hvor ofte en Mand findes afbildet med en Hustru paa hver Side, og ligeledes, hvor tit man ser en Kvinde garderet baade paa højre og paa venstre Side af en

Ægtefælle; og meget ofte var Forholdet saaledes, vi ville kalde det mindre heldigt, at — saaledes som i Lægdsgaarden i Ølsebymagle — den ene Hustru var ligesaa meget ældre end Manden, som den anden var yngre, saa han altsaa var mellemproportional. Under de Forhold laa det nær at formode, at Præsteenkerne heller ikke vilde sidde længe i ugift Stand, næppe da med deres gode Vilje. Men i pekuniær Henseende have de vist i Reglen været ansete, og det med god Grund, for at være daarlige Partier. Regeringen og Landemoderne søgte da ogsaa at tage sig lidt af dem, der maatte nødes til at forblive ugifte; Præsterne paamindedes om „ikke at handle umildelig mod nogen Enke"; ofte droge de til Købstæderne, hvor de nærede sig kummerlig ved en ringe Handel, som de dreve under Bibeholdelsen af det dem tilstaaede Privilegium, at være fri for borgerlig Skat og Tynge, eller paa anden Maade, saaledes som Jordemødre, hvorpaa flere Eksempler haves. Som oftest var en Præsteenkes Stilling meget sørgelig, dersom der ikke paa en eller anden Vis kunde blive draget Omsorg for hende; fra forholdsvis gode Kaar var hun med Børnene sunken ned i en saa yderlig Fattigdom, at det faldt vanskeligt at udrede den Daler, som det var befalet skulde gives til Universitetet af hver sjællandsk Præsts Dødsbo, saa Provsterne ofte maatte indsende Begæring om, at den Gæld maatte blive den fattige Præsteenke eftergiven.

At Præster have efterladt privat Formue til deres Slægt, er ganske vist ikke uden Eksempel fra de Dage; gennemgaar man de gejstlige Skifteprotokoller, finder man, i alt Fald fra Landets bedre Egne, flere forholdvis velhavende Dødsboer efter Præster, end man efter det ovenstaaende skulde være rede til at tænke; saaledes fandtes

der liggende efter Provsten i Anst ved Kolding Laurids Nielsen Aagaard, som døde 1699, i rede, myntet Sølv 1014 Rdlr. 1 Mk.; Sparekasser kendtes jo ikke. Sjældent har en Præst været saa velhavende som Provst Svend Cob i Vinslov i Skaane († 1607), der testamenterede sin Hustru en Sølvkande og en hel Mængde andre Sager foruden rede Penge samt to Køer, „thi hun har det vel fortjent af mig for sin store Kærlighed, som hun stedse har bevist imod mig, allermest i min store Svaghed;“ endvidere fik den Præst, der skulde holde Ligtalen over ham, to Okser som Honorar; til sin Kapellan testamenterede han sin Præstekjole; til Kapellanens Hustru, der var hans Broderdatter, to Køer og en opredt Seng; til sin Stedson sine bedste Bøger, og til dennes Hustru en Kvie. — Et rigt Dødsbo fandtes ogsaa efter den berømte Peder Syv i Hellested († 1702); ved Auktionen efter ham solgtes foruden mange andre gode Ting seks Lysekroner, en Sølvkande paa 68 Lod, 28 Heste, en Bogsamling, der indbragte 850 Daler, osv. At Biskopperne og de højere gejstlige kunde naa at samle sig en Formue, var ikke ualmindeligt, saa at flere af dem ikke alene kunde efterlade deres Børn betydelige Midler, men ogsaa oprette Legater, som endnu bestaa, og hvorved de stadig mindes med Taknemmelighed.

I Præstegaardene paa Landet var der sjældent mere, end hvad man kalder „fra Haanden og i Munden,“ især naar der var en stor Børneflok, saaledes som en Præst kunde skrive som sin Livserfaring: „Den Fugl bliver sjældent fed, som har mange Unger.“ Kunde der efter en Præsts Død, naar Auktionen var holdt, og Gælden var betalt, blive nogle Skillinger tilovers, har det mange Gange været det eneste, Enken midlertidig havde at bygge paa;

thi Livrente eller sligt, som vor Tid ejer, kendtes i det sekstende Aarhundrede slet ikke, og i det sytttende kun som en svag Begyndelse; vel forordnede Kristian den Fjerde 1643, at de Boder, Præsterne stundum for Forseelser bleve idomte, skulde samles til en Kapital, af hvis Renter fattige gejstlige Enker kunde have nogen Hjælp til Underholdning, „fornemmelig de, hvem for Kalds Ringhed en maadelig Ting forundes, naar de for mærkelige Aarsager (!) ikke blive i Kaldet efter deres Husbond forsete." Den første egentlige gejstlige Enkekasse, hvis ældste Fundats er af 1659, hviler vistnok oprindelig paa en Gave af 100 Daler til fattige Præsteenker i Flakkebjærg Herred, hvilke Penge 1648 i det Øjemed bleve overleverede Biskop Jesper Brochmand af Præsten i Haarslev og Tingjellinge, Peder Mortensen Damphius, der havde et for hine Tider mærkværdig aabent Blik for den Gren af Konserveringssystemet, som vi nu skulle betragte, nemlig at Præsten blev gift med Formandens Enke; han omtalte i Gavebrevet den bedrøvelige Tilstand, hvori Præsteenkerne vare stedte, „en Del ikke til Ægteskab bekvemme, dog fordi de ikke have sig uden skammelig Armod at opholde med, nødes til om Ægteskab at bede og sig derudi med en Ungmand indlade, ofte imod hans Hjerte og Sind, sig selv til liden Glæde."

Inden vi komme ind paa dette for vor Tid og for vore Øjne saa mærkelige Konserveringsprincip, maa det dog anføres, at der var enkelte Steder, hvor en fordums velhavende Præst eller ogsaa Menigheden havde bygget et Enkesæde, saa Enken dog vidste sig sikker paa at have Tag over Hovedet, og i Reglen var der da henlagt saa megen Jord, at hun kunde holde nogle Koer. Ligeledes var det undertiden Tilfældet, at Enken havde Ophold i

Præstegaarden; og i det syttende Aarhundrede ordnedes ofte Forholdene saaledes, naar en Præst, der havde to Sogne i sit Pastorat, fratraadte dette, „oplod“ det, som det tekniske Udtryk var, at han forbeholdt sig Indtægterne af Hovedsognet, medens den fungerende Præst fik, hvad der indkom fra Annekset; naar saa den gamle Præst døde, rykkede den ny op til at faa Indtægterne af Hovedsognet, medens Enken nød, hvad Annekset ydede. I 1686 oprettedes en Kontrakt mellem Præsten Niels Arensgreb i Grimstrup og Aarre ved Varde og hans Svigermoder, den forrige Præsts Enke; men den var, som det synes, egentlig kun en Fornyelse af en i den afdødes levende Live indgaaet Overenskomst; det bestemtes i den, at Enken skulde nyde Indtægten af Annekset Aarre, nemlig Korn- og Kvægtienden; dernæst have Bolig for sig og Børn i Præstegaarden, samt Foder og Græsning til 3 Køer og 10 Faar; endvidere forpligtede Præsten sig til at udbetale 100 Daler som Udstyr („Udfly“) til hver af sine fire Svigerinder, den afdøde Præsts Døtre.

Ganske vist findes allerede i det sekstende Aarhundrede Tilfælde, i hvilke der blev ydet Enkepension; men sikkert enestaaende rigeligt er det, som vi kende fra Brænderup paa Fyn, hvor Præsteenken hvert Aar skulde have leveret af Eftermanden: 3 „Pund“ Rug (vistnok = 12 Tønder), 3 Pund Byg, 4 Skæpper Boghvedegryn, 4 fede Svin, 4 Gæs, et Slagtehøved, en Fjerding Smør, men saa i Penge kun halvanden Daler; Præsten klagede til Biskoppen over, at den Afgift var ham for trykkende, og det maa erkendes, at hun i Forhold til Tiden har været rundelig aflagt. Senere bedredes Kaarene paa forskellige Maader; men det er først omkring ved Aaret 1700, at vi jævnligere træffe Tegn paa, at en Præsteenke kunde faa

en nogenledes god Pension, som da nogle Aar inde i det ny Aarhundrede en Præst i Vester-Egede paa Sjælland tog sin Afsked, og der saa sikredes hans eventuelle Enke foruden fri Bolig og Brændsel samt Værelse (d. e. ikke blot Kammer, men ensbetydende med „Ophold") til hendes Broder, saa længe han havde Lyst til at forblive i Præstegaarden, endvidere aarlig: 30 Daler, 4 Tønder Rug, 8 Tønder Byg, 10 Skæpper Havre, 2 Tønder Æbler af bedste Gemmefrugt, 8 Gæs, 8 Lam, 4 Høns; men saa kommer den værste Klausul: Eftermanden skulde kendes ved Børnene, som om det var hans egne Børn, og da især tage sig af en Søn, der var Idiot.

Da Lovgivningens Paabud om Præsteenkers Forsørgelse jo, som anført, vare temmelig svævende, maatte Regeringen ofte træde til med Bestemmelser om, hvorledes man i enkelte Tilfælde havde at forholde sig; men indtil den i Slutningen af det syttende Aarhundrede kom ind paa noget mere faste Principper, blev der gaaet frem efter meget forskellige Grundsætninger. Det kunde træffe sig, at det paalagdes Biskoppen og Lensmanden at sørge for, at en Præsteenke ikke led Nød, uden at der saa angives, paa hvad Maade og ved hvilke Midler man skulde gribe Sagen an; eller det henstilledes til Sogneboerne at sørge for deres fordums Præsts Enke; eller — hvad der var det almindeligste; hvad man som oftest kan læse mellem Linjerne; hvad der i alt Fald var de vekslende Regeringers kære, stadige Tanke — der gives Anvisning paa, at den ny Præst, som den allerletteste Maade at faa Sagen klaret paa, kan gifte sig med Enken.

Denne Maade at faa Forholdene ordnede paa er ogsaa falden fuldstændig i Bøndernes Smag; de slap for den, om end ikke helt juridiske, saa dog i alt Fald moralske

Forpligtelse, de maatte føle, de havde overfor Enkerne; det nemmeste var, at hun blev gift med Eftermanden. Det var lignende Forhold, de kendte af egen Erfaring: saaledes blev Enken siddende ved Gaarden, og alt kunde efter deres Mening gaa saa overmaade dejlig, i Fryd og Gammen for alle Parter. Men det viser sig, at dette ikke alene har været Bøndernes Opfattelse, men den almindelige Mening blandt høje og lave, blandt gejstlige og Lægfolk. Snart blev det da ogsaa den almindelige Praksis, at den ny Præst giftede sig med Enken og fik Kaldet i Medgift, eller fik Kaldet og saa Enken som Tilgift, ligesom man nu vil tage det. Dette Forhold, og saa det, der ovenfor er omtalt, at en Præst fik sin Formands Datter, fremkaldte den Vittighed — idet nemlig et Kald, et Embede, ofte benævnedes „Brød" — at „med hvert Brød fulgte der i Reglen et Stykke Kød". Det var det rigtige, ægte Konserveringssystem, og i hvor høj Grad det er traadt i Kraft, se vi bedst deraf, at en fremmed, som 1627 opholdt sig i Danmark, nemlig den italienske Husmester hos den kejserlige General, uden al Indskrænkning udtaler sig i sin Rejsebeskrivelse saaledes: „Dør en Landsbypræst, ægter hans Enke en anden Præst, som dog ikke maa tiltræde sit Embede uden at have faaet kongelig Stadfæstelse." Allerede i det sekstende Aarhundrede træffe vi mange Eksempler derpaa, men det er dog først hen i det syttende Aarhundrede, at man kan sige, denne Uskik er bleven fast Regel, hvor den lod sig udføre, d. v. s. hvor der var en Enke. Og dersom vi havde fuldstændige Præsterækker alle Vegne fra og nøjagtige Oplysninger om Ægteskaberne, vilde vi formodentlig træffe endnu langt flere Tilfælde af denne Art, end dem, der nu foreligge. Men da først de senere Aars Forskninger have

bragt Klarhed, endog med Hensyn til et Par Biskoppers virkelige Dødsaar, og vi om nogle af dem kun vide, at de vare gifte, men ikke med hvem, er det jo saa naturligt, at der mange Steder er Huller og Unøjagtigheder i Landsbykaldenes Præsterækker. Der er imidlertid Oplysninger nok til, at vi kunne danne os et klart Begreb om dette Konserveringssystem.

I Fundatsen for Sjællands Stifts gejstlige Enkekasse hedder det: „Dersom nogen Enke efter sin salig Husbonds Død for vigtige Aarsagers Skyld ikke skulde forblive i Kaldet," hvilket Udtryk „vigtige Aarsager" tilfulde viser, at man ansaa den hidtil fulgte Praksis for at være fuldkomment forsvarlig og naturlig. Allerede Biskop Jens Nielsen i Oslo henstillede 1585 til Kongen, om ikke Kaldene burde staa ledige det hele Naadens-Aar igennem, „forat den fattige Efterleverske kunde blive saaledes forsorget med Ægteskab, at hun kunde blive der fremdeles," med andre Ord, forat Enken kunde samle sig Bejlere at vælge imellem. Sjællands Biskop Poul Madsen, med hvem hans norske Kollega raadførte sig, var enig med ham i at betragte en saadan Forsørgelse af Enken eller Datteren som „en from og Gud velbehagelig Pligt;" men han lagde dog til, at Hensynet til Menighedens Tarv maatte være det overvejende, og at man maatte vogte sig for at gaa saa vidt, at Sognekaldene bleve arvelige i Familien. Endnu saa langt hen som i 1661 skrev en af Biskopperne selv, at „Valgmændene næsten ene raadførte sig med Enken og spurgte hende, om hun var fornøjet med Kandidaten."

Men ellers synes Biskopperne i det hele taget at have haft meget at gøre med at bringe Ægteskaber i Stand, baade af dette Slags og under andre Forhold; saaledes

findes der flere Henvendelser fra Præster i slig Anledning til de fynske Biskopper Hans Mikkelsen (1616—51) og hans Eftermand Laurids Jakobsen Hindsholm († 1663). I 1588 klagede Borgerne i Middelfart til Biskop Jakob Madsen over, at de ikke kunde forstaa deres Præst Oluf Pedersen Bangs Prædikener; han var en lærd Mand, men Grunden til Beboernes Klage var dog ikke, som man kunde tænke, at han vilde gøre sine Prædikener saa lærde, at de ikke kunde forstaa Indholdet af dem; Sagen var den, at han havde Skade paa sit Mæle, saa han talede utydelig, ja endog uforstaaelig; de bade Biskoppen om, at han vilde sørge for, der blev ansat en Kapellan. Man ser af hans Visitatsbog, at han har mønstret Børnene, af hvilke der var syv, og den ottendes Fødsel var nær forestaaende; han skriver da bl. a.: „En giftefærdig Datter, Margarete, 15 Aar gammel; maa forsøges, at hans Datter kan fange en lærd Person og efter ham Kaldet.“ Man kan faa helt ondt af den stakkels lille femtenaarige Margarete, som Biskoppen saaledes vilde disponere over til Fordel for hendes Fader. Det blev nu da heller ikke til noget med dette paatænkte Ægteskab; Faderen døde fire Aar efter, og hans Enke blev gift med Eftermanden Hr. Søne Lauridsen; men det har næppe været noget lykkeligt Ægteskab; samme Biskop noterer i sin Visitatsbog 1595: „Hr. Søne drukken med Hr. Ejler i Asperup; Hustruen fik af mig en Skrabe, hun skulde tage vare paa sin Rok, ikke med Stævning at udgive.“ Ægteskabet var just heller ikke begyndt under de heldigste Auspicier; Hr. Søne var kommen til Middelfart og havde begyndt sin Virksomhed, men uden at have faaet Kaldsbrev; en Del af Borgerne syntes ikke om hans Prædikener og vilde derfor nødig samtykke i Kaldsbrevet, da han forlangte at

faa det udstedt; paa et Møde, der holdtes mellem ham og Borgerne, spurgte de ham, om han var til Sinds at tage Enken, først da vilde de give ham Kaldsbrevet; han derimod begærede først at faa Kaldsbrevet, saa vilde han beraade sig med sig selv, om han muligvis vilde tage Enken, men for Øjeblikket var han ikke til Sinds at tage hende. Da Borgerne hørte dette Svar, bleve de meget fortørnede og nægtede rent ud at give ham Kaldsbrev, hvorimod de skrev til Biskoppen og bad ham skaffe dem en anden Mand til Præst. Biskoppen har da formodentlig maattet gaa mellem de stridende Parter og faaet Knuden løst ved at overtale Hr. Sone til at tage Enken.

Et Par Breve, der ere betegnende for, hvorledes de fornemmere vilde agere Forsyn i Ægteskabssager for de ringere stillede, kunne her passende finde deres Plads; 1687 skrev Professor Hans Vandal til daværende Professor og Regensprovst, senere Biskop i Aalborg, Jens Birkerød et Brev, hvori det hedder: „Er jeg tjenstligst begærendes, at dersom han kender nogen fattig Student i Kommunitetet, som er skikkelig og ædru og vil være fornøjet med et temmelig godt Degnekald, hvor der er en smuk halvgammel Enke, som vel har Børn, men har dog ingen af dem hos sig, thi de ere i Tjeneste hos Godtfolk, han da vil vise samme Person til mig“ osv. I 1692 fik samme Birkerød et Brev fra den som Digter bekendte Jørgen Sorterup, der i Foraaret var bleven Præst i Lyderslev; det var en ligefrem Anmodning til Birkerød om at skaffe ham en Kone: „Nobilissimus vir ved vel selv, at jeg er fattig og desforuden er i et Par Hundrede Dalers Gæld foruden Præstegaarden, som skal købes; kunde nu Lykken føje det, saa jeg kunde faa en ærlig Mands Barn, der havde noget til Hjælp til dette for mig at betale, og

til min Husholdning at stille i Værk, da vilde jeg prise mig lykkelig", osv. Denne Mandens Hensyntagen til Penge godtgør tilfulde det berettigede i, at der føjes et lille „men nærig" til alle de gode Egenskaber, hans Biograf opregner om ham: „en Mand med udmærkede Evner, virksom og uforfærdet Karakter, nidkær for Dygtighed, Dannelse og Kundskab, for sin Stands Agtelse og for Oplysning i sit Kald, — „men nærig!" Han fik da ogsaa en Boghandlerdatter fra Kjøbenhavn, om ved Birkerøds Hjælp, kan ikke oplyses.

Der er næppe ret mange Kald, hvori det ikke en eller flere Gange har truffet sig, at Præsteenker saaledes ere blevne „konserverede ved Kaldet"; der er ikke saa faa Tilfælde, i hvilke en Kone er gaaet i Arv til den tredje Præst, nogle enkelte, hvori fire Præster have været gifte med den samme Kone — i Lynge og Braaby ved Sorø var der i det syttende Aarhundrede seks Præster, af hvilke Nr. 1, 2, 3 og 4 vare gifte med Marie Andersdatter Thiegels; da hun endelig var død, blev hendes Mand (Nr. 4) gift med Margrete Hieronymusdatter Knopf, der efter ham ægtede først Nr. 5, saa Nr. 6; — i Stenløse paa Fyn var Margrete Jakobsdatter 1632 bleven gift med Præsten Niels Olesen, der var Enkemand og maa have været en ældre Herre, da han nemlig allerede 36 Aar i Forvejen var bleven Stedets Præst; han døde 1646, og hun blev da gift med Klaus Klausen Bang, der var født 1618 og 1644 var bleven Kapellan her, men han døde allerede 1648; hun trøstede sig imidlertid snart med Eftermanden Jørgen Ottosen Seblad, der efter i Krigen at have lidt overmaade meget døde 1660; og saa, for ikke at henslide Alderdommen i en altfor sørgelig Enkestand, giftede hun sig, men ventede denne Gang mærkværdig

nok hele tre Aar, med Eftermanden Jørgen Eriksen. — Vel hedder det om en Kone i det syttende Aarhundrede, at hun skal have været gift med fem Præster i Rubjærg i Vendsyssel, men dette er tvivlsomt; længere end til Nr. 4 kan det ikke med Paalidelighed godtgøres, at nogen Præstekone har drevet det; dog dette var i alt Fald ikke Madame Marens Skyld, som efter at have været gift med fire Præster i Sællo i Norge, tilbod sin Haand og sit gamle prøvede, men endnu ikke udbrændte, Hjerte til Hr. Peder Harbo, der 1668 havde faaet Kaldet; da han imidlertid takkede for Æren, som han dog frabad sig, blev hun saa vred, at hun i bare Arrigskab gik hen og for at hævne sig opbrændte alle Kaldets Dokumenter. — Vi kende et Tilfælde af, at en Præstekone har været gift fem Gange, men Forholdene have været noget forskellige fra, hvad ellers Talen er om her, og med Hensyn til hendes Ægteskaber kan det nok siges, at det i social Henseende gik ned ad Bakke med hende. Hun hed Anna Knudsdatter og døde 1611, 90 Aar gammel; først var hun gift med Anders Roed, den første lutherske Præst ved Frue Kirke i Odense; han døde 1552, og samme Aar ægtede hun Hr. Frands, Sognepræst i Dalby og Stubberup paa Fyn; efter hans Død 1561 fulgte hun med Kaldet og blev Eftermanden Peder Andersens Hustru; da han døde 1575, maatte hun tage til Takke med Degnen Søren Olesen, og da hun femte og sidste Gang stod Brud, 1589, var Brudgommen en Bonde Hans Grønlund. — Som et Bevis paa, hvorledes Præsteenkerne ligefrem ansaa sig som berettigede til at blive konserverede i Kaldet ved Ægteskab med den følgende Præst, kan anføres, at Else Jonsdatter, der var født 1628 og først havde været gift med Præsten Peder Berntsen Hovi i Mesinge paa Fyn († 1651),

derpaa med hans Eftermand Laurids Tausen († 1662) saa med hans Efterfolger Ahraham Gotfredsen Becker, efter hans Død 1671, da hun ikke blev gift med den fjerde Præst Rasmus Olufsen Thestrup, i en Ansøgning til Kongen besværede sig over, at hun var bleven „forskudt“ fra Mesinge. Vi have i vore Dage ondt ved at sætte os ind i den Art Forhold; vor Tid forekommer det højst besynderligt at tænke, at en Enke uden videre tilbyder en Mand at blive hans Kone, skønt hun for Alderens Skyld godt kunde være hans Moder eller maaske endog Bedstemoder, og saa, naar Præsten ikke vil ægte hende og skuffer den Forudsætning, under hvilken han var bleven valgt, bliver saa forbitret, at hun søger at gøre ham alt det onde, hun er i Stand til, baade paa Ejendom og Velfærd, paa Ære, gode Navn og Rygte; derpaa kunde anføres adskillige Eksempler.

Enken efter Biskop Laurids Bertelsen i Aarhus (1557—88) havde, før hun blev gift med ham, været gift med Præsten Magister Esbern Pedersen i Aarhus; nu var hun bleven en ældgammel Kone, og det maa derfor have faldet underligt for hendes Svigerson, Sjællands Biskop, Peder Vinstrup, da han en skøn Dag 1603 fra en ung Mand, Peder Torkildsen, der var Præst i Aarhus, fik Anmodning om sit Samtykke til dennes Forbindelse med den gamle Dame; Biskoppen lod som sædvanlig sin Svigerson, den lærde Professor Johannes Stephanius, forfatte Svaret, der lød indvilligende, skønt Forbindelsen forekom ham noget besynderlig paa Grund af Forskellen i Alderen; hun blev da gift med ham, uagtet hun allerede havde adskillige gifte Børneborn, men naaede desuagtet at gaa i sin Grav som Enke. Samme Biskop Peder Vinstrup havde ved en tidligere Lejlighed faaet Konserveringssystemet at kende i

sin Familie, idet han 1602 havde modtaget Brev fra Præsten Jorgen Jakobsen i Kallundborg; denne havde paa sin Søns Vegne ansøgt om det ledige Præstekald i Aarby tilligemed Enken sammesteds, der var Biskoppens Søster, og som havde været gift med de to foregaaende Præster i Embedet; uagtet den betydelige Forskel i Alderen gjorde Biskoppen en hel Del betænkelig, gav han dog sit Samtykke til Forbindelsen af Hensyn til den unge Mands hæderlige Karakter. Og efter Vinstrups Død 1614 blev hans efterladte Enke, der var hans anden Hustru, gift med hans Eftermand paa Sjællands Bispestol, Hans Poulsen Resen.

Der kunde ogsaa indtræffe Tilfælde, hvor det ikke gik saa helt glat for Enken at blive konserveret ved Kaldet, dels naar Eftermanden ikke vilde have hende, dels naar en anden Kvinde fra højere og højeste Vedkommende havde faaet Løfte om, naar Tiden kom, at blive Præstekone. Saaledes skrev 1672 en Mand i Rendsborg til et af Regeringens Medlemmer, at hans Søskendebarn var død som Præst i Ulsnæs i Angel og havde efterladt en Enke og fire Børn, „som havde retfærdigt Krav paa at nyde Hjælp til at finde Udkommet der;" ved Skolen i Rendsborg havde han fundet en Person, der ikke alene kunde være skikket til at forestaa Embedet, men som ydermere havde lovet at gifte sig med Enken, der saaledes „kunde forblive ved Tjenesten." Nu var der imidlertid den Hage ved Sagen, at Ridefogden ved Domkapitlet i Slesvig havde udvirket for sig fra den afdøde Kong Frederik den Tredje et naadigt Tilsagn om, at en af hans Døtre skulde blive gift „ved Tjenesten", naar den gamle Præst i Ulsnæs var død; dette søgte Brevskriveren at modvirke til Fordel for sin Fætters Enke.

At en Mand brod det Løfte, han for at blive valgt havde givet om at ægte Enken, indtraf vel ikke saa sjældent, naar han kunde se sit Snit; men Almuen betragtede gerne et saadant brudt Løfte som en menedersk Forbrydelse, der sikkert enten vilde drage Himlens retfærdige Straf ned over ham selv, eller ogsaa bevirke, at Faderens Synd hjemsøgtes paa Børnene i flere Led. Saaledes var Morten Madsen Hvass 1605 bleven kaldet til Præst i Als i Viborg Stift, imod at love Bønderne at gifte sig med Enken Valborg; men han holdt ikke dette Løfte; hun ægtede da en Bonde Erik Nielsen, og man spaaede, at det vilde gaa ud over Præsten, hans Børn og Børnebørn; denne Spaadom gik ogsaa ganske rigtig i Opfyldelse: han døde i en ung Alder, og hans Eftermands Efterfølger blev Sønnen Mads Mortensen Hvass, der havde en hel Del Børn, hvilke det gik saare ilde; tre af Døtrene bleve gifte med Forpagtere, men kom i Armod og maatte for at opholde Livet gaa omkring og tigge; en Søn, der bar Bedstefaderens Navn Morten Madsen Hvass, blev Student, men slog sig til Drukkenskab og Løsagtighed, lod sig hverve til Soldat og døde i stor Elendighed efter at have voldt Faderen megen Kummer, hvilket kan ses af Breve, han skrev til ham, og i hvilke han med de mest bevægende Udtryk foreholdt Sønnen hans daarlige Levned.

Det foregaaende har viist, hvad det følgende vil stadfæste, at Forskel i Ægtefællernes Alder var noget, Folk sjældent tog Hensyn til, naar en, for den Opofrelse at tage en gammel Kone, kunde faa et Kald; der haabedes maaske paa bedre Tider og en opgaaende Sol. Erik Tuxen blev saaledes 1620 Præst i Errindlev paa Lolland og Aaret efter gift med Formandens Enke, som da var 66 Aar, medens han var 34; man bliver helt glad over

at erfare, at hun holdt ud med ham i 21 Aar, og næsten ogsaa over, at han døde et halvt Aar efter, uden paa ny at være bleven gift, hvilket vel ellers næppe havde ladet længe vente paa sig, og i saa Fald vilde hans anden Brud efter al Sandsynlighed have været en pur ung Pige; thi ogsaa paa den Led var der ofte stor Forskel paa Alderen, saa at ikke heller da Kærligheden er spurgt til Raads, men den faderlige Myndighed mangen Gang har afgjort Sagen, stundum til liden Baade for alle Parter; som da 1730 den attenaarige Præstedatter Anna Helene Hvid i Brænderup af sin Fader blev tvungen til at gifte sig med den fyrretyveaarige Præst Hornemann i Kerteminde; Følgen blev da ogsaa, at hun tilligemed sin Fætter og Elsker Studiosus Lars Pedersen Mork myrdede Præsten; men dem begge kostede det Livet under Bøddeloxen. Ligeledes var Anders Sørensen Vedels første Hustru kun femten Aar gammel, da hun blev gift med ham, der var en Snes Aar ældre end hun og allerede var Hofprædikant.

Naar nu en gammel Præst havde en ung Kone, Nr. 2, 3 eller maaske Nr. 4 i Rækken, og en Kapellan, kunde der let opstaa mislige Forhold, tilmed naar Kapellanen vidste, at han var saa godt som forudbestemt til efter Præstens Død at faa baade Kaldet og Konen; hvor dybt indgroet den slemme Tanke var om, at det kunde gaa saaledes til, se vi af, at endnu henimod vor Tid paa enkelte Steder i Landet kaldtes, og kaldes maaske endnu, en gift Kones begunstigede Elsker med Benævnelsen: hendes „Kapellan“. At Kapellanen vilde blive Efterfølgeren, vidste de gamle Præster jo saare vel, mange af egen Erfaring. Vi se saaledes, at en Præst forudsagde sin Død for sin Eftermand med de Ord: „Du skal snart

følge mig in choro et in throno" (ɔ: for Alteret og paa Prædikestolen); men en anden sagde: „in throno et in lecto", altsaa som Eftermand i dobbelt Betydning. Præsten Anders Jorgensen Mand i Kerteminde overgav paa sit yderste (1654) sin anden Hustru, hvem han selv havde opdraget fra en lille fattig Hønsepige, til sin Kapellan „ut virginem intactam". Det værste og uhyggeligste, jeg har truffet i saa Henseende, skete i Skaane henimod Slutningen af det syttende Aarhundrede, altsaa da Skaane var kommet til at høre til Sverige, nemlig at en Præst foretog sig selv i sit levende Live at trolove sin Hustru med sin Kapellan, for at denne efter hans Død kunde være sikker paa Embedet; men de havde dog regnet fejl den Gang; det gik ikke, som de havde ventet; det skete var et saa groft Brud paa den udvortes Anstændighed og Sømmelighed, at Kirkestyrelsen saa sig foranlediget til at give Kapellanen det — ganske vist meget lemfældige — Tilhold, at hvis han vilde vedblive at vandre den gejstlige Vej, skulde han søge Kald i et andet Stift, hvor det kunde haabes, at den begaaede Forargelse ikke var rygtedes. Noget lignende, om end maaske ikke under saa graverende Omstændigheder, skal være foregaaet omtrent samtidig i Romdrup i Jylland, hvor Præsten Poul Andersen Storm, der døde 1695, siges at have opladt Kald og Kone til en Student (ɔ: Kandidat?); han fik dog Tilgivelse 1684 og levede hele elleve Aar derefter. — 1630 blev det opdaget, at et tilkommende Ægteskab var aftalt førend det førstes Opløsning; da det nemlig kom til Stykket, vægrede Kapellanen sig ved at holde sit Ord; Sagen kom for Konsistoriet, der erklærede det for Ugudelighed og dømte ham fra Kjole og Krave. — Et mærkeligt Tilfælde, som maaske nærmest kan finde sin

Omtale paa dette Sted, indtraf 1593 paa Island, hvor Præsten Jon Loptursson blev gift med sin tredje Hustru — han viede nemlig sig selv! Men to Aar efter afsatte Biskoppen ham af den Grund.

Det syttende Aarhundrede er i det hele taget at betragte som „Konserveringens“ Guldalder. Men selv om en Præst var bleven valgt under den Forudsætning, og enten mere eller mindre bestemt har lovet at ville gifte sig med Enken, kunde jo det Tilfælde indtræffe, — hvilket ogsaa ovenfor er viist — at han sagde nej; men i saa Fald vare hverken de kaldsberettigede eller Enken — allermindst da Enken — til at spøge med, saa Præsterne maatte søge Hjælp hos deres foresatte og hos Øvrigheden, ja stundum endog hos Kongen selv. Vi have set, at Bønderne et Sted truede med at afsætte Præsten, der ikke lod til at have Lyst til at gifte sig med Formandens Datter; en anden havde mest Lyst til at gifte sig med Datteren, men da han saa Moderen med den store Børneflok — „Hob uopdragne Børn“ kan man finde det nævnet helt ned mod vor Tid — sagde han, det var Synd, at saa mange Børn skulde være faderløse, og — giftede sig med Enken. I Lunde i Vestjylland fandt 1677 en mærkelig Ægteskabstransaktion Sted: Præsten Niels Lauridsen Rindom var død, og Meningen var, at Datteren skulde ægte Eftermanden Kristen Simonsen Varde; da hun ikke kunde lide den hende tiltænkte Brudgom, fordi han havde rødt Haar og rødt Skæg, vægrede hun sig; derover blev hendes Moder vred og sagde: „Vil Du ikke kalde ham Mand, saa skal Du kalde ham Fader!“ Det ordnedes da paa den Maade, at Enken blev gift med Eftermanden og saaledes konserverede Kaldet for Familien. En Præst syntes, at det var „næsten vederstyggeligt“ at gifte

sig med Moderen, der fra første Ægteskab medbragte tolv Børn til at begynde med; han tog Datteren og sørgede saa for nogle af hendes smaa Søskende.

Hvorledes Kald og Forpligtelse til Ægteskab bleve ansete for at være omtrent uadskillelige, se vi mange Tegn paa; saaledes var der 1632 en Herremand, som af Biskoppen begærede „en smuk Person, som var skikkelig i Omgængelse, og som vilde tage Enken"; han ytrede, at han ganske vist selv havde en saadan „smuk Person", der imidlertid var bange for Ægteskabet; formodentlig har han faaet nok ved Synet af den ham tiltænkte Genstand og har saa trukket sig tilbage, medens det endnu var Tid. Men uagtet Regeringen under de vekslende Former har holdt paa det uheldige Princip, at Eftermanden helst burde gifte sig med Enken, har den dog bævet tilbage for Konsekvenserne. Der vilde kunne anføres adskillige Eksempler paa, hvorledes en Præst er sluppen fri for det, der næsten hang ham over Hovedet; her kun enkelte Tilfælde: 1577 fik Bønderne i Karlslunde Kongebrev om, at de skulde antage den udvalgte Præst, uagtet han ikke vilde ægte Enken; det samme skete omtrent samtidig i Ulstrup i Jylland, ved hvilken Lejlighed Kongebrevet udtaler, at „Enken havde desuden levet længe nok i Ægtestand, og skulde ikke saaledes plage den stakkels Mand." 1588 maatte de regerende Rigsraader tage sig af en Præst i Borbjærg i Jylland; de skrev til Biskoppen, at da Enken var gammel og havde faaet femten (!) Børn, skulde hun ikke tvinge Præsten ved Lov og Dom (hun synes altsaa at have haft den juridiske Ret paa sin Side); men der tilføjes den yderligere meget grundede Motivering for, at „ingen for Præstekonens Skyld skulde forvises fra Kald," nemlig, at „Kirkerne ere stiftede til Guds Ære og Tjeneste, og

ikke for Præstekvinderne.“ 1595 fik Lensmanden paa Lundenæs, Hans Lange, Kongebrev, at eftersom Sognepræsten for Gording, Vemb og Bur var afgaaet ved Døden, og ingen var valgt, fordi Sognemændene ingen Person vilde give Kald, medmindre han vilde ægte den afgaaede Præsts Enke, og Biskoppen dog havde foreslaaet to Personer til ham, skulde Lensmanden sørge for, at en af de to, eller ogsaa en tredje, blev valgt. — 1584 bortviste Bønderne i Høja i Skaane to Præster, som Biskoppen havde foreslaaet, og kaldede en, som var af et meget daarligt Rygte, men derimod havde det Fortrin, at han vilde gifte sig med Enken. Kongen skrev i den Anledning et saare alvorligt Brev, hvori han udtalte, at „Præsteembederne ikke maatte anses for at tilhøre Kvinderne, da i saa Tilfælde uduelige Personer, som vilde tage Kvinderne, vilde blive foretrukne for de dueligere, som ikke vilde det, og saaledes vilde Menneskers Vilje blive agtet mere end Guds Ære og Sjælenes Velfærd.“ Han udnævnte da selv en Præst og truede med Straf paa Liv og Ejendom enhver, som med Ord eller Gerning voldte ham Bryderier; men dermed kvaltes dog ikke Bøndernes Uvilje; 1588 blev hans Broder „ynkelig og jammerlig“ ihjelslaaet af en Bonde, og han selv af Bønderne truet og undsagt, saa han kun med Frygt og Bæven turde færdes i sit Pastorat.

Flere Gange forbød Kristian den Fjerde Biskopperne at gøre Giftermaal til Betingelse for Præsternes Befordring; men i det hele og almindelige bleve Forholdene alligevel ikke forandrede. 1619 udstedtes Kongebrev til Beboerne i St. Peders Sogn i Slagelse om, at man ved Kaldelsen af en Præst ikke maatte lade Enkens Forsørgelse være det afgørende; her var der to Personer, som søgte Kaldet;

Beboerne vilde, at Enken skulde gifte sig, for at de saaledes kunde slippe for den baade moralske og juridiske Forpligtelse, der paahvilede dem som Kjøbstadsfolk, til at forsørge hende; men da indtraf det sjældne, næsten enestaaende, Tilfælde, at Præsteenken „hverken kan eller vil tages til Ægte“; de fik da Befaling til at vælge en af de to eller ogsaa en tredje uden at tage slige Hensyn. — I Aarene 1654—58 havde Laurids Hansen været Kapellan hos den svagelige Præst paa Fejø; efter dennes Død valgtes han af de syv Kaldsmænd, og det blev ham da foreholdt, at „det er Øvrighedens Vilje, naar Præsteenkerne ustraffelige og til Ægteskab skikkede ere, at de med begge Parters Samtykke kunne paa Stedet forfremmes. Hvilket og Kaldsmændene efter lovlig givne Kald vilde have ham mindet om.“ „Dertil var Hr. Laurids beredt baade at svare og give Haand fra sig, at han vilde forholde sig mod Enken, saa hun kunde være tilfreds, tænkte og ikke andet end hende i Fremtiden, om Gud vilde, at ægte, dersom og hendes Hjerte og Vilje dertil kunde falde.“ De bleve selvfølgelig gifte. — Som endnu et Eksempel paa, hvor fastgroet Konserveringstanken var, kan anføres, hvad der er gaaet for sig i Vester-Velling i Viborg Stift; 1630 løb den daværende Sognepræst ud af Landet med sin Hustrus Søster, han blev greben og fængslet paa Hammershus, hvor han hængte sig i Fængslet; efter hans svigefulde Bortrømmen førtes der om Kaldet en Proces, som maa have været af noget mærkværdig Kaliber; den endte med, at den forladte Hustru vandt Processen, hvilket sagtens vil sige med andre Ord, at hun skulde underholdes af Embedet. Man skulde jo nu egentlig have ment, at den gode Kone kunde have faaet nok af Ægteskabet, og idet hun saa tilbage til det passerede, kunde have

Grund til at tænke: „Vestigia terrent“; nej, tværtimod: hun har formodentlig faaet Lyst til at eksperimentere og undersøge, om alle Præster vare lige saa fæle som hendes første Mand; thi hun giftede sig først med hans Eftermand, der døde 20. Februar 1648; og da hun nu engang ikke har kunnet fordrage den enlige Stand, giftede hun sig allerede 8. Juni samme Aar med den ny Præst, der rigtignok var omtrent 35 Aar yngre end hun, og med hvem hun kunde have holdt Sølvbryllup, hvis hun blot havde naaet at leve et Fjerdingaar længere; endelig døde hun 1673, kun 89 Aar gammel, formodentlig „mæt af Dage“, og den 54aarige Enkemand, der har følt Sandheden i det Ord, at det ikke er godt, at Mennesket er ene, giftede sig syv Maaneder efter; men da han har hyldet Ordet: „Variatio delectat“ — og hvis han har kunnet Fransk, hvilket maa betvivles, da det var en meget sjælden Kundskab hos Landsbypræster i de Dage, sikkerlig har sagt: „Les extrêmes se touchent“ — saa var hans anden Kone til Afveksling kun 23 Aar gammel; hun fødte ham 3 Sønner og 2 Døtre; og det er vel egentlig overflødigt at tilføje, at hun efter hans Død blev gift med Eftermanden.

Her er skrevet saa udførlig om dette Konserveringssystem, og dog ere Eksemplerne, der ere blevne fremførte, næsten kun at regne som Draaber i Havet; men der er god Grund til at dvæle derved, da disse Ægteskaber i saa høj Grad grebe ind i det Liv, der i hine fremfarne Tider førtes trindt om i Landets Præstegaarde; det begyndte i det sekstende, naaede Højdepunktet i det syttende, og vedblev, om det end dalede noget, til henimod Slutningen af det attende Aarhundrede; først da gejstlige Enkekasser

vare blevne oprettede i de forskellige Stifter, og Pensioneringen fra Kaldet var bleven ordnet ved faste og fornuftige Lovbestemmelser og Anordninger, blev Enkernes Stilling sikret paa en naturligere og mere passende Maade end tidligere, og den forrige Praksis blev ikke alene overflodiggjort, men ogsaa stillet i sit rette Lys som kirkelig uberettiget og forkastelig.

Enkelte have ganske vist udtalt deres Misbilligelse af, at Løfte om Ægteskab gjordes til Betingelse for at faa et Præstekald; saaledes Digteren Johan Laurenberg, der i en 1636 udgiven latinsk Satire giver en Skildring af „Den Lykke, der times simple Folk, som ikke eje noget Stamtræ, og som formedelst Armod have maattet die deres egne Mødre;“ han udmaler saadanne Mænds Udvikling, at „ved Ferlen indbankes Visdommen bagfra, indtil den omsider naar op til Dumrianens Hjerne, og tilsidst bliver Lønnen for hans Flid en Prædikestol med Alter og Tiende, men vel at mærke som Medgift enten Tjenestepigen fra Patronens Herregaard, eller en gammel tandløs og giftesyg Pulverheks af en Præsteenke, med hvem han saa siden henslæber Livet i Kiv og Strid.“ — Man var saa vant dertil, at det ikke faldt besynderligt for nogen undtagen netop for saa kritisk anlagte Mennesker som Laurenberg. Datidens Vittighed bemærkede ogsaa, at der var tre K'er, som hørte sammen, Kald, Kjortel, Kone; det var saadan en ikke ualmindelig Maade, naar Folk søgte at være aandrige, da at sammenstille flere Ord, der havde samme Begyndelsesbogstav; man sagde saaledes, at til en Præstegaard hørte 3 B'er: Børn, Bøger, Borg (ɔ: Gæld); om Henrik Gerners Virksomhed lød det med de tre P'er: Præst, Prædikestol, Postil.

Nu maa det med Hensyn til det, der falder underligt

for os i vor Tid, tages i Betragtning, at Forhold, Omstændigheder, hele Maaden at være og at tænke paa var helt forskellig fra, hvad vi kende i vore Dage; Folk vare i det hele ikke saa romantisk anlagte som nu om Stunder; de saa mere paa det praktiske, paa det solide. Men i Stilhed har vistnok mangen Præst med et Suk sendt Tankerne tilbage til sin Ungdoms lyse Drømme, der i mange Retninger ikke vare gaaede i Opfyldelse, selv om han i timelig, eller rettere økonomisk og pekuniær, Henseende var kommen til at sidde nogenlunde lunt inden Døre. Vi ere jo altid mest tilbøjelige til at dvæle ved Skyggesiderne, som til visse her falde stærkt i Øjnene; men gennemgaaende maa det dog til Præsternes Ære indrømmes, at det i disse ulige Ægteskaber som oftest er gaaet langt bedre, end man kunde have ventet; vistnok er der Eksempler paa, at Præster ikke have bevaret den ægteskabelige Troskab mod den gamle Kone, og nogles Drikfældighed maa muligvis skrives paa samme Regning, idet de paa den Maade have villet trøste sig over fejlslagne Forhaabninger og mindre heldige huslige Forhold, især vel naar den gamle Kone med altfor moderlig Omsorg har villet køre sin Mand i stramme Tøjler og maaske har været temmelig tilbøjelig til at rose den afdøde Ægtefælle paa den levendes Bekostning. Det fortælles om en Præstekone i Ørbæk paa Fyn, at hun, efter at være bleven gift med sin første Mands Efterfølger, altid talte om sin „salig" Mand og alle hans Dyder og gode Egenskaber, som hun mente, den unge Mand nu naturligvis slet ikke var i Besiddelse af, — indtil endelig en Aften Præsten kom kørende hjem og fra Vognen kaldte sin Kone ud i Gaarden; da hun kom derud, saa hun, fortælles der, det ene Hjul liggende bag i Vognen, og i

Hjulets Sted stod hendes „salig“ Mand under Vognakslen, som en fordømt Aand gørende Tjeneste som det fjerde Hjul; det Syn virkede saa velgørende paa de huslige Forhold, at hun bagefter blev helt tam og aldrig mere søgte at mane Mindet frem om „den salig Mand.“

I Reglen have vistnok Præsterne med kristelig Taalmodighed fundet sig i at bære, hvad de jo maatte indrømme, de i Forvejen vidste, vilde blive lagt paa dem; de have baaret over med den gamle Kones Skrøbeligheder og Gnavenhed; ligesom forhaabentlig dog nogle have naaet at faa en skikkelig Præstekone af en Kvinde, hvis Fortid havde været ikke saa lidt plettet. Det var Fornuftpartier, i hvilke der kun sjældent var Tale om Kærlighed; men Vanen og det daglige Samliv traadte i Stedet for. Vi høre saaledes om en Præst Ascanius i Boddum i Thy, der var bleven gift med Formandens Enke, som forøvrigt med Hensyn til Alderen passede helt godt til ham, at han „elskede hende højt“, og da hun 1697 var død, sømmede han selv Kisten til, idet han sagde: „Gud ske Lov, at hun ligger, som hun ligger“, hvilket Udbrud, da vi veed, at han elskede hende højt, maa tages i den gode Betydning, at han takkede Gud, der havde forundt hende en god Død som Udfrielse fra Livets Smerter og Genvordigheder; — i dette Tilfælde var det sort Ondskab, om man i hans Ord lagde den Mening, at han skulde være glad over at være bleven af med hende, saa han igen kunde give sig ud paa Frierrejser. Og om det end var det almindelige, som før bemærket, at Præsterne giftede sig snart efter at være blevne Enkemænd, saa var der dog ogsaa adskillige, som enten ventede længe, inden de atter bandt sig, eller som ikke yderligere vilde indtræde i Ægteskab; som det hedder om Præsten Poul Knudsen († 1697) i Borbjærg, at „efter

sin højtelskede Hustru Susannes Død henfaldt han i Melankoli." — En enkelt Præst kunde tage Sagen helt gemytlig, som Morten Renberg, der 1693 blev Præst i Stege og gift med Formandens Enke, som havde otte Børn; da en Ven af ham spurgte ham, hvor han dog gad tage en saadan gammel Kone, sagde han, at det var saa naturligt, da han vilde fortsætte sine Studier over gejstlige Antikviteter. Ligeledes maa det til Ære for Præsterne indrømmes, at overfor Stedbørnene vare de, saavidt Efterretningerne ere naaede til os, i Reglen ligesaa samvittighedsfulde, som den rigtige Fader vilde have været; de have følt, hvilket betydningsfuldt Ansvar de havde paataget sig; derfor sørgede de for Børnenes Opdragelse, som om det havde været deres egne Børn, og derfor bleve de i deres Grav velsignede af Stedbørnene med barnlig Taknemmelighed.

Det var i det hele taget i mange Retninger patriarkalske Forhold, baade i Livet i selve Præstegaardene, hvor det ligefrem minder om Patriarkerne, naar det f. Eks. berettes om Mads Kristensen Schytte, der 1658 blev Præst i Karby paa Mors, at han paa een Gang havde to gifte Døtre og nitten Børnebørn boende i Huset hos sig; og ligeledes mellem Præsten og Sognefolkene, hvis stadige Tiltale til ham var „Fa'er". Have end stundum Bønderne noget brutalt benyttet sig af deres Magt til at foreskrive Betingelser, — som da 1558 Jens Nielsen for at blive valgt til Præst i Kundby paa Sjælland havde maattet forpligte sig til at være dem „hørig og lydig", idet han tillige havde maattet indrømme dem Ret til at afsætte ham, saafremt han overtraadte Forpligtelsen, — saa have Forholdene dog gennemgaaende været gode mellem Præst og Menighed; og dette har selvfølgelig været en medvirkende Grund til, at Menighederne benyttede deres

Valgret til at sorge for, at de afdøde Præsters efterladte kunde blive forsørgede. Naar da gennem flere Generationer Søn fulgte efter Fader, eller Svigersøn efter Svigerfader, kom Præsterne jo rigtig til at leve sig ind i og med Menigheden, der igen saa op til Præstegaarden, hvis Beboeres Slægtskabsforbindelser de alle kendte ligesaa godt som deres egne; de glædede sig over deres gode Sider og vare villige til at bære over med deres menneskelige Svagheder. Naar saaledes et Embede efter en Præsts Død blev besat med hans Søn eller Svigersøn, skete det ofte paa en Maade, der var ligesaa hædrende for den, som fik Embedet, og for Familien, han tilhørte, som for dem, der kaldede ham dertil.

II.

Forflyttelse. — „Opladelse“ af Embedet. — Haven og Avlingen. — Afgifter. — Indtægter.

Det hed sædvanlig om en „Student“ (med det Ord benævnedes i Reglen de uordinerede Aspiranter til gejstligt Embede, altsaa tildels = Kandidat), at naar han fik et Præsteembede, da fik han „Kald“; men vistnok ligesaa almindeligt, og maaske nok saa populært et Udtryk var det: „at faa Brød“; det var det sædvanlige, at i Ansøgningerne Supplikanten bad den kaldsberettigede at „unde sig dette Stykke Brød“, eller „dette fattige Brød“; som de i det hele yndede at fremstille sig som fattige. „Jeg fattige Præstemand“ var et sædvanligt Udtryk, og for den Sags Skyld ikke overdrevent. Naar da en Mand havde faaet Kald, enten det nu var sket paa den ene eller den anden Maade, maatte han se at indrette det for sig saa godt som mulig; thi i det Kald, hvor en Præst engang var havnet, blev han i Reglen, indtil han kom ind i den sidste Havn. Forflyttelser, som vor Tid kender saa meget til, vare næsten aldeles ukendte i hine Dage; og det betragtedes ikke med gunstige Blikke, hverken af Autoriteter eller af Sognefolkene, naar en enkelt Gang det Tilfælde indtraf, at en Præst vilde søge at komme et andet

Sted hen; det var, som om den bibelske Bebrejdelse af Johannes's Aabenbaring 2 Kap. 4 Vers kunde rettes mod vedkommende: „Jeg har dette imod Dig, at du har forladt din første Kærlighed“; muligvis er det til Dels fremkommet ved en misforstaaet Fortolkning af 1 Kor. 7,20.

Der skulde endog gives særlig Tilladelse ikke blot til at blive forflyttet, men endog blot til at søge Forflyttelse, og der findes fra Biskopperne adskillige misbilligende Ytringer om slige Tilbøjeligheder. Saaledes dekreterede 1563 Sjællands Landemode, at „enhver Præst skal blive i sit Kald og ikke stræbe efter Forflyttelse, før han kaldes andet Sted hen“; altsaa ligger heri, at han ikke maatte søge, men naar andre kunde finde ham, maatte han have Lov til at tage mod den Kaldelse, der kom til at lyde. 1663 bad Jakob Hansen Toxværd i Vester-Egede, som af „kristelig Medynk“ (d. v. s. naturligvis for at faa Kaldet) „havde paataget sig 1659 at forsørge sin Formands Enke og mange faderløse Børn“, for sit Kalds „ulidelige Ringheds“ Skyld om Tilladelse til at lade sig høre paa andre Kald. Konen var rigtignok død Aaret efter Ægteskabets Indgaaelse; 1665 blev han befordret til Hasle og Braaby, men havde ikke megen Glæde af denne Forflyttelse, da han allerede Aaret efter døde. Ogsaa undtages ved en anden Lejlighed det Tilfælde, naar en Præst kunde naa at blive befordret fra et Landsby- til et Købstadskald, hvilket altid blev anset for finere; men skønt en saadan Forflytstelse regnedes for en Hæder, har denne Hæder dog i Reglen ikke været videre eftertragtet; Palladius skriver derfor, at „skønt han i Landsbyerne havde fundet adskillige Præster, som vare lærde og fromme nok til at forestaa Købstadsmenigheder, havde de dog, alle som en, bedet ham om, at han for Guds Skyld ikke vilde forflytte dem

med Kone og Børn fra deres tarvelige Agerbrug til Elendigheden, d. v. s. til Købstæderne; thi paa Landet havde dog nogle deres Næring, men i Købstæderne havde man kun Møje og Arbejde". 1553 blev Præsten Kristen Steffensen forflyttet fra Als i Viborg Stift til Budolfi Kirke i Aalborg; det berettes saare rørende, at „da han holdt sin Afskedsprædiken, græd Menigheden saa meget, at han sagde, at dersom han havde vidst, hans Faar havde saa stor Kærlighed til ham, vilde han hellere have ladet sit Liv, end være draget fra dem." Saa hedder det yderligere, at han vedblev, efter at være kommen til Aalborg, at skrive Breve til dem og staa i Forbindelse med dem — hvilket nu ikke var saa overvættes vanskeligt, da hans gamle Pastorat kun ligger fire fem Mil fra Aalborg.

Enkelte Gange er det hændet, at en Landsbypræst enten ved sine fremtrædende Gaver eller ved tilfældige Omstændigheder har gjort sig bemærket og fra Landsbyen er bleven kaldet til en saa høj gejstlig Stilling som kongelig Konfessionarius eller som Biskop. Protektion har jo netop ved saadanne Lejligheder tit gjort sig gældende, og det stundum en Protektion af mindre heldig Art, som den Gang Præsten i Høje-Taastrup, Søren Glud, 1673 blev Biskop i Viborg; han var jo rigtignok gift med en Søster til Kristan den Femtes bekendte Frille Sofie Amalie Moth, der ikke kunde finde sig i, at hendes Søster sad som simpel Præstekone ude paa Landet et Par Mil fra Residensstaden, og derfor fik denne Udnævnelse udvirket. En anden Bispeudnævnelse, ved hvilken ogsaa en kongelig Kærlighedsforstaaelse spillede en Rolle, fandt Sted i Kristian den Fjerdes Dage, idet 1617 den daværende Præst i Helsingør, Niels Simonsen Glostrup, blev beskikket til Biskop i Oslo, til Tak fordi han havde været saa venlig

at afstaa til Hans Majestæt sin Kæreste Karen Andersdatter, paa hvem Kongen havde kastet sine Øjne; Biskoppen lod imidlertid ikke til at tage sig denne skuffede Kærlighed videre nær, men trøstede sig ved at gifte sig med en Søster til sin Karen.

Det kunde jo nok ske, at en Præst blev forflyttet; men i Reglen har der da været ganske særegne Omstændigheder til Stede, som have gjort det ønskeligt, at han kom under andre Omgivelser. 1686 fandt et mærkeligt Tilfælde af Forflyttelse Sted i Hunseby paa Lolland; der var Samuel Jensen Ild bleven Præst 1667, men snart opkom der Uenighed mellem ham og Herremanden paa Aasmark (det nuværende Knuthenborg). Anledningen var fra først af, at Herremanden ønskede, Præsten skulde flytte Præstegaarden, der med tilhørende Skove og Marker laa som en Enklave midt inde i Herregaardens Jorder; men Hr. Ild nægtede at flytte. Da han ikke paa nogen Maade vilde det, fik man det flere Gange maget saaledes, at han af Kongen blev kaldet andet Sted hen, men han bad sig altid fritaget. Da det viste sig, at der intet Udkomme var med ham med det gode, blev det befalet ham uvægerlig at tage mod Kaldet som Sognepræst for Udby og Ørslev Menigheder paa Sjælland; men han gik til Herremanden, der var Stedets Patron, og erklærede, at enten vilde han blive, hvor han var, eller ogsaa ordentlig dømmes fra Kaldet. Det lader dog til, at Sagen er endt til alle Parters Tilfredshed; thi da Hr. Ild ikke var til at overtale, sendte Patronen ham Kaldsbrev paa Embedet i Hunseby, som nu var blevet givet til hans Adoptivson Niels Frandsen, hvem han havde ladet studere, og som nu var Rektor i Stubbekøbing; han fandt sig i at lade Præstegaarden blive flyttet, og til Tak for den Villighed

lod Herremanden den smukt opbygge paa den ny Plads; Hr. Samuel Ild fandt sig da ogsaa i at blive sjællandsk Præst. — Omtrent samtidig blev Præsten i Brænderup og Ore paa Fyn Magister Jorgen Carstens forflyttet til Haarslev; Sagen var, at den adelige Frue paa Kærsgaard, Fru Anne Trolle, Erik Billes Enke, som nogle Aar i Forvejen havde kaldet ham til Brænderup, nu faldt paa at forlange af ham, at han skulde begrave en Hund, hun havde elsket højt, paa Kirkegaarden med kirkelige Ceremonier. Da han naturligvis nægtede at opfylde dette Forlangende, blev hun fnysende vred og fik udvirket hos Kongen Befaling til, at Carstens og Helm i Haarslev skulde bytte Kald. Om den ny Præst har været mere medgørlig, saa hun har faaet opfyldt sit Ønske om Hundens kristelige Begravelse, vides ikke med Vished: det maa haabes, at Rygtet lyver, naar det fortæller, at Præsten ved en Sølvkande, fyldt med Kronestykker, lod sig bevæge dertil; det tilføjes, at da Biskoppen, der havde faaet Nys derom, satte ham i Rette derfor, skal han have sagt: „Ja, men det var ogsaa en ualmindelig Hund; han havde næsten menneskelig Forstand; se her, hvad han har testamenteret Deres Højærværdighed!“ Med disse Ord overrakte Præsten Sølvkanden til Biskoppen, og paa den Maade blev der slaaet en Streg over Historien.

Det, som paa en Maade træder i Stedet for vor Tids „Entledigelse med Pension“ bestod dengang i, at Præsten, naar han følte sig svag og aflægs, „oplod“ sit Kald til en anden, yngre Mand, enten Søn eller Svigersøn, eller ogsaa udenfor Familien; den gamle Præst blev da ved at være Sognepræst af Navn, men havde sædvanlig ikke længere noget at gøre med Embedet, skønt han i Reglen blev boende i Præstegaarden; den unge Mand, for hvem

Kaldet var blevet opladt, var i Virkeligheden den, paa hvem alt hvilede. Undertiden har det truffet, at en Provst vedblev at fungere som saadan, medens den præstelige Virksomhed overdroges til yngre Kræfter. Til en saadan Opladelses fulde Lovmæssighed fordredes, som rimeligt var, egentlig, at de syv Valgmænd i Sognet gave deres Samtykke; dette blev ikke overholdt, men dog krævedes vel altid Kirkepatronens Indvilligelse. Naar en Præst havde faaet en saadan Medhjælper, kunde han ikke blive af med ham igen, selv om der kom Tvist op imellem dem; og det kunde let ske, især naar de boede Dør om Dør i samme Hus. Det hedder i den norske Kirkeordinans af 1607: „Den Letfærdighed maa ikke tilstedes, at naar der er Dyrtid, da give de deres fattige Kapellaner Forlov; hvo som har Kapellan i den gode Tid, skal beholde og føde hannem i den dyre Tid eller siden miste Kapellan.“ En Række kongelige Forordninger, især for Slutningen af det syttende Aarhundrede, indskærpede, hvad der ved et Kalds Opladelse var at iagttage, at Herremændene saaledes ikke maatte undlade at søge kongelig Bekræftelse paa slige Kaldsbreve, hvorfor Biskopperne heller ikke maatte ordinere nogen eller meddele Kollats, forend den kongelige Konfirmation paa Kaldsbrevet var fremvist; — at Herremanden forst skulde forhandle med Biskoppen om vedkommendes Kvalifikationer, og vilde Biskoppen ikke anbefale en Mand, gik Sagen ikke i Orden; — at som Regel vilde Kongen ikke konfirmere disse Kaldsbreve, da der jo deri laa, at naar den gamle Præst var død, blev Kapellanen Sognepræst baade af Navn og af Gavn, idet han var kaldet „paa Succession“; man skulde vente, til Kaldet blev ledigt paa ordinær Maade. Men disse Bestemmelser, der stode paa Papiret, bleve langtfra over-

holdte; man fandt snart Midler til at omgaa dem. At saadanne Opladelser ofte have fundet Sted under mislige Omstændigheder — oftere end det er kommet til Efterverdenens Kundskab — kunne vi slutte os til af det forargelige Optrin i Verst Præstegaard 1687, da Broderparret, Præsterne Jens og Peder Bering, havde indfundet sig hos Præsten Hr. Søren Nielsen Gamst for at faa ham til at oplade sit Kald for en Kandidat Elias Biener; men da Hr. Søren sagde, han ikke turde gaa ind derpaa, før han havde talt med Biskoppen og Provsten, tog Jens Bering en Slump Penge, som han lagde paa Bordet, idet han sagde: „Her staar Bispen"; derpaa tog han en Flaske Brændevin, som han satte paa den anden Bordende med de Ord: „Her staar Provsten". Midt imellem disse to Højærværdigheder lagde han Papiret og sagde: „Nu ville vi først tale med Provsten, saa kommer vi nok bagefter til Rette med Bispen". De drak da saa tappert og saa lystig med Hr. Søren, at de fik ham overtalt til at underskrive det Dokument, ved hvilket han kaldede Elias Biener til sin „Adjunctus et Successor". Men det mærkelige er, at uagtet Sagen blev indberettet for højere Vedkommende og var Genstand for gejstlig Rettergang, gik det forholdsvis let i Orden; for Landemodet tilstod Hr. Søren alt, men beraabte sig paa sin „Vanvittighed"; Dommen faldt saaledes, at „eftersom der befandtes at være omgaaet ulovlig og uskikkelig med den Kontrakt, dateret 14. Septbr. 1687, burde den agtes som ugjort, og Hr. Søren tilbagebetale Studenten de 20 Sletdaler, samt til Straf give 20 Sletdaler til fattige Præsteenker i Stiftet". Man skulde tænke, Sagen saa var forbi; men det viser sig alligevel, at Elias Biener fik Pladsen som Kapellan med Succession i Verst og Bække, og der døde han som

Sognepræst 1716 efter en lidet berømmelig Embedsførelse, i hvilken han meget ofte gjorde Provsteretten Ulejlighed.

At den Omstændighed, at Sognefolkene i Reglen kunde være visse paa at beholde deres Præst til hans Død, virkede til at knytte Baandet fastere mellem Præst og Menighed, er en Selvfølge. Som oftest var det vel ude paa Landet Præstegaardene og Præstefamilierne, der gik i Spidsen med Hensyn til Forbedringer baade af Bygninger og af Haven, hvor det mest var Familiens kvindelige Medlemmer, der syslede; og da deres Sans for det hyggelige bragte dem til at nære Ønsket om, at „Urtegaarden" skulde være noget mere end en blot og bar „Kaalgaard", have de efter fattig Lejlighed søgt at skaffe sig Blomsterfrø til „Rosengaarden" og Træer til „Abildgaarden"; at Frugttræer dyrkedes i en ikke ringe Grad i Præstegaardshaver, i alt Fald i enkelte Egne, have vi set et Bevis paa af den oven anførte Pension, der var sikret en Enke omtrent ved Aar 1700, og hvori der udtrykkelig nævnes 2 Tønder Æbler af bedste Gemmefrugt. Man kan hist og her i gamle Præstegaardshaver finde ærværdige Frugttræer paa en Alder af maaske et Par Hundrede Aar, som endnu bære helt godt; Præsten fremviser med Stolthed disse Veteraner, under hvis Skygger mange Slægter have vandret, og som oftest vides det, hvem af hans Forgængere det er, der skyldes Tak for de Frugter, man Aar for Aar har kunnet glæde sig ved. Det er vel ikke alene i aandelig Henseende, man kan sige, at mangen god Podekvist er kommen fra Præstegaarden til Bønderne; og naar en Bondekone har været oppe at besøge Præstemadamen, har hun i Præstegaardens Have set, at der er noget mere at arbejde for end det blot materielle; hun har faaet Blom-

sterfro og i de kommende Somre med venlig Tak tænkt paa, at den eller den „Rose“ stammede fra Præstens Have.

Ogsaa med Hensyn til Avlsvæsenet er Præstegaarden ofte gaaet i Forvejen, og vi se i denne Henseende en stor Forskel mellem for og nu. I vor Tid ere vel Halvdelen, ja maaske flere, af Landets Præstegaarde bortforpagtede, men den Gang var det yderst sjældent Tilfældet, og det betragtedes som ulovligt og utilladeligt at udleje Præstegaardsjorden, som et Landemode 1560 ytrede, „for at den ikke skal komme i Hævd og blive tagen bort fra Gaarden i Fremtiden“, ligesom det syv Aar senere indskærpedes, at „Præsten er forpligtet til selv at holde sin Ager og Eng ved Magt og ikke leje den bort; formaar han ikke at besaa den, maa han lade den ligge usaaet“. 1595 fik Præsten i Sønderso paa Fyn en Irettesættelse, fordi han imod sin Kollats og imod Ordinansen havde fæstet Præstegaarden bort til en Bonde; han maatte love snarest mulig at faa Bonden ud og for Fremtiden selv at drive Gaarden. Der er flere Eksempler i lignende Retning, og det maa for upraktiske Præster, der alene ønskede at leve for stille Lærdomssysler, og som brød sig saa lidt om Avlsvæsenet, at de ikke engang kendte deres egne Heste, have været i højeste Grad ubehageligt at skulle, hvad enten de vilde det eller ej, dog selv drive Avlingen. Mange have derimod kastet sig over den med største Iver, og da til liden Baade for deres præstelige Virksomhed, naar Studehandelen, eller hvad andet, Avlsbruget førte med sig, lagde Beslag paa deres Tid, Tanker og Kræfter. Men ofte er dog vistnok her den rette Middelvej bleven fulgt, og der kan ingen Tvivl være om, at Præsterne mange Steder ved deres Eksempel have faaet Bønderne

bort fra en forældet Metode og lært dem et mere rationelt Landbrug.

Undertiden traf det sig, at en Præst, der privat ejede en Gaard, flyttede hen og boede i den, stundum langt fra sine Kirker, hvoraf Følgen let blev, at de egentlige Præstegaardes Bygninger forfaldt og Jorden udmagredes; derfor fik Præsterne i Lolland, hvor dette vel er gaaet mest i Svang, 1570, og Landets øvrige Præster 1618, Paabud om at bo i deres rette Præstegaarde, hvilket senere atter indskærpedes. En anden Uskik havde flere Steder indsneget sig, nemlig at Landsbypræsterne havde taget deres Bolig i Købstæderne, hvor de mange Gange selv ejede Huse, og hvor der dels var livligere og behageligere, dels vel ogsaa tryggere, end i Præstegaardene; men Følgen blev da, at de kun toge ud til deres Sogne, naar de netop skulde prædike eller have andre kirkelige Forretninger, og de bleve da mere og mere fremmede for deres Menighed; der var derfor al god Grund for Regeringen til imod dette at udstede Forbud, som oftere maatte gentages.

Medens, som ovenfor anført, Reformationen bevirkede, at den højere Gejstligheds Indtægter bleve betydelig formindskede, synes det, som de almindelige Præster dog fik noget mere at leve af end tidligere, hvilket kunde være naturligt nok, da det jo maatte forudsættes, at de lutherske Præster vare gifte og altsaa havde en Familie at forsørge, medens de katolske Præster vare ugifte, og det altsaa skulde antages, at de ingen Familie havde, eller da burde have. Baade i Kristian den Tredjes og i Frederik den Andens Dage blev der gjort en Del for at skaffe Præsterne nogenledes antagelige Indtægter, saa det dog kunde blive

mere end lige netop Sultefode; og omkring ved Aaret 1600 synes det, at Indtægterne maa kunne anses for at have været temmelig gode, naar man tager i Betragtning den herskende Simpelhed og Tarvelighed i Levevis og Sæder, — indtil Krigene 1627—29, 1643—45 og især 1657—60 gjorde, at mangt et forholdsvis velhavende Hjem nedstyrtedes i den yderligste Fattigdom. Men gav Regeringen med den ene Haand, saa vidste den dog ogsaa at tage med den anden; det var da især i Krigens Tid, det gik ud over disse Fredens Mænd. Allerede 1546 fik Præsterne Befaling til at indbetale til Kongens Kasse en Fjerdedel af deres Indtægter, 1559 endog Tredjedelen. Saa kom den nordiske Syvaarskrig 1563—70, der tog svært paa Kræfterne, paa Landets Kræfter og paa Beboernes, og da ikke mindst paa Præsternes. 1563 gave Præsterne over hele Danmarks Rige Pengeskat, saa at somme gave 20 Daler, andre 10, andre 8, eftersom de formaaede; samme Aar maatte de udrede i Lægd med hverandre, i Fetaljeskat 1 Okse, 1 Fjerding Smør, 1 Pund (ɔ: 4 Tønder) Mel, 1 Pund Malt, 1 Tønde Salt, 1 Tønde Gryn, og siden hver Præst for sig 1 Side Flæsk, 2 Lammekroppe, 2 Gaasekroppe og 9 Skæpper Havre; senere samme Aar hver en Otting Smør, 2 Sider Flæsk 5 Skæpper Mel, 10 Skæpper Malt, 10 Skæpper Havre, 2 ny Sække, og alle i et Herred tilsammen 1 Okse. Tredje Paaskedag 1564 bleve alle Præster i Sjællands Stift skrevne til i Fetaljeskat at give hver en Fjerding Smør, 1 Side Flæsk, 2 Faarekroppe og 2 Gaasekroppe. 1565 paa Hellig tre Kongers Aften skreves de til Kobberskat, saa hver, der havde 1 Sogn, skulde give 3 Lispund Grydekobber og 2 Lispund Kedelkobber, men de, der havde to Sogne, skulde give dobbelt. 1566 maatte Præ-

sterne til Fastelavn give hver i Sølvskat 20 Lod Sølv, og samme Aar bleve alle Sjællands Præster forordnede til at møde paa Kjøbenhavns Raadhus for at høre Kongens Brev om, at hver Præst skulde give en Skat af 5 Sider Flæsk, 5 Faarekroppe, 5 Gaasekroppe, 1 Fjerding Smør og en Halv Tønde Oksekød. 1567 fik Præsterne Lave Beks Brev om at møde i Ringsted for at høre Kongens Brev om Skat; da blev hver Præst takseret til at give 4 Tønder Brød, 4 Faarekroppe, 4 Gaasekroppe, 3 Lispund Flæsk og 1 Otting Smør. Hellig tre Kongers Aften 1568 blev Kongens Brev læst i Fakse, at hver to Præster skulde udrede en Hest og hver 4 Præster en Karl, som skulde være i Kjøbenhavn den ottende Januar. (Det var jo en komplet Umulighed at faa Mandskabet samlet sammen til Hovedstaden i det Par Dage!) 6 Juli samme Aar vare Præsterne indvarslede til at møde i Roskilde; da blev Kongens Brev læst for dem, at hver 10 Præster skulde give 150 Daler og hver 10 Sognedegne 30 Daler; dette blev dog for Præsternes Vedkommende formildet til 10 Daler fra hver. Men senere hen paa Aaret blev det galt igen; da vare Præsterne atter samlede for at høre den behagelige Efterretning, at hver 20 Præster skulde af med 400 Daler, hver 20 Sognedegne med 60 Daler. Dog det var baade Højdepunktet og tillige Afslutningen af, hvad der ekstraordinært fordredes af Gejstligheden i denne Krig; formodentlig har Regeringen faaet Følelsen af, baade at Præsternes Forraad af Kreaturer og Korn var reduceret til det mindst mulige, og at deres Pengeskuffer vare tomme uden at have Udsigt til atter at faa Indhold; thi Menighederne, der ligeledes vare udpinte ved de trykkende Paalæg i Anledning af den langvarige Krig, ømmede sig ved at give Offer til Præsterne; saaledes maatte f. Eks. 1569

Kongen alvorlig paalægge alle Malmøs Borgere og Indbyggere, at de, som Loven bød, skulde ofre til deres Præster paa de tre store Højtider, hvorhos de truedes med Straf, hvis de undlode det. 1569 vare da ogsaa Regeringens Fordringer nedstemte saaledes, at der som den hele Krigsskat af Gejstligheden fastsattes 10 Daler aarlig af hver Præst; i Fremtiden skulde de være fri for ekstraordinære Ydelser.

Ogsaa i de senere Krige gik det haardt ud over Præsterne, ikke alene ved, hvad de maatte lide personlig ved Krigens Rædsler, hvorpaa nedenfor en Række Eksempler ville blive givne, men ogsaa ved Skatter, der under forskellige Former lagdes paa dem: dog synes det med Hensyn til Udgifter aldrig at være gaaet saa haardt til, som i den nordiske Syvaarskrig. Der haves en Række Bestemmelser om, hvor meget hver Provst og Præst skulde udrede, og da i Reglen med den humane Bestemmelse, at „den rige skulde hjælpe den fattige“, saa det blev altsaa en Skat, der, som vi udtrykke os, blev „lignet paa Formue og Lejlighed“. Det er kun sjældnere, at vi i det syttende Aarhundrede finde, at der er paalignet Præsterne, saaledes som tidligere, Udgifter af Fødevarer in natura; og i den svenske Krig 1657—60 vilde det formodentlig aldeles ikke kunne have nyttet, da Landet, og Præstegaardsjorderne med, for største Delen var blevet øde og henlaa udyrket. Vanskeligt nok har det været at opfylde en saadan Fordring som den, der 1646 rettedes til Gejstligheden, nemlig at enhver Præst skulde yde mindst 4 Lispund Kobber og 1 Lispund Tin, for at der deraf kunde støbes Kanoner, da Artilleriet i den sidste Krig havde mistet mange saadanne. En endnu mere trykkende Byrde var det, at det oftere blev paalagt Præsterne at udruste

Ryttere med Heste og alt Tilbehør, enten saaledes, at et Par Præster i Fællesskab skulde stille en Mand og en Hest, eller, som det endog befaledes af Kongen, at alle Præster i Riget, baade i Købstæderne og paa Landet, skulde holde Ryttere, hver sin, med alt, hvad der fordredes til hans Udrustning, Sadel og Pistoler, Kappe, Støvler og Sporer; Denne Fordring blev dog senere indskrænket til, at hver Præst skulde give til Rytterhold 30 Rdl., og de formuende skulde hjælpe de fattige. Ja, endogsaa Tyendet i Præstegaardene kom det til at gaa ud over, som da det 1652 henstilledes til Gejstligheden at afkorte deres Tjenestefolk et Fjerdingaars Løn og indsende disse Penge til Landkisten, for der, „indtil den højeste Nød det udkrævede, at forvares“; det var altsaa en „Reservefond“, Regeringen fandt det sommeligt at bruge de stakkels Tjenestefolks surt erhvervede Penge til. Saa var det da mere rimeligt, skønt det maa forekomme os som en overmaade betydelig Fordring, naar det undertiden paalagdes de Præster, der vare saa heldig stillede, at de havde Penge staaende ude paa Rente, da at give 2 Procent aarlig af den rentebærende Kapital; at Regeringen saaledes havde et vaagent Øje med disse velhavende Præster, har maaske været Grunden til, at mange hellere lode Pengene, de ejede, blive liggende paa Kistebunden, end de laante dem ud; thi det kunde meget let risikeres, at der kom en, som ønskede at „laane“ Pengene, og som det ikke var saa helt let for en Præst at sige nej til, nemlig Kongen selv. Under Krigen 1644 skrev Kongen egenhændig til Biskop Jesper Brochmand, hvem han bad om at opmuntre Præsteskabet i sit Stift til at sende alt det Sølvtøj, de ikke havde nødvendig Brug for, til Kongen og foruden Renterne at vente fuld Betaling i bedre

Tider! Og senere, naar der var Ebbe i Regeringens Kasse, vistes der ofte den Hensynsløshed mod de stakkels Præster, at det blev dem paalagt at laane Kongen Penge; Biskopperne maatte tit til at tale de betrængte Præsters Sag, som da 1700 den solle Palle Hansen i Sindal kom til den Aalborg-Biskop Birkerod, grædefærdig, fordi han havde faaet Brev om at laane Kongen 300 Daler, skønt det var enhver vitterligt, at hans Tilstand var saa slet, at han alt i alt ikke ejede for 300 Dalers Værdi. — Endnu den Dag idag mærke Danmarks Præster Efterveer af en Foranstaltning, der blev truffet i de nærmeste Aar efter Enevældens Indforelse; Sagen var den, at Kongen i Krigens Tid havde brugt 50,000 Rdl., som tilhorte Kjobenhavns Fattigvæsen, og som han ikke vidste Raad til igen at skaffe til Veje; men af den Nød vidste Biskop Svane Udvej, saa der atter flod Penge i Kongens Kasse og fra Kongens Kasse over til Fattigvæsenet; men det var ikke nogen Venskabstjeneste, han viste de daværende eller de senere Præster, da han udvirkede Befaling til, at enhver Præst skulde købe sin Præstegaard for Summer, der forst varierede mellem 150 og 500 Sletdaler, men senere bleve noget nedsatte; naar da Præsten var død, skulde Eftermanden købe Præstegaarden af hans Arvinger og Dodsbo efter Taksation, dog saa at Prisen ikke oversteg 500 Rdl., en især i hine Tider meget betydelig Sum, — det er derfra den nuværende saakaldte Indløsningssum stammer, der i Reglen er 1000 Kroner. Nogle Præster fik rigtignok Fritagelse for den „Naade“, som det kaldtes, at kobe Præstegaarden, da de kunde godtgøre, at deres hele Ejendom ikke nær beløb sig til den forlangte Sum; men det blev ikke vel optaget, og de slap ikke billigere, end at de maatte give 6 Procent i Renter af den

Kapital, de ikke havde kunnet opdrive, selv om de nok saa gerne havde villet.

Regeringen vidste nok, hvorledes den skulde bære sig ad med at finde Noglen til Præstens Pengeskuffe; foruden de sædvanlige Skatter og Afgifter kom der jævnlig andre Paalæg, ikke alene i Anledning af de bedrovelige Krige, men ogsaa ved Lejligheder, der have gaaet og gældt for at være glædelige, men ved hvilke Glæden dog er bleven lidt blandet i Præstegaardene; saaledes naar en Konges Datter eller Soster skulde til at indtræde i den hellige Ægtestand, kom der kongeligt Paabud til hele Gejstligheden, lige fra de hojeste til de laveste, Løbedegnene, om at udrede „Prinsesseinde-Styr", hvilket undertiden ikke var saa ganske lidt, og i alt Fald foleligt nok for Præsterne, der kunde have ondt nok ved at udrede Udstyr til deres egne Dotre, naar de skulde giftes.

Præsternes meste Indkomst bestod selvfølgelig af Naturalydelser, baade fra Præstegaarden og af Tienden, der leveredes i Kærven; Penge vare sjældnere i de Dage, baade i Almindelighed, og da i Særdeleshed blandt Præsterne; de og Familien levede næsten udelukkende af og klædtes saa godt som kun af Husets egne Produkter; Urtekræmmer- og Manufakturhandler-Regningerne have næppe sat Præsterne mange graa Haar i den Tid. Men skont Midlerne i de fleste Præstegaarde have været smaa, har dog den Omstændighed, at Præsterne selv dreve Avlingen og udaf den og af Tienden i Reglen vare ganske godt forsynede med Mad, bevirket, at Fattigfolk vistnok ofte have holdt til der og ere blevne bespiste; nogle Kostgængere mærkedes ikke videre, og som oftest havde Præsterne den gode Bevidsthed, at deres Haand var aaben

og deres Bord dækket for den trængende. Synderlige Spor deraf ere naturligvis ikke levnede til vor Tid; men vi finde dog Beretning om, hvorledes Bolle Luxdorff, der 1659 blev Præst i Nørre-Jærnløse ved Holbæk, berømmes for sin store Godgørenhed mod fattige; hvert Aar gjorde han et Gæstebud for dem og uddelte Klæder til dem.

Undertiden fik Præsterne, ved enkelte særlige Lejligheder, Ekstra-Gaver; saaledes fik Salmedigteren Hans Kristensen Sthen, der var Kapellan i Helsingør, af Magistraten en Stud af 20 Marks Værdi, da han 1567 holdt Bryllup; ligeledes fik Helsingørs to Sognepræster hver Jul en Oksefjerding som Gave. Præsten Bertel Knudsen Aquilonius i Malmø fik ved sit Bryllup 1616 af Byens Raad foræret 2 Tønder Øl, ligesom Kjøbenhavns Professorer oftere til deres Bryllupsfester fik af Universitetet sendt en Del Vin. Juledag 1563 ofrede Befalingsmanden paa Bergenhus til Præsten Hr. Mikkel en Sølvske i Domkirken; Dagen i Forvejen havde han sendt hver af Byens øvrige gejstlige en lignende som Gave. Ved adelige og fornemme borgerlige Folks Begravelse traf det undertiden, at Præsterne som Honorar fik nogle Alen Klæde; muligvis har Meningen fra først været den, at Præsten deraf skulde lade sig lave en Sørgedragt; men naar nogle Præster samvittighedsfuldt notere, f. Eks.: 6 Alen Klæde, Alen til 4 Daler; — 5 Alen Klæde til 2 Daler; — da er denne Gave vel næppe bleven brugt til Sørgeklædning, maaske undertiden omsat i klingende Mønt. Paa Nakskov Kirkegaard blev der engang i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede begravet en Skipper fra Aarhus, om hvem det bemærkes, at han „døde i Skuden“; ved ham har Præsten anført: „Fik Fisk“, altsaa som Honorar. Ordsproget: „Kristne mig mit Barn“, sa'e Smeden til Præsten, „saa

smeder jeg dig et Plovjærn", viser os den Form af Honorar for kirkelige Forretninger; ligesom en Harboøre-Fisker, hvem Præsten skyldte Penge, gik tomhændet op til Alteret, da han engang skulde ofre, og i Stedet for at lægge Offer paa Alteret, sagde til Præsten, idet han gik forbi: „Kvit, Fa'er, for æ Fisk". I den katolske Tid skænkedes der ved Begravelserne „Sjælegaver", hvis Bestemmelse var, at der for dem skulde læses Messer for de afdøde Sjæle; og det var mange Gange ikke Smaating, der ydedes. Skønt Sjælemesserne selvfølgelig ophørte efter Reformationen, vedbleve dog Sjælegaverne, men nu som Offer til Præsten, som Honorar for Begravelsen og for Ligtalen. Det var en ikke ubetydelig Indtægt, hvilken Nutidens Præster nok kunne have Grund til at misunde deres Forgængere i det sekstende Aarhundrede; ved en nogenlunde velstaaende Bondes Jordefærd gaves der nemlig i Almindelighed en Ko eller Stud, som da plejede „pompose" (ɔ: for at forherlige Festen) at føres foran Liget ind paa Kirkegaarden, ja endog undertiden ind i selve Kirken; denne Uskik blev med al god Grund forbudt 1562 af Roskilde Landemode; efterhaanden gik det over til at blive et Pengevederlag. Præsterne søgte af al Magt at holde paa Sjælegaverne, hvilket efter Forholdene var meget naturligt; men Maaden, de gjorde det paa, var tit i høj Grad anstødelig, idet der var dem, som lode Ligene henstaa og nægtede at begrave dem, naar der ingen Sjælegave ydedes dem, ligesom de ogsaa undertiden nægtede at absolvere dem, der ingen Skriftepenge havde givet.

Det var disse ulykkelige rede Penge, som Præsterne gerne vilde have; og naturligvis nødtes de til at holde

paa den Slags Indkomster, naar de skulle kunne leve med Familie, især naar de havde Sønner, der holdtes frem „til Bogen"; men Beboerne, især Almuen paa Landet, i hvis Hænder Penge hørte til Sjældenhederne, syntes ikke derom og have ofte forarget sig derover; herfra ere de mange Ordsprog og Mundheld komne, som skulle antyde Præsternes Nærighed, stundum med et Anstrøg af velvillig Gemytlighed, som: „Vi i de sorte Kjoler fortjene vore Penge lettest — sa'e Skorstensfejeren til Rødby Præst", eller: „Præsten og Hunden tjene Føden med Munden", eller:

„Aldrig er Præsten saa gammel eller Vejret saa koldt,
Han fryser saa længe, til Offeret faldt".

Men ogsaa ofte er der en Bitterhed deri, en Braad, der har gjort ondt, som naar det hedder: „Præstesækken er ond at fylde"; eller „Præstesækken kan blive tung, men aldrig fuld".

De fleste Penge, Præsterne fik, vare Offeret; men det holdt de meget standhaftig paa, hvad de vel ogsaa vare nødsagede til; og de vaagede samvittighedsfuldt over, at ingen gjorde dem noget Indgreb i Forretningerne, som kunde bringe Formindskelse i Offeret; Sognegrænserne fordredes respekterede, og der var stundum Strid mellem Præsterne, naar de dristede sig til at gøre Indgreb i hinandens Sogne. Sognebaandsløsning kendtes ikke — et enkelt Tilfælde var der dog, idet en Adelsmand, som var i høj Grad paa Kant med sin Sognepræst, fik kongelig Tilladelse til at lade sig betjene med Alterens Sakrament af en anden Præst —; men ellers overholdtes Sognetvang saa strengt, at hen i det syttende Aarhundrede en Præst brugte den smagfulde Ytring: „Hver Mand skal holde sig

til sin Præst, som Soen til sit Trug"; ja, det berettes endog, at en Præst, der var sat under Tiltale for at have besørget Forretninger i et fremmed Sogn, druknede sig, medens Sagen stod paa.

Det er undertiden en næsten barnlig og naiv Glæde, vi træffe hos Præster over det Offer, de fik; betegnende er en Ytring af en Præst paa Als, som 1679 i den derværende Provsts Svaghed havde meddelt Hertuginden Nadverens Sakrament, i hvilken Anledning han fik 4 Rdlr. i Honorar; han indfører dette i sin Kirkebog med følgende Tilføjelse: „Herre, jeg er ringe til al den Miskundhed og Troskab, som Du gjorde din Tjener. Gen. 23". Nogle Uger efter døbte han et Barn, til hvilket Hertugen stod Fadder; sin Taknemmelighed over de 2 Rdlr., Hertugen ved den Lejlighed ofrede, udtrykker han i Kirkebogen med følgende bibelske Ord: „Herre, hvo er jeg, og hvad er mit Hus, at Du har fort mig hidindtil!" — Her kan det jo nu tænkes, at det netop har været den Omstændighed, at disse Gaver kom fra saa højfyrstelige Personer, der har virket til at kaste som et gyldent Skær over Sølvpengene. Samme Præst noterer Aaret efter: „Blev Hofraad Thur indsat i vor Kirke; Enken lod begære, at jeg vilde tilstede, at Kapellanen maatte prædike, og lovede, mig intet at skulle afgaa af min Rettighed, hvorudi jeg gjorde hendes Vilje; bagefter sendte hun mig ved sin Pige 3 Daler i et Kræmmerhus i klare Skillinger, hvilken Foræring jeg skikkede hende ved min Pige tilbage igen". — En anden Præst skrev i sin Kirkebog om en Mand, der var død: Han var en „rara avis" (sjælden Fugl), som ofrede Præsten hver Højtidsdag 1 Sletdaler; — og om et Brudepar skriver han: „De vare nogle Ertz-Gniere i deres Offer". — En Præst, der var misfornøiet med det Offer,

en Mand havde givet ham, rakte ham det tilbage med de Ord: „Sligt kunde du have givet en Stodder“.

Det var Skik og Brug, at Præsterne, naar de paa de tre store Helligdage havde faaet deres Højtidsoffer, saa den næste Dag skulde i Kirken „takke for Offer“, som det hed. Offerets Størrelse var jo paa mange Steder et smukt Tegn paa det gode Forhold mellem Præst og Menighed; men saa traf det ogsaa, at en Menighed, der havde noget imod Præsten, forringede Offeret for derved at give sit Mishag til Kende; og Præster, der savnede den rette Takt, kunde da benytte Lejligheden til mere eller mindre forblommet at stikle paa dem, der ikke havde ofret saa meget som tidligere. Da saaledes den bekendte Magister Tychonius paa den Maade mærkede, at han ikke længere var saa populær i Skive, som han havde været, takkede han for Offer med følgende dobbelttydige Ord: „I have ofret til mig, saa Herren betale eder!“ Den Ytring vidste han, at ingen kunde drage ham til Ansvar for. Det var lidt ind i det attende Aarhundrede; noget senere, nemlig 1763 paa anden Juledag klagede Præsten i Aastrup paa Falster Magister Bierring — en Mand, for hvem det rigtignok synes at have været den største Nydelse at kunne leve i Kævl; da boltrede han sig som Fisken i Vandet — over det ringe Juleoffer, han havde faaet. Han sammenlignede det gode Offer med den tiltagende Maane („Ny“), det slette med den aftagende („Næ“). Næste Paaske var der en Møller, som kun ofrede 15 Skilling, medens han ved Jul havde ofret 24, og i Offersedlen havde han skrevet: „Nu hører jeg ogsaa til Næerne“. Det var Vand paa Magisterens Mølle, og næste Søndag holdt han en Prædiken, der mindedes mange Tider paa Falster under Navnet „Møllerprædikenen“; i den havde

han samlet alle de Steder af Skriften, hvor Ordet „Mølle" eller „Møller" forekomme, og anvendt dem saaledes, at ikke alene den ene Møller, men alle de falsterske Møllere følte sig foranledigede til at anlægge Proces imod ham.

Undertiden kunde det hænde sig, at det var Præstekonen, som — mange Gange maaske heldig nok — tog sig af Husvæsenet og Pengesagerne, og da ogsaa annekterede Offeret som vedkommende sig; saaledes var det i Grindsted mellem Vejle og Varde, hvor i den sidste Halvdel af det syttende Aarhundrede Ellen Henriksdatter, der for sin Strenghed kaldtes „Mester Ellen", var gift med to Præster; hver Gang der var ofret paa Alteret, gik hun altid sidst op og lod, som om hun vilde ofre, men skrabede til sig alt, hvad der var indkommet, forat Manden ikke skulde tilegne sig det. Den sidste af de to sølle Mænd, Hr. Mikkel Ibsen, havde engang som ved et sælsomt Mirakel faaet fat paa en Helkrone, som han gerne vilde beholde for sig selv, naar han kun vidste, hvorledes han skulde bære sig ad dermed, da „Mester Ellen" stadig undersøgte hans Klæder; han gemte den da bag en Bjælke, men i al sin Forsigtighed var han uforsigtig nok til at stikke den saa langt ind i denne improviserede Sparekasse, at han ikke kunde faa Kronestykket ud igen; han maatte da i al Hemmelighed aabenbare sin Nød for Avlskarlen, der kom ham til Hjælp og huggede Mynten ud med sin Økse; formodentlig har den derved foranledigede Støj bevirket, at Kronen dog tilsidst er havnet i „Mester Ellens" Lomme. Naar nogle Præster, hvad enten det har været med eller imod deres gode Vilje, have givet alt hen under Konens Varetægt, har dette stundum været ilde set, da man har ment, det i visse

Retninger kunde have farlige Følger; 1607 indskærpedes saaledes af et Landemode, at Præsterne selv skulde passe paa Privilegier og Kongebreve, og at de ikke maatte give deres Hustruer disse i Gemme og Værge. — Her skal benyttes Lejligheden til at omtale en anden, lidt senere Præstekone, om hvem man med temmelig Sikkerhed tør paastaa, at hun ogsaa har taget sig af, hvad der faldt som Offer, da hun var en Kone, som i Ordets egentlige Forstand „tog Tøjlerne i sin Haand“. Det var i Raabjærg, Nabosognet til Skagen, at Niels Jørgensen Mygind 1713 var bleven Præst; hans Hustru, „Kari Raabjærg“, eller „Karen Pejster“, var en meget dygtig og energisk Kone, der endog flere Gange rejste til Kjøbenhavn for at tale med Kongen om Sognets Anliggender, især om Afslag i Skatter paa Grund af Sandflugtens Ødelæggelser; hun var ogsaa en Art Dyrlæge, forestod Præstegaardens Drift og røgtede til Dels Præsteembedet for sin sløve og dovne Mand, kørte omkring for at døbe Børn, samt, hvis man tør tro Sagnet, berette gamle og syge Folk! Hun var selv Kusk, og da den ene Hest var meget doven, ytrede hun ofte: „Ja, det er nu saadan et Spøgelse ligesom vor Fa'er.“

Se vi hen til Yderpunkterne, om man saa kan kalde det, af Gejstligheden, Biskopperne paa den ene Side, og paa den anden de personelle Kapellaner, da finde vi selvfølgelig en overordentlig Forskel i deres økonomiske Vilkaar. Uagtet, som anført, de lutherske Biskoppers Indtægter kun vare ubetydelige i Modsætning til, hvad de katolske Biskopper havde haft at leve af, saa vare de dog ganske godt aflagte og sade i Reglen, da Forholdene havde fæstnet sig, helt lunt inden Døre i det første Par

Aarhundreder efter Reformationen; senere var der ikke saa faa Tilfælde af, at Biskopper i deres Levetid vare højst fortrykte i økonomisk Henseende og ved deres Død efterlode en betydelig Gæld, som det var Boet umuligt at udrede; da Mathias Andersen 1741 døde som Biskop i Ribe, havde han paadraget sig en stor Gæld til det offentliges Midler, og denne paalagdes det hans Eftermand Hans Adolf Brorson at udrede med aarlige Afdrag — et Forhold, der ikke lidt minder om det bekendte „For Smed at rette Bager“. Ellers havde Biskopperne, især da naar de vare „paa Moden“, betydelige Indtægter ved at holde Ligtale over de adelige, der hørte hjemme i Stiftet; — holde Ligtale over Adelsmænd, der bleve begravede udenfor Stiftet, maatte de heller ikke gerne gøre uden efter kongelig Tilladelse; der var „Stiftsbaand“ for dem, som der var „Sognebaand“ for Præsterne. Saadanne Begravelser kastede godt af sig, da det sædvanlige Honorar til en Biskop for en Ligtale over en adelig var en Sølvkande paa 100 Lod med 100 myntede Speciesdalere i, med mindre den afdødes Slægtninge vilde staa i Fare for at regnes næsten som Prakkere. Af Hans Mikkelsen, der 1616—51 var Biskop i Fyn, haves 35 trykte Ligprædikener; men det er vel kun faa mod dem, der ikke bleve trykte; han efterlod da ogsaa 10,000 Rdl. til hver af sine tre Sønner, foruden Sølvtøjet, der i hans Dødsbo fandtes i saadan Mængde, at det blev baaret bort i store Bærekurve; og dog havde han i hele sit Liv udvist en rundhaandet Godgørenhed.

Ganske anderledes stod det til med de stakkels Kapellaner, der vare personelle og altsaa ikke turde gøre Regning paa at blive Sognepræster paa Stedet; det var dem, Regeringen tog sig af i Norge, hvor Præsterne viste Tilbøjelighed til at afskedige Kapellanerne, naar de

syntes, Aarene vare for magre til en saadan Luksus. — I Norge var nu vist ogsaa Kapellanernes Løn ringere end her i Landet; i det sekstende Aarhundrede var det sædvanlig 12 Rdlr. og en Støvlehud, samt naturligvis frit Ophold i Præstegaarden; ja, i 1598 lejede endog Præsten paa Edsberg, Hr. Gudbrand, en ung Mand til Kapellan for en aarlig Løn af 10 Daler. I Tikøb Sogn havde Bent Pedersen Laholm i 16 Aar været Kapellan med en Løn af 24 Daler om Aaret, da han 1660 androg paa Løfte om at faa Kaldet efter den gamle Sognepræsts Død: det var da ikke andet end billigt, at man lovede ham det, men med det Forbehold, at han skulde rettelig kaldes efter Ordinansen; dog maatte han endnu tjene syv Aar, inden hans Forgænger døde; saa fik han da ogsaa baade Kaldet og Enken, men døde allerede et Par Aar efter. Større fast Løn — den beløb sig dog til 80 Sletdaler — havde Jens Sørensen Kock, der 1692 blev Kapellan i Skovlænge paa Lolland; det var jo ikke store Sager til ham og hans Familie, men til alt Held for ham skulde han dog ogsaa nyde Offer af Menigheden. Han fandt da paa, naar der skulde ofres, at tage en Fløjte med sig i Kirken; den fløjtede han i, medens Ofringen varede; han brugte sin Fløjte til at gøre Menigheden lidt livlig, ligesom man ved Piskesmæld kan muntre en stædig Hest.

I den første Tid vare jo Præsternes økonomiske Vilkaar som oftest højst ringe; Regeringen havde den bedste Vilje til at hjælpe, men Evnen svarede ikke til Viljen; dog fandt man efterhaanden Midler til at afhjælpe den værste Nød, der maa have været stor, dersom det da virkelig forholder sig saaledes, som de bitre Klager melde, at Præsterne næppe havde det tørre Brød, hvorfor ingen gad holde sine Børn til Studeringer, da disse i de

fleste Tilfælde ikke bragte anden Frugt end Armod og Nød. En Præst i Korup ved Odense, altsaa i en af Landets bedste Egne, var i Midten af det sekstende Aarhundrede saa fattig, at han ikke formaaede at betale sine Regninger til Smeden, men afgjorde disse ved uden videre at afstaa Stykker af Præstegaardsjorden, saa han tilsidst skal have naaet at skille Præsteembedet af med Halvdelen af dets Jordtilliggende. Fra Skaane berettes om en samtidig Præst, at han selv pløjede, harvede, kørte Gødning, tærskede, og, som han selv siger, „slæbte værre end en anden stakkels Træl“, støbte Fade, Skaale og Tallerkener og selv kørte dem til Staden som en anden Pottemager for paa den Maade at skaffe Brød til sig og Hustru og Børn; Tyende har der næppe været nogen af. Hans Efterfølger, der ikke var vant til saadant Arbejde, nødtes til, naar Lønnen var fortæret, at gaa omkring i Menigheden for at tigge Maden. Paa samme Tid var der i Fanefjord paa Møn en Præst Anders, med Tilnavnet „Bukseløs“, fordi hans Fattigdom var saa stor, at han ikke havde Raad til at holde det Klædningsstykke, som vor Tid dog anser for at være aldeles nødvendigt, naar man skal være anstændig paaklædt; hans lange Overkjole maatte da raade Bod paa Savnet. Det har maaske været denne Hr. Anders, som i en Prædiken skal have rettet følgende Henvendelse til sin Menighed: „Jeg ved noget, som I ikke ved; og I ved noget, som jeg ikke ved; jeg ved, at jeg ikke har Hoser (Bukser) paa, fordi jeg ingen ejer; det ved I ikke; — men jeg ved ikke, om I ikke kunne faa i Sinde at betænke mig med saa godt et Offer, at jeg kan faa Raad til at anskaffe mig et Par; men se, det ved nu I“. Det maa haabes, hans Menighed har været saa forstaaende og saa velvillig, at

han snart har faaet sin Trang afhjulpen. Naar man hører sligt fra Danmark, kan man godt fæste Lid til, hvad der berettes fra Norge, at Præsterne i de afsides Fjældegne ikke saa sjeldent trak deres Sko af og gik barbenede for at spare paa Fodbeklædningen. Det er slet ikke utænkeligt, at følgende Fortælling kan være grundet paa en virkelig Begivenhed: En Præst, der skulde prædike i Annekset, havde givet sin Karl Ordre til at gaa hen for at købe Kød hos Slagteren David, og sagt, at naar han var færdig med Indkøbet, kunde han komme ind i Kirken og høre Resten af Prædikenen; da Karlen kom ind, var Præsten netop ved at tale om Profeten Natan, der gik til Kongen; men da han uheldigvis benyttede den spørgende Fremstillingsform: „Hvad sagde saa David?“ — misforstod Karlen det, som om Spørgsmaalet var rettet til ham, og raabte op til Præsten: „Han sagde, at naar Fa'er faar betalt, hvad han skylder, kunde han faa mere Kød“.

Ofte have Præsterne været nødsagede til at laane Penge af en eller anden Bonde, til hvem de altsaa ere komne til at staa i et uheldigt og ydmygende Afhængighedsforhold. Som Modsætning kan anføres, at en Præst var saa heldig stillet i pekuniær Henseende, at han kunde udlaane Penge til alle Sognets Beboere; ellers var han en temmelig simpel Makker som Præst, og der var nok heller ikke meget ved ham som Menneske; da nu Biskoppen engang havde sendt Underretning om, at han vilde komme til Visitats i den næste Uge, lode Beboerne sig forlyde med, at de vilde klage over ham til Biskoppen; men Præsten afvæbnede dem med disse Ord, hvis Mening var let nok at fatte for dem, som den er det for os: „Ja, i næste Uge kommer Biskoppen, men i Ugen derefter kom-

mer Terminen". — Som oftest vare Præsterne i fattige Omstændigheder, og der gaves gentagne Gange almindelige Paalæg om, at Præsterne skulde lade sig nøje med deres sædvanlige Indkomster og ikke af Gerrighed besvære Kongen med Ansøgninger om Tillæg i Lønnen"; „Kongen var bleven vred derover", som det hed paa Sjællands Landemode 1604; dobbelt paafaldende maa det derfor være, ikke alene, hvad der ovenfor berettes om den Præst, til hvem hele Sognet var i Gæld, men ogsaa — hvad der tyder paa, at det ikke var aldeles enkeltstaaende Tilfælde — at Sjællands Landemode 1595 „bebrejder Præster og Degne den ugudelige og jødiske Aager, som nogle dreve, idet der gaves Præster, som af hver Daler fordrede 4 Skilling om Ugen, andre lode sig nøje med 1 Mark af 20 om Ugen, og kaldte dette at gaa mildelig til Værks". Dette har været saa meget mere graverende, som efter Tidens Tankegang enhver Rente af udlaante Penge betragtedes som Aager.

Dog, selv om en Præstefamilie sad i forholdsvis gode Kaar, kunde der ved Ildebrand indtræffe det sørgelige Forhold, at Fattigdom pludselig kom til at indtræde; thi Brandassurance kendte man ligesaa lidt til som til Enkepension. Naar Ildsvaade overgik en Præst, vilde han derfor i Reglen blive aldeles ødelagt, hvis han ikke blev hjulpen ved frivillige Gaver, dels ved „Bækkener", der sattes for Kirkedørene til Indsamling af milde Gaver til Stiftets brandlidte Præster, hvilket ogsaa skete i andre Anledninger, f. Eks. til at løskøbe en kristen Slave fra Tyrkerne, stundum til en forarmet Adelsmand; dels fra andre Præster, der som oftest ved hvert Landemode opfordredes til at komme brandlidte, eller som det undertiden hed „afbrændte", Brødre til Hjælp, dels ved en

tvungen Skat af en Daler, der ydedes af hver Kirke i Stiftet, stundum i flere Stifter, enkelte Gange endog i hele Riget. Det kunde ogsaa træffe, at en Præst, hvis Præstegaard og Indbo var brændt, for et Aar kunde faa Tilladelse til at nyde Sognets Kongetiende, samt faa Lov til at tage Bygningstommer af Kronens Skove. Forøvrigt vilde onde Tunger sige, at det ikke altid blev anset af Præsterne for nogen Ulykke, naar Præstegaarden brændte, idet de Gaver, de i den Anledning fik, kunde blive en anselig Sum, der stundum løb op til mere, end det brændte havde været værdt; den Mand, som meddeler dette, er Riegels, der er bekendt som en arg Præstehader, saa hans Ord ikke maa staa synderlig til Troende, ligesaa lidt som hvad han fortæller, der skulde være blevet et Ordsprog blandt Gejstligheden: „Præsten kan ikke leve, som det sig bør, forend hans Præstegaard er brændt tre Gange; Gud bevare enhver for Ulykker for Kristi Skyld!“ — Snøde Præstegaard paa Langeland kom paa en ganske særegen Maade til at brænde 1711; den var i høj Grad forfalden, Svineri og Urenlighed havde i den Grad taget Overhaand i den, at man ikke vidste noget bedre Middel end det radikale at afbrænde den og saa opføre en ny i Stedet for; en anden Præst skal have stukket Ild paa sin Præstegaard for at blive fri for Rotter, som han haardt plagedes af.

Dog, om det end kan have været Tilfældet, at en enkelt Præst er sluppen nogenlunde skadesløs fra en Ildebrand, har det dog vist de allerfleste Gange været en stor Ulykke, der ramte, naar Præstegaarden gik op i Luer; men det kan ikke skjules, at de ærede Præster selv ofte have haft Skyld i deres Gaardes Brand; der haves saaledes flere Beretninger om, at en Præstegaard er brændt derved, at Præsten har skudt efter Duer, der sad paa

Taget; og alkymistiske Forsøg, en hel Del Præster havde Tilbøjelighed til at anstille, have ligeledes bevirket, at Præstegaarden røg i Lyset ved disse Kunster. En højst ulykkelig Ildebrand indtraf 6. Maj 1666 i Gyrstinge Præstegaard paa Sjælland, idet Præsten Jens Poulsen Sascerides og Provsten Henrik Tygesen fra Bringstrup, der samme Dag havde taget ham til Alters, samt Præstens Hustru, hendes Broder, to Tjenestepiger og et lille Barn, altsaa ialt 7 Personer, indebrændte ved høj lys Dag, ved Middagstid; Præstekonen kom til at vælte en Kedel med Fedt om i Køkkenilden, af hvilken Luen for op gennem den aabne Skorsten, den antændte i et Nu Taget og Loftet, saa hele Huset blev omspændt af Luerne, før man mærkede det; og da de, der vare i Huset, i den derved naturlig opstaaede Forvirring løb om for at søge at redde noget, styrtede Huset sammen over dem, før de kunde tage sig i Agt. Her havde efter denne Ildebrand ogsaa det ondskabsfulde Rygte travlt, idet man vidste at fortælle, hvorledes Præstekonen i Ærgrelse over, at Ilden paa Skorstenen ikke ret vilde brænde, havde heldt en Krukke Fedt ned i Ilden med den Ytring, at „nu skulde det brænde, om hun saa skulde brænde i Helvede“; Ilden var da blusset op og havde straks antændt Taget, hvorved Ulykken skete som en Gudsdom over hendes Bespottelse og Formastelse.

Dette er Eksempler paa, hvorledes Præster kunde blive brandlidte, men de kunde ogsaa blive baade sandlidte og vandlidte. Ved Sandflugt ere flere, tidligere gode og veldyrkede, Præstegaardes Jorder, undertiden i en meget kort Tid blevne ødelagte; en Mand, der tog denne Sag resolut, var Kristen Lauridsen i Hjortdal i Vendsyssel, som, da han 1599 saa, at hans Ager og Eng vare blevne saa

ødelagte ved Sandflugt, at han ikke kunde nære sig deraf, nedlagde sit Embede og rejste til Norge for at skabe sig en ny Virksomhed, hvorpaa Sognet stod ledigt i to Aar. — Ved den store Stormflod 10—11 Oktober 1634, da især Sønderjyllands vestlige Egne hærgedes, druknede dernede adskillige Præster, som kom til at lide Døden ved denne Vandflod, der som bekendt naaede et Par Alen op i Ribe Domkirke; dog vides ingen Præster her i Kongeriget at være omkomne derved; galt fat var det flere Steder, som i Janderup ved Varde, hvor Vandet gik op i Præstegaarden; Præsten Hans Pedersen Riber vaagnede ved Larmen og sprang af Sengen, men stod i Vand til Knæerne; Mennesker og Dyr søgte at redde sig i al Hast til det højere liggende „Bandsbjærg“. Dog blev i Skyndsomheden glemt en gammel Kone, som imidlertid tog sin Tilflugt til et Bryggerkar, der flød om i Gaarden; hun var heldig nok til at faa fat i Halen paa en Ko, og paa den Maade naaede hun at komme paa det tørre.

III.

Boliger. — Indbo. — Klædedragt.

Det kan vel ikke være Tvivl underkastet, at ogsaa med Hensyn til Bygninger og Boligens Indretning have Præstegaardene mange Steder staaet som Mønstre, de mere velhavende Bønder have stræbt at efterligne; og dog vare Stuehusene i Præstegaardene, i alt Fald paa Landet, vist saa tarvelig udstyrede i Forhold til vor Tids Fordringer, at Præsterne i vore Dage sikkert vilde føle sig helt utilfredse, hvis de skulde bo i slige Boliger. Men mon ikke vor Tids Præstegaarde og deres Indretninger om et Par Hundrede Aar ville bringe de paa den Tid levende Præster til at trække paa Smilebaandet med en Blanding af Medlidenhed og Spot? Hvad man ikke kender eller er vant til, savner man ikke: „Den græd aldrig for Guld, som aldrig Guld aatte“. De gode Mænd maa jo tilvisse have kunnet finde sig i meget og nøjes med lidet, som naar det fortælles, at Præsten Laurids Nielsen i Sandager paa Fyn († 1561) i nogle Aar af Mangel paa anden Huslejlighed maatte bo i en Svinesti — vel at mærke: Ordet „Svinesti“ i virkelig, naturlig Betydning, ikke taget overført, symbolsk; endnu et helt Aarhundrede

efter Reformationen, 1634, skriver en fransk rejsende i sin Dagbog over sin Rejse i Norden, at Præstegaardene vare meget lave og lignede udvendig et Gaase- eller Hønsehus. Forholdene have naturligvis været forskellige i Landets forskellige Egne; bedst maa de vel have været paa Øerne, bedre end i Jylland og Norge. Biskop Jens Nielsen i Oslo klager i sin Visitatsbog over det Værelse, der var ham anvist, da han i Januar 1597 var paa Visitats i Hof Præstegaard i Romerige; „det var baade mørkt, og en slem Skorsten var der, som det røg af; det ene Vindue var slaaet ud, og Præsten havde ladet sig nøje med at sætte en Pude i Stedet for.“ Samtidig klagedes der over den daarlige Forfatning, mange Præstegaarde fandtes i, saa man i dem ikke var skærmet for Regn og Sne. Adskillige Præster have selv været Bygmestre og selv taget fat med paa Bygningens Opførelse, som Kristen Madsen Nørskov i Taagerup paa Lolland († 1571), der selv tækkede sine Huse, ligesom han ogsaa var saadan Husflidsmand, at han selv lavede sine Spader og Skovle og andre Redskaber; en Præstekone i Værum i Jylland i Midten af det syttende Aarhundrede skildres som en særdeles dygtig Brolæggerske, der forsynede Præstegaarden med Stenbro; der er gjort den Bemærkning, at hvis det, hvad ikke er usandsynligt, er den samme Stenbro som endnu laa i 1860, maa hun have været en meget kraftig Kvinde, da nemlig Stenene vare overordentlig store.

Det er ikke mange Præstegaarde, der ere tilbage fra det syttende Aarhundrede; og de, som ere levnede, have undergaaet tidssvarende Forandringer, hvorved som oftest det karakteristiske ved dem til Dels er blevet udvisket. Straatag var der paa dem alle; en teglhængt Præstegaard har været en Luksus, som Præsterne end ikke i deres

dristigste Drømme have turdet fantasere om; hel Grundmur har vist været saare sjelden, det var Bindingsværk, til Dels med klinede Vægge; Bygningerne, der maaske nok have været temmelig rummelige, da baade Bryggers og Bagerovn fandtes i selve Stuehuset, vare alle lave, langt lavere, end nogen nu til Dags vilde falde paa at bygge et Bondehus, men saaledes som vi endnu mange Steder træffe det ved ældre Bygninger paa Landet, hvor man ikke behøver at være overdrevent stor eller have meget lange Arme for at kunne naa op til Tagskægget. Var Bygningen i sig selv lav, fulgte ogsaa deraf, at der inde i Stuerne var lavt til Bjælkeloftet; og mørkt har der ogsaa været derinde, da Lyset ikke i ret høj Grad har kunnet komme ind igennem de smaa, blyindfattede Vinduesruder, hvis Glas ogsaa var af en temmelig simpel Beskaffenhed. Bygningerne vare i Almindelighed uforholdsmæssig smalle, baade i Forhold til Længden, og i Modsætning til senere Tiders Bygninger; en lang smal Gang indtog den største Del af Stuehusets Længde ud imod Gaardspladsen; fra den Gang gik der Døre ind til Værelserne. Hen imod Enden af Bygningerne var der en stor Sal, som gik igennem hele Husets Dybde, men som vel aldrig brugtes undtagen ved Familiehøjtideligheder, som Bryllupper og Begravelser, eller naar f. Eks. ved en Bispevisitats eller et Kalentegilde mange Mennesker vare samlede; til daglig Brug har den næppe været møbleret med meget andet end nogle Skabe og Kister langs med Væggene; der gemtes Familiens Uldent og Linned; der hang Flæskeskinkerne og det røgede Kød, som ventede paa, at Kukmanden skulde lade sig høre, for at blive taget i Brug; der henlagdes, hvad de flittige Hænder virkede til Døtrenes Udstyr, paa hvilket de forsynlige Mødre tidlig begyndte

at tænke, allerede medens den lille Præstedatter endnu laa i Vuggen; ja, det kunde endogsaa træffe sig, at man enkelte Steder benyttede „Storstuen", som den kaldtes, som et Rum, hvor Fjerkræet fik Lov til at glæde sig over Tilværelsen og formere Husets Velstand ved Æg og Kyllinger; meldte Biskoppen sig saa til Visitats, hjalp der ingen Barmhjertighed, da maatte de fjedrede Skabninger vige. Yderst i Huset, lige i Gavlen, var der oftest et Par smaa Kamre, der brugtes som Gæsteværelser eller Forraadskamre; men ofte bleve Gæsterne om Natten anbragte i den Seng, der sjældent fattedes i Dagligstuen; og naar der ved en festlig Lejlighed var samlet mange fremmede, som skulde blive Natten over, saa det kneb med Pladsen, bleve mange Gæster, selv af forskelligt Køn, anbragte i samme Værelse; det ansaas efter Datidens Sæder slet ikke for at være anstødeligt.

Den daglige Beboelseslejlighed var meget indskrænket; det vil sige, de Værelser, der til daglig vare i Brug, vare faa og oftest smaa; Dagligstuen benyttedes tillige som Spisestue, undertiden sov nogle af Børnene i den; ligeledes har Præsten ofte brugt den til Studereværelse, uden at lade sig forstyrre af Rokkens Snurren eller Børnenes Leg. Det var vistnok de færreste Præster, der vare saa godt forsynede, at de havde et særskilt Studerekammer; det er saaledes med Selvfølelse, at Erik Kristensen Humble, der 1641—74 var Præst i Tryggelev paa Langeland, kan notere i Kirkebogen: „I 1645 lod jeg opbygge mit Læsekammer med Skorsten og tegllagt". Siden lod han, som han selv videre skriver, gøre en liden Kælder derhos mod Norden; „er svalt til Øl, 3 eller 4 Tønder, om Sommeren at sidde og studere, eller og, om Konen driver dig ud engang". Man kunde jo fristes til at tænke, at han paa

de varme Sommerdage var glad ved at have Ølkælderen i en saadan Nærhed af sig, at han kunde kvæge sig under sine Studeringer ved et Krus køligt Øl, eller at han tyede derhen for at trøste sig ved Øllet, naar Konen gjorde ham det for broget. Men det var dog ikke Anledningen; han anfører den egentlige Grund ved at henvise til Salme 127 og 128, hvor det blandt andet hedder: „Se, Børn ere en Arv fra Herren, Livsens Frugt er en Løn“; „din Hustru er som et frugtbart Vintræ paa Siderne af dit Hus, dine Børn som Oliekviste omkring dit Bord“.

Malerier og andre Billeder til at smykke Væggene med kendtes næppe meget i Præstegaardene, det skulde da være „vor Fa'er“ selv i hans gejstlige Dragt, malet af en eller anden „Contrafeyer“, eller maaske ogsaa et Billede af en af de tidligere Præster, hvilket da er fulgt med Kaldet; dog træffe vi ogsaa stundum i den senere Tid anført i Dødsboernes Inventarielister nogle „Kaaberstykker“. Naar det skulde være fint i en Præstegaard, kunde det træffe, at der paa selve Væggen blev malet enten allegoriske Figurer eller Navne med tilsvarende Billeder og tarvelige Vers under. I Skaane lod saaledes en Præst, der 1606 byggede sig en ny Bolig, sin Storstue pryde paa den Maade; som en Antydning af, at den daværende Biskops Fornavn var Mogens, var Præsten saa smagfuld under hans Navn at lade male en Kat, og da Provsten tilfældig hed Mikkel, fik han naturligvis en Ræv til Attribut. — I 1693 blev Morten Reenberg, der døde som Stiftsprovst i København, og hvis Navn ikke er ukendt i den danske Kirkes og Litteraturs Historie, Præst og Provst i Stege; han lod da male Inskriptioner paa Væggene i Stege Præstegaard, nogle danske, andre latinske; saaledes

over Døren ind til Jomfruernes (hans Steddøtres) Kammer: „Hvo der har hvide Katte i Huset, skal ej byde Skindere til Gæst“; over en Dør i Dagligstuen: „Bliv til 9, du est min Ven; til 10, det kan gaa hen; men til 11, est du min Fjende; til 12, min Bøddel; til 1, min Død“, — saa vidste Gæsterne, hvad de havde at rette sig efter. Over Køkkendøren stod: „Den Fugl bliver sjældent fed, som har mange Unger“; og han viste sig som Menneskekender ved paa Køkkenvæggen at lade male med store, sorte Bogstaver: „Ny Tyende har Naal i Rumpen, gamle har Torne i Fødderne. Præstesvende, Enkesvende og Fogedsvende ere halv Husbonde; de æde, til de svede, og arbejde, til de fryse“. Over Døren, som førte ind til den Stue, hvor han modtog Folk, der skulde tale med ham, havde han været saa forsigtig at sætte Indskriften paa Latin; der stod: „Odi profanum vulgus“ (jeg hader den raa Hob). Men der var ogsaa Indskrifter, som pegede opad; saaledes over Indgangsdøren fra Kirkegaarden: „Hæc domus bonum habet vicinum“ (dette Hus har en god Nabo); og neden under dette stod: „Vi behøve tre Boliger, en her for Skrøbelighed, en der for Dødelighed, en hisset for Salighed“; i Storstuen over Køkkendøren: „Mennesket lever ikke af Brød alene“.

Det ensomme Liv i Præstegaardene paa Landet blev undertiden afbrudt af rejsende, der lagde sig ind, og det kunde træffe at være meget fine fremmede og høje Herskaber, for hvem en Præst pludselig kom til at blive Vært. Et Par Gange, baade 1687 og 1689, har saaledes Kong Kristian den Femte med sin Dronning gæstet den gamle, henved 90aarige Mathias Lund, Præst paa Agersø og Omø, naar Storm og Modvind i Store Bælt lagde Hindringer i Vejen for Rejsen; den sidste Gang laa de Natten

over i Præstegaarden, og Kongen syntes saa godt om den gamle, at han ikke forlod Øen uden at have givet ham gode Beviser om sin Yndest for ham, saaledes ved at give ham Midler til at lønne en Kapellan, hvilken nok kunde være heldigt, da Embedet paa Grund af de mange Sejladser var et af Landets besværligste Kald, især for en gammel Mand. Ogsaa i Jylland vides Kongerne tit at være tagne ind i Præstegaardene, naar de vare paa en Egn, hvor der var langt til nogen Herregaard eller Købstad; og paa enkelte Præstegaarde hvilede der ligefrem den Forpligtelse, at Præsterne skulde yde Herberge til Kongerne og deres Følge. I Jelling Præstegaard var der endnu i det syttende Aarhundrede et eget Hus, af Navn „Hofdingsborg", to Stokværk højt, med Staldrum til 16 Heste, hvilket stod indrettet til Brug for Kongen og dem, han førte med sig; 1636 skænkede Kongen til Præstekaldet i Jelling Kvægtienden af fire Sogne, for at der skulde holdes Gemakker rede til Kongen, naar han kom til Jelling, altsaa vel sagtens, at der skulde staa opredte Senge i „Hofdingsborgen" for at kunne tage imod ham; men 1673 brændte Præstegaarden, og med den brændte Hofdingsborgen, saa Præsten fra den Tid af selv maatte i Præstegaarden holde „en Stue, et Gæstekammer og en Stald i fornødent Tilfælde i Beredskab"; dette Gæstekammer fik da Navnet „Kongens Kammer". I flere andre Præstegaarde i Jylland, Lunde ved Varde, Haverslev, Ingstrup og Volstrup nordfor Limfjorden, var der saakaldte „Barfred", som maaske nok fra først af have haft anden Bestemmelse, muligvis som Asyler, Tilflugtssteder for forfulgte, der ikke maatte røres, naar de havde haft Held til at naa et saadant Barfred; senere synes disse „Barfred", der ligesom Jellings „Hofdingsborg" laa lidt afsondrede

og som ved Grave vare noget befæstede, at have tjent som Herberger for Kongerne; det vides saaledes, at 1581 har Ingstrup Sø været „Ejendel til Ingstrup Præstegaard til Hans kgl. Majestæts aabne Kælder og Gæsteherberg sammesteds". Ved et Syn, der blev afholdt 1652 over Lunde Præstegaard, hedder det, at „i Barfred saa de Panel og Bænke, item en Fyrreskive formalet, nok 2 Senge, stod ibidem et Stabel-Sengested med Himmel over, som stod opredt med Sengeklæder, og et lukket Sengested af Panel, item et lidet grønt Fyrreskab med Laas for, og Nøglen dertil havde bemeldte Niels Lauridsen (Præsten) hos sig" osv. — Uhyggeligt har det været for Præsten Henning Klausen Bang i Kong paa Fyn, i hvis Præstegaard den svenske Konge Karl Gustav 30 Januar 1658 tog sit Hovedkvarter, ligesom for Søren Glud i Høje Taastrup næste Maaned at give Husly til de Gesandter, der skulde føre Underhandlingerne om Fredsslutningen.

Ogsaa Biskopperne toge ind til Præsterne, ikke alene i deres eget Stift, men ogsaa naar de vare paa Rejse udenfor Stiftet; det omtales oftere i Biskop Birkerods Dagbøger, hvorledes han paa sine Rejser tyede til Præsternes Gæstfrihed og blev vel modtaget af dem, ligesom at de fynske Præster jævnlig vare ham til Hjælp med Forspand, naar han fra Aalborg til Kjøbenhavn gjorde den besværlige Landrejse Jylland, Fyn og Sjælland igennem. Naar man betænker, hvorledes Krostederne vare i den Tid, kan man ikke undres over, at en Biskop hellere lagde Beslag paa Præstens Bord og Gæstekammer, end han vilde søge Nattely i dem, naar han var i en Egn, hvor han ikke kunde naa til en Købstad, og i Jylland er der jo mange Steder langt fra den ene Købstad til den næste; paa Datidens Landeveje naaede man heller ikke ret langt i Løbet

af en Dag. Naar Præsterne boede ved alfar Vej, kunde en saadan tvungen Gæstfrihed let blive for besværlig og for bekostelig; i den Anledning fik Præsterne i Pjedsted mellem Vejle og Fredericia, hvor Præstegaarden var et almindeligt Standkvarter for rejsende, tilstaaet Sognets Kirketiende. Det har nemlig ikke alene været saadanne fine besøgende som Konger og Biskopper, der i en snæver Vending søgte Herberge i Præstegaardene; men der har formodentlig dannet sig den Regel og Praksis hos de vejfarende at benytte Præstegaardene som Steder, hvor de kunde og skulde optages, ligesom i den katolske Tid i Klostrene, og endnu til Dels i Hospitierne paa Alperne. Det kan nok tænkes, at for adskillige Præster have de rejsende været en fornøjelig Afbrydelse i det daglige Livs Ensformighed; der bragtes et Pust fra Omverdenen; der kunde ved en saadan Lejlighed spørges nyt fra Hovedstaden og om bekendte og Venner i andre Landsdele. Nogle Præster vare berømte i en vid Kreds for deres Gæstfrihed mod de rejsende; saaledes Ditlev Monrad i Sønderby ved Assens; han laa ligefrem paa Lur efter vejfarende, som han da nødte til at komme med ind i Præstegaarden, hvor han beværtede dem med, hvad Huset formaaede, og desuden gav Vittigheder til Bedste. — Naar en Mand paa sin Rejse havde nok saa lidet Bekendtskab til en Præst, eller havde en Hilsen at bringe, kunde han være temmelig sikker paa en god Modtagelse i Præstegaarden; saaledes kom 1706 et Rejseselskab, bestaaende af en sjællandsk Præst og en halvstuderet Vintappersvend og Lejlighedspoet Mikkel Hansen Jærnskæg, til Kullerup Præstegaard paa Fyn; der var Aaret i Forvejen Kort Ramshart bleven Præst og gift; alt i Huset var nyt og pænt, men det kan jo gærne være, at den

unge Præst alligevel har kedet sig; i alt Fald blev han saare glad over de fremmedes Komme; han satte en Sølvkande med gammelt Øl for dem og trakterede dem saa godt dermed, at Vintappersvenden, der vel ellers nok var vant til at taale stærke Varer, i tre Dage ikke forvandt det. Om Natten laa de helt prægtig, og Morgenen efter mødte deres gæstfri Vært dem med et gyldent Bæger med kraftigt Indhold; men da de endnu havde Mindelser af Øllet fra den foregaaende Aften, turde de ikke binde an dermed, hvorimod de foretrak en salt Sild. — Ved saadan Herbergeren kunde der i knappe Tider stundum falde en Skilling af derved. Det er formodentlig ogsaa under Hensyn hertil, at saadanne Landemodsdekreter bleve udstedte, som f. Eks. i Sjælland 1562, at „Præster og Degne ikke maa være Kromænd“ eller holde Øludsalg, og ikke tillade Drikkelag i deres Huse“, hvilket Forbud adskillige Gange maatte gentages for rigtig at blive banket fast. — At de Præster, der boede lige ved Landevejen, ofte kunde gøre ubehagelige Erfaringer, idet alle fremmede mente at have Ret til at tage ind hos dem, skønne vi bedst deraf, at det 1560 befaledes Lensmanden at beskytte mod Overlast fra slige vejfarende Præsten i Skjern, mellem Varde og Ringkjøbing; og 1635 fik Præsterne i Malt, Vejen og Brørup (mellem Ribe, Varde og Kolding) Fritagelse for Skat, da de vare komne i Armod i Krigens Tid, „fordi de boede paa alfar Vej, og deres Svin vare ringe“; det skulde da paalægges de andre Præster at betale saa meget desto mere. At Præsterne undertiden vare utilbøjelige til at aabne deres Huse for fremmede Tilrejsende, se vi af, at i 1594 havde baade Herremanden og andre klaget over, at de hos nogle Præster hverken for gode Ord eller Betaling havde kunnet

faa Hus eller Herberge; paa Roskilde Landemode nævnte Aar udtaler Biskoppen i den Anledning en skarp Dadel over nogle Præsters og Degnes Mangel paa Gæstfrihed, selv overfor de kongelige Sendebud. Naturligvis var det især, naar Krigen kom med sine Rædsler, at det gik ud over Præsterne, der boede ved Landevejen. Har det til daglig Brug været en Ulempe for dem at blive overløbne af alskens Vagabonder, saa have de dog vist i andre Henseender været ganske vel tilfredse med at bo, hvor de boede; det kan være, at Behagelighederne og Ubehagelighederne ere gaaede saa noget nær op imod hinanden.

Det var nu i hine Dage slet ikke saa let for Folk at færdes ude paa Vejene, som tit vare saa sandede, at det virkelig var et helt Hestearbejde, der udfordrede adskillige Hestes Kraft, at faa de tunge, stive Vogne trukne frem; Præsterne, der jo skulde ud i Embedsgerning, hvordan saa Vejr og Vej var, have lidt meget derunder; men deraf var da ogsaa Følgen, at hellere end at køre valgte de at ride, saa længe deres Kræfter tillode dem at hænge paa en Hest. Især var det galt, naar de skulde passere en Aa; var der Broer, vare disse ofte af en saa daarlig Beskaffenhed, at det kunde være livsfarligt at passere dem; eller der var slet ingen Bro, hvorfor man maatte køre gennem Aaerne paa de lave Vadesteder, hvor det nok kunde gaa an under almindelige Forhold, men hvor det var rent galt fat, naar stærk Regn eller Tøbrud havde bragt dem til at stige over de sædvanlige Bredder. Mere end een Præst har sat Livet til ved paa sine Sognerejser at skulle over eller igennem Aaer; saaledes druknede 1689 Præsten Peder Poulsen Bloch i Harridslev i Vendsyssel, enten ved at Isen gik i Stykker i Rakkeby Aa, da han

for at komme til sit Anneks vilde forsøge at køre over den tillagte Aa, eller det skete ved, at Hest og Vogn kom ud over Broens Rækværk; det vides ikke ret, hvorledes det er gaaet til.

Bohavet, og hvad der ellers hørte til Husenes indre Udstyrelse, har i Præstegaardene næppe været videre forskelligt fra det, der fandtes i Borgernes og selv i de mere velhavende Bønders Hjem. Vi finde det bedst ved at sammenligne samtidige Registreringslister i Dødsboerne; det var Senge og Slagbænke, Foldebænke og Kistebænke, Borde og Skiver, Stole med Ruslæder og Stole med Halmsæde, det ene Sted som det andet. Gaar man en Vandring gennem „Folkemuseet", og man ser de Genstande, der have udgjort Inventariet i Borger- og Bondehjem for et Par Hundrede Aar siden, er det meget tænkeligt, at adskilligt deraf har haft Plads i Præstegaardene. Muligvis et enkelt mere nymodens Møbel, et Spejl med drejede Søjler, eller lignende Herligheder, snarere have kunnet finde ind i Præstegaarden end i en Bondegaard; et saadant Stykke er da, naar ellers alt har været i Tarvelighed, blevet betragtet med næsten overtroisk Beundring; det tør vist siges, at nogen væsentlig Forskel har der ikke været, og har der heller ikke kunnet være. Dels var hele Livet indrettet omtrent ens i Præstegaarde, Borgerhuse og hos Bønderne, at sige da hos dem, der ikke sad ligefrem i Elendighed; dels have Præsterne altfor snart lært baade i den ene og den anden Henseende at assimilere sig med deres Omgivelser, maaske til noget Gavn for disse, men i Reglen til liden Baade for sig selv; i Stedet for at paavirke Menighedens Medlemmer og hæve disse til et højere Standpunkt, ogsaa med Hensyn til det,

der hører til det daglige Livs Velvære og Bekvemmeligheder, og til, hvad der kan skaffe Hygge til Veje inden Døre, ere Præsterne mangen Gang blevne saaledes paavirkede af de daglige Omgivelser, at de netop Aar for Aar ere sunkne ned til Bøndernes Levevis og Bøndernes Tænkemaade. Hertil kommer, at de allerfleste Præster vare udgaaede fra tarvelige, ja tildels ligefrem fattige Hjem, hvor der ikke kendtes det mindste til Overdaadighed med Hensyn til det daglige Liv, til Bohave og Klæder ligesaa lidt som til Mad eller Drikke; og er en Præst først kommen i et Embede, har der været stillet saa mange Krav til ham, at han ikke har følt sig tilskyndet til Luksus paa et saadant Omraade, hvor han har følt, at det kunde undværes uden altfor stort Savn. Muligvis vilde Beboerne heller ikke have set med rigtig tilfredse Øjne paa den Præst, der ved moderne Møbler og lignende Overdaadighed søgte at vise sig af mere fin Kvalitet end hans Omgivelser; maaske vilde det aftagende Offer snart overtyde ham om Menighedens Misfornøjelse.

Et Møbel, om man saa vil kalde det, var der, som vist fandtes i de fleste Præstegaarde for paakommende Tilfælde, som man vidste vilde indtræffe tidligere eller senere, nemlig en Ligkiste; det har maaske endog hørt med til et vel indrettet Præstehus altid at have en saadan staaende til rede som et i al sin Tavshed alvorlig talende „Memento mori“. Dog, dette har næppe været ejendommeligt for Præstegaardene; saaledes var det maaske de fleste Steder blandt Almuen, baade i By og paa Land; naar man i Dødsboerne ikke finder antegnet Ligkister ved Registreringen, har vel Grunden været den, at Ligkisten, der havdes staaende, netop er bleven brugt ved den nylig foregaaede Begravelse. Jeg mindes at have

hort tale om adskillige Borgerfamilier i Horsens, som endnu i Begyndelsen af vort Aarhundrede, ja maaske endog længere hen, altid havde en Ligkiste staaende i Beredskab, og at denne Kiste i Julen afgav et ypperligt Gemmested for Kager; jeg har ogsaa hort fra en aldeles troværdig Kilde, at da en saadan Kiste engang i en Familie, hvor der i mange Aar intet Dødsfald var indtruffet, endelig skulde bruges, og Liget var lagt i den, var den bleven saa mor og ormstukken, at Bunden brast ud, da Ligbærerne skulde løfte Kisten, og Liget faldt paa Gulvet, saa der i Hast maatte laanes en Kiste hos Naboen. Da Biskop Henrik Gerner i Viborg 13. Maj 1700 havde faaet et Stykke Kød siddende fast i Halsen og mærkede, at det vilde volde hans Dod, lagde han sig selv i Kisten, trak Nathuen ned over Øjnene, anbefalede sin Sjæl Gud i Vold og sov hen. — Noget tilsvarende er det — hvilket ogsaa var Skik mange Steder og endnu finder Sted hist og her blandt Almuen — at Præsterne i Reglen havde deres Ligklæder liggende færdige; Præsten Brandt i Nordborg skriver i Kirkebogen under Kristi Himmelfartsdag 1643: „Vare de fyrstelige Naader samt den nordborgske Adel Gæst i mit Hus, og gjorde jeg samme Tid Ligklædegilde“. — Præsten i Torslev i Aalborg Stift havde 1698 en ganske besynderlig Bordplade, nemlig sin egen Ligsten, paa hvilken han havde ladet udhugge sin Gravskrift; men da han jo endnu ikke havde Brug for den til det, han egentlig havde bestemt den til, brugte han den indtil videre som Spisebord; det var saaledes paa en Maade at forene det nyttige med det fornojelige, eller, om man hellere vil, Alvor med Gammen.

I Danske Lov 2—11—2 staar, at Præsterne „skulle altid gaa i rette Præsteklæder, som kan somme en Guds Ords Tjener“; og da denne Bestemmelse aldrig nogen Sinde er bleven ophævet, maa vel egentlig Præsterne, hvis det skulde gaa strengt efter Lovens Ord, ikke vise sig undtagen at være iførte Præstedragt. Men saa er da det store Spørgsmaal: hvad er egentlig Præstedragten? — Ja, enhver mener nu let at kunne give det Svar: „Præstedragten er jo den lange, næsten til Fødderne naaende, folderige Klædning, der er kendt under Navnet „Præstekjole“, og dertil den stivede Pibekrave, „Præstekraven“, om Halsen“. — Ganske vist; men denne Præstedragt, „Ornat“, er ingen Sinde indført ved nogen bestemt Forskrift; den har udviklet sig ligefrem af sig selv, efterhaanden, og næsten som ved en Nødvendighed; og som den nu er, saaledes har den, med enkelte Modifikationer, været i over tre hundrede Aar; men den kan dog ikke i sin nuværende Form føres helt tilbage til Reformationens Dage, skont Spiren til den kan genfindes. — Vi maa gaa endnu længere tilbage i Tiden: den jødiske Præstedragt staar ikke, saaledes som man kunde være tilbøjelig til at mene, i nogen videre Sammenhæng med den Dragt, de første Kristne bare; tværtimod viste de Kristne netop ved deres Klædning, at de ogsaa i den Henseende vare i Modstrid med den jødiske Kultus. Derimod stammer langt snarere den katolske Klædning fra den ældre græske og romerske Dragt; i de første Aarhundreder af vor Tidsregning, da det var forbundet med Fare for de Kristne at bekende deres Tro, kunde det naturligvis ikke falde dem ind ved nogen særegen og let kendelig Klædedragt at henlede Hedningernes Opmærksomhed paa sig mere end højst nødvendig. Senere, da Barbarerne trængte ind i

det romerske Rige og bragte ny Moder med sig, vedbleve derimod de kristne gejstlige at beholde den vante Dragt; dette er Grunden til, at man endnu i den katolske Kirke har de samme Benævnelser paa de forskellige Dele af de gejstliges — ganske vist indbyrdes meget afvekslende — Dragt, som kendes fra den romerske Oldtid. Ved Reformationen afskaffedes den katolske Præstedragt, undtagen to, rigtignok ikke uvæsentlige Dele, hvilke vi endnu have i Brug, nemlig Messeskjorten og Messehagelen.

Den Dragt, der egentlig ligger til Grund for den nuværende gejstlige Embedsdragt, er den, der var Luthers almindelige Husdragt, som vi kende af Lucas Cranachs berømte Billede af Luther, og som ikke videre adskilte sig fra den sædvanlige borgerlige Klædning. Saaledes, i sine almindelige Klæder, gik Præsten til Kirken; naar Gudstjenesten skulde begynde, iførte han sig Messeklæderne, og han beholdt i det mindste Messeskjorten paa, til alt var forbi; 1566 udstedtes udtrykkeligt Forbud imod, at Præsterne forrettede Gudstjenesten „i kort Dragt“, d. v. s. uden at være iførte Messeskjorte og ovenover denne Messehagelen. Den almindelige Dragt naaede dengang omtrent til Knæerne; inderst af hvad der af Klædningsstykkerne var synligt, havde man en Trøje eller Tunica, hvad vi nu nærmest ville kalde en Vest, men med Ærmer; Armene bleve stukne igennem Overkjolen, Togaen, som var vid og løst nedhængende; den ombøjede Rand dannede en Krave eller Vinge; vi kunne se noget lignende ved vore Frakker. Overkjolen bares i Begyndelsen lukket fra Bæltestedet nedad, men senere blev det Skik at have den helt aaben, saa hele Undertrøjen kom tilsyne. Den senere og nuværende Form er i Aarenes Løb, og det endnu i det sekstende Aarhundrede, fremstaaet ved, at

Trøjen forlængedes, og samtidig Overkjolen; de bleve sammensyede med den ombøjede Kjolekrave, „Vingerne". Saaledes havde Præstekjolen formet sig gennem det sekstende Aarhundrede; ved Slutningen af dette var der indtraadt Adskillelse mellem Præsternes Dragt, der var bleven længere og længere, og saa den Dragt, de mere velhavende Borgermænd bare, hvilken vel nok har været noget længere, end vor Tids Frakker almindelig ere, men i hvilken der alligevel kan spores en Tilbøjelighed til at blive kortere. For den Tid blev det anset for en usømmelig Luksus, naar en Præst engang imellem lod sin Kjole gøre saa lang, at den naaede næsten til Fødderne. Betragte vi Billeder af forskellige gejstlige fra disse Aarhundreder, da finde vi dog ogsaa, at Præstedragten, selv i den Tid, da dens Form saa nogenledes havde fæstnet sig, alligevel var underkastet Modens Omskiftelser; det var da især Vingerne, der vare Genstand baade for Forandringer og Prydelser, som paadroge Præsterne Bebrejdelser for Luksus; de gjordes brede, endog meget brede, og bleve udsyede med Broderinger og sorte Snore, ja endog Guldsnore; alt saadant afstikkende paa Dragten var naturligvis upassende. Stoffet var i Begyndelsen engelsk Klæde som de fleste borgerlige Dragter; men snart spores en dobbelt Retning, dels den sparsommelige, der lod sig nøje med Præstekjoler af hjemmegjort Stof, saaledes som det endog fra de knappe Tider i Begyndelsen af vort Aarhundrede omtales, at nogle Præster ogsaa i denne Retning nøjedes med Husets Produkter; dels den mere flotte og ekstravagante, mod hvilken Regeringen og Landemoder maatte finde sig foranlediget til at advare; saaledes var 1604 Adelen fortrydelig og misundelig over, at Præsterne undertiden klædte sig i Silke, og 1606 forbød Lande-

modet i Roskilde de sjællandske Præster at bære Trøjer af Fløjl.

Farven, Præsternes Dragt skulde have, maatte naturvis være sort, eller da i alt Fald saa mørk som mulig; brogede og spraglede Klæder vare aldeles usømmelige for de gejstlige og for dem, der paa nogen Maade kunde siges at høre til den gejstlige Stand, Professorer og Studenter, Degne og Peblinge (ɔ: Skoledisciple). Tanken om, at det var den nødvendige Farve for Præsterne, har været saa indgroet, at Bønderne ved et Præstevalg paa Mors 1658 raabte: „Lader os ikke faa ham med de røde Klæder, han røver os vor Salighed fra;“ og unægtelig vilde, selv i vor liberalere Tid, en Kandidat, der aspirerede til et Præsteembede, næppe faa gode Chancer for sig, dersom han præsenterede sig for de kaldsberettigede i røde Klæder som et Postbud eller en kongelig Kusk; men Rødt falder jo i forskellige Nuancer, og rimeligvis har den Farve, der stak de gode Morsingboer saa fælt i Øjnene, været brunagtig, der jo er en Mellemting mellem Rødt og Sort, altsaa vel sagtens mørkebrun. Forøvrigt fik de ham dog trods hans røde Klæder, og de havde ingen Grund til at klage derover; tværtimod. — Blandt de mange Klager, der indgaves over Præsten Johannes Trænov i Vinding ved Horsens (afsat 1692) var ogsaa den, at han havde ladet Skriftemaal og Altergang forrette af en ubekendt Person i en rød Filemults Vest; Hr. Trænov sagde rigtignok, at det var en hæderlig Præstemand, som han i sin Tid havde kendt i Skaane.

Mange Gange bleve Præsterne paamindede om i deres Klædedragt at tage de tilbørlige Hensyn. Hvor stor en Vægt der lagdes herpaa, vil fremgaa af, at de 1562 formanedes til at vogte sig for Eder, Banden og Sværgen,

men især for uskikkeligt Klædebon". Fire Aar i Forvejen havde Sjællands Landemode set sig nødsaget til at minde Præsterne om, at Klædedragten ikke maatte være „hofmandsmæssig eller gøgleragtig"! og 1560 blev det ligeledes indskærpet, at „alle Præster og Degne skulde føre side og skikkelige Klæder og Dragt, som det sømmer saadanne aandelige Personer og Guds Ords Tjenere". Adskillige andre Forordninger fra det sekstende Aarhundrede om Præstekjolerne vilde kunne anføres, ligeledes fra den senere Tid, som 1629, da Præsterne paamindedes om at „have Afsky for nymodens Klædedragt; de skulle efter deres Stands Vis gaa i ærbare, lange Klæder, Samarier, Kjoler og deslige." Men hvis der i det Hele taget nogensinde er givet nogen fast Regel og Rettesnor for Præstedragten, da maa det vistnok være sket i 1631 og være bevirket ved en Skrivelse, Kongen 5te Marts nævnte Aar sendte til Sjællands Biskop, Professorerne og Hofprædikanten, i hvilken det hedder: „Eftersom vi naadigst(!) betragte, blandt mange grove Synder, som desværre nu gaa i Svang, Hoffærdighed ikke at være den ringeste, og dens fornemme og forargelige Kendetegn at ses udi ny Noder og Klædedragt, hvilket som det allermindst den gejstlige Stand sømmer, saa bør og dens Remedium andre til et godt Efterspejl først af dennem at foretages: Da bede vi eder og naadigst ville, at I nogle af de fornemste blandt Gejstligheden her udi vort Land Sjælland forskriver, og til en Begyndelse med dennem en vis skikkelig og tarvelig Form og Maade paa Gejstlighedens, Mænd- saavel som Kvindedragt, saa og, af hvad Tøj, Materie og Værdi saadant maa være gjort, saa vidt ske kan, betænker, hvilket uden Gejstlighedens egen Begæring og Samtykke siden ikke maa forandres, og at saadant be-

sluttes inden Pinsedag førstkommende". Muligvis har denne kongelige Skrivelse bevirket, at der er givet en Instruks om Gejstlighedens Klædedragt; men, som anført, allerede tidligere var den lange Præstekjole bleven at anse for Hovedbestanddelen af Gejstlighedens Uniform. Ganske vist har der nok været Præster, som gerne have villet emancipere sig fra den sædvanlige Præstedragt, muligvis for samtidig at slippe for den Tvang, disse og Opretholdelsen af Embedets Værdighed paalagde; saaledes blev 1693 en Præst i Vendsyssel mulkteret, fordi han havde været set paa Lerup Marked i „stakkede, mørkegraa Klæder"; nu til Dags vilde det vække ikke liden Opsigt, hvis en Præst indfandt sig ved et Marked, iført sit Ornat. Og et af Klagepunkterne mod Anders Arrebo var, at han havde danset Jægerdansen i almindelige borgerlige Klæder.

At det gamle Ord om, at „Klæderne gøre Manden", paa en vis Maade omsattes til, at det er „Kjolen, som gør Præsten", fremgaar tydelig nok af Beretningen om den Præst, hvem nogle Adelsmænd vilde have til Bedste, idet de stolede paa, at hans gejstlige Dragt, der tillige var Tegnet paa hans Stilling, vilde forbyde ham at give sig i Slagsmaal med dem; men han forstod Sagen anderledes: „Der ligger Præsten", sagde han, idet han tog sin Præstekjole af, „og her staar Manden; kom nu hid!" Der var Tider, hvor nogle Præster ansaa Præstekjolen for saa nødvendig, at de altid, ogsaa hjemme, vare iførte den, og at de aldrig lode sig se af nogen af Menigheden, førend de ogsaa havde taget Kraven paa; om Hans Egede meddeles, at han paa sine Rejser bestandig var iført sit Ornat, ogsaa i Baadene, selv om Vinteren; han mente, det var usømmeligt for en Præst at vise sig i anden Dragt; stundum

var den, naar han kom hjem og trak den af, saa stivfrossen, at den kunde staa lige op og ned.

Til Præstekjolen hørte ogsaa den pibede Krave, eller som vi oftest betegne den „Præstekraven“; det var egentlig den, der først satte ligesom „Kronen paa Værket“; derfor betyder ogsaa Udtrykket „at dømmes fra Kjole og Krave“: fuldstændig at dømmes fra Embedet og den deraf følgende Ret til at bære den gejstlige Dragt, — som det hedder „for ej baade at gaa Embedet til Skændsel, saa og ved Habitten at snige sig til at forrette præstelig Gerning“. Naar vi nu kalde denne Krave en Præstekrave, saa har det ikke været saaledes i tidligere Tid — dens Navn var „Rue“; men en saadan Rue var ikke ejendommelig for Gejstligheden; ligesom de nu paa Præstekjolen for Haandleddene syede smalle Lærredsstrimler, „Poignetter“ er deres Navn, egentlig ere fremkomne af det yderste af Skjorteærmet, som blev ombøjet over Ærmet paa den sorte Overklædning, saaledes vare Pibekraverne fra først af ikke saadant noget, der kunde tages af og sættes paa igen; det var nemlig Skjortens øverste Del, som gik op over Kjolens Halslinning, og gjordes mere pyntelig ved at kruses og pibes; men ligesom den sorte Kjole eller Frakke, hvad man vil kalde den, som Præsterne vare iførte, var fælles for dem og for de bedre stillede Borgere, saaledes var ogsaa Pibekraven i almindelig Brug i Borgerstanden, og altsaa ikke nogen særlig Præstekrave. Det gør et komisk Indtryk, naar man paa gamle Epitafier i Kirkerne kan se en saadan hel Borgmester- eller Præstefamilie, Mand og Kone eller Koner, eller Kone og Mænd, ligesom det nu kan træffe sig, og Børn, afmalede alle omtrent i samme Dragt, med de største i Midten, og saa nedad til bægge Sider indtil de mindste, ja endog Barnet i Svøb,

med en Pibekrave om Halsen. Ligesom Præsterne ytrede Lyst til at anbringe Stads paa Præstekjolernes Vinger, saaledes have de heller ikke kunnet modstaa den Fristelse, det var for dem, at anskaffe sig Kraver, der ikke alene vare brede og faldt langt ud over den sorte Kjole, men som ogsaa vare tykke, dobbelte, ja endog tre- og firdobbelte, saa de kunde være, som de beskrives, „en hel Haandsbred tykke“, eller „kunstig sammenfoldede som en Rose“, hvilken Overdaadighed Landemoderne dadlede, ligesom der ogsaa 1593 af den høje Øvrighed blandt mange andre Tegn paa Præsternes „Letfærdighed i Klædedragt“ var klaget til Roskilde Landemode over, at „somme Præster havde Skjortekraver, der stode om Halsen som en Krone, og mange vidste ikke andet, end at det stod dem vel, og gjorde sig selv dermed til Vidundere“. Kraven, men uden Overdaadighed, hørte med til Dragten, blev anset for en integrerende Del af den; da der var nogle Præster, for hvem Pibekraven var bleven at regne for gammeldags, blev det ved et Landemode 1639 forbudt Præsterne at bære de nymodens, enkelte og glat nedfaldende Kraver; henimod Slutningen af forrige Aarhundrede synes det, i alt Fald efter Portræter at dømme, som om „Bladkraven“ skulde til at fortrænge Pibekraven; men det blev dog ikke til noget. Det var netop i den Tid, da Rationalismens og den franske Revolutions nivellerende Tendenser rakte hinanden Haanden, at det gik af Brug for Præsterne altid, ogsaa udenfor Embedsgerningen, at vise sig iførte den gejstlige Dragt; men endnu 1807 gik gamle Biskop Balle, iført sit Ornat, og med Parykken, der allerede da var bleven gammeldags, paa Hovedet, og den trekantede Hat i Haanden, omkring paa Kjøbenhavns Volde, opmuntrende de kæmpende. Det er

vist egentlig Biskop Balle, hvem det ogsaa skyldes, at Præstekjolen ikke er bleven afskaffet ved en kongelig Befaling; der havde været Folk, som havde forestillet Kong Frederik den Sjette, at det bedst vilde stemme med Tidens Fordringer, om Præsterne ikke havde nogen særegen Dragt, men ogsaa i Embedsforretninger optraadte i almindelige borgerlige Klæder; Kongen sendte Bud efter Biskop Balle for at høre hans Mening; han tog da sit Ornat, som han naturligvis var iført, løftede det op og viste Kongen, at han under den gejstlige Dragt havde tykke Skindbenklæder og en tyk Skindvest til Værn mod Kulden, hvilket ikke paa nogen Maade vilde kunne lade sig gøre, hvis Gejstligheden i Fremtiden skulde gaa i korte Klæder; Kongen var praktisk nok til at indse, at det var heldigst for Præsterne paa den Maade at kunne skærme sig paa de besværlige Vinterrejser, og det blev fremdeles ved det gamle.

Den almindelige Benbeklædning var Knæbenklæder; men naar den ovenfor omtalte Overklædning naaede omtrent lige saa langt, fik man jo ikke meget at se til dem; ogsaa de skulde være tarvelige; der maatte i Følge en Bestemmelse fra Kristian den Tredjes Tid kun bruges 1 Alen til hvert Par; det var altsaa som en Modsætning til dem, Adelen i samme Konges Tid havde begyndt at lapse sig med, til hvilke der kunde bruges 80 Alen Klæde, ja endog mere, til hvert Par — dem, Kongen helt vittig kaldte „Fra Hus og Gaard“ — og som han, da andre Forbud mod denne Luksus ikke hjalp, først kunde faa Adelsmændene til at aflægge, da han greb til det virksomme Middel at give sine Tjenere Ordre til, naar de saa nogen bære dette forbudne Klædningsstykke, da at gaa hen og klippe det i Stykker, saa det faldt ned

om Hælene. Men, som forbuden Frugt jo smager bedst, saaledes viste der sig ogsaa Tilbøjelighed hos Præsterne til at ekstravagere i denne Retning; 1593 advaredes Præsterne imod at gøre Benklæderne vide som Amagernes; først senere kom de lange Bukser i Brug, men da var allerede Præstedragten bleven saa lang, at ogsaa de skjultes, i alt Fald naar Præsten var iført sin Embedsdragt, hvilket han, som paavist, næsten altid var ogsaa udenfor Tjenesten. — Kunde man altsaa i hine Dage ikke se Præsternes Bukser, saa vare derimod deres Strømper synlige — Tiderne skifte! Strømperne vare mest af Linned, Klæde eller Skind, først senere strikkede, men naturligvis vare ogsaa de altid sorte, eller i det Mindste mørkladne. Til Præstedragten hørte Sko, Ankelsko, der kunde sidde fast paa Foden, uden at genere og uden at man behøvede at frygte for, at de let skulde tabes. En senere Mode, at bære udskaarne Sko, som befæstedes ved Remme, blev betegnet og dadlet som en utidig Modesyge. At bære Støvler blev anset for at være en upassende Plumphed; 1686 blev det forbudt Præsterne at møde til Konvent i graa Kapper og med Støvler, ligesom det allerede 40 Aar i Forvejen var forbudt dem at bruge linnede Støvlemansketter; og skønt Præsterne maatte færdes meget til Hest, vare Sporer heller ikke velsete af de foresatte, især da ikke Klingsporer, der forbødes som utidigt Lapseri, hvilket kunde passe for Adelsmænd, men var usømmeligt for Præstemænd, hvis hele Maade at optræde paa skulde være mere adstadig. — Præsternes Hoveder bedækkedes i den første Tid efter Reformationen med en Bonnet, d. e. en flad Hue uden Skygge; den stive Rand, som naaede temmelig langt ned, især i Nakken, var opskaaren for Panden, og enten manglede den helt der, eller ogsaa

gik den frem foran Panden, saa den kom til at blive en Kasketskygge; Bonnetten, der dog, som vi se det paa Hans Tavsens og fleres Billeder, ofte løb lidt op i en Spids, er saaledes egentlig noget lignende som vor Kasket, hvilken dog Præsterne i vore Dage ikke bruge sammen med Præstedragten; ogsaa her vilde Præsterne paa en, efter deres Samtids Tankegang, mindre heldig Maade søge at efterligne de verdslige Stænders Eksempel, da høje Hatte blandt dem vare komne i Brug; omtrent 1600 blev i Båhus en Præst mulkteret, fordi han havde baaret en høj Hue, der rigtignok havde en høj Ræveskinds Bræmme om, saa han kom til, som det sagdes, at ligne en Hofkarl.

Alle, der stode i Forbindelse med Gejstligheden, og som paa nogen Maade regnedes for at høre til „gejstlige Personer", lige ned til de smaa Drenge i Latinskolerne, Peblinge (egentlig „smaa Papæ", vordende Præster), skulde bruge en Dragt, der saa vidt muligt nærmede sig den, Præsterne brugte. Medens nu til Dags en Teolog, der ikke er ordineret, ikke har Lov til, naar han prædiker, at møde i Præstekjole, træffe vi 1624 den Bestemmelse, at naar Studiosi (her tænkes nærmest paa teologiske Kandidater) prædikede, skulde de være i Præstedragt.

Da Formen for Præsternes Embedsdragt var bleven fæstnet, blev der ogsaa taget Bestemmelser om, hvilke ydre Kendetegn den højere Gejstligheds Medlemmer maatte bære, saa man kunde se, at de hørte til de højere Klasser indenfor den gejstlige Rangforordning. 1683 kom der en Forordning om, at kun Biskopper og Doktorer i Teologi maatte bære Huer af Fløjl; andres Huer skulde være af simplere Stoffer. Bonnetten skulde være Særkendet for den højere Gejstlighed og for promoverede Personer. Sam-

tidig resolveredes, at kun Sjællands Biskop og den kongelige Konfessionarius maatte bære sorte Fløjls Vingekjortler, Fløjls Huer og Fløjls Bonnetter; de andre Biskoppers Galadragt skulde være: sorte Silkekjoler med Fløjls Vinger; teologiske Doktorers Forrettigheder vare Fløjls Bonnetter og Fløjls Vinger paa Kjolerne, eller Silkekjoler.

Ogsaa Gejstlighedens Hustruer maatte fornemme, at der med Hensyn til Klæder var en Rangforordning, som de maatte rette sig efter, hvis de vilde undgaa Ubehageligheder fra de overordnede Myndigheder, der nok holdt af at blande sig i Privatlivet paa en Maade, som, hvis det skete i vor Tid, vilde være Genstand for Kritik og blive betragtet som Overgreb; og selvfølgelig har det ogsaa de Dage vakt Misfornøjelse. Det var ikke alene Præsternes Klædedragt, som Biskopper og Landemoder, ja selv Regeringen havde et vaagent Øje med og gav Regler om; ogsaa Præstekonerne og Præstedøtrene maatte finde sig deri. Allerede 1557 var det blevet forbudt Præsternes kvindelige Slægtninge at bære upassende Dragt, hvilket dog forhaabentlig ikke er ensbetydende med „uanstændig“, men vel snarere det samme som overdaadig og pragtfuld Dragt, der ikke passede for dem i den tarvelige Stilling, de skulde indtage; og 1598 indskærpede Roskilde Landemode Præsterne at passe paa, at hverken de eller deres Hustruer vare letfærdige eller overdaadige i deres Klædedragt; der tilføjes: „Lad os være forsigtige, at vi ikke give Bagtalere Anledning til at formindske de Indtægter, der hidtil have været os tilstaaede“; det har altsaa været for ikke at vække Harme og Misundelse hos Adelen, at denne Paamindelse udgik. I 1577 var Provsten Hr. Kristoffer Jørgensen i Halsted paa Lolland, eller vel

snarere hans Hustru, Anledning til en alvorlig Formaning, der udsendtes af Landemodet til alle Præster i Fyns Stift, til hvilket som bekendt Lolland-Falster hørte indtil 1803; det hedder i dette Dekret, at „Præstekonerne maa ikke bruge Kjoler af Kamelot, Damaskes Pelse, Silkekraver eller høje krumme Kraver"; men Præsterne fik ved samme Lejlighed en lille Overhaling: „de maatte ikke bruge dobbelte Kruser i deres Halskraver under fire gamle Dalers Straf". At det nu netop har været paa et Tidspunkt, da Præstestandens Vilkaar vare alt andet end glimrende, at en saadan Formaning blev anset for nødvendig, maa jo nok forundre; men her maa bemærkes som en vistnok tilskyndende Aarsag til Hr. Kristoffers og hans Hustrus Pyntelyst, at hun var Søster til Amtmanden paa Aalholm, Hr. Kristoffer Rosengaard; hun var altsaa adelig og vilde vise det, ligesom Provsten vel ikke har villet staa tilbage for sin Svoger og sin Hustrus andre adelige Slægtninge. Ved andre Lejligheder udstedtes Forbud mod, at Præstekonerne bar Fløjlskrave eller Damaskestrøje; men for at faa bragt lidt Orden i Sagerne søgte Biskop Jesper Brochmann 1649 at formaa Præsteskabet i Sjællands Stift til at oprette en Vedtægt imellem sig indbyrdes om, hvorledes Præstekonerne maatte gaa klædte; det turde dog være tvivlsomt, om Kvinderne have villet bøje sig for et saadant præsteligt eller biskoppeligt Magtbud paa det Omraade, selv om en saadan Vedtægt virkelig er kommen til Verden. I Kristian den Femtes Tid udstedtes en Forordning, der giver Tilladelse til, at hæderlige Købstadspræsters Hustruer, samt Provstinderne paa Landet — men ikke almindelige Præstekoner — maa bære en tarvelig sort Klædning af slet (ɔ: glat) Silketøj; ligesom den samtidige danske Lov indskærper i al Almindelighed, at „Præsternes

Hustruer og Børn skulle klæde sig tarvelig, som den Stand sømmer, uden al Overdaadighed".

Nu tør det vel antages, at slige Paamindelser i Reglen have været overflødige, da Præstefamiliernes kvindelige Medlemmer, selv om de have haft Lyst til Stads, dog paa Grund af de magre Pengeindtægter have maattet gøre en Dyd af Nødvendighed og mest klæde sig i Husets egne hjemmegjorte Produkter. Deres Garderobe har ikke været stor, men det var solide Varer, som, een Gang anskaffede, maatte kunne ventes at vare hele Livet og maaske endog gaa i Arv til den næste Slægt, saa de, efter at have faaet Udstyret, sjældent have behøvet at anskaffe videre af ny Klædningsstykker i deres Levetid. Vi se saaledes, at en Præstedatter, der 1660 havde Bryllup med en Præst, til sit Udstyr blandt andre gode Ting fik: En Klædeskaabe til 33 Daler; en sort Grofgrins Klædning, til hvilken Tøjet alene kostede 26 Daler; Skrædderløn, Dræt, Silke, Lærred, Kammerdug og Kniplinger til den løb op til 20 Daler; et rødt Kirseys Skørt 12 Daler; disse tre Klædningsstykker kostede altsaa tilsammen 91 Daler paa en Tid, da Prisen paa en Tønde Rug kun var lidt over 2 Daler, og da en stor Stud kostede 8 Daler.

Endnu maa omtales noget, som ogsaa kan siges at have hørt til Præsternes „ydre Menneske", nemlig deres Haar og Parykker, samt, hvad der hermed staar i Forbindelse og Vekselvirkning, deres Skæg. I den første Tid efter Reformationen, og man kan vel sige et godt Stykke ind i det syttende Aarhundrede, var det sædvanlige, at Præsterne havde Skæg over hele Ansigtet; det er vel nok blevet studset, men Ragekniven kom kun sjældent i Berøring med Ansigtet; først ind i det ny Aarhundrede kommer

man til at træffe enkelte, som have ladet sig barbere paa større eller mindre Stykker af Ansigtet; Moden har trængt sig ind paa det Omraade, og selv adstadige Biskopper have ikke kunnet modstaa dens Magt; det kan bedst skønnes af de Portræter, som vi have af Mænd, der mere end een Gang, i deres yngre og i deres ældre Aar, have siddet for Maleren; paa det ældste, altsaa af Manden som yngre, ser man ham helt skægget, senere har det været Kinderne, der mistede den dem af Naturen tildelte Prydelse. Klaus Kristoffersen Lyskander († 1624) havde saaledes kun et lille Hageskæg, Biskop Jersin († 1634) saa noget militærisk ud med Overskæg og Fipskæg, Peder Syv ligeledes paa hans, rigtignok temmelig apokryfe, Portræt. Det vil mindes, hvilken Opsigt det vakte, da i Midten af vort Aarhundrede nogle Præster begyndte at bære fuldt Skæg over hele Ansigtet; det blev ligefrem anset for usømmeligt, og dog var det jo egentlig ikke andet end at vende tilbage til det oprindelige. Vi kunne vel tænke os, at det har frembragt en lignende med Forargelse blandet Opsigt, da i gamle Dage Præsterne have dristet sig til, i Begyndelsen lidt ængstelig tilbageholdende, at lade sig rage, først paa Kinderne og senere paa større Stykker af Ansigtet. Der var da ogsaa nogle gejstlige, som viste sig saa konservative, at de ikke for alt i Verden vilde gaa med til saadant, der i deres Øjne har staaet som et utilgiveligt Lapseri; om Biskop Henrik Bornemann († 1710) berettes det, at han var meget indtaget af sit store, brede, hvide Skæg, som han paa sine Rejser og om Natten skærmede i en rød Fløjlspung. Præsten Kristen Jensen Møborg, der døde 1745, næsten hundrede Aar gammel, som Præst i Tim i Vestjylland, anføres som et af de sidste Eksemplarer af „ætas barbata“ d. e. Skæggeperioden; altsaa han ragede ikke sit Skæg.

Om ham kunne vi være sikre paa, at han ikke har brugt Paryk, skont han levede langt hen i den Tid, da enhver, der ikke vilde regnes ligefrem for at høre til den allertarveligste Del af Befolkningen, bar en saadan kunstig Prydelse; og især blandt Præsterne var den i den Grad i Brug, at det ansaas for lige saa usømmeligt at vise sig uden Paryk som uden Kjole. Allerede under Trediveaarskrigen træffe vi Parykker omtalte; 1628 advarede et Landemode Præsterne mod denne ny franske Skik; om nogen Præst havde anskaffet sig en saadan, vides ikke med Sikkerhed, men Landemodet har været saa forsigtigt at ville gore sit til at forhindre en saadan Mode, der vel især har haft sine Tilhængere mellem yngre Mennesker; 1645 og 1656 finde vi, at Studenter have været indkaldte for Konsistoriet, hvor det befaledes dem, under Fængselsstraf, at aflægge Parykken. Den egentlige Aarsag til Parykkernes Fremkomst var, at det blev Skik i Frankrig at lade Haaret vokse langt og da lade det kruse af Naturen, eller, naar Naturen nægtede sin Tjeneste, da ved Kunst; men da ikke alle Hoveder nu vare i Stand til at bære en saadan naturlig Haarvækst, maatte Kunsten træde hjælpende til. I Holland bragte denne Revolution med Hensyn til Haar og Skæg en alvorlig Strid mellem de hojærværdige Fakulteter i Leiden og Utrecht, af hvilke det første, naturligvis skriftmæssig, vilde forsvare det lange Haar og det korte Skæg, medens Fakultetet i Utrecht, med lignende eller rettere modsatte, Bevisgrunde fra det gamle Testament, fordomte hele denne Nyhedssyge i Almindelighed og Parykkerne i Særdeleshed saa langt, som de kunde komme. Den Mand, der har Æren af at have importeret Parykkerne her i Landet, er Hofpræsten Masius; tidligere have maaske nok enkelte Præster dristet sig til at lapse sig lidt paa den Maade; men først da 1686 Lega-

tionspræsten i Paris Masius blev hjemkaldt og udnævnt til Slotspræst i Kjøbenhavn, kom der mere Fart i Sagerne; han havde lært disse Prydelser at kende i Frankrig og vilde nu med dem reformere Danmark; og skønt han søgte at paavise, hvor heldige saadanne Tingester vare her i det kolde Norden, lode hans Embedsbrødre sig dog ikke nøje med at sukke over det slette Eksempel, den ny Hofpræst gav; nej, der holdtes af nidkære Præster rasende Prædikener mod denne ny Mode som „syndig, urimelig, ja ukristelig", endog ligefrem som en „Trolddomssynd". Og dog vare de første Parykker blot at regne for smaa Spirer, som svage Antydninger af, hvad der kunde ventes, og hvad der blev til Virkelighed i den urimelige Overdrivelse; medens Præsterne i Begyndelsen havde været de ivrigste til at tage paa Veje imod Parykkerne, bleve de paa den anden Side snart de ivrigste til at følge Eksemplet, ja til at overdrive det, ligesom de vare de sidste til at aflægge den Uskik. Paa samme Tid som Parykkerne fremkom, forsvandt Skægget; jo større Paryk en Præst paa et Maleri findes afbildet med, desto mindre var hans Skæg, og vi kunne saaledes ofte blive satte i Stand til ved at se et Portræt af en Præst, ikke alene at paavise, i Løbet af hvilke Aar det maa formodes at være malet, men endogsaa, naar man ved, at det skal forestille en Præst i det eller det Sogn, da med en til Vished grænsende Sandsynlighed paastaa, hvilken Præst det er, vi se for os. Det var en ikke daarlig, men helt korrekt Vittighed, der blev lavet i Anledning af, at Skægget fik Afsked, da Parykken groede til: „Da man nu, ligesom Viben, bar sit Skæg paa Nakken, passede det ikke længere paa Hagen".

IV.

Huslivet. — Forholdet mellem Ægtefællerne og til Børnene.

Præsterne hørte jo i Reglen til den jævne Klasse af Befolkningen, og deres Navne vare da ogsaa til daglig Brug oftest saa jævne som muligt; „Hr. Jens, Hr. Niels, Hr. Søren, Hr. Peder," saaledes nævnedes de af Beboerne, og saaledes kaldte de hverandre indbyrdes; hvad de satte Pris paa, var dette „Hr." foran Navnet, det maatte ikke udelades og blev vist heller aldrig udeladt; dette kunne vi slutte af Beretninger, vi have om Skænderier, Præster have været i med Bønder eller Adelsmænd, i hvilke vi aldrig høre den gejstlige Mands vrede Modstander, hvor arrig han end kan være, glemme at sætte „Hr." foran Navnet. Bagefter dette kom da det Navn, der betegnede, hvem Præsten var en Søn af, Hr. Jens Sørensen, Hr. Peder Nielsen osv.; men endnu kunde tilføjes et tredje Navn, enten et fast Stammenavn for Familien, Sommer, Stub, Lind, Hvid, Trane osv. i en Uendelighed; eller Tilnavnet var afledet af Stedet, hvor Manden var født, enten en Købstad eller Landsby, Riber, Middelfart, Jersin, Ølgod osv.; dette sidste Navn, der dog næppe brugtes meget til daglig, blev stundum ogsaa et fast Stammenavn, især naar det mindede om en berømt Stam-

fader, der havde baaret det. — Men da Latinen havde hersket i Præsternes Skoletid og under deres Studeringer, bleve ogsaa deres Navne latiniserede, Christiernus Erasmi, Severinus Martini osv.; men for at Kristen Rasmussen og Søren Mortensen under den latinske Klædning kunde skelnes fra andre, der bare samme Navn, blev ogsaa Efternavnet lavet om paa Datidens Latin; en fra Hobro kom til at hedde Hopontanus, fra Sæby Sæboanus, fra Gamtofte Gamtoftensis; Fisker blev kaldet Piscator; Smed blev til Faber eller Fabricius; dette og adskillige andre latinske Navne, stammende fra Datidens Præster, blomstre endnu blandt Efterkommerne af dem, som først bar Navnet, Paludan (af Kjær), Pontoppidan (af Broby) osv. Stundum kan det være vanskeligt nok at finde Afstamningen af Navnet, som at Vogelius egentlig betyder en Mand fra Ugilt (i Vendsyssel). Undertiden lode Præsterne sig dog ikke nøje med at iføre Navnet et latinsk Klædebon, men forgræskede det, som naar en Mand fra Jordløse lod sig kalde „Achthon", eller en fra Ølgod kaldtes „Zythagathos". — Disse fremmede Navne have Bønderne af gode Grunde ikke brugt i Tiltale til deres Præster, og i daglig Tale eller Skrift have Præsterne heller ikke ofte benyttet dem, i alt Fald ikke den første Generation, som bar Navnet; senere, naar det er blevet til et Stammenavn, var det anderledes. I Begyndelsen har det nærmest været som en Stadsklædning, der kun blev taget paa ved højtidelige Lejligheder.

Livet i Præstegaardene var i mange Henseender i en væsentlig Grad forskelligt fra Livet i Nutidens Præstegaarde, og vi vilde have ondt ved at føle os til Rette, hvis vi ved et Trylleslag bleve flyttede to, tre Hundrede Aar tilbage i Tiden og kunde staa som usynlige Vidner til dag-

ligt Liv og daglig Færden hos Datidens Præster og deres Familier. Og om vi end ved at kige ind ad Præstegaardenes smaa blyindfattede Vinduer ville faa at se, at meget ikke var, som det kunde være ønskeligt, maa vi dog, som ovenfor anført, huske paa, at Forholdene virkelig mange Steder vare helt gode. Ofte havde god gammeldags Fromhed sat sit Stempel paa Huslivet inden Døre, hvor Dagen er begyndt og endt med Bøn og Salmesang; tit træffe vi i Præstegaardene en rigtig patriarkalsk Tilstand, som næppe findes mange Steder nutildags; der er Efterretninger, som vise os det skønneste Forhold mellem Ægtefællerne indbyrdes, mellem Forældre og Børn, som de opdroge efter Skriftens Ord „i Tugt og Herrens Formaning", og som igen toge sig kærlig af deres gamle, svage Forældre, saaledes som det berettes om Præsten Anders Lauridsen Aagaard, der døde 1661 som Præst i det lille Kald Ørum ved Viborg, at han gav en Tredjedel af sin aarlige Indtægt til sin gamle Moder. — Vi kunne være overbeviste om, at der mange Steder har levet Præster, som have virket til Velsignelse udenfor Kirken ikke mindre end indenfor dens Mure; vi have fra de fleste Præstekald dog saa nogenlunde Fortegnelser over Præsterne siden Reformationen — skønt der i mange af disse Præsterækker findes Huller —; men selv om Navnene ere gaaede i Glemsel med den Slægt, de levede sammen med, have de dog ikke levet forgæves, saa sandt det Ord staar fast, at „bene vixit, qui bene latuit".

Men kaste vi et Blik paa Huslivet inden Døre, Forholdet mellem dem, der skulde være hinanden nærmest, kan det ikke nytte at ville nægte den Sandhed, at Forholdet mangen Gang ikke var, som det burde være, men lod meget tilbage at ønske; det oven omtalte Konserverings-

system har sin store Del af Skylden heri. I nogle Præstegaarde have Beboerne i den Grad stillet deres Uoverensstemmelser blot for andre, at Biskopper — hvad enten de selv have lagt Mærke dertil, eller have hørt det af det tusindtungede Rygte — bemærke i deres Optegnelser: „Haard imod Konen“, eller „forliges ilde med Hustruen“, eller „en maadelig Familiefader“; men at Skylden ogsaa ofte skønnedes at ligge hos Præstekonerne, fremgaar af følgende Notitser: „Han regeres af Konen“, „en daarlig Hustru mod sin Mand“; „uskikkelig mod Manden“; ligesom det berettes om en Kone, at hun „foragter sin Mand og elsker andre mere end ham“. 1627 døde Præsten Lars Mikkelsen i Klemensker paa Bornholm; han levede ilde med sin Hustru; Biskoppen formanede dem til større Enighed i det huslige Liv, hvilket de under Taarer gav ham og hinanden Haanden paa; som en undskyldende og formildende Omstændlghed anfører Biskoppen rigtignok, at Konen var rebelsk („rebellis“) og uduelig til at sørge for Husvæsenet. Biskop Birkerod i Aalborg havde 1706 haft alvorlig fat paa Præsten i Rær Jens Poulstrup for adskilligt, der gik i Svang i Præstegaarden. Biskoppen noterer i sine Optegnelser, at Hr. Jens „klagede selv meget, at den Uskikkelighed i hans Hus med Børnenes slette Opdragelse og andet mere usommeligt Væsen var hans Hustrus Vanart og onde Økonomi fornemmelig at tilskrive“; og han føjer til som sin Opfattelse af Forholdene: „Dette jeg og nok tror; thi dersom der ere nogle Skarns Kvindfolk til i Landet, da er hun sandelig en af dem, idet hendes Udyd og Malice har været den stakkels Mands største Ruin.“ — At det tit stod daarlig til med den moralske Sans hos Præsterne, ses af, at Biskopperne adskillige Gange saa sig foranledigede til at advare Præsterne

mod at gifte sig med Kvinder af daarligt eller tvivlsomt Rygte, ligesom Recessen af 1643 indskærper: „Ingen Præstemand maa ægte nogen Kvindesperson, som af andre tilforn besovet befindes"; hvilket Forbud senere gentoges i „Danske Lov".

Naar det saaledes var galt fat i Præstegaardene imellem Ægtefolkene, var der vel her, som alle Vegne, hvor lignende finder Sted, Skyld paa begge Sider; det var da ogsaa Tilfældet i Svanninge paa Fyn, hvor den 28aarige Mathias Hoff blev Præst 1694 og gift med de to foregaaende Præsters Enke, der var seksten Aar ældre end han, og hvis Rygte, før hun blev gift med den første af disse Præster, havde været langt fra at være pletfrit. Hun har muligvis ladet ham høre de to afdøde Mænds Fortrin; men han opdagede, hvad der var værre, at hun stod i utilladeligt Forhold til en Bonde, til hvem hun lod slæbe fra Præstegaarden alt, hvad hun kunde, blandt andet ogsaa nogle Aar efter det ny Aarhundredes Begyndelse en Tønde af Præstens Godtøl; han opdagede det Juleaften, og hvordan Præstefamiliens Julestemning har været det Aar, fremgaar af den Scene, som fandt Sted mellem dem. Tjenestefolkene hørte Præsten sige: „Hvad, vil du slaa mig?" Da de hørte, at der blev Tummel i Stuen, lukkede de Døren op og gik ind; de saa, at Konen havde revet Præstens Paryk af og kradsede ham i Ansigtet, medens han holdt hende i Haaret. Avlskarlen tog da Præsten om Livet og satte ham hen paa en Bænk, hvor han ogsaa ganske rolig blev siddende; men Konen undsagde ham, at han skulde faa en Ulykke, fordi han havde slaaet hende. Juledag prædikede Præsten med forrevet Ansigt, medens Konen og en Stedsøn fra et af de tidligere Ægteskaber skreve Klage over det passerede til Biskoppen og

vedlagde som Dokumenter i Sagen hendes Haarbaand med nogle afrevne Haar. Dette maa være tilstrækkeligt til at betegne, hvorledes Forholdene kunde være endog lidt ind i det attende Aarhundrede, saa vi her forbigaa den senere Rettergang i denne Sag, og kun skulle antyde, at han i alt Fald paa et senere Stadium blev forligt med Konen; men skønt Ordsproget jo siger, at „de elskendes Vrede er Kærligheds Fornyelse“, tør dog deraf næppe drages nogen Slutning om, at disse Præstefolks huslige Lykke er bleven videre stor, efter at der havde været saadanne Scener imellem dem. — Præsten Hr. Niels i Farup ved Ribe, der døde i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede, tog Sagen med mere Ro; han modtog daglig sine reglementerede Hug af sin Hustru Ingeborg, men ventede med at tage til Genmæle, indtil han om Søndagen kom paa Prædikestolen; der maatte hun tie stille til, at han i sin Prædiken dygtig gennemheglede hende; men det har næppe varet længere, end til de kom hjem fra Kirken, saa har han faaet Tak for sidst af hende, indtil Søndagen atter oprandt, da han igen fik Overtaget; og saaledes kunne vi udmale os dette ægteskabelige Livs Kredsløb fortsat i en slet Uendelighed. — Der var 1578 i Søllested paa Lolland en Præst, som ikke hørte til den gode Slags; hans Navn var Kristen Nielsen; nævnte Aar blev han dømt fra sit Embede for adskillige Utilbørligheders Skyld; saaledes havde han, i Følge sin Svigerfaders Anklage, mishandlet sin Hustru, slaaet og sparket hende, flere Gange slæbt hende ud af Sengen, saa hun maatte tilbringe Natten paa det bare Gulv, uagtet hun var syg, og det var ved Mikkelsdagstider, da det altsaa var begyndt at blive dygtig koldt i Vejret. — Højst uheldige Forhold herskede ogsaa i Nørre-Alslev paa Falster, hvor en Præst 1643 dømtes fra Kaldet

„paa Grund af ugudelig Behandling af sin Ægtefælle“, der dog næppe var uden Skyld. — En Præst i Blidstrup i Nordsjælland, Frants Kyhn, blev 1695 paa Grund af, at han hemmelig havde begivet sig over til Skaane, af sin Hustru beskyldt for Ægteskabsbrud, ligesom for, at han ved sin altfor store Haardhed mod sine Børn skulde have bevirket Døden for to af disse.

Har det mange Steder her i Danmark været galt fat indenfor i Præstegaardene, saa Beretninger derom er naaede helt ned til vor Tid, tør man vist med Sikkerhed paastaa, at i Norge Forholdene næppe have været bedre; vi have saaledes fra 1563 en Beretning om, hvorledes det var gaaet i selve Bergen: „Slog Marine Hr. Jenses sin Husbonde Hr. Jens, Sognepræst til Korskirken, og rev ham i Haaret; og da Hr. Niels (Kapellanen) vilde hjælpe ham, fik han noget med, saa det syntes mere end otte Dage paa hans Næse.“ Endnu værre gik det til noget senere oppe i Norge, og det iblandt Folk, der dog hørte til den højere Del af Gejstligheden; en Datter af Biskop Anders Fos i Bergen var gift med Jon Mogensen Skanke, Rektor i Bergen; det var ilde huslige Forhold, de levede under: han mishandlede Konen, lod ved nogle af Skolens Disciple hende og hendes Moder overfalde og slæbe i Rendestenen, medens „han selvsyvende gjorde Gaardgang i Biskoppens Residens“ i dennes Fraværelse. Der kom tilsyneladende Forlig i Stand; Skanke blev Præst i Indvigen, ja endog Provst; men da han her fortsatte Mishandlingen af sin Hustru og hele sit ryggesløse Liv, blev han 1617 sat under ny Anklage, dømt baade fra Embede og fra Liv, og det endte da ogsaa med, at han blev henrettet.

Der maa endnu, for Sandhedens Skyld, gøres den sorgelige Tilstaaelse, at nogle Præster ere blevne dræbte af

deres Koner, ikke blot i det attende Aarhundrede den foran nævnte Hornemann i Kerteminde; ogsaa i Lyderslev i Stevns blev 1635 Præsten myrdet med Knivstik af sin Kone og hendes Elsker, en Bondekarl, samme Dag, de havde været til Alters; efter Mordet tænkte de først paa at brænde Liget til Aske i Bagerovnen, men forandrede Beslutning og kastede ham i Brønden; begge bleve de stejlede. I Hodde i Vestjylland blev ligeledes 1684 en Præst forgivet af sin Hustru, der stod i utilladeligt Forhold til en Student. Paa Falster var det dog endnu ikke kommet til Ægteskab, da 1755 den ikke syttenaarige Præstedatter i Gunslev Karen Birgitte Mossin i Pandekager forgav sin Fæstemand, Præsten Johan Klausen i Stadager; han var kommen for at besøge hende; hun, der var ene hjemme, tog tilsyneladende med Venlighed imod ham, men benyttede Lejligheden til at give ham Gift, der voldte hans Død den næste Dag, men dog ikke førend han havde fundet Lejlighed til overfor en tilkaldt Embedsbroder at ytre sin Overbevisning om, at det var hans Kæreste, der havde voldet hans Død; hun blev fængslet og tilstod sin Brøde, som hun maatte afsone paa Rettersstedet; der hvilede en stor Mistanke paa hendes Moder om, at hun havde staaet bagved og tilskyndet Datteren til at begaa Giftmordet; men uagtet der blev gjort alt for at faa Datteren til at erklære Moderen for at have været hendes medskyldige, var det dog forgæves; hun blev tvungen til at være Øjenvidne til sin eneste Datters Henrettelse, men nægtede med urokkelig Fasthed enhver Meddelagtighed i Forbrydelsen, saa det maa haabes, at Datteren har været ene om Misgerningen. Men skønt Retten frikendte Præstekonen, blev hun dog af den offentlige Mening anset for skyldig. — 1698 var det maaske ogsaa Præstekonen i Brørup, der var paa Spil; der havde

Præsten Morten Pedersen Lime levet i et ulykkeligt tyveaarigt Ægteskab med Stineke Pedersdatter fra Fredericia, der bragte ham mange Penge, men havde et ondt og arrigt Sind; den store Medgift smeltede snart bort, saa der kom Næringssorg i Stedet for Velstand; Stineke blev værre Aar for Aar, og Præsten, der trængtes fra alle Sider, selv af sine nærmeste Slægtninge, blev, som det synes, med Aarene mere og mere skorhovedet. Hr. Morten har vist mange Gange angret, at han havde brudt det Løfte, han havde givet for at blive valgt, nemlig at ægte Formandens Steddatter, der rigtignok i sine yngre Dage havde været meget langt fra at udmærke sig ved Dyd og Ærbarhed. Her kan man i Ordets egentligste Forstand sige, at „Falsk slaar sin egen Mand paa Hals“, idet han hængte sig, da han ikke længere kunde holde Konens Ondskab ud; rigtignok var der dem, som vilde vide, at det var hende, der havde skilt ham af med Livet; og det taler ikke til Gunst for hende, at hun nødig vilde lade Ligsynsmændene faa Lov til at syne Liget, men skældte dem ud for Rakkere, ligesom at en Tjenestekarl, der var indviklet i Sagen, rømte bort, medens denne stod paa. —

Der er brodne Kar i alle Lande, i alle Stænder og til alle Tider; men selv om daarlige Familieforhold i Præstegaardene vilde kunne illustreres ved mange flere, endog graverende, Eksempler, vilde det dog være en altfor stærk Slutning, hvis nogen tænkte, det altid gik til paa samme uheldige Maade. Det er bekendt, hvorledes Biskop Jesper Brochmann engang i et Selskab bragte en adelig Dame til Tavshed; hun sad og udbredte sig vidtløftig om en Præst, der førte et forargeligt Levned; da hun endte med at sige: „Der kan man se, hvad vore Præster ere for Folk,“ tog Biskoppen Ordet og fortalte en Historie om en Adelsfrue,

der levede et ryggeslost Liv, og han sagde tilsidst: „Men hermed vil jeg dog ikke paastaa, at alle vore Adelsdamer ere af samme Beskaffenhed som hun.“

Gejstligheden dannede ligesom en Slags Kaste, og Præsterne søgte gerne at faa deres Sønner til at gaa den studerende Vej, det vil sige i de allerfleste Tilfælde at blive Præster; thi det var kun et Mindretal af de studerende, der — som Jurister eller Medicinere eller gaaende ind i andre Livsstillinger, eller ogsaa, hvad desværre tit traf, lidende Skibbrud i Livets Storme — ikke bleve Præster eller Degne; thi sædvanligvis vare disse sidste, naar det da var af den rigtige Slags Degne, Sædedegne, d. e. bosiddende paa Landet, ogsaa studerede, eller skulde da efter Reglen være det. Per Degn hos Holberg betragter jo saaledes Degnevirksomheden som et Overgangsstadium til den præstelige Stilling; da Montani Fader udtaler sit Ønske om at faa sin Søn at se som Præst, siger Per Degn: „Men Degn først.“ Præstedøtre bleve meget ofte gifte med Præster, og saaledes er der Eksempler paa, at af henved et Dusin Børn fra samme Præstegaard alle de Sønner, der bleve voksne, opnaaede at blive Præster, og at alle Døtrene bleve Præstekoner — mest naturligvis i den samme Egn, hvor de havde været som Børn.

Opdragelsen af Børnene var i Reglen streng, langt strengere end vore Tider synes, det er fornødent; men det laa jo i Tidens Aand, og vel særlig for Præsterne, naar de skulde opdrage deres Børn, da ved Ordet om at gøre det „i Tugt og Herrens Formaning“, at lægge Vægten temmelig ensidig paa Ordet „Tugt“. Ikke alene, naar Børnene havde forset sig, gjordes der en meget livlig Brug

af Pryglesystemet; men vi se hos Anders Sørensen Vedel den Besynderlighed, der minder om Katolicismen, at han hver Langfredag hudflettede sine Børn for derved at minde dem om Frelserens Lidelser. Ellers synes Vedel i dogmatisk Henseende maaske snarest at have hyldet den til Kalvinismen sig nærmest sluttende Retning, der her i Landet fandt sin navnkundigste Repræsentant i Niels Hemmingsen; men i adskillige Henseender, for Eksempel med Hensyn til Kirketugt, staa disse Retninger hinanden temmelig nær; Katolicismen med sine „gode Gerninger“ var, i alt Fald i Konsekvenserne, ikke saa overdrevent fjærn fra det Kalvinske, noget pietistiskasketiske „Tag ikke, rør ikke, smag ikke“.

Trods den strenge Tugt, hvorunder Præstesønnerne og Præstedøtrene holdtes i Hjemmet, se vi dog adskillige Eksempler paa, at det er gaaet galt med dem; maaske man netop kunde sige, ikke saa meget „trods den strenge Tugt“ som „paa Grund af den strenge Tugt“. Thi naar de unge Mennesker fløj ud fra det strenge, alvorlige Hjem og Forældrenes Tilsyn, og de mærkede, at Tøjlerne vare slappe, vilde de netop benytte sig af Friheden, men ofte brugte de den ikke paa den rette Maade. Ogsaa i Latinskolerne vare Disciplene under en haard Tugt, selv de ældste af dem; men dermed forbandtes dog paa en vis Maade en næsten ubunden Frihed. Som bekendt var det Skik, at de ældre Disciple, de i Mesterlektien, skulde fungere som Degne i Landsbyerne, og det ikke alene i de ved Købstaden nærmeste Landsogne, men endog flere — der findes Eksempler paa henved fire — Mil derfra; det var de saakaldte „Løbedegne“. At denne Omstrejfen paa Landet ikke alene har været til Skade for deres Studeringer, men at den deraf følgende Sviren med Bøn-

derne ved deres Gilder i mange Henseender har været uheldig for de unge ubefæstede Mennesker, er en Selvfølge. Ikke alene kunde paa den Maade en enkelt kirkelig Forretning ofte være Skyld i, at en hel Uge bortdreves i Lediggang; men hvad værre var, disse gamle Disciple fik derved meget let saadan Smag paa et vildt Liv, at de senere ikke kunde løsrive sig derfra; og naar de saa kom som Studenter til Kjøbenhavn, skulde der ikke høre meget til, at det tog Fart med dem ned ad Bakke; saa ved denne Omløben er Grunden lagt baade til aandelig og til legemlig Ruin for mange, baade Præstesønner og Folk, der ere udgaaede fra Bønder- eller Borgerhuse.

Det er desværre mangfoldige Tilfælde, der — foruden at utallige ere ukendte — vilde kunne opregnes paa Præstesønner, som efter at være blevne Studenter saa enten ikke ere blevne til noget og have endt Livet i heldigste Tilfælde i stille Ubemærkethed, eller som fuldstændig ere gaaede til Grunde. Som et eneste Eksempel paa en Præstesøn, der blev et mislykket Subjekt, skal her nævnes den vistnok begavede, men mere berygtede end bekendte Poul Rytter, der vandt en sørgelig Navnkundighed baade i den thistedske Besættelseshistorie og ved adskillige andre Lejligheder; hans Fader havde været Provst i Horsens. — Underligt nok er det at lægge Mærke til, saa mange Præstesønner, ja selv Bispesønner, der, efter at være blevne Studenter, ere gaaede over til den katolske Tro; ikke faa kendes, som vel ere førte dertil under deres Ophold i de katolske Lande; nogle bleve der og vandt et anset Navn, f. Eks. som Bibliotekarer.

Desværre have ogsaa en Del Præstedøtre voldet deres Forældre den bitreste Sorg; der var flere, som uagtet den strenge Opdragelse og det, som man skulde antage, rolige

Liv i Hjemmet, dog kom galt afsted, og saa for at søge at skjule Skændselen dræbte Barnet, men bleve opdagede, hvorpaa Lovens strengeste Straf fulgte. I Vandborg ved Lemvig boede omkring ved 1600 en Præst Kristen Kjeldsen; en Datter af ham fødte i Dølgsmaal og blev henrettet; det berettes. at i mange Tider holdt Graven sig grøn baade Vinter og Sommer; det var, som den livløse Natur vilde antyde, at Straffen havde været større end Brøden. — En svensk Oberst havde under Nakskovs Belejring valgt Horslunde Præstegaard til sit Hovedkvarter; for at være sikker mod Overfald omgav han Gaarden med dybe Grave, hvoraf der endnu langt ind i dette Aarhundrede fandtes betydelige Levninger. Denne Oberst, saaledes gaar Sagnet, benyttede sit Ophold i Præstegaarden til at forføre Præstens Datter, som i sin Fortvivlelse druknede sig i Graven udenfor sit Værelses Vinduer. Hun kunde selvfølgelig ikke finde Ro efter Døden, men i flere Aarhundreder mente man ofte om Natten at høre hende udstøde et rædsomt skingrende Skrig som i en gruelig Angest. For øvrigt skal den ulykkelige Pige være bleven hævnet, idet efter Sagnet Præsten fra Kirkegaardsmuren skal have skudt sin Datters Forfører, da denne, uden at ane Baghold, red forbi; Sagnet tilføjer, at Obersten blev begravet midt i Gaarden, hvor Pladsen endnu paavistes i dette Aarhundrede.

Ikke alene mod deres egne Børn, medens disse vare i Barnealderen, vare Præsterne ivrige i at øve Hustugt, men om en fortælles det endog, at han pryglede sin Søn, selv efter at denne var bleven Student. Især var det naturligvis Tjenestetyendet af begge Køn, som maatte holde for; en Præst var saa drakonisk streng, at hver Gang en af Karlene havde forset sig den mindste Smule, hed det

straks: „Los mig den Synders Bukser“, — og Pigerne gik det ikke bedre!

Det er tidligere antydet, at mange af dem, der bleve de første lutherske Præsters Hustruer, vare Kvinder, som indtoge et meget lavt moralsk Standpunkt; men ogsaa længere hen kunde man træffe højst uheldige kvindelige Repræsentanter for Præstegaardene; 1634 husede Kjøbenhavns Tugthus saaledes en Præstekone og hendes to Døtre, der havde forset sig med Dans og Drik i en Kirke; 7. April nævnte Aar tillod Kongen, at Døtrene maatte komme løs, medens Moderen skulde blive der „til nærmere Besked“. — I hele den Periode, som denne Skildring omhandler, have vistnok som Regel Præstekonerne kun naaet et Lavmaal af Kundskaber, undtagen netop med Hensyn til det rent huslige. Det er jo ikke let for os, da netop i den Henseende Efterretningerne flyde meget sparsomt, at danne os noget klart Begreb om, i hvilken Grad Præstegaardens kvindelige Medlemmer have interesseret sig for Præstens Virksomhed, baade i og udenfor Kirken, og i hvilket Maal de kvindelige Omgivelser have virket forædlende paa ham. I Begyndelsen har det, som Forholdene vare, selvfølgelig kun været i meget ringe Grad, senere maaske dog noget mere; om de end have set med Agtelse hen til ham, som for dem var „vor Fa'er“ i en særlig Grad, have de dog i Reglen iagttaget en beskeden Tilbageholdenhed i saa Henseende; og hvor Præsten syslede med litterære Sager, have disse som oftest ligget højt over Kvindernes Horisont. Det har været sjældent, at Præstekoner og Præstedøtre have sysselsat sig med anden Læsning end netop Andagtsbøger og Prædikener; maaske en Husholdningsbog og „Bondepraktika“ kan have fundet Vej

til Præstegaarden. Den æstetiske Litteratur, der kendtes, indskrænkede sig til de gamle Kroniker om Holger Danske og lignende, Sagnet om Broder Rus, Reineke Fos og andre saadanne Sager, som Nutidens romanlæsende Præstedøtre vilde rynke Næsen ad; og over Bøger som „Den skønne Magelone", „Griseldis" eller „Flores og Blanceflor" er der i Smug fældet bitre Taarer. I det Hele taget blev det ikke anset for at være passende for Kvinderne i Præstegaardene at have videre at gøre med boglige Sysler; sligt skulde overlades til Præsterne, til hvis Kald og Gerning saadant jo netop hørte. Kvindernes Virksomhed var derimod, efter den almindelige Tankegang, først og fremmest i Kælder og Køkken, i Hus og Have, ved Bryggerkedel og Bagerovn, ved Rok og Væverstol; og mange af dem have været dygtige Fruentimmer, som dog vel altfor ofte have set vel meget paa det solide og intet Blik have haft for Hygge i Huset og for, hvad der kunde tjene til at forskønne Hjemmet, men kun for Mad og Klæder. Præsterne selv stillede imidlertid heller ikke store Fordringer i andre Henseender. En fynsk Præst, Ditlev Johansen Monrad i Sønderby, der døde 1688, fandt det sømmeligt paa selve Prædikestolen at fremstille sin Hustru som et Eksempel til Efterfølgelse; han gjorde det med Motiveringen af hendes huslige Dygtighed.

Blandt de adelige Damer var det anderledes; hos dem træffe vi oftere en litterær Sans og flere af dem have Fortjeneste af at have samlet Opskrifter af de gamle Viser og ellers at have syslet med Studiet af Fædrelandets Historie. Sligt var yderst sjældent i Præstegaardene, skønt ikke uden Eksempel. Præsten Jens Pedersen Bredal i Klovborg i Jylland havde saaledes en Datter Ane Margrete, der med fuld Grund kan henregnes til de lærde

Damer; hun skrev i sit femtende Aar en latinsk Oration til Kong Kristian den Femtes Salving; først reciterede hun den hjemme i Faderens Præstegaard, og senere sendte hun den til Kongen; da hun var bleven Rektorens Hustru i Horsens, fortsatte hun med Lyst og Iver sine Studeringer. Den bekendte Biskop Jersin i Ribe havde en Datter Maren, der blev gift med den religiøse Sværmer Niels Svendsen Kronike; ogsaa hun optraadte i Litteraturen. Den i sin Tid meget berømte og endnu ikke glemte Salmedigterinde Dorte Engelbrektsdatter, Kingos Samtidige og Veninde, skønt paa en Maade tillige hans Rival, var en Præstedatter fra Bergen og blev Præstekone i samme By. Præsten Jens Andersen Sondberg († 1690) i Visby i Thy havde en Datter Ane, der skildres som „god Poetinde", Forfatterinde af „Sjælens daglige Røgoffer". Nogle flere Eksempler paa litterært udviklede Præstekoner og Præstedøtre vilde kunne nævnes. Her skal Lejligheden benyttes til Anførelsen af det mærkelige Tilfælde, der indtraf i Als i Aalborg Stift, hvor Præsten Mads Kristensen, der døde 1604, i sin Alderdom lod sin Datter læse Prædikenen højt for Menigheden, saa hun baade gik udenfor Kvindens naturlige Kald og tillige handlede imod det Bud, at „Kvinden skal tie i Forsamlingen".

Forholdet i Præstegaardene mellem Forældre og Børn maa i Reglen antages at have været godt, men vel egentlig ikke videre hjærteligt; Ømhed og Hjærtelighed laa i det Hele ikke for Tidsalderen. Langt sjældnere end man skulde tænke det, vise sig Spor af uheldige Forhold, naar den døde Moder erstattedes af en Stedmoder; den ny Moder har som oftest været sig sit Ansvar bevidst og virkelig gjort, hvad hun kunde, for at være en Moder for de moderløse. Mindre heldigt var det naturligvis, naar en aldrende Præst,

der alt havde voksne Børn, giftede sig med en pur ung Pige; og endnu værre, naar en ældre Enke blev gift med en ung Præst, eller Præsten var Enkemand og Konen Enke, saa der kunde blive tre, ja vel endog flere, forskellige Kuld Børn at finde Rede i og at skifte Vind og Sol lige imellem. Som oftest synes det at være gaaet forholdsvis godt, og i hvert Fald have Præstefolkene haft Takt og Forstand nok til at holde huslige Uoverensstemmelser og styg Familietvist indenfor Hjemmets Vægge.

Et uhyggeligt Indtryk gør det ubetinget, naar det berettes om en Præst, der i en Aarrække havde svaret Pension til sin Fader, at han, da denne laa paa Dødslejet, ikke kunde dølge sin Glæde over de forventede Indkomster, men udbrød: „Nu faar jeg to Brød i Stedet for eet;“ den døende havde hørt det og sagde med fremadskuende Blik: „Du skal ikke længe have det behov;“ og Sønnen fik heller ikke lang Tid Glæde af den forøgede Indtægt, hans Faders Død havde bragt ham, idet han fulgte ham i Graven et halvt Aar efter. — En forargelig Sag foretoges 1566 paa Roskilde Landemode mellem Præsten Hr. Peder i Strøby i Stevns og hans Søn Mogens Pedersen, der var hans Kapellan; denne sidste var fremkommen med Klage over, at Faderen paa Bededage havde givet Aarsag til Drukkenskab ved at give Bønderne Tiendeøl. Der fældtes den Dom, at de begge havde fortjent streng Straf, Faderen fordi han havde givet Bønderne stærkt Øl paa de Dage, men Sønnen for den skammelige Opførsel, han havde udvist mod sin Fader. Dommen blev dog formildet saaledes, at begge skulde gøre offentlig Afbigt for deres Forseelse, Faderen staaende, men Sønnen knælende; Sønnen gjorde det uden Taarer, medens Faderen græd bitterlig, og mange af dem, der vare tilstede ved Landemodet, græd med ham;

desuden bleve de, i alt Fald af Navn, forligte. Men efter dette Optrin kan Forholdet næppe tænkes nogen Sinde at være blevet heldigt mellem dem; og de ere da rimeligvis blevne adskilte, idet Sønnen sandsynligvis er den Præst i Næstved, Mogens Pedersen Strøby, som paa det følgende Aars Landemode var anklaget for ved Nadveren at have brugt Pæremost i Stedet for Vin; han mente rigtignok, at det ikke kunde gøre noget, da Mosten var ligesaa klar som Vin. Sagen blev udsat til nærmere Betænkning; men Hr. Mogens, der saa skammelig havde undladt at ære sin Fader, kom da heller ikke til at leve længe paa Jorden; han døde 1582, sandsynligvis endnu i en yngre Alder.

V.

Præsternes Kundskaber. — Bøger. — Syslen med udenoms Beskæftigelser. — Prædikener. — Særlinge. — „Kloge“ Præster.

Det ovenfor anførte Ordsprog siger jo, at „Børn, Bøger og Borg er der nok af i Præstegaardene“; og ofte har det været Tilfældet, at en stor Børneflok har tumlet sig omkring i Præstegaarden, i Stuer og Stegers, i Stalde og paa Lofter, i Haver og paa Marker, — som naar det om en, der havde Dusinet fuldt, hedder, at „ligesaa rig han var paa Børn, ligesaa fattig var han paa jordisk Gods“. Om Poul Jakobsen, der var Præst i Riis i Sønderjylland og døde 1654, 78 Aar gammel efter 54 Aars Embedstid, berettes det, at han af sine to Ægteskaber havde 26 Børn, der alle paa samme Tid vare i Live; hans nærmeste Nabo og gode Ven, Herredsfogden Andreas Jepsen, havde kun 24 Børn; undertiden bød den ene af disse Mænd den anden med hele Familien hjem til sig, og der var da over et halvt Hundrede Mennesker til Bords paa een Gang. Det var en Vittighed, der ogsaa var gængs i de Dage, at det for Præsterne var lettere at sætte „liberos“ (Børn) end „libros“ (Bøger) ind i Verden.

Med Præsternes Bogsamlinger stod det unægtelig ofte

kun daarlig til, som i det Hele taget med deres boglige Sysler, i alt Fald i den første Tid efter Reformationen. Fra den ved Reformationens Indførelse og ogsaa senere bekendte Oluf Chrysostomus, der især var en stiv Latiner, haves en Fortegnelse over de teologiske Bøger, som han paa sine Visitatsrejser som Biskop i Vendelbo Stift (1548—53) fandt hos Præsterne; ofte var det yderlig smaat bevendt dermed, som naar Præsten i Lendum kun ejede 5 (fem) Bøger, nemlig det ny Testament, Kirkeordinansen, en Postil, en Salmebog og Luthers lille Katekismus; et sjældent rigt teologisk Bibliotek besad Hr. Niels Gregersen i Tødse paa Mors, hele 37 Bind. — Allerede i Kirkeordinansen var det fastslaaet, at følgende Bøger skulde ejes af enhver Præst: 1) Bibelen; 2) Luthers Postil; 3) Melanktons Apologi; 4) sammes Loci communes; 5) nogen anden god Bog, af hvilken de kunne forklare Børnelærdommen, med Luthers lille Katekismus; 6) de sachsiske Visitatsartikler; 7) den danske Kirkeordinans. Dette Paabud indskærpedes fremdeles, og det under Trusel om Embedsfortabelse, 1560 paa Landemodet i Odense; 1579 paalagdes det alle Præster i Fyns Stift, at de skulde „under deres Haand give Provsten en Fortegnelse paa alle deres teologiske Bøger“, hvilken de igen skulde faa tilbage paa nærmest efterfølgende Landemode. At disse Lovbud eller Paabud, hvad man vil kalde dem, langtfra bleve efterlevede, fremgaar tydeligst af, at vi saa uendelig tit finde Landemodsdekreter, der paaminde om, at Præsterne skulle anskaffe sig nyttige teologiske og homiletiske Bøger. Hvor underlig det end lyder, da det tyder paa, at der var Præster, som end ikke ejede Bibelen, maa Biskoppen i Ribe dog formane sit Stifts Præster om at faa den Mangel afhjulpen; det Paabud kom i Reforma-

tionsaarhundredets sidste Aar. Hertil maa dog gores den Bemærkning, at Bibelen var en dyr Bog, selv efter Bogtrykkerkunstens Opfindelse; da „Kristian den Tredjes Bibel“ udgaves 1550, blev Prisen sat til 5 Rigsdaler, hvilket, efter Sammenligning mellem Pengeforholdene dengang og nu, vil svare til omtrent 80 Kroner i vore Penge, snarere mere end mindre.

Naar det hedder om Præsten i Hunseby paa Lolland, Dines Jorgensen († 1605), der tilmed var Provst, at han var Herredets lærdeste Præst, men man dernæst hører videre om ham, at han ikke kunde prædike uden ved Hjælp af en Postil, maa man vel spørge, hvorledes det kan have staaet til baade i de tidligere Dage ind mod Reformationen, og med de Præster, der end ikke vare saa dygtige som den Hunseby Provst. Hans Tavsens Postil af 1539 var skrevet udtrykkelig, „for at ramme enfoldige Folks Tarv og særlig de Sognepræsters, som en grov og enfoldig Undervisning have behov“. Denne Brug af Postillen søgte man senere at hemme, idet det blev forbudt Præsterne at tage Postillen med op paa Prædikestolen for at læse op af den; de skulde lære Prædikenen udenad. I Fyns Stift blev det ved et Landemode indskærpet, at Præsterne hvert Aar skulde holde den samme Række Prædikener, idet man, som det sagdes, „altid bør tale om samme Genstand med samme Ord“; dette var paa en Maade en Lettelse for Præsterne, forsaavidt de da kun behøvede at gøre det, som senere med et almindeligt og let forstaaeligt Udtryk blev kaldet „at vende Botten“.

Et Blik paa Listen over det sekstende og syttende Aarhundredes Forfattere vil ganske vist vise, at det overvejende Antal af disse vare Præster; men det var jo dog

mest de højlærde ved Universitetet, som skrev Bøger, der naaede at blive trykte; Vejen til Trykkeriet var trang og opfyldt af ikke faa Forhindringer, over hvilke flere end een Præst ganske uforvarende kom til at snuble; en streng Censur skulde øves baade af Universitetet og af Biskopperne. Der har jo vistnok rundt om i Landet siddet Præster — og Degne med, som paa Grund af Tidernes Ugunst ikke have naaet højere op paa den gejstlige Rangstige — med et Fond af Kundskaber, der kunde have passet for Katedret; saaledes omtales Præsten Simon Pedersen i Skorup i Aarhus Stift († 1602) som lærd og velbelæst, især i de østerlandske Sprog. Men til Gengæld vare andre i Besiddelse af saa faa Kundskaber, da de bleve udvalgte til Præster, at de først fik Lov til at tiltræde deres Kald, naar de havde opfyldt den Forpligtelse, de maatte paatage sig, nemlig at studere videre i nogle Aar. Og atter andre Præster — ja endog Provster — have selv følt deres Mangel i saa Henseende og af egen Drift ladet en Kapellan besørge deres Embede, indtil de havde indhentet det forsømte, enten ved Kjøbenhavns Universitet eller ved fremmede Højskoler. 1573 kom der fra Sjællands Biskop Paalæg til Provsterne om at have deres Opmærksomhed henvendt paa, at der ikke til noget Sognekald blev antaget nogen, som ikke havde studeret mindst et Aar ved Kjøbenhavns Universitet; men det var lettere at udstede en saadan Bestemmelse, end at faa den efterlevet; dette Paabud maatte da gentages adskillige Gange, og først 1629 kom der nogen Fasthed i Forholdene, da den teologiske Embedseksamen egentlig daterer sig fra det Aar; og dog indtraf tre Aar senere det Tilfælde, at man saa sig nødsaget til at antage til Præst i Hedekaldet Vorbasse en Mand, der aldrig havde studeret ved Universitetet, hvor

han havde ladet sig nøje med at tage Attestats. Grunden var den, at Kaldet ansaas for saa ringe, at man ikke let vilde kunne faa nogen anden dertil.

En Udenlandsrejse med Ophold ved fremmede Universiteter synes at have været en Anbefaling for de unge Præste-Emner, særlig naar der attraaedes Købstadkald eller andre højere Embeder; om nogle, der maatte tage til Takke med at havne i et lille Landsbykald, høre vi, at de havde rejst i fremmede Lande endog i en halv Snes Aar. — Om ogsaa de unge Kandidater ikke vare i Stand til selv at bestride Omkostningerne derved, var det dog aldeles ikke blandt Umulighederne for dem at kunne faa fremmede Lande at se og ved tyske eller franske Højskoler at berige deres Kundskaber; det hørte nemlig med til de unge Adelsmænds Opdragelse, før de traadte ind i Statstjenesten, at rejse udenlands i nogle Aar, og da havde de i Reglen en yngre Mand med sig som Hovmester, et Slags Mellemting mellem Vejleder og Tjener. Der lyder fra den Tid af oftere Klager over det skadelige ved disse Rejser, som foretoges af unge Adelsmænd, idet de kom tilbage til Hjemmet, svækkede paa Sjæl og paa Legeme. En Del af Bebrejdelsen maa vistnok rettes mod Hovmesteren, der ikke i tilstrækkelig Grad brugte sin Myndighed overfor det unge Menneske, han skulde vogte for Udlandets Fristelser, men enten lukkede Øjnene til for Udskejelserne, eller maaske endog selv deltog deri; ofte var jo ogsaa Hovmesteren et ganske ungt Menneske, hvem Friheden smagte dobbelt godt ovenpaa Skolens og Universitetets Tvang. Men Billedet har ogsaa en lysere Side: naar Rejsen var forbi, og Hovmesteren havde udført sit Hverv til den gamle Adelsmands Tilfredshed, var der stor Sandsynlighed for, at der meget snart kunde komme Ud-

nævnelse til et Præstekald paa Herremandens Gods; og vi have ogsaa Eksempler paa, at der mellem de unge Rejsefæller har udviklet sig et Venskab, som trods deres forskellige Stand og Livsvilkaar dog blev ved at vare hele Livet igennem op til de graanende Dage. Men Fare var der altid for dem ved en saadan Rejse; ikke alene deres Levneds Renhed stod i Fare for at blive plettet, men ogsaa Renheden i Lære; mangt et ungt Menneske har ved de fremmede Universiteter indsuget kryptokalvinske Anskuelser, der i hans senere Liv, naar han var bleven Præst og ikke beholdt sine afvigende Meninger hos sig selv, have voldet ham alskens Fortræd; thi det var noget, man omkring ved Aaret 1600 ikke saa gennem Fingre med; Biskop Hans Knudsen Vejle i Fyn blev endog afsat (1616) for Vranglære i saa Henseende. Senere hen, i Enevældens Dage, var man ogsaa paa de højere Steder bange for Studenternes Ophold ved de reformerte Universiteter, om end Grunden ikke var saa meget af religiøs og teologisk, men i nok saa høj Grad af politisk Natur; thi man frygtede, at Opholdet ved et reformert Universitet let kunde bevirke, at Studenterne bleve smittede af demokratiske, ja endog republikanske Grundsætninger. — Ogsaa ved de katolske Universiteter, der gæstedes, var der Fare paa Færde, idet Jesuiterne søgte at lade deres Lære indsnige sig hos de unge danske Teologer, som de kom i Berøring med. En Mand ved Navn Mikkel Pedersen Zimmermann havde i sin Ungdom været udenlands i flere Aar og havde opholdt sig i Tyskland, Frankrig, Italien og Spanien; han var i Udlandet bleven Katolik, men skiftede atter Tro her, hvor Vinden ikke blæste fra den Kant; 1644 blev han Præst i Dronninglund i Vendsyssel og senere Provst. Der gjordes i den Tid flere Forsøg

paa at faa Katolicismen indsmuglet her i Landet, og Gejstligheden lukkede med en mærkværdig Sorgløshed Øjnene til derfor, men fik dem dog aabnede og fik taget Forholdsregler, før det blev for silde. Der møder os det Særsyn, at de højere gejstlige, anførte af H. P. Resen, vare, i alt Fald tilsyneladende, mere bange for, at den rent lutherske Lære skulde tage Skade fra de reformertes Side end ved Katolikkernes Indvirken; Biskoppen i Viborg Niels Lauridsen Arktander, der døde samme Aar, som hans Kollega i Odense blev afsat for Kryptokalvinisme, altsaa 1616, synes endog i en mistænkelig Grad at have holdt sin Haand over de Katolikker, han fik at gøre med i sit Stift. — Mærkværdigt er, hvad der berettes, at ved et Kalente (Konvent), som 1593 holdtes i Øster-Egesborg ved Præstø, var der blandt Deltagerne, først i Kirken, derefter i Maaltidet, en kronraget Munk ved Navn Conrad; man fristes til at spørge: kunde det virkelig gaa?

Det fremmede Universitet, der mest besøgtes af danske Studenter, var Rostoks: det var jo ogsaa saa nær ved, at Omkostningerne ved en Rejse dertil ikke kunde være saa overordentlig store; det synes endog, som om de unge Mænd, der dimitteredes fra Ribe Skole, i alt Fald til visse Tider, have haft en Tilbøjelighed til at tage til Rostoks Universitet, førend de benyttede Kjøbenhavns. I Norge have Forholdene været i en væsentlig Grad forskellige fra de danske; det hørte til Sjældenhederne, at de, der bleve Landsbypræster i Norge, naaede at komme til at studere ved noget Universitet, ikke engang Kjøbenhavns; endog det laa for langt borte. De maatte i Reglen nøjes med den teologiske Undervisning, de, efter fra Skolen at være bleven udskrevne som Studenter, kunde faa af den Lektor i Teologien, der var ansat ved enhver Stiftshoved-

stads Latinskole; det var altsaa noget lignende, som det, der endnu finder Sted paa Island.

Det er mærkeligt nok, hvilke store Modsætninger, der i mange Henseender fandt Sted i hin Tid. Nogle gik i Skole, til de, som Per Degn siger, bleve „gamle Karle, der lode sig rage to Gange om Ugen“; det er saaledes slet ikke utænkeligt, at der, dengang Hans Bagger 1675 blev Sjællands Biskop i en Alder af ikke 29 Aar, har siddet paa Skolebænken Folk, der vare ældre end den danske Kirkes Primas. Men saa var der igen andre, som bleve Studenter i en saa ung Alder, at vi have ondt ved at forstaa det og ikke kunne undlade at tænke paa Drivhusplanter, der vare kunstig udviklede, men hvis Liv da ogsaa tidlig sygnede hen, eller som ligefrem bleve mislykkede Subjekter. Saaledes var en Præstesøn fra Halsted paa Lolland, Peder Simonsen Aarhus, 1696 bleven Student i en Alder af ti Aar; 26 Aar gammel blev han Præst i Horbeløv paa Falster, men døde i en Alder af 30 Aar, svækket paa Hjerne og Øjne. En Anledning til, at Drenge saaledes bleve indskrevne som Studenter, kan være, at Forældrene paa den Maade søgte at værge deres Sønner mod alle de Ubehageligheder, der medførtes af de raa Løjer, hvormed ellers Optagelsen af de unge Studenter i de akademiske Borgeres Samfund fejredes — den saakaldte Deposits. Man har ment, at naar de bleve immatrikulerede som Drenge, vilde de blive mildere behandlede, og saa behøvede de ikke senere hen at bestaa den haardere Depositions-Akt. I Tyskland kender man endog et Tilfælde af, at en Treaars-Dreng er bleven indskrevet som Student, og fra Tyskland er denne Uskik kommen ind her i Landet, hvor den dog aldrig har grebet saaledes om sig som

dernede, hvor i Trediveaarskrigen dette Uvæsen havde taget i den Grad Overhaand, at man regnede, at over Halvdelen af de immatrikulerede vare Drenge. Den i sit senere Liv mere, end det just var heldigt, omtalte Morten Wolfsburg, der som Præst skaffede Kirkestyrelsen adskillige Bryderier i flere Retninger, var ligeledes en Præstesøn og Student i den samme unge Alder af ti Aar, en lærd Søn af en lærd Fader, der selv havde undervist ham saa godt, at da Biskoppen engang ved en Visitats skulde overhøre ham, begyndte Drengen at tale Græsk, og det endogsaa æoliske og andre Dialekter, saa Faderen maatte stanse ham ved at sige: „Simpliciter mi fili, ut intelligat episcopus“ (Saa jævnt, min Søn, for at Biskoppen kan forstaa det). — Et andet saadant tidlig modent Vidunder var en Søn af Sognepræsten i Skanderborg, Jørgen Seidelin, ved Navn Niels; han var født 1666 og blev Student 1678; allerede 1685, altsaa seks Aar, før han havde naaet den kanoniske Alder, der ellers blev temmelig strengt overholdt, udnævntes han til Kapellan hos sin Fader, med Løfte om at efterfølge ham, hvilket skete 1688; men i Mellemtiden havde han i et Aars Tid været virkelig Sognepræst i Lundum og Hansted. Da Faderen var meget yndet ved Hove, se vi her et klart Bevis paa, hvad Hofgunst formaaede i Enevældens første Dage; anstødeligt maa det tilvisse forekomme os, at et ungt Menneske, der næppe er kommen ud over Drengealderen, bliver Præst; og det gør ikke Sagen bedre, at det af Kirkestyrelsen, der havde faaet en Følelse af det uheldige deri, blev ham paalagt til Besørgelsen af Embedets kirkelige Forretninger at holde en Mand, som vel var noget ældre, men som dog heller ikke havde naaet den Alder, der ellers hjemler Ret til at fungere som Præst.

Det vides ikke med Sikkerhed, om det i enkelte Præstegaarde her i Landet har været Tilfældet, hvad der kendes Eksempler paa fra Tyskland og Sverrig, at der i den største Stue i Huset var rejst en lille Prædikestol, fra hvilken Præstesønnerne stundum, for under Faderens Vejledning allerede i Drengealderen at øve sig, holdt Prædikener med de glade og stolte Forældre og Søskende samt de beundrende — eller maaske kritiske — Tjenestefolk som Tilhørere.

Der viser sig Spor af, at enkelte Mænd have søgt at trænge sig ind som Præster, hvor de ikke vare berettigede dertil; saaledes i Karebæk, hvor Albert Kristensen 1596 ganske vist var bleven valgt til Præst af Bønderne, som vare tilskyndede dertil af hans Broder Otto, der var Sognepræst i Horslunde paa Lolland og Provst; men det var sket uden noget Samtykke, hverken af Biskop eller Lensmand; det gik dog ikke, som de havde ventet; Sagen har ikke kunnet holdes hemmelig, og Enden paa Historien blev, at begge Brødrene mistede deres Kald. — I Norge var der 1630 Vakance i Numedals Præstegæld; en skøn Dag indfandt sig en Mand som Præst, hvad enten han nu er bleven valgt af Beboerne, eller han har erklæret sig for at være udnævnt af Biskoppen; han naaede virkelig at fungere som Præst i et Par Aar, indtil det endelig opdagedes, at han ikke var andet end en forløben Skomager. — I Stubbekjøbing havde en Mand ved Navn Jens Nielsen i tolv Aar været Kapellan, da der i 1590 pludselig ymtedes om, at han slet ikke var ordineret; Lensmanden fik fat i Sagen; og var det galt, at Jens Nielsen havde indsneget sig i Embedet, saa blev hans Sag ikke bedre, da det viste sig, at det Dokument, der skulde

godtgøre, at Biskop Jens Skjelderup i Bergen havde ordineret ham 1570, og flere Attester, han producerede, vare falske, forfærdigede og forfalskede af ham selv; han slap dog forholdsvis let fra dette graverende Bedrageri, da det synes, at man har ladet sig nøje med at forlange, at han skulde afstaa fra sit Kald; det kunde ellers let have bevirket, at han havde faaet „sin Hals forgjort", som det hedder med et af Datidens Kunstudtryk om Henrettelser. — Det har maaske været, for at saadan Indtrængen i Embedet ved Falskneri ikke skulde gribe om sig, at der nogle Aar efter blev vist stor Strenghed mod en Mand ved Navn Søren Lauridsen Galern, som 1598 ved en storartet Forfalskning af Breve, deriblandt endogsaa et Kongebrev, havde opnaaaet Ordination til et Præstekald paa Gulland; han blev stillet for Universitetets Domstol i Kjøbenhavn og, skønt Biskoppen lovede at gaa i Forbøn for ham, dog henrettet 5. September 1599, fire Dage efter at Sagen imod ham var begyndt ved Universitetet; det var at gøre kort Proces efter Datidens hurtige Retsforfølgning.

I det hele synes Gulland ret at have været et Tilflugtssted for alskens urolige Hoveder og vilde Krabater, som enten frivillig, for at være længere borte fra det strengere Tilsyn, søgte og fik Kald paa den fjerne Ø, eller ogsaa fik en venskabelig Anmodning om at ty derhen, naar af en eller anden Grund deres Nærværelse i Kjøbenhavn eller det øvrige Rige ikke ønskedes. Den berømte Niels Hemmingsens Søn Hans, der 1557 paa sin syvende Fødselsdag(!) var bleven indskreven i Universitetets Matrikel, var næppe tyve Aar gammel, da han blev Professor; men hele hans Opførsel i Kjøbenhavn gjorde ham snart til en fuldstændig Umulighed ved Universitetet,

saa man var glad ved at kunne faa ham sendt til Gulland, hvor han da ogsaa blev Præst, efter, som det synes, først at have ladet sig hverve til Soldat; men han kunde heller ikke dy sig paa Gulland, hvor der vistnok er stillet smaa Fordringer; thi stod det mange Steder her i Landet kun daarlig til med Præsterne og i Præstegaardene, saa var det dog næsten for intet at regne i Sammenligning med, hvad der berettes om Forholdene paa Gulland; særlig med ham er der vel set gennem Fingre for hans gamle Faders Skyld. Endelig blev han efter mange Bedrifter afsat, og senere fik han nogle Gange Fattighjælp af Universitetet.

Nogle Præster havde Kostskoler i deres Huse, i hvilke de tilligemed deres egne Sønner opdroge og underviste andre Børn, som af dem bleve dimitterede til Universitetet; dels have mange Forældre foretrukket at lade deres Sønner nyde en saadan privat Undervisning i et godt og kristeligt Hjem fremfor at lade dem besøge Latinskolerne, hvis demoraliserende Indflydelse mange af dem kun altfor godt kendte, dels have Præsterne paa den Maade undgaaet de store Udgifter, som vilde være nødvendige, naar Sønnerne skulde bort fra Hjemmet til en Skole; og ved en saadan privat Skole vilde de endog være i Stand til at skaffe forøgede Indtægter, der nok kunde behøves, naar Tiderne vare knappe, Embedet lille og Børneflokken stor. Den bekendteste af disse Kostskoler var den, som oprettedes af Præsten Peder Woldike, der fra 1684 til sin Død 1725 var Præst i Sommersted ved Haderslev; efter Sigende opdroges i Aarenes Løb i hans Hjem flere Hundrede Børn og unge Mennesker, af hvilke mange, deriblandt hans egne seks Sønner, bleve dimitterede til Universitetet;

adskillige af hans Disciple erhvervede sig senere et godt og stort Navn i Kirkens Historie, mest som fremtrædende Repræsentanter for den pietistiske Retning.

De Mænd, der have været i Stand til at sætte sligt i Gang, til at lede en saadan privat Institution, og til selv i den væsentligste Grad at deltage i Undervisningen af de unge Mennesker, maa naturligvis have været dygtige og begavede, til en vis Grad ligefrem lærde. Og medens det ovenfor blev omtalt, at det paa mange Steder kun stod daarlig til med Præsternes teologiske Dannelse, saa kommer Modsætningen, at blandt de enkelte lærde Præster vare nogle igen saa lærde, at de bleve fremmede for enhver som helst praktisk Gerning; nogle bleve skørhovedede, som Søren Bøg i Kettinge, der døde 1607 efter at have været „forvildet ved Studeringer", saa hans Omgivelser ved Overtalelser maatte lokke ham ind i Kirken, naar han skulde prædike. Mogens Madsen i Ugilt i Vendsyssel († 1692) var saa ukendt med alt, hvad der hørte til det praktiske Liv, at man bruger (eller i alt Fald brugte) i Vendsyssel den Talemaade: „Han ved ligesaa lidt deraf som Hr. Mogens." En Præst paa Falster drev sin lærde Distraktion saa vidt, at han tiltalte sin Hest paa Latin: „Perge, perge!" Der kunde findes den Mand, som ligefrem takkede Bønderne, fordi de vare saa venlige at køre Gødningen fra hans Mødding hjem paa deres Marker, „saa var han fri for at have det Svineri paa sin Ager"; og en var saa upraktisk, at han ikke kendte en Hest fra et Føl, en Stud fra en Kalv, en Firskilling fra en Otteskilling, ikke at tale om Kornsorterne; og en Præstegaardskusk, der efter en Ildebrand havde stjaalet de massive Jærnkakkelovne, kunde endog bilde sin Husbond ind, at de vare smeltede og løbne bort i Rendestenen. En Præst,

der betegnende omtales „ligesaa underlig som lærd“, var Hans Olufsen Nysted, som efter i et Par Aar at have været Rektor i Horsens 1693 blev Præst i Løsning mellem Horsens og Vejle; om ham hedder det blandt andet, at han som sin Specialitet havde at fortælle Bønderne mange morsomme Historier, i Almindelighed hver Søndag tre: en, medens han sad paa Vognen, — en, naar han gik ind i Kirken, — en, idet han gik ud af den. Han var en lærd Sprogmand, men havde faaet den fikse Ide, at alle danske Ord egentlig havde deres Udspring fra Græsk; saaledes afledede han Ordet Krabat, som han mente skulde betyde „doven og lad“, af det græske „Krabbatos“ ɔ: en Løjbænk; han spiste aldrig Rugbrød, men alene Havrekager; efter ham, der vel at mærke var barnløs, fandtes 7000 Rdlr., mest i Seddelpenge og Obligationer; de fleste vare stukne ind mellem Bladene i hans gamle mugne Bøger og skimlede af Ælde. — Men den Præst, der vel egentlig kan staa som den bedste Typus paa en lærd Særling fra hin Tid, var Præstesønnen Peder Vandal fra Mavstrup ved Haderslev; han var født 1602, og efter en kort Tid ved Universitetet at have holdt Forelæsninger over de østerlandske Sprog, blev han, 26 Aar gammel, sin Faders Efterfølger. Saa levede han da i Mavstrup Præstegaard et Liv i stille Tilbagetrukkethed fra Verden, især efter at han paa en lille Ø i Præstegaardshaven havde bygget et Hus paa fire Stokværk, af hvilket det nederste var hans Sovekammer, det næste hans Bibliotek med sjældne græske, hebraiske og arabiske Haandskrifter, det tredje hans Naturaliekabinet, det øverste hans astronomiske Observatorium. Huset var omgivet af en dyb Grav, over hvilken der gik en Vindebro, saa det nærmest lignede en befæstet Borg. Indtil Krigen gjorde Ende paa hans stille

videnskabelige Sysler, opholdt han sig altid i dette Taarn, undtagen naar han netop skulde ud i Embedsforretning, og han lod daglig sin Mad og sit Øl bringes fra sin Hustru, hvem han da betalte for Naturalforplejningen. Det var endda sært, at han havde naaet at blive gift, og det kunde være helt kuriøst, om nogen kunde oplyse noget om hans Frierhistorie. Engang bad en af hans Sognefolk ham om at maatte laane hans Heste til at gaa for Brudevognen ved Datterens Bryllup; Præsten sagde nej, men hans Kone, til hvem Bonden bagefter henvendte sig med samme Anmodning, sagde ja; da nu Præsten saa, hvorledes Vognen med Bruden kørte i fuld Galop, forspændt med hans egne Heste, som han ikke kendte, sagde han: „Jo, der tro de Folk, at jeg skulde laane dem mine Heste.“

Var der saaledes enkelte Præster, hvis Lærdom gjorde dem fremmede for alt verdsligt, var der til Gengæld saa mange desto flere, som havde altfor meget at gøre med Ting, som aldeles ikke stode i Forbindelse med Præstegerningen, eller kun i meget løst Forhold til den, saa de herover tit forsømte det, deres egentlige Kald paalagde dem. Det var ikke saa meget, at enkelte Præster i deres ledige Timer paa en eller anden Maade øvede, hvad vi kalde Husflid: saaledes var der et mekanisk Talent blandt Præsterne; han havde opfundet sindrige Urværker og Orgler og Harmonikaer og mange slige Herligheder; da han døde, lod man et af Manden selv konstrueret Instrument spille Melodierne til de Salmer, der bleve sungne ved Jordefærden. Enkelte Præster kastede sig med stor Iver over Havevæsenet og enkelte Specialiteter deri, som den bekendte lærde Bertel Knudsen Aquilonius; han var Rektor

i Malmø, men opgav 1613 sit Rektorat for at kunne hengive sig til sit Gartneri; senere blev han Præst i Malmø, og da lagde han sig særlig efter Meloner; men engang gjorde de Malmø Svin ham det Spil, at de kom ind i hans Have og aad over hundrede Meloner, hvilke han havde liggende der, bestemte til Gaver for Venner og Bekendte.

Saadant var egentlig ikke andet, end hvad man kan betegne som Dilettanteri; men der har været mange Præster, som baade af Tilbøjelighed og af Nødvendighed, for paa den Maade at faa, hvad der var fornødent til Livets Ophold, gave sig i den Grad af med Avlsvæsenet og hvad dermed stod i Forbindelse, for Eksempel Studeprangeri, at de ansaa dette for deres væsentligste Gerning og Præstevirksomheden for det underordnede. Præsten i Rønninge paa Fyn, Mads Trane, der døde 1702, havde Hesteopdræt som sin Specialitet; i seks Stalde havde han Besætningen staaende, stundum mellem 60 og 70, alle smukke Dyr, som i vore Dage sikkert vilde kunne have taget Præmie; ja, han holdt endog Beridere til dem. Det var et klart Blik, man havde 1646 paa Kirkemødet i Rendsborg, hvor man vilde søge at faa Præsternes store Avlinger bort, idet det mentes, at de sinkede alt for meget og hindrede i Studeringerne.

Men ikke alene tænkte Landsbypræsterne ofte for meget paa Ageren og Øksnene, men Købstadspræsterne følte undertiden en lignende uheldig Tilbøjelighed til Købmandskab. I Midten af det sekstende Aarhundrede klagede Købmændene i Næstved over den Skade, de led ved „rige Bønders, rige Præsters og Præstesønners Forprang, idet disse i Landsbyerne opkøbte Korn, Øksne, Fedesvin, Smør, Talg, Huder, Honning“ osv. Disse Præster og Præste-

sønner have formodentlig nok været bosiddende paa Landet; men saa meget vides, at der over Sognepræsten i Æbeltoft Niels Pedersen († 1653) blev indgivet Klage fra Borgerne, fordi han i altfor høj Grad drev borgerlig Næring; han havde Smedje, Skibsbyggeri, Kornmølle og anden Haandtering; han solgte Øl og Brændevin, og desuden havde han købt 22 Ejendomme, af hvilke han under Paaberaabelse af gejstlige Privilegier nægtede at svare Skat og Afgift; i Sæby klagede ligeledes, 1700, Borgmesteren til Biskoppen over Præsten Hr. Melkior, fordi han „med adskilligt ulovligt Købmandskab og Forprang gjorde Byen og Borgerne Indpas i deres borgerlige Næring“. Værre end alt dette Købmandsskab i By og paa Land var det dog, da i 1553 Præsten i Vanse i Norge, Hr. Mikkel Skjøtt, synes at have været Hæler paa en højst uheldig Maade, idet han og Stedets Foged anklagedes for at have købt røvet Gods af de Sørøvere, som vare løbne ind i Havnene. For at de norske Præster ikke altfor meget skulde fristes til at drive Handel, var det i en Tid forbudt dem at komme til Bergen oftere end een Gang hvert tredje Aar.

I Reglen stræbte Præsterne omkring paa Landet gerne at være deres Menigheder til Hjælp; ikke alene i de aandelige Ting, men ogsaa i juridiske Sager optraadte Præsterne ofte som Raadgivere, hvorved de undertiden ved Lovtrækkeri, som de dog ikke vare ret inde i, bleve indviklede i Ubehageligheder, som Præsten Peder Andersen Damp, der 1691 blev afsat fra sit Embede i Aastrup paa Falster, fordi han havde været temmelig hensynsløs i den Maade, hvorpaa han antog sig Bøndernes Sag overfor deres Undertrykkere; især havde han tre Fjender, Amtsforvalter Ravn i Nykjøbing, Prokurator Busk i Næs og

Sognefoged Orm sammesteds, hvilke tre Mænd han engang i en Prædiken omtalte med disse Ord: „Ravnen sidder paa Busken, og Ormen kryber derunder; forbandede være de alle tre.“

Præsterne maatte være inde i mange Ting, og jo mere uoplyst Befolkningen var, i desto højere Grad ventede man at kunne finde Belæring hos Præsterne; deraf blev da Følgen let, at Prædikestolen i hin Tid, da Aviser ikke kendtes, i alt Fald da kun som en svag Begyndelse, kom til paa en vis Maade at træde i Dagspressens Sted; forskellige Udtalelser fra Præsterne minde om vor Tids Aviser; selv Skandalerne ved Hoffet, Kongernes Kærligheds-historier og illegitime Forbindelser bragtes under mere eller mindre forblommede Udtryk frem paa den Maade og ad den Vej, næppe dog af nogen i højere Grad eller mere hensynsløst end af den bekendte Smædeskriver og Satire-digter Magister Jakob Worm i Viborg. Endog nogle af de højere gejstlige kom i Forlegenhed, fordi de ikke holdt deres Tunge i Tømme, naar de vare paa Prædikestolen; 1662 blev den daværende Hofpræst, senere Biskop i Aalborg, Matthias Foss, anklaget for i en Prædiken at skulle have talt om Statssager, d. v. s. udtalt sig imod den ny Statsforfatning; han skrev en lang Retfærdiggørelse, i hvilken det blandt meget andet hedder: „Jeg skulde holde mig selv for Jordens uværdigste Byrde, om jeg vidste nogen Undersaat i Rigerne at drage et underdanigere og bedre Hjærte mod Eders kongl. Majestæt og det kongelige Huses Velstand, end jeg drager. Gud er mit Vidne, jeg lyver ikke“. — Da Præsten ved Helligaandskirken i Kjøbenhavn Esajas Fleischer 1679 i Kirken ved Takkefesten for Freden i Lund kom for Skade til at kalde denne „en skiden og skammelig Fred“, blev han suspenderet af Bi-

skop Bagger, og, hedder det, „der sprang siden gode Penge for hannem til dem, som talte hans Sag i Lave". Men samme Biskop Bagger, der ellers stod i høj Gunst ved Hoffet, var engang nær kommen galt afsted for en Prædikens Skyld, han havde holdt paa Slottet Bededag 1684; Teksten var Davids anden Salmes fire første Vers; fra disse tog han sin Udgang og ivrede mod Kongens Allianccer med fremmede Religioner og Tyrker; dette frittalende Sprog gav Anledning til, at han blev suspenderet fra sit Bispedomme, og der gaves Ordre til Nedsættelsen af en Kommission til at undersøge Sagen og dømme i den. Men Skyen drev dog forbi, og det endte bedre, end han kunde have haft Grund til at vente; straks efter, at han mærkede, det begyndte at blive galt fat, blev han syg, eller lod i alt Fald, som han var syg, og holdt sig inde i nogle Dage, indtil Kongens Halvbroder Gyldenløve fik den første Vrede stillet hos Majestæten, der gav sit Minde til, at Biskoppen maatte stedes for Kongen. Gyldenløve var tilstede ved denne Audiens, hvor Bagger talede sin Sag saa vel og med saa stort Fynd, at Kongen blev stillet helt til Freds og forsikrede ham om, at han ogsaa i Fremtiden kunde gøre Regning paa den kongelige Naade og Bevaagenhed; Bagger ikke alene takkede derfor, men bad om at faa et Tegn paa den generhvervede Naade; da Kongen, hvad der ikke var saa underligt, studsede lidt ved denne Begæring, idet han vel har ment, det var temmelig frækt i et saadant Øjeblik at udbede sig Gunst og Gave, tog Bagger resolut Ordet og bad kun om, som et Tegn paa Kongens Naade, at maatte „kysse Hans Majestæts Haand" — hvilket allernaadigst blev tilstaaet, — og alt endte saaledes i Fryd og Glæde. — Senere, da 1709 Meningerne i Kongens Raad vare delte om, hvorvidt

Landet skulde kaste sig ind i den store nordiske Krig eller ej, forplantedes Meningsforskellighederne ud til Kjøbenhavns Prædikestole, hvor nogle prædikede for Krigen, andre imod den; man kan ikke undres over, at Kongen tilsidst gav nogle Præster, der havde prædiket imod Krigen, et alvorligt Tilhold om „herefter fra Sager, som dennem ej vedkommer, sig at entholde“, og ikke „at melere sig i Statssager, hvortil de ej ere blevne satte at gøre Erindringer, langt mindre at bringe dem frem paa Prædikestolen, hvor de ej henhøre“. Man maatte blot ønske, at de Præster, der havde udtalt en modsat Anskuelse, havde faaet en lignende Overhaling. — Have Biskopper og Slotspræster og kjøbenhavnske gejstlige saaledes kunnet forløbe sig, maa det ikke undre, hvis noget lignende ofte har kunnet ske ude paa Landet, hvor Forholdene vare mindre, men hvor der vist ogsaa kunde gøres Regning paa mindre Takt hos Præsterne; muligvis har det ikke ligget for dem at bringe Statssager frem for deres Tilhørere; men det kan nok være, at mangen Præst paa en maaske mere velment end just heldig Maade har fremdraget Sognets og enkelte Personers private Forhold, og det saaledes, som i vore Dage næppe nogen vilde finde sig i. En Præst blev altid ved at se Herregaardens Forvalter (med andre Ord Ridefoged), saa gal som en Tyr ved at se et rødt Klæde; han tordnede imod ham, saa det forslog, og stiklede i Prædikenerne paa ham, saa det vilde gøre ondt paa enhver, der ikke havde saa tyk en Hud, som den Forvalter havde; men for ham var det rene Løjer; da han havde udfundet, hvilket rigt Krydderi hans Nærværelse ydede paa Præstens ellers maaske lidt tynde Aandsføde, indfandt han sig i Reglen i Kirken som frivillig Skive; jo mere Præsten lod det hagle ned over

ham, desto mere sad det Belials Barn og gottede sig; og saa var han endda ondskabsfuld nok til efter hver Gudstjeneste at gaa hen for meget forbindtlig at takke for den opbyggelige Prædiken, han havde hørt. — Endnu i vor Tid staar „Tillysningen af Bekendtgørelser ved Kirkestævne“ som et Minde fra de Dage, da en saadan Kundgørelse traadte i Stedet for vore Avertissementer; men det var ikke alene ved Kirkestævne udenfor Kirken, at meget bekendtgjordes, som man nu læser sig til i Aviserne, eller som paa anden Maade bliver bragt til Offentlighedens Kundskab; en Mængde kongelige Forordninger, som det var Præsternes Pligt hvert Aar at oplæse fra Prædikestolene, hørte efter vor Tids Opfattelse slet ikke derhen; men Præsterne foretoge sig paa egen Haand at bekendtgøre alle mulige private Sager, hvilket dog blev forbudt 1683; 1753 bar Regeringen sig saa usømmelig ad, at den i hin Tid, da Fabriker og Industri skulde ophjælpes ved alle tænkelige og utænkelige Midler, paalagde Præsterne fra Prædikestolene at formane deres Tilhørere til paa alle Maader at fremme den indenlandske Industri; — naar Regeringen kunde gøre det, kan det ikke synes saa helt underligt, at Præsten Ditlev Monrad i Sønderby i det foregaaende Aarhundrede, som anført, faldt paa fra Prædikestolen at anbefale sin Hustru for Tilhørerne som et Mønster paa huslig Duelighed. — To Søndage om Aaret kan man gøre sikker Regning paa, at Kirkerne have været fulde, selv om mange af de tilstedeværende ikke kom der for Vorherres eller for Prædikenens Skyld, men snarere af Nysgerrighed og Lyst til at høre Skandaler; det var Palmesøndag og fjerde Søndag i Advent, de to saakaldte „Bandssøndage“, paa hvilke fra Prædikestolen oplæstes Navnene paa de Personer i Sognet, som for deres Forseelser af

forskellig Art vare erklærede i Kirkens Band og skulde staa aabenbar Skrifte.

Vi have ovenfor set, at nogle Præster lovlig meget bleve Jurister, eller vel rettere at betegne Lommeprokuratorer — en saadan juridisk Teolog skal endnu nævnes, nemlig Hr. Rasmus Olesen Aale, der 1670 blev Præst i sit Fødesogn Aale ved Horsens; han skildres som „havende et muntert Gemyt, god Forstand, og værende forfaren saavel i Rettergangssager som i Landvæsen". Men der var ogsaa mange Præster, som havde tilegnet sig en Del medicinske Kundskaber, ved hvilke de for Beboerne kunde være til Hjælp, hvilken under den daværende næsten totale Mangel paa Læger maaske kunde være ligesaa god som den Hjælp, de praktiserende Barberer ydede. Sligt understøttedes af Regeringen; saaledes gav Kristian den Fjerde Befaling til, at alle, der vilde være Landsbypræster, skulde lære det menneskelige Legemes Sammensætning at kende; og 1607 udstedte den samme Konge en Forordning, hvori blandt andet findes følgende mærkelige Paalæg: „Præsterne skulle undervise Jordemødrene om, hvorledes de sig skulle have baade med Barselkvinderne og med Fostret". Denne Undervisning kan nu naturligvis kun være et Slags Garanti for Jordemødrenes Moralitet; det vilde dog være altfor urimeligt at forlange, at Præsterne skulde bibringe dem de praktiske Færdigheder og Kundskaber, som deres Virksomhed udfordrede. — En Præst i Tingsted paa Falster, Hr. Kristoffer, kom 1593 galt afsted med sin Fusken i Lægekunsten; han var en god Ven af sin Kollega Hr. Oluf Pedersen i Nørre-Ørslev, der længe havde baaret paa et svageligt Legeme, og som havde bedet ham om et Middel mod sin Sygdom, da han vidste, Hr. Kristoffer var kyndig i Lægekunsten; en Dag besøgte Hr.

Kristoffer ham; de gik sammen ud paa Marken og opgravede en Kalmusrod, som Læge-Præsten sønderskar, kogte og tilberedte som et „Electuarium“; saasnart det Dagen efter var færdigt, sendtes det i en Krukke til Hr. Oluf, hvem Budet traf paa Marken i gudelige Tanker, læsende i „Avenarii Bønnebog“; han gik straks hjem og spiste noget af dette Lægemiddel, hvoraf han ogsaa gav sin lille Søn lidt med. Men aldrig saasnart havde Barnet nydt det, før det fik et heftigt Krampeanfald, saa baade Faderen og den tililende Moder tænkte, det skulde dø med det samme; det kom sig imidlertid efter et Par Dages Sygdom, medens Faderen kort efter angrebes paa samme Maade og døde en Time efter; kort før sin Død havde han sagt: „Dersom jeg dør, skylder jeg ingen anden derfor end Hr. Kristoffer“. Sagen kom til at se betænkelig nok ud for denne, der blev suspenderet fra sit Embede og stillet baade for gejstlig og verdslig Domstol, medens Krukken med Resten af Indholdet blev sendt til Undersøgelse af de medicinske Professorer baade i Rostok og Kjøbenhavn; disse lærde Mænds Erklæringer gik enstemmig ud paa, at det brugte Lægemiddel var aldeles uskadeligt, hvor uheldsvangert det end havde været i dette Tilfælde; Hr. Kristoffer tilbød selv at spise Resten af denne Medicin, saa sikker var han paa dens Uskadelighed, men det blev ham dog ikke tilladt; den afdødes Enke, Moder og Broder erklærede ligeledes, at de vare overbeviste om, at Lægemidlet var givet i den bedste Hensigt, da de to Nabopræster altid havde været saa inderlig gode Venner. Sagen trak ud i Aarevis, men endte paa den for Hr. Kristoffer glædelige Maade, at han frikendtes; det er dog at antage, at han senere har taget sig bedre i Agt med sin Praksis. — En Biskop, Jens Pedersen Skjelderup

i Bergen († 1582) maa i en særlig Grad have lagt sig efter Lægevidenskaben, da han endog var Doctor medicinæ. Det kunde nu endda gaa an, naar de gode Præster indskrænkede sig til at give Husraad eller tilberede nogen Medicin; men de „kloge“ Præster vare tilbøjelige til at bruge Midler, som Almuen mente, de havde lært i „den sorte Skole“; saaledes klagede paa Roskilde Landemode 1599 Biskoppen over „nogle Præsters Letsindighed, idet de udgave sig for Læger, Kirurger, „Besværgere“ osv., hvorved Embedet blev foragtet; nogle brugte under Besværgelser forskellige Amuletter, ved hvilke de lovede at hjælpe de syge, hvorfor de bleve kaldede fra den ene Provins til den anden“. „Der er mange“, hedder det videre, „som løbe omkring og sige, at de have den eller den Sygdom, faldende Syge og andet deslige, men hist er en hellig Præst — de maa ikke nævne ham — han kan og vil hjælpe dem, man skal give ham saa og saa meget“. Hundrede Aar senere var Præsten Palle Madsen i Aggersborg nordfor Limfjorden vidt berømt som en dygtig Læge, men det synes, som der har været noget mistænkeligt ved hans Kure, efter hvad Rygtet vilde vide; Biskoppen havde 1695 alvorlig fat paa ham i Anledning af „den suspekte Kur, som han under Helligheds Skin bruger mod de syge; og skønt Hr. Palle gjorde store Undskyldninger for de ham tillagte Vildfarelser, var det dog ikke med noget glad Sind, at Biskoppen forlod Aggersborg; om det har været Trolddomskunster, han har øvet paa Patienterne, eller maaske Uterlighed, hvilket ved Magister Ole Bjørns Forhold i den omtrent samtidige thistedske Besættelsessag ikke var uden Eksempel, er ikke let at afgøre af Biskoppens Optegnelser om sin Visitats: „Hans synderlige Ord og særdeles hans sælsomme Fysiognomi

gave mig maadelige Tanker om ham; Gud maa være Dommeren".

Hvad der falder meget i Øjnene, er de mangfoldige udenoms Beskæftigelser, Præsterne havde at gore med. hvilke kun stode i ringe Sammenhæng med det, der skulde være deres egentlige Gerning; det er ovenfor antydet, at baade Avlsbrug og Handel lagde Beslag paa adskilliges Tid, Kræfter og Tanker; nogle flere Forhold skulle her fremdrages. Præsten Jens Nielsen i Hunseby, der levede omtrent 1566, og som der senere vil blive Anledning til at omtale paa en lidet smigrende Maade, havde tillige paataget sig at være Foged paa Aarsmark, det nuværende Knuthenborg; omtrent samtidig var en norsk Præst, Hr. Mads Mikkelsen i Lyngdal, Foged paa en Herregaard; dette „Foged" vil sagtens i disse Tilfælde nærmest være ensbetydende med „Regnskabsfører og Kasserer"; Hr. Mads Mikkelsen slægtede sin lollandske Kollega Hr. Jens Nielsen paa, idet Hr. Mads benyttede sig af sin Stilling til at berige sig selv, hvorom der førtes en langvarig Proces.

Allerede i den latinske Kirkeordinans 1537 hedder det, at de beskikkede Præster kun skulle regnes for, „hvad de ere" (altsaa „Præster"), saalænge de vedblive at være rene i Sæder og ikke blande sig i borgerlige eller andre Anliggender, som ikke vedkomme dem"; den danske Oversættelse er redigeret saaledes: „at de ikke bevare (ɔ: befatte) sig med nogen timelig Handel, som dem og deres Embede ikke vedkommer". Et skaansk Landemode i det sekstende Aarhundrede nævner blandt de Ting, der især maatte anses for stridende mod den gejstlige Stands Værdighed: „at udføre Bondearbejde, gøde Agrene, pløje,

tærske og være sin egen Kusk i Byer og Skove, som man nu gør"; men i samme Landemodes Dekret træffer man den Formaning, der absolut tager sig noget underlig ud, at „Præsterne skulle vogte sig for at være Pantelaanere eller Købmænd, eller holde Kro, overensstemmende med Apostlenes Formaning: Han være ikke begærlig efter slet Vinding". Vi have ovenfor set, at nogle Præster vare ivrige for at tjene Penge ved Handel; men især synes det, naar man skal slutte efter, hvad der officielt foreligger, at Handel med flydende Varer, med andre Ord Krohold, har væset en Fristelse, som mange Præster have givet efter for. I en Erklæring, som Præsterne i Sønderjylland maatte underskrive ved Superintendenten Poul Eitzens Visitats 1557, hedder det til Slutning: „at vi ikke skulle taales i vort Embede, men afsættes derfra, hvis vi føre forargelig Vandel i vort Levned, især med Krohold, Drukkenskab og Fraadseri, hvoraf meget unyttigt og forargeligt i Levned og Sæder følger". Fra Roskilde Landemode træffe vi en Række lignende Bestemmelser; 1562: Præster og Degne maa ikke være Kromænd eller holde Ølsalg eller tilstede Drikkelag i deres Huse; 1567: Ingen Præstemand maa holde Ølsalg, Drankerhus eller andet Købmandsskab imod Ordinansen. Det ser ud som en tilsyneladende Tilladelse af sligt under enkelte Betingelser, naar det 1582 hedder: Der maa ikke holdes Ølsalg eller Drik udi nogen Præstegaard, Degnegaard eller Bondegaard, „medens Gudstjenesten finder Sted", som Biskoppen klagede, nogle Steder sker. Det har dog vel næppe været Meningen, at Præstegaarden, kun saalænge Gudstjenesten varede, ikke maatte være Kro, men saa bagefter kunde bruges, ligesaa lystig det skulde være. Endnu 1639 kan Landemodet samme Sted gentage sin For-

maning, naar det hedder: „Man beretter, at nogle Præster holde Kro og søge smudsig Vinding af Øl, Most, Vin og Mjød, som de sælge offentlig; at det ikke sker, skulle Provsterne sørge for; og de blandt „hellige Mennesker", som paa denne Maade søge deres Fordel, skulle kaldes for Retten og lide en til Gerningen svarende Straf". Men selv ind i det attende Aarhundrede, og det endog paa Sjælland, ja i Nærheden af Hovedstaden, kunde der findes en Præst, under hvis Auspicier der dreves Krohold; da Præsten Schultz i Søllerød 1730 var død og skulde begraves, holdt Stiftsprovsten, den bekendte Satiriker Morten Reenberg, der ovenfor er omtalt, Ligtalen over ham, i hvilken han gjorde let gennemskuelige Hentydninger til, at salig Schultz havde ejet en Kro i Byen, og man paastod, han plejede at trække Kirketjenesten ud, for at Bønderne, der vare til Kros, derved skulde faa Lejlighed til at fortære saa meget desto mere.

Hvad der maaske hænger noget sammen med nogle Præsters Egenskab som halve Kromænd eller Gæstgivere, er det, at de forstode sig paa at ordne Bryllupsgilder og andre Højtideligheder, og, som det synes, gerne og villig paatoge sig dette Hædershverv, der senere gik over til at blive en Del af Degnenes Virksomhed. Der findes mange Bestemmelser om, at sligt ikke maatte finde Sted, — saa mange, at man ser, hvor vanskeligt det var at faa Skikken, eller Uskikken, bortfjernet; her skal anføres nogle. Blandt de Artikler af 1554, efter hvilke Præsterne paa Gulland skulde have at rette sig, hedder det, at „efterdi der findes ofte Mangel og Bræk hos en Del af Prædikanterne, som tage sig den underlige Bestilling paa at være Brudebydere for den gemene Almue og Bønder udi fremmede Sogne, hvorved Tjenesten hyppig forsømmes",

saa bliver dette herved forbudt. Det er ejendommeligt, at Forbudet her kun angaar Opvartning i fremmede Sogne, saa der altsaa ikke maatte „løses Sognebaand“ til dem i den Henseende; i deres egne Sogne synes dette, at Præsterne vare Skaffere, altsaa at have været betragtet som et aldeles normalt Forhold. — I Aalborg Stifts Landemode 1556 vedtoges blandt andet følgende: „Naar der bydes til Bryllup, skal der for Fremtiden kun være fire til at indbyde, af hvilke Brudgommen skal være den ene; og Sognepræsten skal ikke, saaledes som det hidtil har været Sæd, have den Umage at gaa med for at byde; men om man ønsker det, kan Sognedegnen følge med og skrive“. — 1578 blev det forbudt Præsterne at være Skaffere ved Gilderne og Oldermænd i Bygildet. — Ja, mere end hundrede Aar senere, nemlig i 1686, fandt Kingo sig foranlediget til paa Fyns Stifts Landemode at udsende følgende Formaning: „Anlangende Præster og Degne, som lade sig bruge til Kogemestre, at aftakke til Bryllupper, Barsler og andre Værtskaber, som altid have været Køgemesterens Embede, dem ville Dhrr. Provster i næste Konvent paaminde, at de sig fra saadant entholde“. Maaske staar dette, at Præsterne ikke ansaa det for at være under deres Værdighed at være Skaffere ved Bondernes Gilder, i Forbindelse med de tjenende Bestillinger, de i deres Skoletid havde haft at udføre baade ved Barnedaab, Brullupper og Begravelser; i den kjøbenhavnske Rektor Claus Theophilus's „Paræneses“ (1573) findes et eget Afsnit, som handler om Disciplenes Pligter, naar de gik for Borde og vartede op; og en senere Rektor ved „Vor Frue Skole“, Clemens Schade, raader endnu i den første Halvdel af det attende Aarhundrede sine Disciple til at anvende nogle Timer paa at lære at skære Steg for

og lægge det til Rette efter Kunstens Regler, da det vilde være dem til stort Gavn i Fremtiden, nemlig naar de som Præster fik slige Hverv overdragne.

Maaske staar det ogsaa i en vis Forbindelse med Præsternes Tilbøjelighed til Kroholdt under den ene eller den anden Form, at Beboerne, naar de kom til Kirke, toge ind hos Præsten og satte deres Heste ind i hans Stald, og da, naar de bleve trakterede i Præstegaarden, ydede et Vederlag derfor; samt ligeledes, skønt indirekte, at Præsterne selv bryggede Øl og brændte Brændevin, hvilket sidste blev forbudt allerede 1629, men Forbudet har næppe opfyldt sin Hensigt; mærkeligt nok er det at se, at man endnu over hundrede Aar senere i næsten hvert eneste gejstligt Dødsbo finder anført ved Registreringen alt Tilbehør til Brændevinsbrænding, baade Kedel og Hat og alle de øvrige Redskaber, der krævedes. Det har jo næppe været af allerfineste Kvalitet, hvad Præsterne ved saadan, til Dels ulovlig og forbudt, Husflid have produceret paa Alkoholens Omraade; snarest har det været til Husets og deres eget Brug, saa Forbudet mod at brænde Brændevin maaske nærmest har gjældt om at drive Handel med saadant hjemmelavet Finkel. „Danske Lov" 2—11—9 siger: Præsterne skulle ingen Købmandsskab bruge uden med, hvad hjemme hos dem selv avles eller gøres; meget mindre skulle de holde noget Drikkehus eller sælge enten Øl eller Brændevin". Danske Lov udkom 1683; kort efter, nemlig 1691, fik Præsten i Skærbæk mellem Ribe og Tønder Tilladelse til at bygge et Værtshus paa Præstegaardens Grund; rigtignok ligger Skærbæk i Haderslev Amt, saa „Danske Lov" var jo ikke gældende der, men det er alligevel en underlig Tilladelse, selv om Præsten nu just ikke personlig skulde være Kromand og selv ud-

skænke Smaasnapse, men kunde bortforpagte sin Kro. — Den Præst, der vistnok har den tvivlsomme Ære, at have sammenhobet flest Bestillinger, synes den Anders Klausen at have været, som 1647 blev ansat i Toftlund, ligeledes i Haderslev Amt; han var nemlig i 30 Aar tillige kongelig Tolder og Tingskriver samt Kirkeværge, nød Degnekaldets Indtægter, var fremdeles fra 1668 Provst, endvidere Kromand og Spillemand („legede paa Fiol for sine Gæster"). Engang i et Selskab drak en Herredsfoged fem Gange denne Hr. Anders Klausens Skaal, først som Provst, dernæst som Præst, siden som Degn, derefter som Vært, og endelig som Spillemand; maaske Herredsfogden er bleven træt paa Halvvejen; ellers kunde han jo have medtaget Manden desuden i hans Egenskab som Tolder, som Tingskriver og som Kirkeværge.

I den første Tid af Enevældens Dage blev der af Regeringen paalagt Præsterne mange Hverv, som aldeles ikke stode i nogen Sammenhæng med deres egentlige Gerning; man har vel, og ikke helt uden Grund, næret Frygt for, at det ude paa Landet kunde være vanskeligt, for ikke at sige umuligt, ellers at finde Mænd, der kunde være skikkede til at røgte slige Hverv, som krævede Kundskab baade i Læsning, Skrivning og Regning. En af Statens Indtægter var Formalingsafgiften, d. v. s. en vis Afgift af alt, hvad Bønderne lode male paa Møllen; enhver Bonde skulde da, før han kørte til Mølle, møde hos Præsten og fra ham faa Toldseddel, for at der kunde holdes Øje med, hvad der blev malet; Pengene betaltes til Præsten, som da skulde indsende de samlede Beløb videre gennem Provst og Biskop til Statskassen. Det lyder næsten som en Mistillid til Præsternes Ærlighed, naar Regeringen fandt

sig beføjet til i Anledning af Oppebørslen af disse og lignende Indtrader at formane Præsterne til at vogte sig for „ved vitterlig Forseelse at gøre sig ukapable det præstelige Embede videre at betjene“. Og det kunde hænde, at en Provst fik en alvorlig Næse af sin Biskop, fordi han kun var i Stand til at indsende „saa ringe Told af Møllerne i sit Herred“. Ligeledes skulde Præsterne affatte Mandtalsliste som Grundlag for Skatteopkrævningen; de skulde være som en Slags underordnede Politimænd; hver Gang et fremmed Menneske kom til et Sogn, skulde Præsten undersøge hans Pas og Bevis, og syntes han, der var noget mistænkeligt ved Personen, skulde han melde det til Herskabet eller dettes Fuldmægtig. Yderligere Politigerning havde Præsterne ved at holde Lister over Navne paa og Fødested for dem, der opholdt sig i deres Sogne, og som ikke vare Ejendomsbesiddere, altsaa Indsiddere, Tjenestekarle og Drenge samt Løsgængere, for at man altid kunde vide, hvor disse Mennesker i paakommende Tilfælde vare at træffe; derfor havde Præsterne ogsaa stadigt Overløb af Tjenestefolk, der vilde flytte fra Sognet, og som skulde have deres Pas paategnet, for at man kunde se, de havde deres Papirer i Orden, fremfor alt, naar de hørte hjemme paa et Gods, at de da havde Herremandens Samtykke. Det var jo ligefrem en Forpligtelse for Folk at gaa til Alters mindst to Gange om Aaret; men at Altergæsternes Navne skulde optegnes hos Præsten, var ikke saa meget, for at han kunde forhandle i Enrum med dem, om hvem han tænkte, det vilde være heldigt, før den hellige Handling fandt Sted, men derimod snarest af den politisk-praktiske Grund, at man saa kunde finde sine Folk; i den store nordiske Krig, da Regeringen havde Brug for alle de Soldater, der kunde op-

drives, tog Kongen sin Tilflugt til Præsterne, da det unge Mandskab søgte at slippe for Udskrivning ved at lade være at gaa til Alters; Præsterne skulde da fra Prædikestolen foreholde de unge den Synd, de begik „imod den medfødte Underdanighed og Pligt, som de vare Kongen og Fædrelandet skyldige“. — Der var en Præst paa Sejerø, Søren Markussen, som 1663 omkom ved et Ulykkestilfælde, ikke i sin gejstlige Gerning, men idet han adlød den kongelige Ordre, der var ham paalagt, nemlig at taksere en Skudes Drægtighed; da han fra Fartøjet vilde stige ned i en Baad, traadte han fejl og druknede. Det er underligt nok at lægge Mærke til, hvorledes netop paa den Tid, da Præsterne besværedes med saa mange verdslige Ting, „Danske Lov“ søger at hindre sligt, naar det i Lovens 2—11—10 hedder om Præsterne: „De maa ingen verdslige Ting befatte sig med, som Fogeds, Skrivers, Prokurators til Tinge, Køgemesters til Bryllupper eller andet Værtskab“; det var som at tage med den ene Haand, hvad man giver med den anden. Endnu langt ned mod vor Tid kan der spores en Efterdønning af disse Forhold; det er jo ikke engang en Snes Aar, siden det blev afskaffet, at Tjenestetyende skulde melde Af- og Tilgang hos Præsten; og tidligere vare Præsterne som bekendt selvskrevne Medlemmer af Sogneforstanderskaberne med Hensyn til alt, hvad der vedrørte Skole- og Fattigsager; om det just er heldigt for de fattige, at Præsterne som saadanne ikke have noget at gøre med at tilse deres timelige Tarv, turde vel være tvivlsomt. Endnu maa i denne Sammenhæng anføres, hvorledes nogle gejstlige, f. Eks. Anders Sørensen Vedel paa sit Liljebjærg i Ribe og Biskop Thomas Kingo i Odense, ogsaa dreve Bogtrykkeri; dog, det kan ikke forekomme os saa be-

synderligt, naar vi vide, at Bogtrykkere og Boghandlere i visse Henseender regnedes med til det lærde Lav, ja til Gejstligheden, og undertiden vare virkelig lærde Mænd, især da i Udlandet. Derfor var det ogsaa, at naar i det sekstende og langt hen i det syttende Aarhundrede en Boghandler kom med sine Varer til en Købstad, fik han i Reglen Tilladelse til at holde sit Udsalg i Kirken, snarest i en Sidegang eller i de større Kirker i et af de ved Reformationen ledigblevne Kapeller. Det var sagtens anset for en stiltiende Overenskomst, at de Bøger, der solgtes i Kirkerne, skulde høre ind under Teologien eller Opbyggelseslitteraturen, og at i det mindste Bøger af usømmeligt Indhold ikke forhandledes, ligesom naturligvis heller ikke Bøger, der bestrede den kirkelige Lære; misbrugtes Tilladelsen, var det ikke mer end billigt, at den hørte op; 1658 blev det forbudt de kjøbenhavnske Boghandlere at opslaa deres Boglader i Hovedstadens Kirker, fordi nogle Folk, der hyldede weigelianske Anskuelser, havde forarget sig derover, og af denne Handel i Kirkerne taget Anledning til at foragte den offentlige Gudstjeneste; endnu ind i vort Aarhundrede, helt til 1805, har det paa Markederne i Haderslev været tilladt Boghandlerne at drive deres Handel i den store Kirke. At Boghandlere kunde regnes for paa en vis Maade at staa i Forbindelse med Kirken, og at der i den Anledning blev gjort dem Indrømmelser, kan man nok forklare sig; derimod maa man med god Grund undre sig og spørge, hvilken Tankegang der vel har raadet i Ribe hos Styrelsen for Domkirken, da i 1612 en Bundtmager havde faaet Tilladelse til paa Markederne at holde sit Udsalg i Kirken.

I det Hele maa det siges, at der i Kirkerne gik mange underlige Ting for sig, meget, der vidner om, at Datidens Mennesker, og da særlig her at nævne Præsterne, just ikke vare i Besiddelse af Takt eller Blik for det sømmelige. Ikke alene var det Krigens Rædsler, der forvandlede Kirkerne til Stalde og Oplagssteder for Vaaben og deslige — det var saa Krigens Gang —, men ogsaa i Fredstid brugtes Kirkerne ofte paa en Maade, der maa forekomme vor Tid usømmelig. Det var ikke blot de adelige, der mente at kunne have Lov til at benytte de Kirker, over hvilke de havde Patronatsret, til et stille og fredeligt Sted, hvor deres kalkunske Høns i Ro kunde udruge deres Kyllinger, uden at blive forstyrrede, hvorfor der endog er det Tilfælde, at en Adelsmand har forment Præsten at holde Gudstjeneste i Rugetiden, for at de kære Kalkuner ikke derved skulde komme ud af deres daglige Ro. I Middelfart brugte 1588 Fiskerne Kirken til at henlægge deres Garn i til Tørring, og samme Aar var der en fynsk Præst, som havde sit Øl liggende i Kirketaarnet, hvor der var mere svalt end hjemme hos ham selv; en anden fynsk Præst brugte Sakristiet til Kornmagasin. Disse og forskellige andre Misbrug fik dog Biskoppen hævet; men fordi det ikke mere fandt Sted i Fyns Stift, i alt Fald vel næppe saa dristigt som tidligere, saa ligger deri dog ikke, at lignende Ting ikke kunde gaa for sig i Kirkerne i Landets andre Stifter. Under Ribe Domkapitels Forsamlingslokale, der var sammenbygget med Domkirken, var der i nogen Tid Vinkælder, ikke blot til Opbevaring af Vin til Alterbrug, men ogsaa til Salg ud i Byen; dog synes der ikke at være bleven solgt Vin til siddende Gæster. Naar en Provsteret var nedsat, holdtes Møderne altid i Kirken, og ligeledes foretoges Præste-

valgene der. I Norge var det i det sekstende Aarhundrede en vis Regel, at Fogderne benyttede Præstegaardene som Tingstuer, ligesom en Forordning af 1568 paabod, at Tingbøgerne for hvert Herred skulde opbevares i „Fjerdingskirken". Men ikke nok hermed: 1573 klagede Præsterne i Norge paa et Landemode over, at Fogderne „indlægge paa Præsterne Styrmænd, Bosseskytter, Savskærere, Baadsmænd og andre til Kost at holde", at de „besvære dem med Øl og Fetalje at udgive til Kongens Skibe", med det store Tinghold paa deres Gaarde, „ikke alene med Gæsteri, men ogsaa, at Præsten forhindres fra sin Bog og Studering"; at Fogden eller hans Folk „lægger sig Vind efter at drive Løsagtighed i Præstegaardene og mange Steder indføre Kongens Leding og Rettighed i Kirkerne og dem saa opfylde, at Sognepræsten næppelig undertiden kan komme til Alteret, Prædikestolen eller Døbefonten at gøre sin Tjeneste, ikke heller Sognefolkene kunne komme i deres Stole". Endnu efter Midten af vort Aarhundrede maatte Kultusministeriet forbyde, at Kirkerne benyttedes til Valghandlinger og lignende politiske Møder, hvilket enkelte Steder var sket; og endnu finder det nok ikke saa sjældent Sted i Norge.

Kirken havde egentlig langt mere at sige for Folk i Almindelighed, end det nu er Tilfældet; ligesom Kirken i Købstaden som paa Landet næsten altid laa omtrent midt i Sognet, saaledes kan den ogsaa i overført Betydning siges at have været Centrum for Sognet. Det blev anset som en given Sag, at enhver, der paa nogen Maade var i Stand dertil, indfandt sig i Kirken om Søndagene og paa de mange Helligdage; derfor var det ogsaa naturligt, at hvad der skulde bekendtgøres, blev bragt til Almenhedens Kundskab ved Kirkestævne. Naar der i en Køb-

stad var kommen en Mand, som ligefrem var bleven Modepræst, kunde hele Byen næsten være som uddød, naar han prædikede, saa det var en Tid, paa hvilken Indbrudstyvene benyttede Helligdagen paa deres Maade; i de Aar, da Magister Tychonius ret var paa sit højeste i Viborg, havde man endog været nødsaget til at give den Ordre, at Natvægterne skulde patrouillere omkring i Gaderne saalænge, til Tychonius var færdig med sin Prædiken. — I vor Tid er det jo Tilfældet, at naar Gudstjenesten er endt, bliver Kirken lukket, for saa først at aabnes næste Søndag, eller naar Søgnedagsforretninger gøre det nødvendigt; men derved kommer Kirken til at staa saa sært fremmed og ukendt for Menighedernes almindelige, læge Medlemmer; man kunde nok ønske, at Kirkerne nu til Dags vare mere aabne, end de ere, saa Folk kunde gaa derind, naar de vilde; mangen Gang vilde det vistnok være til Trøst for en længselsfuldt søgende Sjæl ogsaa paa Søgnedage at kunne forrette sin Andagt i Kirken. Saaledes var og er det i de katolske Lande, og saaledes var det i lang Tid her i Landet efter Reformationen, i hvert Fald i Købstæderne; til disses Kirker var der undertiden skænket et Legat, hvis Renter skulde bruges til om Vinteren at holde en Fyrpande for inde i Kirken, der saaledes kunde benyttes som Varmestue for den fattigere Del af Befolkningen. Naturligvis kunde der ske Misbrug; Ribe Domkirke viser sig saaledes at have været et ligefrem søgt Spaserested, hvor ikke alene Byens Borgere modtes og Skolediscíplene holdt deres Støj, naar Korsangen var forbi, men hvor, i Gangene og Kapellerne, elskende Par holdt Stævnemøde, og hvor endog værre Ting fandt Sted. Hvor galt man mente, det kunde gaa til i Kirkerne, selv langt ind i det attende Aarhundrede,

ses af en Bryllupssang fra 1748, i hvilken efter Tidens Smag en Række formentlige Umuligheder opregnes, som dog tænktes at kunne finde Sted, før Brudeparrets Lykke skulde kunne svinde bort: det hedder saaledes:

„Før skal ej i Kirkens Gang
Og ved Aftenbøn og Sang
Spilles Mariage“.

I allerhøjeste Grad usommeligt maa det forekomme enhver i vor Tid, at der blev spillet Komedie i Kirkerne, selv om det har været Stykker, der vare byggede over et bibelsk Emne, hvilket dog ikke altid var Tilfældet; som oftest var det under aaben Himmel, f. Eks. paa Kirkegaarden, at Forestillingen fandt Sted; men der kendes adskillige Tilfælde, hvor det var i Kirkerne. Og ligeledes maa det vel anses for anstødeligt, at Præsterne ikke indskrænkede sig til at fungere som Teaterdirektører, men endog spillede med, ja selv i komiske Roller, saaledes som Præsten Hieronymus Justesen Ranch i Viborg, der er bekendt som dramatisk Forfatter († 1607); til Festforestillingen, der blev givet i Viborg, da Kong Frederik den Anden 1584 var der for at faa sin syvaarige Søn kaaret til sin Eftermand, havde Hr. Hieronymus Ranch skrevet et Stykke, „Salomons Hylding“; for at opnaa et rigtig godt Resultat havde Ranch selv paataget sig at spille Stykkets vanskeligste Rolle — Narren! — Det er underligt, at medens Magistraten og Befolkningen synes klart nok at have forstaaet, at saadanne Forestilliger vare upassende, har dog Gejstligheden selv fundet, det var helt i sin Orden paa den Maade. Man maa give Regeringen Ret i, at det var usømmeligt, naar Provsten i Haderslev 1636 havde tilladt

nogle Gøglere med Dukketøj, altsaa Marionetter, efter endt Søndagsgudstjeneste i flere af Lenets Kirker at opføre en Komedie „Lazarus og den rige Mand. Samme Aar havde Disciplene i Slesvig By, og med Byens Hovedpræst som Sceneinstruktør, maaske endog rollehavende, — men til Øvrighedens store Forargelse — i Koret foran Højalteret i Domkirken spillet Terents's Komedie „Andria"; en af Drengene havde forestillet en Jordemoder, en anden en utugtig Kvinde, der var nedkommen med et Barn foran Alteret; dette Barn fremstilledes ved en af de smaa Kirkefigurer, der blev indviklet i Svøb og vist frem for Publikum. Ja, endnu ind i det attende Aarhundrede fandt saadanne Forestillinger Sted i Kirkerne; Biskop Birkerod i Aalborg skriver saaledes i sin Dagbog 1706: „Efter min forudgaaede Tilladelse agerede Skolepersonerne i Budolfi Kirke, dog ikke førend Højmesse-Tjenesten var ude (!) „Den rige Mands og Lazari Historie", sangvis med nogle gudelige og i forrige Tider til samme Akt komponerede Arier".

Naar vi læse Prædikener fra den Tid, da den første Opvækkelse efter Reformationen havde sat sig og vel hos mange var fordunstet, kunne vi egentlig ikke undre os saa meget over de gentagne Befalinger fra Kristian den Fjerdes Tid, at der i Købstæderne skulde ansættes Folk til at gaa omkring i Kirkerne under Gudstjenesten for med en lang Stang at banke dem paa Hovedet, der uagtet Præstens Foredrag, eller maaske netop ved hans Prædiken, vare indslumrede. Ejendommeligt er det ogsaa, at man i Programmer, der udstedtes i Anledning af brave Mænds dødelige Afgang, kan finde nævnet blandt andre Dyder, der havde smykket den afdøde, at han aldrig tog sig

nogen „Kirkesøvn". Naar det altsaa vitterligt var saa almindeligt, at Folk tog deres Middagslur i Kirkerne, maatte Præsterne se at hitte paa noget, som kunde bringe lidt Liv og Afveksling; som den Præst Lassenius ved Petri Kirke i Kjøbenhavn, der midt under Prædikenen gav sig til at spille Bold med sit Lommetørklæde; da de endnu vaagne stødte til deres sovende Sidefæller, for at disse skulle se det Syn og give Skøn, om ikke Præsten var bleven gal, tordnede han: „Ja, naar jeg gør Narrestreger for eder som en Gøgler, saa er I opmærksomme; men naar jeg foredrager eder Religionens vigtigste Sandheder, da falde I i Søvn". Den gode Mand havde Ret i, at det var Narrestreger, men det var rigtignok snarest som en Falliterklæring for ham selv, naar han maatte ty til saadanne Kunster for at holde Menigheden vaagen. Det var ogsaa, i alt Fald i en Periode og i en Del Egne, Skik eller Uskik, paa tredje Søndag efter Paaske, naar det lød i Evangeliet: „Om en liden Stund skulle I ikke se mig", at Præsten saa dukkede sig ned i Prædikestolen og blev lidt borte, indtil han dukkede op igen under Evangeliets Ord: „Og atter om en liden Stund skulle I se mig". Det bragte dog altid lidt Afveksling, man kan næsten kalde det „dramatisk Liv"; men om det just var heldigt, er et Spørgsmaal, der næppe vil blive besvaret bekræftende af mange i vore Tider.

Den Maade, eller de forskellige Maader og Moder, der aabenbarede sig i Prædikenerne i de forskellige Tider, skal ikke her være Genstand for Betragtning; kun skulle fremhæves adskillige Udtalelser, af hvilke det tydelig nok ses, i hvilken ringe Grad Datidens Prædikanter vare i Besiddelse af Takt. En Præst, der ærgrede sig over, at Folk kun gik lidt i Kirke hos ham, skal i en Prædiken have

sagt: „Dersom Seden Mark var fuld af Sødgrød, og der saa var et Smørhul midt i den, saa stort som St. Knuds Kirke, saa skulde I nok komme.“ — En anden søgte med følgende Udtryk at betegne Himmeriges Glæde: „Mosbjærg Hede er stor; men dersom der i Stedet for Lyngtoppe var Pind ved Pind, og en stegt Gaas paa hver Pind, hvilken Glæde! men dette er dog for intet at sammenligne med Himmeriges Glæde!“ Og hvorledes man skal stræbe efter den Herlighed, omtalte en anden i følgende Lignelse: „Naar min Pige Karen er ude med min store røde Ko, og den gaar i Sykk (ɔ: Hængedynd), saa alker og valker den for at komme op, og Karen hjælper den; saadan ere vi komne i Syndens Sykk, men ligesaa skulle vi alke og valke for at komme op deraf, og ligesom min Pige Karen hjælper den røde Ko op af det Sykk, saaledes skulle vi heller ikke savne Hjælp“, osv. — Præsterne havde, som vi her se, aldeles intet Begreb om, hvor vidt de kunde eller burde strække sig, naar de vilde være populære i deres Foredrag; men især, naar de vilde give malende Skildringer af Naturen eller Menneskelivet, viser sig ret den horrible Mangel paa Smag, som herskede i de Aarhundreder; saaledes: „Hvor maa vi dog prise Gud, naar vi gaa ude paa Marken i Foraarstiden, og vi høre Køerne sige Bu, og høre Hestene sige Hihi, og høre Faarene sige Bæ, og vi høre Gøgen sige Kukkuk, og vi høre Nattergalen, hvis fortryllende Toner jeg ikke mægter at gengive“. — En Præst brugte i en Prædiken følgende Ytringer om, hvorledes der blev ledt efter Frelseren, da han tolv Aar gammel var bleven borte i Templet: „Der gik Marie og de andre Kvinder i deres pæne Tofler, Sippe til Sip, og Josef og Fiskerne i deres store Transtøvler, Slumpe til Slump, og de søgte i hvert eneste

Musehul, men væk var han; endelig fandt de paa at søge i Templet; der sad Guds Død Knosen". — En vilde populært illustrere Ordet om, at Gud lader sin Sol opgaa over onde og gode og lader regne over retfærdige og uretfærdige; det gjorde han paa denne smagfulde Maade: „Mimerdug falder ligesaa vel paa en Ko-L . . . som paa en Rosenblomme." — Atter en søgte at udtrykke sin Harme over Pilatus's Adfærd ved at titulere ham: „Pilatus den Skidthund", og føjede til: „Han var værd, at alle Himlens Fugle skulde have s . . . . paa ham." — Mærkeligt er ogsaa et saadant Udtryk i en Prædiken: „I stakkels Bogense Høns! I komme alle til at syde i Helvedes Suppekedel; men Fru Hagedorn! Fru Hagedorn, hun sidder højt i Himmelens Sal, og ligger til Bords med Abraham, Isak og Jakob", osv.; hertil maa føjes, at da denne Prædiken blev holdt, befandt den adelige Frue sig endnu i bedste Velgaaende, saa hun maa sagtens have kunnet føle sig tryg efter en saadan Forsikring af sin gejstlige Protegé. — Saaledes kunde der anføres mangfoldige Eksempler paa, hvad Præsterne mundtlig have præsteret i deres Prædikener, hvilket paa mange Steder er bevaret ved Traditionen; men den samme Smagløshed viser sig, naar de brave Mænd have fæstet deres Tanker til Papiret og ved Trykken lode Efterverdenen faa godt deraf. Titlerne paa de Bøger, de udgave, ere nu mangen Gang værre end Indholdet, i hvilket der ofte trods en mangelfuld Form kan findes gode og sunde Tanker, udtalte med en ærlig Tros og Overbevisnings Inderlighed. Men naar en Forfatter, gejstlig eller verdslig, ønskede, at et Skrift af ham skulde faa rivende Afsætning, var det bedste Middel at give Skriftet en saa fjantet Titel som mulig; Holberg siger et Sted derom: „Titler paa Bøger have samme Virkning som Tjære

paa et Hjul; hine komme et Skrift, dette en Vogn til at løbe." Her skal anføres nogle Titler paa populært-religiøse Skrifter, forfattede af Præster, som formodentlig have gældt for Vidundere i deres Tid: „Lyst-Mad eller Forældre- og Børne-Konfekt"; „En hellig Anatomi ved Guds hellige og kraftige Ord"; „Troens Bestandighed og Tommelfinger"; „Katekismi Børns aandelige Mælk og Tyggemad"; „Himlens Provianthusnøgle"; „En from Kristens Nathue"; „Nyt Skind paa Mirjams Tromme"; — ogsaa her kunde fortsættes med en meget lang Række.

De Præster, der vilde gælde for at være lærde, holdt sig heller ikke indenfor de rette Grænser; en Biskop fandt sig foranlediget til at advare Stiftets Præster imod at ville fremstille deres Visdom og Skarpsindighed ved at bruge lærde jødiske (rabbinske) Gloser og franske Talemaader; og et Landemode indskærpede, at Præsterne ikke maatte blande Latin og Tysk ind i deres Prædikener „ostentationis causa" (ɔ: „for at gøre sig vigtige"). — Den ulykkelige Tilbøjelighed, som vi Danske saa mange Gange, og ikke uden Grund, have maattet høre ilde for, at vi altfor meget ville benytte os af fremmede Sprog, naar det skal være rigtig fint, træffe vi bekræftet hos Fortidens Præster, idet nogle, der ellers skrev aldeles korrekt Dansk, havde faaet den grimme Nykke ved højtidelige Lejligheder at blande tyske Brokker ind i deres Bemærkninger i Kirkebogen; saaledes en Præst i Nordborg, som i Anledning af sin Hustrus Død 1636 skriver: „Gud erfreue hendes Seele ewiglig, og giv Legemet en sanffte Ro i Graven til den yderste Dag".

Naar Præsterne skulde skrive Breve, kunde de heller ikke være sig selv; alt blev stillet paa Skruer; men ingen Sinde dog i den Grad, som naar de i en eller anden

Anledning skulde skrive til deres overordnede. En skaansk Præst endte et Embedsbrev til Biskoppen med at udtale sin Glæde over, at baade han og Bispinden vare ved Helbred, „hvorom jeg altid i det himmelske Kancelli skal indlægge mine ydmyge Supplikatser, og jeg anbefaler eder begge sluttelig til den himmelske Medikus“. — Præsten Falenkamp i Pjedsted ved Fredericia begyndte paa følgende Maade sin Ansøgning om (1649) at maatte „oplade“ sit Kald: „Efterdi jeg fornemmer, at mit Mandeltræ blomstres svarlige, og jeg bliver gammel og graa, og er Candidatus vitæ æternæ, tidig og moden til en fuldkommen Promotion fra Troens Børneskole ind i det himmelske Akademi“, saa osv.; selv har Manden vist været baade glad og stolt over at kunne finde paa en saa smuk og patetisk Bedemandsstil — en Glæde, der ikke skal misundes ham. — En Præst i Skagen, som 1683 havde faaet Meddelelse om Udnævnelsen af en ny Biskop over Aalborg Stift (Henrik Bornemann), begyndte den Skrivelse, hvori han underrettede om, at han havde modtaget Meddelelsen: „Al Glæde, Ære og Velstand ønsker jeg eders velædle Højærværdighed, og glæder mig med Børn og ganske Hus over dette Lys, Gud nu har ladet oprinde for mig. Eders Ankomst her til Stiftet er mig, min Kvinde og os alle saa kærkommen, at vi med Glæde tage imod Dem som mod en Lysets Engel.“ Den fra Karakterens Side lidet heldig bekendte Biskop Krog i Trondhjem skrev 1700 til Grev Konrad Reventlow et Brev, hvori det hedder: „Den store højkongelige Clemence gengælde Himlens Gud med al den Velsignelse, Himlen formaar, og sætte Eders højgrevelige Magneficentie som Signetringen paa sin Finger og Øjestenen i sit eget Øje, og lade det højgrevelige Hus's Lyk-

saligheder naa til de evige højeste Grænser.“ Mere kunde den højgrevelige Excellence da ikke med Billighed vente sig.

Det var nu saadan Særheder, der vel ligesaa meget laa i Tidens Retning som hos Præsterne; men ikke alene i Tale, ogsaa i deres hele Færden, viste mange Præster, hvor sære de vare; og deres underlige Indfald have formodentlig vakt megen Omtale baade i og udenfor Sognene. Saaledes var der en Præst, som gav en Pige en Gaard til 600 Daler for et Kys, og som, da han nu ikke paa anden Maade kunde komme til at ligne Kejser Karl den Femte, gav en Embedsbroder 100 Daler for at holde Ligprædiken over ham, medens han endnu levede; saa kunde han jo sætte sig „levende“ ind i Forholdene. — En Præst, der var meget lærd og meget gudfrygtig, havde en sær Passion, nemlig at fange Mus, det var hans Sport; og hans gladeste Dage i Aaret vare de, naar han havde Tækkemænd, da laa han hele Tiden oppe med dem paa Taget for at hjælpe dem, hvilket interesserede ham i højeste Grad. — Stiftsprovsten i Ribe, Søren Seerup, og hans gode gamle Ven, den lærde Peder Terpager, som var Præst i Vester-Vedsted og Lektor i Teologien i Ribe, fik engang i Sinde at løbe omkap med hinanden, da de begge vare over 80 Aar gamle; Seerup fik Forspringet, men Terpager raabte til ham: „Ja ja, Brorlil, bi, til du kommer paa min Alder, saa lærer du nok at gaa sagte!“ — Terpager var fem Dage ældre end Seerup. — En mærkelig Præst maa unægtelig Otto Pedersen Finde have været, der døde 1741 som Provst og Præst for Voldens Præstegæld i Norge, 83 Aar gammel. Han var en Præstesøn, men havde i sin Barndom manglet al Lyst til Bogen, og det i den Grad, at han senere erklærede, at

han havde slidt syv ABC'er op, før han kunde bekvemme sig til Læsning og Tænkning; Evner manglede han ikke, men hele Barndommen igennem var han saa vild i hele sin Opførsel, at Faderen mente, han aldeles burde opgive det Haab, han havde næret, nemlig at Sønnen skulde studere Teologi. Vendepunktet kom paa en besynderlig Maade: Faderen havde nemlig engang ladet ham sejle med sin Jagt til Bergen, hvor han skulde sælge en Del Produkter fra Præstegaarden; det gjorde han ogsaa ganske rigtig, og han gjorde mere endnu, idet han nemlig ogsaa solgte Skuden; med de Penge, han saaledes havde faaet mellem Hænder, rejste han til Kjøbenhavn og gav sig til at studere; efter at have fuldendt sine Studeringer ved Universitetet og imidlertid opbrugt Pengene, vendte han fattig og pjaltet tilbage til Norge og kom hjem til Faderen, hvem han bad om Tilladelse til den næste Søndag at prædike; den gamle, der mindedes Sønnens Bedrifter fra Barndomstiden, vilde først nødig give Lov dertil, men da Sønnen endelig holdt sin Prædiken, var det til alle Tilhørernes store Tilfredshed. Hr. Otto blev da 1690 Præst i Volden, hvor Mindet om ham og hans Særheder levede i mange Tider og sikkert endnu ikke er uddød. Engang havde han fanget en Bjørneunge, som han vilde opdrætte og dressere til alskens Kunster; men Bamsen var ikke lærvillig, saa han lange Tider var nødt til bestandig at holde den lænket; da den endelig engang havde set sit Snit til at komme løs, holdt den sit Indtog i Kokkenet, hvor den ikke alene gjorde ryddeligt Bord, men ødelagde alt, hvad der fandtes af Møbler og Bohave; det skulde den nu ikke have gjort; og det havde ogsaa skæbnesvangre Følger for den, idet Provsten for denne Gernings Skyld fældede Dødsdommen over den. Han havde ogsaa en

Fiskeodder, som han havde godt afrettet, og som bragte mangt et herligt Maaltid til hans Bord; men til hans store Sorg blev Odderen skudt. I Præstegaarden havde han som et fast Inventar gaaende, „til Løjer og Plaser“ — hedder det i hans Biografi, — altsaa som et Slags Hofnar et halvtosset Menneske, der kaldtes Synge-Anders, fordi han sang ved alle Lejligheder og selv var Mand for at lave Vers; naar det gik lidt smaat til med Forplejningen, saa Anders var sulten, gav han sig til at synge Salmer af fuld Hals, saa det rungede over hele Præstegaarden; men han lavede om paa dem, og i Stedet for Salmen: „Jeg raaber fast, o Herre“, sang han: „Jeg raaber fastende, o Herre“. Hr. Otto Finde betegnes som en „dygtig Prædikant; i sit private Liv vennesæl, letlivet, fuld af Spas og Løjer, gerrig, udplyndrende sine Sognefolk ved Julegæstebud og Fordring paa Foræringer foruden de egentlige præstelige Rettigheder.“ Hans Opfindelse paa Juleselskabernes Omraade viser, at han var en praktisk Mand, der forstod at forene det nyttige med det fornøjelige. Hver Jul drog han med hele Familien om paa Gæsteri; en Mand i hvert Bygdelag i Præstegældet maatte da modtage dem og foranstalte det fornødne, nemlig et Par Tønder Øl samt dertil hørende Madvarer; Hr. Otto bestemte Tid og Sted for Mødet, der varede efter Omstændighederne een, to eller endog tre Dage; han med Familie indtog naturligvis de fornemste Pladser i Forsamlingen, som ellers bestod af Bygdens Beboere, der havde sendt Spisevarer og Drikkevarer i rigeligt Maal. Endnu hen i vort Aarhundrede fandtes der omkring i Bygderne Ølkander med indvendige Mærker, om hvilke det hed: „Dette Mærke skar Hr. Otto“, der drak Øllet ud i eet Drag lige til Mærket. Som oftest var der ved disse Julegilder en Spillemand til at forhøje

Glæden; hvem der da nød den Ære at danse med Provstinden, turde aldrig driste sig til at byde hende mindre end en Rigsort, ja velstaaende Folk gave endog et Kronestykke. Præstedøtrene maatte heller ikke glemmes: en Otteskilling, en Tolvskilling eller en Sekstenskilling maatte man være betænkt paa at have ved Haanden, naar man ønskede en Svingom med en af dem. Ved samme Lejligheder modtog Provsten sin Tiende samt andre præstelige Indtægter, og han ytrede da gerne, at nu ansaa man det forhaabentlig for en Pligt at yde en saa venlig Præstemand noget ekstra. — Værre endnu var dog det, som Præsten Ditlev Monrad i Sønderby paatog sig at udføre; han tømte nemlig paa Prædikestolen en Vinkande i Følge et Væddemaal med Herremanden, der skulde give ham Vinkanden fyldt med Penge, hvis han turde gjøre det; at den Præst ikke af Myndighederne øjeblikkelig blev afsat efter at have udført den Bedrift, maa forekomme vor Tid helt besynderligt, og næsten lige saa anstødeligt, som hvad Præsten havde vovet at gøre. Fra en noget senere Tid, da Kortspillet blomstrede, stammer den Fortælling — som ikke kan stedfæstes, da den berettes om flere Præster i Landets forskellige Egne, saa den ene maaske har plagieret den anden, hvis der da er noget sandt i Fortællingen —: at nemlig en Præst havde væddet om, at han paa Prædikestolen i et vist Antal Ord skulde nævne de fire Farver i Korterne, og da gjorde det paa denne Maade: „Dersom Djævelen foer ind ad disse Ruder og slog sine Klør i eders Hjærter, da vilde I raabe: Spar os“!

Mange Gange kunde det træffe, at en Mand, der havde alle Kvalifikationer til at blive Præst, fik fast og sikkert Løfte derom — altsaa blev kaldet „som Successor“ —,

men uden samtidig at blive Kapellan og Medhjælper og uden at blive ordineret; naar han da ikke i Ventetiden, der stundum trak længe ud, kunde faa sig anbragt som Kapellan et eller andet Sted, maatte han se at bjærge Livet paa en ærlig Maade ved andre Midler; en „Ventedød“ kaldes en saadan Mand hos Peder Syv. Saaledes fik 1720 Peder Vinding Løfte om ved indtrædende Vakance i Brørup-Lindknud at skulle blive Sognepræst; den gamle Præst levede imidlertid over otte Aar og først da blev Peder Vinding ordineret; i de mellemliggende Aar havde han virket som Prokurator i Viborg. Samme Peder Vinding viste sig ogsaa i sit senere Liv som en dygtig Jurist; han blev naturligvis snart Provst; men naar der selv i fremmede Amter var Provsteretssager af en meget indviklet Beskaffenhed, som krævede en dygtig Jurist til at lede Undersøgelsen, kunde det træffe, at den Brørup Provst blev konstitueret. I Nabosognet Fovling-Holsted fik omtrent samtidig (1721) en Mand ved Navn Markus Wolder paa lignende Maade Løfte om Succession; der holdt dog Præsten længere ud, nemlig til 1738, og Markus Wolder kom aldrig til at tiltræde Embedet, hvad enten han nu er død før 1738, eller han har syntes, den Sagførervirksomhed, ogsaa han øvede, var mere tiltalende og mere indbringende, eller der har været andre Aarsager. — Mathias Hansen Lund havde først været personel Kapellan i Magleby ved Skælskør; da det var hørt op, flyttede han ind til Købstaden, hvor han blev gift med en Købmandsenke Bodil Frendes; de levede i nogle Aar i stille Ro og Tilfredshed og nærede sig lykkelig og tarvelig af en ringe Handelsforretning, indtil han, 59 Aar gammel (1661) blev Præst paa Agersø og Omø, og døde 1693, efter i nogle

Aar ved Kongens Gunst at have været i Stand til at holde Kapellan.

Der var flere Mænd, som i deres Ungdom af Tilbøjelighed, Letsindighed eller ved Forholdenes og Omstændighedernes tvingende Magt havde givet sig i Soldaterstanden, men atter forlode den og trak fra den røde i den sorte Kjole. Saaledes den senere Biskop Kristen Lodberg i Ribe; han var som ungt Menneske paa Udenlandsrejse kommen til Italien, hvor han i Neapel skal have stiftet Bekendtskab med en spansk General og efter dennes Opfordring tjent halvandet Aar i den spanske Garde; fra Italien drog han til Frankrig og deltog under Prinsen af Condés Anførsel i Belejringen af Arras; han opgav dog Soldaterværesenet og døde 1693 som Biskop i Ribe; men han faar dog paa sine gamle Dage det Skudsmaal, at nogen „Austeritet“ skal hele hans Levetid have klæbet ved ham fra Soldaterstanden. — Biskop Anders Andersen Ringkjøbing i Aalborg († 1668) havde en Søn af samme Navn, som i sin Ungdom to Gange havde ladet sig hverve til Rytter, men begge Gange var bleven udløst af Faderen; han synes ikke at have haft saa let ved at faa Soldaternykkerne ud af Hovedet; thi efter at han var bleven Præst i Boddum i Thy og Provst, modtog han engang Faderen, der vilde holde Visitats hos ham, til Hest og iført hele sin Ryttermundering, som han havde gemt fra Ungdomsdagene; men hvem der blev vred, det var den gamle Biskop. — 1690 døde i Vindeby paa Lolland Præsten Magister Johannes Eriksen Mand; han var født 1653 og blev Student 1672; derefter var han i nogle Aar Hovmester hos en svensk Adelsmand; da Krigen udbrød mellem Danmark og Sverrig, gav han sig i Krigstjeneste paa dansk Side og tjente som Kornett i den danske Hær

i Skaane. Her skal det engang være sket, at da han mærkede, han blev forfulgt af Svenskerne, og var bange for at blive fangen af dem, lod han sin Hest løbe, klædte sig nøgen af og klatrede op paa en Stejle, som netop var der, og paa hvilken Svenskerne havde ladet mange Mennesker ende deres Dage; paa dette „skræksomme“ Sted forblev han, indtil Fjenden var draget forbi; saa steg han nok saa gemytlig ned igjen, tog atter fat paa Krigshaandværket, som han drev i 8 Aar, indtil han ombyttede dette med en teologisk Students roligere Tilværelse i 3 Aar, blev Magister, 1685 Præst i Vindeby, hvor hans bevægede Liv endte allerede 1690. Han er optraadt i Litteraturen 1676 med et gudeligt Skrift „Kristi Krybbe de Kristnes Himmel“. Nu maa rigtignok denne Beretning om Mandens æventyrlige Livsskæbne modtages med megen Varsomhed; hans otteaarige Krigstjeneste synes ikke ret at kunne harmonere med Udgivelsen af hans Bog 1676; og Meddelelsen om, at han, der følte, hvor nær Fjenderne vare ham paa Livet, kunde faa Lejlighed til at gjøre Toilette, om man saa vil kalde det, klatre op paa Stejlen og lægge sig til Ro her, synes at være en saa teatralsk Effektscene, at den snarest maa tyde paa en lovlig stærkt udviklet Fantasi hos Manden, der maaske saa ofte har udmalet med stadig stærkere Farver, hvad han har ment at have oplevet, at han selv er kommen til at mene, hans Fortælling var i Overensstemmelse med Virkeligheden; der var jo heller ingen nærværende, som kunde give Attest for Beretningens Korrekthed. — Bekendt er det ogsaa, at Provsten Kjeld Stub i Ullensaker i Norge, Bedstefader til den heltemodige Anna Kolbjørnsøn, i Krigen 1644 forlod sin gejstlige Virkekreds og modtog Bestalling som Oberst og Inspektør over Passerne fra Trond-

hjems Len til Båhus, og som saadan ofte gjorde Svenskerne Skade; ved Krigens Slutning overtog han igen sit Embede som Præst. I sin Ungdom havde ogsaa han været Rytter og tjent i Frankrig; og det kan vel hænde, at det raa Soldaterliv ikke har været uden Indflydelse paa ham i hans unge Dage, saa hans gamle Krigskammerater næppe drømte om, at han nogen Sinde skulde blive Præst; det fortælles, at da en af disse kom i Kirken i Kristiania, hvor Kjeld Stub var bleven Præst, men han ikke vidste noget om den Forandring, kunde han ikke dy sig, da han saa sin fordums Vaabenfælle bestige Prædikestolen, men raabte højt: „Chilian! Wer Teufel hat dich auf die Kanzel geführt!"

Naar saaledes et Ungdomsliv, tilbragt i Soldaterstanden, ikke har kunnet undlade at sætte sit Præg paa de Mænd, der senere bleve Præster, et Præg, der ikke udslettedes hele deres Liv, — saa have de Teologer, der bleve Skibspræster paa Orlogsflaaden, næppe heller haft Gavn af den daglige Omgang, stundum i lang Tid, med Søfolkene, til hvis Selskab de vare indskrænkede: da Kong Kristian den Fjerde i 1599 gjorde sin Sørejse til det nordlige Norge, blev en Styrmand dræbt ved et Vaadeskud; da Liget paa Sømands Vis skulde sænkes i Havet, og Skibspræsten Jens Nielsen skulde holde Ligprædiken over ham, var han beruset; han gjorde det da med følgende Ord: „Hvor og af hvem han er født, og hvorledes han har levet, ved jeg ikke; hvorledes han derimod er død, det ved jeg vel; men da det ogsaa er vitterligt for mine Tilhørere, saa behøver jeg ikke at melde noget derom. Amen".

Hvad der ellers kunde være et Afløb for krigerske Tilbøjeligheder hos Præsterne, nemlig Jagten, var saa godt som helt spærret for dem; det var maaske et af de Privilegier, Adelen holdt ivrigst paa; ogsaa Præsterne maatte,

naar de vilde have Hunde, finde sig i, ligesaavel som Bønderne, at den højre Forpote var afhugget, saa det stakkels Dyr maatte humpe om som en Helhest paa tre Ben. Det var først hen i det attende Aarhundrede, at Præsterne rigtig kunde faa Lejlighed til at øve Nimrods Kunst; da skildres en som en „vældig Jæger“; en anden efterlod store Optegnelser over alt det Vildt, han havde nedlagt, og atter en fik det Skudsmaal af sin Provst, at „ingen er saa nachlassig som den Skalkendrup Præst, men der tages Jagten bedre i Agt end Embedets Sager“. Præsten ved Graabødre Kirke i Viborg, Ernst Samuel, var en saa lidenskabelig Jæger, at han havde sine Bøsser og Hunde med sig i Vognen, naar han kørte til sine Annekser; i Anledning af hans i 1733 indtrufne Død lader hans Embedsbroder Tychonius i et latinsk Epigram Harer og Ræve udjuble deres Glæde over, at Hr. Samuel nu i Fremtiden forhaabentlig vil lade dem være i Fred. — I Norges Fjældegne har det maaske nok været anderledes; der er adskillige Tegn paa, at de norske Præster altid færdedes bevæbnede, ikke alene med Sværd, men ogsaa med Bøsser; maaske har det været nodvendigt mod Angreb af vilde Dyr; men fra at værge sig mod Dyr til selv at tage Offensiven imod dem er der kun eet Skridt; Kolbjørn Torstenson, Præst i Sørum, skildres som „den største Bjørneskytte i Norge og duede bedre dertil end til at være Præst“. At der rullede kækt Blod i Anna Kolbjørnsøns Aarer, kan ikke undre os, naar vi vide, at denne Kolbjørn var hendes Fader og Kjeld Stub hendes Morfader. — Kom Præsterne her i Danmark tidligere med paa Jagt, har det vel i Reglen været i Herremandens Følge, som den Præst i Aastrup i Vestjylland, der omtrent 1572 blev skudt paa en Jagt af Herremanden i Varho; dette var nok nu ikke

noget Vaadeskud, men af Hævn, fordi Præsten havde drevet Spot med Herremanden, der var enøjet. Eller ogsaa have Præsterne drevet Jagten mere i Smug og med Snarer, som den omtrent samtidige Præst i Dannemarre paa Lolland, der skildres som „vittig til at fange Harer i sin Kaalhave“. Han var altsaa Jægersmand paa sin Vis; en anden lollandsk Præst, nemlig Hans Sørensen i Vesterborg († 1628), havde derimod valgt Fiskeriet som sin særlige Idræt; men han drev ikke sit Fiskeri paa ganske lovlig Maade, idet han nemlig vilde rapse Fisk i Pederstrup Sø fra Jørgen Grubbe; denne passede ham op, og da Præsten og hans Folk engang paa en af Fisketurene var kommen ud paa Søen, lod Grubbe give Ild af sine Bøsser, hvorved Præsten blev saa sort i Ansigtet, at han en hel Maaned igennem ikke kunde prædike; yderligere maatte han gøre et Gilde for Gaardens Mandskab til Tak for naadig Straf.

Ogsaa her i Landet have Præsterne ofte haft den slemme Vane at gaa og jaske med Skydevaaben; som oven omtalt have nogle skudt deres Præstegaarde i Brand ved at skyde efter Duer, der sad paa Taget. Præsten Poul Ibsen ved Graabrødre Kirke i Viborg døde 1572 i den unge Alder af 30 Aar; hans Hustru laa i Barnsnød, og da han syntes, det var et daarligt Varsel, at der sad en Krage og skreg paa Taget, tog han sin Bøsse for at skyde den; det viste sig nu virkelig som et daarligt Varsel, der snart kom til at faa Betydning; thi da Bøssen var altfor haardt ladet, fløj Svantskruen af og ind i hans Pande, saa han døde paa Stedet. Enken, der jo paa en Maade havde været den indirekte Aarsag til Ulykken, trøstede sig dog og blev gift med Eftermanden, den oven omtalte dramatiske Forfatter Hieronymus Justesen Ranch.

1657 kom Præsten i Horslunde paa Lolland Jakob Andersen Cuningham til at skyde Byfogdens Søn fra Nakskov; han blev dømt til at lade sit Embede bestyre ved en Kapellan, og først tyve Aar efter fik han Tilladelse til at prædike og katekisere. Naar man sammenligner dette, som er faktisk, med den Beretning, der foran er anført om den Horslunde Præstedatter, som var forført af en svensk Oberst, og hvis Skændsel Faderen hævnede ved fra Baghold at skyde Obersten, kommer man aldeles uvilkaarligt til at tænke, at Traditionen her ingenlunde stemmer nøje overens med de faktiske Forhold; i Løbet af endog blot et Par Generationer kan en Begivenhed blive saaledes udsmykket, at man næppe ved at finde den Brand, af hvilken Røgen er udgaaet. — 1567 blev det paa Fyns Stifts Landemode forbudt gejstlige Personer at gaa paa Jagt; maaske har Anledningen dertil været, at Præsten i Longelse paa Langeland, Hr. Mads Pedersen, netop samme Aar havde skudt med et „Fyrrør" paa „Staffen", en af sine Sognefolk; han dømtes af Landemodet fra Kaldet „paa Kongens Naade og Unaade", men fik Tilladelse til at blive i sit Embede imod at afgive det Løfte aldrig mere at bruge Bøsse. Hr. Mads havde for Retten oplyst, at Staffen var en „Præstehader, der engang havde slaaet sin Sognepræst ihjel med et Spyd"; men dette var jo dog ikke tilstrækkelig Grund for Præsten til paa en saa haandgribelig Maade at tage sig selv til Rette. Vel hedder det i en Beretning om Præsten, at han var drikfældig; og det kan maaske ogsaa være, at han har været under Indflydelse af disse magiske Magter, da han skød paa Staffen; men den egentlige Aarsag til Drabet — ikke Mordet — maa dog nærmest have været Hr. Mads's

Nidkærhed i at opretholde de kirkelige Love og Bestemmelser; han havde nemlig, som alle andre Præster skulde gøre det, forbudt „Natteløb og Drik“ Valborgsnat, hvilket var en Levning fra Pavedømmet; men det havde ikke hjulpet; jo mere han forbød det, desto genstridigere blev Almuen; for at haane ham i hans Iver imod Valborgsmessen og andre lignende papistiske Reminiscenser havde man Valborgsnat (30. April—1. Maj) 1568 rejst et Majtræ ligefor Kirkegaardsristen, hvor Præsten nødvendig maatte forbi, hvergang han skulde udenfor sin Dør. Det var ham jo en Brand i Næsen, og han truede med at anvende Kirkens strengeste Straffemidler mod enhver, der havde været med i Valborgsnattens Drikkelag og Løsagtighed og ikke bagefter havde gjort Bod og Pønitense. En Bonde, den meget ofte omtalte „Staffen“, hvis to Sønner havde været med til Lystigheden Valborgs Nat, blev ærgerlig over den Trusel, gik til Præstegaarden, hvor han udfordrede sin Sjælehyrde til at komme ud for at tage Livtag, og desuden overdængede han Præsten med en hel Del Skældsord; saa var det, Præsten Hr. Mads blev saa hidsig, at han ikke kunde styre sig selv, men tog dette ulykkelige „Fyrrør“, af hvilket Staffen fik sin Bane.

Var der endog en enkelt Præst ved Aaret 1600, om hvem Biskoppen med Sorg maa notere i sin Visitatsbog, at han end ikke kunde læse „Herrens Bøn“, maa det dog vel antages, at Grunden var, at han helt er gaaet fra Koncepterne, saa han endog har glemt sit Fadervor. Men til Gengæld var der saa mange flere Præster, der mentes at „kunne mere end deres Fadervor“. Det var ret Overtroens Tidsalder, da Shakespeare udtalte de klassiske Ord, at „der er mere mellem Himmel og

Jord, end Filosofferne have drømt om"; det var den Tid, Hekseforfølgelserne florerede, da Heksebaalene i den lutherske Kirke brændte omkap med Kætterbaalene i den katolske Kirke; og med Rette er hele dette Overtroens Uvæsen kaldet „det mørke Blad i den protestantiske Kirkes Historie"; Præsterne vare ligesaa hildede i Overtroen som Lægfolk, ja, som det synes, maaske endnu mere. Naar en Præst havde lagt sig en Smule mere end almindelig efter Naturvidenskaberne, hed det straks om ham, at han kunde „mane", „havde Magt over Aanderne", og alt sligt, som det mentes, han havde lært i den „sorte Skole". Det var den Tid, hvis Stræben gik ud paa at løfte „de vises Sten"; og Præsterne gik mange Gange i Spidsen ved deres Forsøg paa at gøre Guld, men vandt hverken Guld eller Ære derved; ja, nogle Præster ere endog ligefrem blevne brændte for deres Trolddom; saaledes i Midten af det sekstende Aarhundrede en Præst i Bjærgby i Vendsyssel; omtrent samtidig en Præst i Hodde i Vestjylland; 1611 Jens Hansen Rusk i Lønne, ligeledes i Vestjylland; han var engang til Mølle og vilde have sit Korn malet før en anden af Møllegæsterne; da det imidlertid ikke skete, sagde han, at Bonden aldrig skulde komme til at smage Brød af det Mel; og da Bonden paa Hjemvejen væltede og knækkede Halsen, blev Opmærksomheden hos Myndighederne henledet paa Præsten, der viste sig meget dreven i forskellige Arter af „Trolddoms-Spøgeri"; han blev fængslet i Ribe og holdt i Fængsel paa Riberhus, hvor han engang havde Besøg af Biskoppen Peder Hegelund, der synes at have haft Medlidenhed med „den fattige gamle Hr. Jens Rusk"; men det hjalp ikke, Dødsdommen blev fældet over ham, og Stakkelen blev brændt paa Kjærgaards Ting. — En Præst, Jakob Andersen i

Hjorlunde paa Sjælland, slap mærkværdig heldig; Præsten ved Frue Kirke i Kjøbenhavn, den bekendte Salmedigter Hans Thomissøn († 1573), havde set sig nødsaget til fra Prædikestolen at advare sin Menighed mod den Hjorlunde Præst og hans „Trylleri", saa det lader til, han har haft stort Tilløb; da det dog vedblev, blev han afsat 1573 og Aaret efter sat i Fængsel paa Sorø Kloster, hvor han rimeligvis er død. — I Aarene omkring 1590 var der i Bergen en Heksejagt, som antog store Dimensioner, og i hvilken de højere gejstliges Hustruer synes at have været i særlig Grad udsatte; nævnte Aar blev Anna Pedersdatter, Enke efter den bekendte bergenske Læsemester og fortjente historiske Forfatter Absalon Pedersen, brændt for Trolddom efter Lensmandens Foranstaltning, medens Præsterne ansaa hende for uskyldig. Aaret efter maatte selve Bispinden i Bergen, Biskop Anders Fos's Hustru, finde sig i at være Genstand for en haard Beskyldning for Hekseri, idet en Troldkarl ved Navn Ole Gausdal sigtede hende for at have taget Del i hans Trolddomskunster og tilligemed en Del andre Hekse at have været til Stede ved et Møde paa Dovrefjæld. Sagen begyndte at se betænkelig nok ud for Bispinden, og det var vistnok blevet galt fat, dersom ikke hendes Mand havde været resolut nok til at rejse til Kjøbenhavn, hvor han fremstillede hendes Sag med saa overbevisende Ord, at Regeringsraadet udstedte et kongeligt Beskærmelsesbrev for hende, hvilket nok kunde gøres behov, da et Par Troldkvinder næste Aar rettede en lignende Anklage imod hende; men hun slap dog helskindet.

Der er en utallig Mængde Beretninger om Præster, som saaledes kunde mane, vise igen, helbrede med overnaturlige Midler og saa videre i en Uendelighed tage

Kampen op mod Mørkets Magter. Der var selvfølgelig nogle, som stode i større Ry end andre, nogle, der havde gjort en eller anden særlig Gren til deres Specialitet, og til slige Specialister henvendte man sig langvejs fra, ligesom i vor Tid de Læger, der have lagt sig særlig efter en enkelt Gren af deres Videnskab, kunne være sikre paa god Praksis, selv fra Landets fjernere Egne. Og det var ligesom med Nutidens Læger, der gerne ville have en Kollega med til Hjælp ved vanskelige Tilfælde; naar en Genganger gjorde det rigtig broget for en Præst, som ikke kunde faa Bugt med Spøgelset ved egen Hjælp, fik han stundum værdifuld Assistance af en Nabopræst eller anden god Ven, og saa maatte det jo holde haardt, hvis det ikke skulde lykkes; mon ikke derfra den Talemaade stammer, som skal betegne en reel Kamp: „En mod en, og to mod Fanden“? De, som have givet Præsterne mest at bestille i saa Henseende, have været deres hensovede, men ikke salig hensovede Kolleger, der ikke havde fundet Ro i Graven. En saadan Præst var Jørgen Jensen i Tommerup og Brylle († 1691); han kaldes i Sognet „den onde Præst“; hans Brøde bestod i, at han kørte Møg op ad Kirkebjærget om Søndagene, tilegnede sig noget fra Kirkegaarden til at bygge paa og maalte falsk paa Loftet. Efter sin Død vilde han altid staa for Alteret, hvilket maaske tyder paa, at han ogsaa har vist Forsømmelighed i Embedets Gerning. Da man ikke kunde blive „den onde Præst“ kvit i Kirken, maatte man tilsidst have Biskoppen til at mane ham ned, hvilket faldt haardt nok, da han slog to Bøger ud af Haanden paa Biskoppen; men denne sagde: „Jeg har en endnu“, og saa maatte da Gengangeren give tabt. Avlskarlen, der var stærk og modig, maatte gaa ind i Kirken til den tredje Stol, men ikke

videre; derfra skulde han vinke ad Gengangerpræsten for at faa ham bort fra Alteret, vende om og gaa ud af Kirken med lange Skridt, men han maatte ikke løbe. Da omtrent 1840 den Del af Stuehuset, som Jorgen Jensen havde bygget eller udvidet, blev ombygget, fandtes virkelig en Pæl nedrammet i Jorden paa et Sted, hvor den aldeles ikke stod i nogen motiveret Forbindelse med Bygningen; det er naturligvis den, der er bleven rammet gennem Hr. Jørgen, saa han ikke kunde gøre dem flere Knuder.

I Ribe Stift eksisterer der endnu den Dag i Dag et temmelig betydeligt Legat til Kirker, Skoler og fattige, — det saakaldte „maturinske Legat", som er stiftet af Magister Maturin Karstensen, der døde 1747 som Sognepræst i Jerne ved Esbjærg; han havde et saa stort Navn for sin Dygtighed i at mane og uddrive Aander, at man endog hentede ham til andre Landsdele, især til Fyn, hvor han engang skal have manet en Djævel fra et Menneske ind i en Hund. Det kan være, at han tildels ved disse Kunster har erhvervet sig den store Formue, som endnu mange Mennesker nyde Gavn af. — En anden Præst, der stod i stort Ry for at kunne mane, gjaldt Hr. Jon Jensen i Hornum for at være; da han 1684 var død, hørte Soldaterne, som vare ude paa Eksercits i Sognet, en Stemme, som fra Luften lydelig raabte tre Gange: „Nu er Hr. Jon i Hornum død", hvilken Røst man mente stammede fra Mørkets Aander, der vare glade over at slippe for deres stærke Modstander.

Al saadan Manen skulde jo egentlig efter Kunstens Regler udføres om Natten; men det lader til, at selv om Menigmand har været stærk i Troen paa deres Præsters Magt i saa Henseende, stillede derimod Præstekonerne sig

undertiden noget skeptisk dertil; de kunde slet ikke lide, at Manden saaledes var paa Færde om Natten og borte fra Hjemmet; og der var dem, som ytrede Tvivl, om ikke deres stærkere Halvdel, under Skin af at mane, gik paa forbudne Veje og Æventyr. En Præstekone havde, for at faa Manden vænnet af med saaledes at være paa Farten om Natten, formaaet Tjenestekarlen til, indsvøbt i et Lagen, at stille sig paa Kirkegaarden en Nat, da Præsten var ude; men det skulde hun have ladet være med; da Præsten saa dette fingerede Spøgelse, gav han sig til at mane ham ned, og det hjalp ikke, at Karlen, da han var sunket i til Knæerne, sagde, hvem han var, og bad om Barmhjærtighed; det var for sent, ned maatte han.

Det var ikke alene Mennesker, Præsterne fik i Kommission at skaffe bort fra Sognet, hvis Beboere bleve generede af dem. Præsten paa Fejø Lavrids Hansen blev 1665 tilligemed flere af Bønderne anklagede for Trolddom, idet de med Præsten i Spidsen beskyldtes for at have kaldet til Øen en Mand, der udgav sig for at kunne bortjage „Mosegrise“ (et Slags Studsmus, der ligne Rotter). Hr. Lavrids kunde det altsaa ikke selv og erkendte i sin Beskedenhed, at han ikke var nogen „klog“ Mand. Nej, da var den første Præst paa Omø og Agersø, Kristen Lauridsen, som 1574 blev Præst paa disse Øer, der tidligere havde været Annekser til Skælskør, og som boede paa Omø, en ganske anderledes velstuderet Mand i den sorte Skoles Mysterier; det var ham en let Sag at faa Bugt med Mosegrisene, som ogsaa huserede der paa Øen, saa de paa hans Bud i sluttet Trop styrtede sig i Vandet; og Omøboerne fortælle ligeledes om ham, at da han engang var sejlet bort derfra for at rejse til Kjøbenhavn, blev han fra Fartøjet var, at der var udbrudt Ildløs paa

Omo; han vendte om, manede og læste saa godt og saa længe over Ilden, at han ikke alene fik den Ildebrand slukket, men endog bevirkede, at der aldrig nogen Sinde i Fremtiden kunde opstaa Ildløs der paa Øen; saa meget er i alt Fald vist, at selv de ældste Folk derovre aldrig have hørt deres Bedsteforældre eller andre tale om, at de kunde mindes, der nogen Sinde senere skulde være udbrudt Ildebrand paa Omø; og en Mand paa Omø har sagt til Forfatteren af nærværende Skildring, som i halvfemte Aar var Øens Præst, at det var en forfærdelig Overdaadighed, ligefrem at kaste Pengene ud af Vinduet, at lade Ejendelene brandforsikre derovre, da det var en komplet Umulighed, at de kunde brænde. — Der var et Middel, som man sagde, Præsterne brugte til dermed at dæmpe Ildebrand, nemlig at kaste en levende rød Hane ind i Ilden; det var næsten en homøopatisk Kur, at den ene røde Hane skulde dæmpe Virkningen, naar den anden „røde Hane galede" over en Gaard.

Hr. Hans Klausen i Branderslev († 1653) havde Ord for, at han kaldte de døde ud af Kirkegaarden og fik vigtige Ting at vide af dem. Om Niels Pedersen (1573), Sognepræst paa Lolland, hedder det, at han var saa „vittig", at han hjemme i sin Stue kunde standse Møllen, naar Melet gik i den urette Pose. Noget lignende var det, der fortælles om mangfoldige Præster, at de vare saa kloge, havde et saa skarpt Syn, at de, selv flere Mil borte, vare i Stand til at øjne, hvad der gik for sig hjemme i Præstegaarden, saa Hustruen skulde ikke være aldeles vis paa, at Mandens Fraværelse sikrede for Opdagelse, naar der var noget, hun tog sig for, som Manden ikke maatte vide; — heller ikke Tyendet: thi der fortælles Tilfælde af, at en Præst, der fra det fjerne har set, hvor-

ledes Tjenestekarlen havde villet gøre sig tilgode med det Godtøl, der laa i Kælderen, magede det saa, at Synderen maatte blive siddende med Fingeren i Øltøndens Hul, indtil Præsten kom hjem og befriede Stakkelen fra Pinen.

Der kunde leveres Masser af Eksempler paa, hvorledes det sekstende og syttende Aarhundredes Præster gave sig af med slige Kunster i Overtroens Tidsalder, hvor selv Mænd med en ellers tvivlende Anskuelse stillede sig som meget troende i de Ting, vor Tid kalder Overtro. Den, der gav Tonen an, var jo Tycho Brahe, til hvem en hel Skole sluttede sig, idet mange, og det vel ikke just de mindst begavede danske Ynglinge, ikke alene senere Matematikere og Astronomer, men ogsaa adskillige Teologer, f. Eks. Aalborg Stifts senere Biskop Kristen Hansen, vare blandt hans Disciple paa Hveen; og der havde de ikke alene lært den astronomiske Videnskab, men ogsaa astrologiske Kunster; thi sammen med den Overtro, der bestaar i Signen og Manen, hænger jo dog egentlig fast knyttet Troen paa Stjernernes Magt, Forsøgene paa ved ikke altid tilladelige Midler at gøre Guld, og alt det ovrige, som den betydelige Overtroens Litteratur, der blomstrede i hin Tid, vil kunne frembyde som et rigt Stof til Undersøgelse og Bearbejdelse for en Forsker.

Her er det jo nærmest Præstegaardene og Forholdene indenfor dem, vi vende Blikket imod; derfor maa det anføres, at Landsbypræsterne i saa Henseende ikke ere blevne betragtede med videre Tillid af deres overordnede, hvilket blandt andet fremgaar af den Befaling, der 1639 gaves paa Sjællands Landemode, at „Bøger, der handlede om Trolddom, hverken maatte gemmes af den verdslige Øvrighed eller af Præster, men skulde sendes til Biskoppen, for

at de kunde blive brændte". Og endnu Biskop Kristen Lodberg i Ribe († 1693) saa sig nødsaget til i sine Hyrdebreve alvorlig at advare Præsterne imod at nedlade sig til at signe og maale og give Raad mod Forgørelse, saafremt de ikke alvorlig vilde revses. — Nogle Præster dreve Sagen saa systematisk og paa en saa videnskabelig Maade, at de endog byggede særlige kemiske Laboratorier ved deres Præstegaarde; men nogle vare ved deres Guldmageri saa uforsigtige med Ild og Lys, at Præstegaarden røg i Lyset ved disse Kunster. Præsten Mikkel Pedersen Arktander i Gjelsted († 1654) skildres som „en exellent, lærd Mand, Medicus og Chymicus"; men — Præstegaarden brændte to Gange ved hans Operationer. Den noget senere Provst i Vejen ved Kolding, Anders Stephansen Brandt († 1699) var „en forarmet Guldmager"; han antoges at kunne „undermane, vise igjen" osv.; han byggede et lille Hus, „Toftløs", vest for Kirken, i hvilket han drev sine magiske og kemiske Kunster, men formodentlig først efter at Præstegaarden, muligvis ved hans Laborationer, var brændt i Aaret 1691.

VI.

Forholdet til Sognefolk og andre.

I Almindelighed kan man vistnok sige, at Præsterne levede i en ganske god Forstaaelse med deres Menighed; Præsten kunde i høj Grad være sin Menigheds Medlemmer til Hjælp baade med Raad og Daad; og naar det ofte traf sig, at en Præsteslægt gjennem flere Generationer var knyttet til et Kald, følte Beboerne sig ofte ligefrem som i Slægt med Præsten, og da vare de rede til at dele alt godt med ham, til atter at øve Gengæld mod ham for, hvad han kunde yde dem. Om en Landsbypræst hedder det, at „han var saa yndig, at ingen kunde hade ham“; Præsten Tyge Klausen Tolstrup i Hjortdal i Vendsyssel, der døde 1695, skildres som „hurtig og ivrig, venlig og fornuftig, fornøjet i sine ringe Kaar, medlidende og goddædig mod den trængende“; en omtrent samtidig Præst i Als i Viborg Stift, Mads Mortensen Hvass, var ifølge en Optegnelse angaaende Sognets indre Tilstand „berømmelig og velbegavet, i sit Levned smuk pudserlig og gjorde sig meget gemen med en velagtbar Smed her i Byen, der og var meget pudserlig“. I Rødby var der en residerende Kapellan Hans Madsen Barnemose, som 1658 blev valgt til Sognepræst i Vigsnæs paa Lolland; Manden kunde jo nok trænge til at faa sine Kaar forbedrede, men Beboerne

i Rødby vilde nødig af med ham; de viste da, hvor stor Pris de satte paa ham ved at lægge til hans Løn, saa han fik ligesaa meget at leve af, som han vilde have faaet i Vigsnæs, og han blev i Rødby til sin Død.

I Købstæderne have vel ellers Forholdene nok været noget vanskeligere end paa Landet; 1581 toge Beboerne i Præstø sig egenmægtig for at afsætte deres Præst Laurids Rasmussen, for hvem de lukkede Kirkedøren; da han naturligvis klagede derover, blev Sagen gjort til Genstand for Undersøgelse, og nu fik de en Kvinde til at angive, at Præsten var Fader til et Barn, hun ti Aar i Forvejen havde født. Da det snart viste sig, at Anklagen var falsk, og da Magistraten var i Ledtog med de anklagede Borgere, blev der nedsat en Ekstraret, bestaaende af fem Adelsmænd og Magistraten fra Næstved. Retten dømte, at de syv Hovedmænd skulde henrettes, og de andre Deltagere lide ringere Straf; men da de dødsdømte Borgeres Hustruer gjorde Forbøn hos Kongen for deres Mænd, blev Dommen formildet til en betydelig Pengebøde. Da Forholdet mellem Præst og Menighed næppe nogensinde kunde blive godt efter et saadant Sammenstød, maa det undre os, at der ikke blev draget Omsorg for, at han fik et andet Kald, men at han blev siddende til sin Død som Præst i Præstø.

Naar Borgerne i en By havde faaet noget imod deres Præst, kunde der let findes en eller anden Krakiler, som gjorde det til sit Livs Opgave, hvis han ikke kunde faa Præsten afsat, saa dog at ærgre ham paa alle optænkelige Maader. Biskop Kristian Muus i Ribe havde saaledes en ivrig Modstander i en Æventyrer Anders Pedersen Harkroug, der først havde været Lakaj og siden Skriver hos Borgmester Hans Nansen, derpaa Maler, Toldvisitør og

Prokurator i Ribe, hvor han begik mange Udskejelser; han havde i en ganske særlig Grad kastet sit Had paa Biskop Muus, og da denne 1712 søgte og fik Forflyttelse til Fyns Bispestol, kunde han dog ikke blive sin Plageaand kvit, idet Harkroug flyttede efter ham og i Odense fortsatte, hvor han havde sluppet i Ribe, ja vel i endnu højere Grad, da det sikkert er ham, der har staaet bagved den anonyme Anklage, der 1717 indgaves over Biskoppen, Stiftamtmanden og næsten hele Odense Gejstlighed. En Kommission blev nedsat for at undersoge Sagen, og Professor Hans Bartholin, der havde Sæde i Kommissionen, skal have ytret, at han „glædede sig til at skulle børste Støvet af Biskoppens Fløjls-Kjortel"; men Biskop Muus døde samme Aar, og det er vel tænkeligt, at Ærgrelsen over disse Angreb kan have været en medvirkende Aarsag til at lægge ham i Graven.

I Middelfart synes Borgerne heller ikke i høj Grad at have yndet deres Præster; det var her, som Læseren vil erindre fra det foregaaende, at de først klagede over, at deres Præst var uforstaaelig; Eftermanden, Hr. Sone Lauridsen, var dem heller ikke tilpas; fem Aar efter hans Beskikkelse opsatte de en Række Klagepunkter over ham til Biskoppen, og det hedder blandt andet i Klagen, at han „ikke søgte Bryllupper og Værtskab med dem"; — ellers var der vistnok i Reglen snarest Grund til Klage over, at Præsterne vare for tilbøjelige til at søge Værtskab og Selskabelighed med Beboerne —; her gav Præsten den Undskyldning, at han ikke havde Raad dertil, medens de mente, det var, fordi han foragtede og oversaa dem; han lovede da Biskoppen, at han vilde „hædre og ære dem alle". — I Æbeltoft fik Præsten Niels Pedersen at fornemme, hvorledes Utak er Verdens Løn; han havde i

Krigens Tid 1628 forstrakt Borgerne med Penge til dermed at betale den af de kejserlige udskrevne Brandskat; men da han efter Fredslutningen, som billigt var, vilde have sine Penge igen, holdt Borgerne ikke af den Udskrivning; og i deres Vrede over Fordringen anklagede de ham for, at han ikke havde besørget sit Embede, som han burde, idet han nemlig i Pestens Tid 1619 skulde have vist en utilbørlig Frygt overfor Smitten; da Oluf Smeds Kone i det Aar ventede sin Nedkomst og tillige paa anden Maade var syg og forlangte Sakramentet, vilde han ikke gaa ind til hende, men blev staaende ved Natstolen udenfor Døren, og befalede, at den syge Kvinde skulde bringes ud til ham. Da to Kvinder havde ledet hende ud af Døren, knælede hun paa Dørtærskelen, og Præsten satte Kalk og Disk paa Natstolen; derefter betjente han hende med Sakramentet. Man beskyldte ham end yderligere for en Aften i det samme Aar at have nægtet at gaa ind til en Mand, paa hvem „Helsoterne vare slagne ud paa Skuldrene"; han vilde komme næste Morgen; den syge vilde da forsøge at gaa hen til Præsten, ledet af to af sine Venner, men naaede kun et Stykke hen, saa mægtede han ikke mere, men maatte ledes tilbage, og han døde kort efter; desuden fortalte man, at han paa Prædikestolen skældte Folk ud for Skabhalse, grove Kumpaner osv.; noget sandt maa der formodentlig have været i Klagen, da det til Straf blev ham og hans Efterfølgere paalagt at holde en Ekstra-Prædiken hver Onsdag. — Niels Pedersens Eftermands Eftermand i Æbeltoft var en meget stridbar Herre, der flere Gange maatte betale Mulkt og gøre Afbigt for grove og usømmelige Ord, med hvilke han havde angrebet Justitsraad Hans Benzon til Skærsø; 1700 give 100 Rdl. for andre For-

seelser, deriblandt Slagsmaal med en Del Sognemænd, for fra Prædikestolen at have mindet om Restancer, samt for med Latter og Foragt at have mødt Provsten ved en Visitats; samme Dag dømtes han yderligere i 30 Rigsdalers Mulkt, fordi han, naturligvis til Menighedens store Forargelse, en Dag i Kirken, da han gik ned fra Alteret, havde kastet Offeret, han havde faaet af en Mand, hen til ham igjen, da han syntes, det havde været for ringe.

Dette er kun nogle Eksempler fra Kjøbstadkald; men ogsaa paa Landet har der været Tilfælde, hvor Bønderne af en eller anden Grund mente at burde være deres Præst paa Nakken, som i Grindsted midt i Jylland, hvor en Præst i Midten af det syttende Aarhundrede havde forsømt at komme til en Sygeberettelse; Bønderne mente vel, at „saare lang er Rettens Vej“, og konstituerede sig selv som Domstol, der fældede den for Tidsalderen betegnende Dom, at Præsten ikke maatte komme til at betjene Embedet igen, før han havde givet en Bøde af — ja, nu mener Læseren vel, at der vil komme til at staa „nogle Penge til de fattige“; men Grindstedboerne tænkte anderledes; de forlangte nemlig et halvt Anker Brændevin og en halv Tønde Øl for deres egen Mund; de have formodentlig holdt et lystigt Gravøl, og hvis Præsten har været med, hvad han sikkert har været for saaledes at drikke et Fredsbæger, har der dog sikkert været blandet Malurt deri. — I det Hele taget lader det til, at Drikkevarer var det, Bønderne satte mest Pris paa, naar de skulde gøre noget for deres Præst. Naar Bønderne bragte Tiende til Præstegaarden, var det Skik, at Præsterne gjorde stort Traktement for Tiendeyderne, der ofte fortærede for omtrent lige saa meget, som den Tiende beløb sig til, de bragte. Præsterne klagede ofte over, at Sognefolkene

betragtede det som en Rettighed; 1568 kom der en kongelig Resolution, som bestemte, at Præsterne skulde give Tiendeyderne to Tønder Øl og ikke mere; men Øllet maatte ikke nydes i Præstegaarden, det skulde bringes til Bondernes Gildeshus, ligesom det blev forbudt at besvære Præsterne med yderligere Bekostninger; men endnu langt senere finde vi, at Bønderne paa sine Steder klagede over deres Præst, fordi de ikke fik Øl, naar de bragte Tienden.

Naturligvis haves der ogsaa fra Landet adskillige Eksempler paa, at Præsten ellers har ligget i Klammeri med sin Menighed, eller vel rettere især med enkelte Medlemmer deraf, og nogle Tilfælde af Slagsmaal skulle senere fremdrages. Men paa Landet var Forholdet jo iøvrigt saaledes, at Bønderne ikke alene vare trælbundne de fleste Steder, men ogsaa vare bundne paa Munden, saa de hverken have turdet eller brudt sig om at komme med nogen Klage over Præsten, der maaske mange Gange følte sig som Bondens naturlige Lidelsesfælle under Adelens Tryk, og vel ogsaa en enkelt Gang er optraadt som Bondens Talsmand overfor de adelige.

I Norge have Forholdene mellem Præst og Menighed i det første Aarhundrede efter Reformationen som oftest været lidet lystelige. Raaheden deroppe var langt større end her i Danmark, og det hos Præster ikke mindre end hos Bønder, der, konservative som de vare i de afsides Fjælddale, ikke vilde vide noget af den lutherske Lære og den forandrede Gudstjenestes Form; i hvor høj Grad man hang fast ved det gamle, se vi et tydeligt Bevis paa, naar det berettes, at da en for den ny Lære nidkær Præst havde taget et Par Helgenbilleder og smidt dem ud i Elven, omringede Bønderne ham grædende og raabte: „Du har taget vore Guder fra os.“ Baade nægtede de

at yde Præsterne deres lovlige Underhold, naar disse ikke vilde rette sig efter Bøndernes Forlangende, og de vilde heller ikke vedligeholde Kirkerne, som de mente vare besmittede ved den Gudstjeneste, der ikke tillod Helgendyrkelsen. Deroppe fejrede man længe efter Reformationen „Kjormøss“ (d. e. Aarsdagen for Kirkeindvielsen) og afholdt sig fra Arbejde paa Helgendage, som vare forbudte i Ordinansen, ja man overtalte Præsterne til at holde Gudstjeneste og Kirkemesse paa de Dage, i alt Fald til at deltage i det derpaa følgende Gæstebud. Naar Barselkvinder indlededes i Kirken, hændte det fremdeles, at de paa den Dag ikke vilde søge den sædvanlige Plads i Kirken, men holde sig for et „afgudisk“ Alter, d. v. s. for Jomfru Maria eller en Helgen. I de øvre Dalforer, navnlig i Raabygdelauget, holdt Almuen fremdeles fast ved den gamle Religion, eller kan næsten snarere siges at være falden tilbage til den gamle hedenske Vildskab; et Præstegæld var saaledes i tre Aar uden Præst, da ingen vovede at tage mod Kaldet; og for at faa en Præst maatte Bønderne endelig bekvemme sig til at indgaa en særegen Forpligtelse; det kunde ogsaa nok behøves, naar det hedder om Bønderne i et andet Pastorat, at „en Præst dræbte de, den anden huggedes og brødes de med, den tredje huggede de to Fingre fra, den fjerde jog de i Badstuen, hver Gang de vilde til at svire; den femte endelig (Jens Droby, som selv har berettet dette) blev ved Juletid 1576 tilligemed sin Dreng jaget ud af Præstegaarden og om Natten lagt ind i en øde Lade, hvor han nær var frossen ihjel. Der kom fra Bønderne Klage over ham til Lensmanden; deres religiøse Anker mod ham vare, at „Hr. Jens ikke vilde sige Kjørmøss“ (d. e. holde en rent katolsk Gudstjeneste, som var forbudt i

Ordinansen), samt at han ikke prædikede paa anden og tredje Juledag, hvilket oplystes kom af, at paa de Dage aldrig nogen mødte i Kirken. Iøvrigt fremgaar af Klagen, at den dybeste Grund til denne ligesaa meget var økonomisk som religiøs. — Holdt det haardt at faa nogen Mand til at overtage et norsk Bispeembede, saa disse stundum stode ledige i flere Aar, saa var det vel forbundet med endnu større Vanskelighed at faa Præsteembederne besatte; dette vil fremgaa af de ovenanførte Træk fra Norge, og det bekræftes yderligere af, hvad den som historisk og topografisk Forfatter bekendte Peder Klausen Friis i Undalen († 1614) fortæller om en Telemarksbonde, hvis Fader havde slaaet tre Præster ihjel, og som, naar han var drukken, bad til Gud, at han ikke maatte dø, før han havde faaet lige saa mange Præster skilte ved Livet.

Nu kan det ikke nægtes, at de norske Præster for en stor Del havde Skyld i de uheldige Forhold deroppe; kom der en dansk Mand op til et lille gejstligt Embede i Norge, har det i Reglen ikke været for hans Lærdoms, og vel endnu mindre for hans Dyds Skyld; man har været glad over at kunne sende vedkommende saa langt bort, at man turde haabe nu at vide ham borte for bestandig; ligeledes betragtedes Gulland som brugbart Forvisningssted for daarlige Personer blandt Gejstligheden, selvfølgelig endnu mere Kolonierne i de andre Verdensdele. — Om de norske Præster hedder det, at den Præst var mest velset blandt Bønderne, som kunde gaa til Fjælds med dem paa Bjørne- og Elsdyrjagt, tømme sit Bæger med dem ved Gilderne, og naar Øllet var steget til Hovedet, tage Del i en Brydekamp, hvor det let kunde gaa paa Livet løs; nogen forædlende Indflydelse paa Menigheden kunne disse Mænd næppe have øvet. Vi se saaledes, at selv den for lidt

siden omtalte Peder Klausen Friis, som tillige var Provst, og som vistnok stod saa noget nær paa Højdepunktet af den Dannelse, der i den Tid fandtes blandt Landsbypræsterne i Norge, endog et Par Gange i den Grad ragede i Klammeri, at det udartede til Haandgribeligheder, ja til Strid med blanke Vaaben, idet Provsten den ene Gang ved et Gilde stak Lensmanden med sin Kniv i Armen, og en anden Gang selv blev saaret; men da de stridende Parter bagefter forligtes igen, blev det betragtet som et fuldstændig privat Mellemværende, der slet ikke synes at have bevirket, at Hr. Peder, hverken som Præst eller som Menneske, har tabt noget af den almindelige Agtelse, han nød; ja maaske er han endog steget i sine Sognefolks Øjne. Tidernes Raahed medførte sligt; Slagsmaal, ja endog Drab, ligesom laa i Luften, og det selv hos den Stand, hvor det dog mindst skulde ventes. — Til Slutning skal, angaaende disse norske Forhold, meddeles et Sagn, som fortælles om Peder Klausen Friis; men det er dog forhaabentlig ikke gaaet saaledes til, som Sagnet beretter, selv om maaske nok en virkelig Begivenhed har ligget til Grund for dets Oprindelse: En Fjældbonde kom engang i Strid med ham om en Hest, de havde købslaaet om; begge vare hede i Hovedet, og Bonden maatte flygte over Undalselven; da han nu havde den mellem sig og Provsten og saaledes mente sig i Sikkerhed, vedblev han at bruge vrede Ord og truede med at binde Hesten ved Elvbredden til Spot og Skændsel for Hr. Peder; da greb denne sin Bosse og skod ham ihjel paa Stedet.

I Detzbøl, Tønder Amt, døde 1644 en 90aarig Præst Ditlev Johansen, som i sin 61aarige Embedstid havde været Genstand for megen Forfølgelse af Bønderne; han

har i Kirkebogen beskrevet sine Trængsler, men tillige Straffen, der ramte hans Fjender; og vi maa vel sige, at er det sandt alt, hvad han beretter i saa Henseende, finde vi deri et klart Bevis paa den guddommelige Gengældelse allerede her i Livet. Han fortæller saaledes f. Eks.: „Jakob Dirksen i Emsbol slog mig til Jorden med en Fork; jeg blev bragt død ind, men kom mig dog; han derimod blev nogle Aar efter stukket og døde paa alfar Vej som et Kreatur. Jens Volqvardsen vilde have slaaet mig ihjel med mit eget Spyd, men han blev stukket ihjel af sin egen Broder og begravet i det søndre Kirkegaardsdige; Gud veed, hvor Sjælen er faret hen. Peder Jensen vilde have stukket mig ihjel, men Momme Payens reddede mig; han gik til Sos, og i Uvejr smed de andre ham over Bord! da han for at redde sig greb med begge Hænder op paa Skibet (formodentlig en Baad, de skibbrudne søgte at redde sig i, og som ikke var i Stand til at rumme dem alle), huggede de begge Hænder af ham. Anders Frese, som stod i utugtigt Forhold til Anke (Hr. Ditlevs Hustru) gik efter mig med en ladt Bosse; ogsaa han druknede". — Saaledes fortsættes med en Del yderligere Vidnesbyrd om den retfærdige Straf, der naaede Voldsmændene.

Naar en Præst havde faaet noget imod en, havde han Kirkebogen som et Straffemiddel; rigtignok fik vedkommende det ikke personlig at fornemme, men Præsten har ligesom indanket Sagen for Efterverdenens Dom og rigtig stillet den afdøde Synder i Gabestokken; som naar Præsten Hans Sorensen i Guldbjærg paa Fyn 1649 noterer under 23. Oktober: „Begrov jeg Hans Pedersen her udi Byen; han gjorde mig den allerstørste Fortræd, han kunde; Gud være Lov, som skilte mig ved ham! han var 58 Aar,

gammel nok!" — En ganske ejendommelig Bemærkning har Præsten Kristen Gertsen Kobberup i Hellevad i Vendsyssel indført i sin Kirkebog under 4. Januar 1656 uden nogen yderligere Kommentar: „Blev Satan begravet"; hvem kan den gode Mand have ment dermed? Hans Kone kan det ikke have været; thi hans første Hustru var død halvandet Aar i Forvejen, og seks Aar efter gjorde hans anden Hustrus Død ham igen til Enkemand; det maa nærmest antages, at den „Satan" har været en Bonde, Præsten har levet i Strid med; men hvem det saa end har været, kan man nok forstaa, at det ikke har været med overmaade bedrøvet Sind, at Hr. Kristen, efter at have kastet Jord paa „Satan", indførte den Notits i sin Ministerialbog. — Atter en Præst giver i Kirkebogen et afdød Sognebarn følgende Eftermæle: „1659, 3. Søndag i Advent, blev Jens Pedersen, som kaldtes „Daglig-Jens", jordet. Hans Alder vides ikke, men hans Ugudelighed ved Hvermand af at sige; thi han var aldrig til Alters, uanset han begyndte at blive graahærdig; han blev ikke begravet før Tirsdagen næst der efter, af den Aarsag, at ingen vilde gøre hans Grav". („Han blev jordet"; dermed maa formodentlig menes, at Jordpaakastelsen fandt Sted; „han blev begravet", rimeligvis = Liget sænket i Graven; ellers maa det forekomme at være meningsløst). — En Præst skrev i Anledning af Præsteenkens dødelige Afgang følgende Nekrolog: „Hun var min Formands Enke og skikkede sig som et Skarn."

De gamle Kirkebøger, der endnu ere levnede fra den Tid, ere i det hele langt mere interessante — ved de indskudte Bemærkninger — end de nuværende, der affattes saa korrekt, men tillige saa yderlig skematisk-kedsommelig. I vore Dage vilde en Præst vel næppe anføre den Bemærk-

ning, der viser, hvor dybt et Indtryk en Jordfæstelse havde gjort paa ham: „Han var sin Moders eneste Søn, og hun var Enke. (Luk. 7, 12).“ Vi maa vel ikke engang gøre det nu til Dags, end ikke i Anmærkningsrubrikken. — En anden Præst skriver i Anledning af et Par Folk, han havde trolovet: „Viede bleve de ikke; thi han løb Fanden i Vold, det Skarn.“

Os forekommer det i vor Tid lidt underligt, naar Apostlen Paulus et Par Gange indskærper, at en Præst ikke maa være „hengiven til Slagsmaal“; men se vi hen til Datiden, falder det forunderlige bort; thi det hørte, i Danmark dog vel ikke saa meget som i Norge, med til Dagens Orden eller rettere Uorden, at en Præst kom op at slaas; ja, der haves de Tilfælde, hvor en Præst har begaaet Manddrab. Man skulde jo rigtignok antage, at den Mand, der havde dræbt et Medmenneske, maatte være en fuldstændig Umulighed som Præst, og at han selv maatte have Fornemmelsen af det usømmelige i at være Forkynder af Fredens Budskab, naar han selv i den Grad var en Stridens Mand, i at række Menigheden det hellige med Hænder, hvorved der klæbede Blod. Men Datidens Kirkelove vare i den Henseende saa mærkværdig milde, at man maa undres derover, som i det Hele taget over Lovgivningen og Straffebestemmelserne i Drabssager i Modsætning til de mange haarde Domme, der fældedes over andre Forbrydelser. Et Tyveri, som i vore Dage maaske vilde skaffe Gerningsmanden en halv Snes Dages Vand og Brød, kunde i den Tid med største Lethed bringe ham i Galgen; medens derimod Drab, ja endogsaa Mord, naar ikke særegent graverende Omstændigheder knyttede sig dertil, nærmest blev betragtet som en privat Sag, der kun

vedkom Drabsmanden og den dræbte eller hans Slægt. Hvor besynderlig det end falder os, blev der ved Bispemødet i Kjøbenhavn 1540 udgivet den Bestemmelse, som tydelig nok viser, hvad man kunde vente sig af Datidens Præster: „En Præst", hedder det, „der har begaaet Manddrab, maa efter at have forliget sig med Øvrigheden og sine Modstandere, stedes til offentligt Skrifte som andre, men han maa ikke faa sit Præsteembede igjen, uden at først den almindelige Synode af alle Biskopper er bleven raadspurgt derom". 1563 træffe vi et saadant betegnende Eksempel paa, hvor lidet nøjeregnende man i hine Tider mente at kunne være: en Præst i Finmarken, Hr. Laurids Vinter, havde nemlig dræbt et Menneske og var derfor bleven afsat fra sit Kald; men da han havde forligt sig med den dræbtes Arvinger, drog han om til Biskopperne i Trondhjem, Bergen og Stavanger og fik deres Anbefaling til atter at faa Embede. Dette blev ogsaa bifaldet af Kongen, og Manden blev ikke alene atter Præst, men blev det endog i sit forrige Kald!

En Præst, der havde begaaet Drab, var naturligvis ikke synderlig søgt paa andre Steder, selv om der kunde gives Tilladelse til, at han maatte vælges til et andet Kald, helst i et fremmed Stift, hvor det turde haabes, at hans Forseelse var ukendt; men underligt er det, at Præsten Jens Madsen i Anst ved Kolding, som efter først 1545 at have været i Strid med en Kone om nogle Hug, han havde tilføjet hende, og saa ti Aar senere at være bleven dømt fra Kaldet, fordi han „i sit Ølsmaal (ɔ: Rus) slog en uskyldig Stavkarl (ɔ: Stodder) ihjel", samme Aar blev forflyttet til det magre Hedekald Vorbasse; dersom Meningen har været, at han skulde et Sted hen, hvor Befolkningen ikke kendte hans tidligere Meriter, maatte

man dog helst have sendt ham noget længere bort, da nemlig Vorbasse kun ligger et Par Mil fra Anst, og Rygtet om ham og hans Bedrifter naturligvis snart er naaet derhen. — 1567 kom Præsten Peder Jakobsen i Ullerup og Vejlby ved Fredericia til at stikke en Karl ihjel og blev derfor erklæret fredløs. Ovenfor er omtalt, hvorledes omtrent samtidig en langelandsk Præst kom til at skyde Staffen, en af sine Sognefolk, men at han slap med at afgive Forpligtelse om aldrig mere at bruge „Fyrrør". — 1658 kaldede Sognemændene i Vigsnæs paa Lolland en Mand ved Navn Hans Iversen til deres Sognepræst; men Valget blev forkastet, fordi han i sin Tid som Huslærer paa Søllestedgaard hos en Jens Pedersen havde dræbt dennes Søn Holger Jensen. — Der findes ogsaa en Betænkning, afgivet af de højlærde, om hvorvidt en Mand kunde stedes til Præstekald, uagtet han i sin Skoletid havde dræbt en af sine Kammerater; det tillodes, dog paa de Vilkaar, at det blev udenfor det Stift, i hvilket Købstaden laa, hvor dette Uheld var sket. — Atter om en Præst meddeles, at han af Vaade kom til at dræbe sin Tjenestedreng; han fik Lov til at blive i Embedet, men gjorde den frivillige Pønitense, hver Dag knælende paa Drengens Grav at holde sin Andagt, ved hvilken han bad Gud og ham om Tilgivelse.

Læserne kende jo uden Tvivl Sten Blichers Novelle „Præsten i Torning", for hvilken der ligger en virkelig Begivenhed til Grund, idet Præsten Erik Sørensen dræbte Herremanden Otto Skram i et blodigt Slagsmaal, eller, om man maaske hellere med et formildende Udtryk vil kalde det, en Duel. Det skete 1606; Præsten maatte flygte, kom i fremmed Krigstjeneste, og — saa underlige ere Livets Omskiftelser — senere som fremmed Officer tilbage

til Torning. Jeg kan ikke undlade at anføre en Ytring, der maa forekomme enhver temmelig naiv, af Biskop Niels Lauridsen Arktander, som holdt Ligprædiken over den dræbte Adelsmand; da denne nemlig, dødelig saaret, var bragt ind i et Hus i Viborg, fortæller Biskoppen, at han gav sig haardt og raabte, at man skulde fly ham Præsten; saa tilføjer Biskoppen, at det uden Tvivl var for at begære aandelig Trøst af ham og beredes til Døden. Det ligger nu rigtignok adskillige Grader nærmere at antage, at Otto Skram har villet have fat paa Præsten for at bruge sin sidste Kraft til at give ham et Ulivssaar, hvis det var ham muligt.

Ogsaa det svage Køn kunde i Præstegaardene blive saa hidsigt, at det gik paa Livet løs; saaledes skal en Præstekone i Jelstrup i Vendsyssel endog have ihjelslaaet sin Tjenestepige med et Nøgleknippe. At en Præst er bleven henrettet ved et Justitsmord, nemlig Søren Jensen Kvist i Vejlby og Homaa omtrent 1617, er en given Sag; men hvorledes det egentlig er gaaet til, er ikke let at afgøre, da der findes fire-fem forskellige Beretninger derom, og den ene til Dels staar i Modstrid med den anden. At det er sket, er vist; og det synes, at den Beretning, som ligger til Grund for Blichers „Præsten i Vejlby“, har mest, der taler for sig.

Medens altsaa nogle Præster ere komne til af Vaade at dræbe andre Mennesker, er det dog heller ikke uden Eksempel, at Præster ere blevne dræbte, ja endog myrdede. Her skal ikke tales om de mange, der mistede Livet ved de sørgelige Krigsbegivenheder. Medens det, som anført, ikke hørte til Sjældenhederne i Norge, at Præster i den første Tid efter Reformationen bleve Martyrer for deres Nidkærhed i Indførelsen af den lutherske Lære, er der kun

et ganske enkelt Eksempel derpaa her i Danmark. Derimod har det her nogle Gange truffet sig, at Tjenestefolkene ere optraadte mod den gejstlige Husbond; Præsten Peder Kvist i Hundstrup blev saaledes 1550 slaaet ihjel af sin Tjenestekarl, med hvem han var kommen i Strid, og som huggede ham midt over med sin Høle; Karlen slap vel fra den Bedrift, idet han satte sig paa en Hest og undkom. 1618 blev Præsten Søren Pedersen i Skævinge ihjelslaaet af en Tærsker, svag og sengeliggende som han var, med Hustru og to Sønner.

Naar der har været Stridigheder mellem Præsten og Menighedens enkelte Medlemmer, taler Sandsynligheden for, at der har været Fejl paa begge Sider; derfor viser sig ogsaa det meget heldige, at saavel den gejstlige som den verdslige Øvrighed har søgt at udforske, hvor den største Del af Fejlen var at finde; og Øvrigheden har vist i det Hele taget fældet sine Domme med Retfærdighed. At Præsterne bleve tagne under Beskyttelse mod store Overgreb af Bønderne, hvor det kunde være Livet om at gøre, er naturligt; 1615 udstedtes et Kongebrev, som stadfæstede den Dom, der var fældet over en Bonde i Skivehus Len, at han skulde miste Liv og Ære, fordi han havde hugget og saaret sin Sognepræst. Præsten Ole Knudsen i Vrov havde Strid med en af sine Sognemænd Kristen Jensen i Sjørup, der 1645 havde „tribuleret, skanderet, slaget og bierret sin Præst og Sjælesørger, uden al Skyld og Brøde i alle Maader, efter Syn, Sigtelse, Klager, Vidners og Tingsvidners Formeldelser, hvilken skammelig Gerning Kristen Jensen selv inden Tinge har bestaaet og været bekendt". Fogden vilde ikke dømme rigtig i Sagen, hvorfor den blev indstævnet for Landsdommeren, som dømte Kristen Jensen til i Menighedens Forsamling offentlig

at afbede sin skammelige Gerning og staa aabenbar Skrifte samt betale en Bøde paa 40 Sletdaler; Præsten Ole Knudsen lagde 10 Sldlr. til, og deraf grundedes et Legat til Viborg Latinskole. — Præsten i Borbjærg i Jylland Knud Poulsen Kolding († 1680) mente at have Eneret til Aalefiskeriet i Holmgaard Sø; men en Del af Sognefolkene mente, de havde ligesaa vel Lov som Præsten til at fange Aal i Søen, og satte deres Redskaber ud; det vilde Præsten ikke taale; han anlagde Proces imod dem og vandt Sagen; under Processen lyste han baade dem, der fangede Aal, og selve de uskyldige Aal, i Band.

Der haves Eksempler paa, at en Præst ikke kunde faa sit Tilgodehavende af Beboerne og ikke turde kræve det af dem, fordi han var bange for, at de skulde klage over ham, saa hans Samvittighed maa vel ikke have været ganske ren.

Ikke altid vare Bønderne rede til at staa med Hatten i Haanden selv overfor Kirkens øverste Tjenere; en Strid mellem Præsten i Medolden i Sønderjylland, men under Ribe Stift, og et Par Bønder fik skæbnesvangre Følger, idet Ribe Biskop Jersin, der 1634 ved sin Visitats vilde tale dem til Rette, blev slaaet paa Øret af en Bonde; da Biskoppen nu ikke vendte den anden Kind til, men i Stedet derfor drog til Kjøbenhavn for at indgive Klage over Voldsgerningen, blev han i Nyborg syg og døde, hvilket formodentlig er blevet i alt Fald fremskyndet ved den ham overgaaede Tort. — Biskop Erik Bredal i Trondhjem spurgte engang ved en Visitats en Bonde: „Var du med at forraade vor Herre?“ Da Bonden svarede „Nej“, sagde Biskoppen: „Da var jeg“, hvortil Bonden ytrede:

„Saamænd, Far, du ser heller ikke ilde ud til det"; — Biskop Bredal havde rødt Haar og rødt Skæg.

Vi have ogsaa mange Tilfælde af, hvorledes der er taget med alt andet end bløde Hænder paa Præster, som ikke kunde dy sig, men yppede Klammeri med Menigheden. Nogle Eksempler paa, hvorledes Præsterne selv vare Ophavsmænd til Haandgribeligheder, skulle her anføres som betegnende for Livet i Datiden. Det er ovenfor anført, hvorledes Elias Biener 1687 paa en ganske mærkelig Maade blev Præst i Verst og Bække; han nyder i sit senere Liv den tvivlsomme Ære meget ofte at spille en Rolle i de gejstlige Justitsprotokoller; saaledes var han i Løbet af Sommeren 1694 flere Gange indstævnet for Provsteret, fordi han ude paa Verst Mark havde overfaldet en Rytterbonde Søren Nielsen Vestergaard, der var ved sin Plov, og ikke alene udskældt ham to Gange for en Skælm, men slaaet ham, først med bare Hænder, dernæst med en Plovstav, grebet ham i Haaret og slaaet ham til Jorden, hvorpaa Bonden havde behandlet Hr. Elias paa samme Maade. Efter Slagsmaalet havde Bonden spurgt Præsten, om det var rigtigt saaledes at tage ham fra Ploven og handle ilde med ham, hvorpaa Hr. Elias greb en Stav ud af Bondens Haand og huggede den efter ham, idet han atter skældte ham ud for en Skælm. I Anledning af disse „Skældsord, Stavshug, Nævehug, Haargreb og Jordskub" afsagde næste Aars Landemode følgende Kendelse: „Endog Hr. Elias Bieners Slagsmaal og Skældsord ere forargelige, dog, som Sagsøgeren Søren Nielsen er venligen forligt, og han, idet han i sit skriftlige Forlig har bedet Hr. Elias om Forladelse, ikke har undtaget sig selv ganske for Forseelse, da som Hr. E. Biener ikke tilforn for nogen slig Forargelse har

været her for Retten kaldet, skal han entholde sig fra præstelige Funktioner at forrette indtil syvende Søndag efter Trinitatis, og imidlertid ved andre lade sit Kald forsvarligen besørge. Paa bemeldte Søndag skal han selv prædike, og Provsten efter Prædiken al herved given Forargelse ophæve". Desuden skulde Hr. Biener betale ti Rdlr. til fattige Præsteenker og skriftlig forpligte sig til „aldrig mere herefter i slig Forargelse at lade sig finde, af al Evne fly Uenighed og al ufornøden Tinggang, sig saa eksemplarisk herefter, som tilforn forargelig, i sit Levned at anstille." Her synes det altsaa, at Øvrigheden har været rede til at skifte Vind og Sol lige mellem Parterne. — Ved en Begravelseshøjtidelighed 1654 over Præsten i Sneum Hr. Knud Barfods Barn gik det noget højrøstet til, idet Herredsskriveren Hans Mulvad siden klagede paa Skads Herredsting over, at Præsten i Bramminge Hr. Jens Pedersen Vorgod „meget utilbørligen indførte sig paa ham, ilde og skammeligen ham tiltalte, bandede og udskældte ham for en Tyr, en Skælm, en Æsel, en Bærenhytter, en Skabhals, en Hundsfott, et Bæst, en Bøffel, med mange andre ubeskedne Ord, som han gav Hans Mulvad samme Tid og med vred Hu og Haand truede og sagde, det skulde svie til Hans Mulvad og hans Børn". Her ser det ud, som om Præsten har indskrænket sig til at bruge Munden, men fra Munden til Haanden, „a verbis ad verbera", var der især i den Tid kun et kort Skridt. Endnu saa langt hen i Tiden som 1698 finde vi omtalt et Slagsmaal, som det synes dog kun med de bare Næver; det var en Præst i Ring ved Horsens Jørgen Thorup, som klagede over, at han i et Selskab var bleven „elendig, ynkelig og fast utilbørlig mishandlet" af en Korporal; man kan jo nok spørge,

hvorfor han vilde give sig i Slagsmaal med en, som han dog maatte tænke var hans Overmand paa det Omraade; thi efter alt, hvad der foreligger, var det Præsten, der yppede Klammeriet og væltede sig ind paa Korporalen, hvem han vilde kaste om paa Sengen, medens Korporalen lader til at have været en besindig Mand, der stadig bad om Fred; men da det ikke hjalp, og Præsten, efter flere Gange at have hvilet og samlet Kræfter, atter og atter begyndte Kiven, kan man ikke undres over, at Korporalen tilsidst har tabt Taalmodigheden og givet Præsten et vel fortjent Livfuld Hug. — En Præst vides dog at have kunnet tumle de militære; men det var rigtignok ogsaa den for sin overordentlige Styrke bekendte Provst Ole Andersen i Tillitse ved Nakskov; naar han var i Købstaden og sad paa Vinstuen for at nyde sin Frokost, vare Garnisonens Officerer ikke fri for at ville have ham til Bedste paa forskellige Maader; men bleve de for nærgaaende, var det ham den letteste Sag af Verden at tage dem og kaste dem ud paa Gaden ad Vinduer og Døre, hvad der nu var nærmest ved Haanden. — I Uggerslev paa Fyn var der en Præst ved Navn Just Hansen, som synes at have været rent gal; han blev da ogsaa afsat 1562; engang sad han paa Vognen og svingede med en Økse, som han sagde, han ønskede sad til Skaftet i Mads Hansens Liv i Bederslev; undervejs mødte han et Fruentimmer, om hvem han raabte: „Der gaaer en Hore“, og til Kusken sagde han: „Kør paa hende i tyve Djævles Navn“; en anden af Sognefolkene slog han med Øksen, og han truede med at svide Byen af. — Der var i det sekstende Aarhundrede i Laholm i Halland en Præst, som var bleven afsat; 1590 dømtes han af Kongens Retterting, fordi han dels med draget Værge og onde Ord havde

truet Eftermanden i Kaldet, dels havde medtaget noget af Kirkens Inventarium og endelig var bleven Kirken Penge skyldig. — Men ikke engang, naar Præster vare stillede for Retten, kunde de afholde sig fra Haandgribeligheder; 1558 var saaledes en Præst (dog vistnok kun Kapellan) stævnet for Retten af en fattig Mand, hvis Datter han havde forført; han havde saa ringe Respekt for Retten, at han trak sit Sværd og med det slog Anklageren over Haanden. — Da det saaledes oftere viste sig, at Præsterne misbrugte de Vaaben, hvormed Folk efter Tidens Skik altid plejede at være udrustede, er det ikke underligt, at det 1572 blev dem forbudt at bære Vaaben; kun naar de vare paa Rejser, maatte de for Vejenes Usikkerheds Skyld have et lille Sværd, et „Knebelspyd", med sig til Forsvar mod Mennesker og vilde Dyr. Men selv om de ikke havde skarpe Vaaben, som de kunde trække fra Læderet, havde de dog Næverne; og vi have set, at paa dem gik det oftere løs.

De Præster, der hidtil ere blevne omtalte som Slagsbrødre, maa vel med Grund betegnes som uheldige Eksemplarer af Præstestanden; men ogsaa her maa mindes om, at sligt maa skrives lige saa meget paa Tidsalderens, som paa den enkeltes Regning. Den By her i Landet, som vi kende bedst til med Hensyn til indre Forhold, Liv og Sædvaner i disse Aarhundreder, maa vistnok Ribe regnes for at være; den har jo den sorgelige Ære at være gaaet i Spidsen baade med Hekseprocesser og med blodige Slagsmaal, selv i de højere Klasser af Samfundet. Et Par Tilfælde, der ere indtrufne i Ribe, ville hjælpe godt til at give et Indblik i Gejstlighedens Liv og Færden; de skulle derfor meddeles lidt vidtløftigere.

1583 var Morten Poulsen Grum, Fader til den senere

skaanske Biskop Poul Mortensen Aastrup, Præst i Aastrup og Starup; en Broder til ham, Niels Poulsen, var Herskabsfoged i Ribe, hvor han senere blev Borgmester; Præsten Hr. Morten bliver i en Beretning skildret som en Mand „af et lystigt Humør“; hans „Lystighed“ maa nu rigtignok forekomme os noget overstadig og besynderlig, især for en Præst, naar den en Sommerdag i det nævnte Aar viste sig i, at han, efter allerede tidlig paa Dagen at være bleven dygtig drukken ude i Ribe, opsøgte sin Broder for at vælte sig ind paa ham i Anledning af et pekuniært Mellemværende, de havde med hinanden; Broderen søgte meget sagtmodig at tale Præsten til Rette; men henad Aften, da denne sidste vilde hjem, og Broderen vilde følge ham lidt paa Vej, kom de atter i Skænderi, og da det ene Ord tog det andet, løb Præsten hen til sin Vogn, der kørte lidt foran dem, greb et Spyd, som laa deri, og med de ikke meget præstelige Ord: „Nu skal du faa tusinde Djævle“, svingede han flere Gange Spydet mod sin Broder, der fremdeles rolig bad ham om at maatte være i Fred. Den første Gang ramte han ikke; han har vel heller ikke været saa sikker paa Haanden efter den megen Drik i Dagens Løb; men endelig ramte han dog Broderen, saa denne styrtede om. Da nogle tilstedekomne vilde søge at holde den rasende Bersærk, maatte de opgive det, fordi han trak en lille Kniv frem, som han havde haft under sin Præstekjole, hvilken han efter Skik og Brug ogsaa da var iført, og med Kniven truede han enhver, der forsøgte at nærme sig. Han slog nu atter løs paa Broderen, der var kommen op igen, skønt han blødte stærkt, og denne Gang slog Præsten saa solidt, at Broderen blev liggende, men dog ikke døde, hvorimod det varede et Par Maaneder, inden han kom sig. Der blev rigtignok

anlagt Sag mod Hr. Morten, og i denne Sag kom det op, at det ikke var første Gang, han havde været i Slagsmaal med blanke Vaaben. Han slap saare billig, idet han kun idømtes en Bøde, der muligvis endog blev ham eftergiven; at han beholdt sit Embede efter den Bedrift, der blev udført med en mærkværdig Brutalitet mod hans egen Broder, og det saa godt som lige for Øjnene af hans foresatte, viser os en forunderlig Lemfældighed i Bedømmelsen af den Slags Sager.

Det andet ripensiske Optrin fører os lige ind i Bispegaarden; naar vi tænke os til, at i den blev 1598 selve Biskoppen Peder Hegelunds Svigerfader, den bekendte Raadmand Anders Sørensen Klyne, dræbt af Herredsfogden i Gjørding Herred, Søren Jensen Bramminge, faa vi et Begreb om, hvad der kan tænkes at være gaaet for sig i simple Præstegaarde paa Landet. De to Mænd havde truffet hinanden den første Maj, Valborgsdag, da der altid holdtes en Skolefest i Ribe; Dagen betragtedes da af hele Byen som en Festdag, paa hvilken man gerne slog sig løs; det havde de da ogsaa gjort, idet de havde siddet og sviret med hinanden og et Par andre Mænd fra om Eftermiddagen Klokken tre. Da de omtrent Klokken ni skulde skilles, fik Raadmanden i Sinde at gaa ind i Bispegaarden for at forhøre, hvorledes hans lille dødssyge Dattersøn Samuel havde det, og Herredsfogden fulgte med ind. Skønt man nu skulde antage, at Biskoppen maatte have saa stor Menneskekundskab, at han kunde se, de to allerede havde faaet saa meget at drikke, at det var urimeligt at byde dem mere, lod han dog sin Pige gaa hen i Raadhuskælderen og hente mere Øl; og de sad da og talte helt venskabelig med hinanden. Det lyder underligt, naar det

saa fortælles, at Anders Sørensen, denne vel sagtens mere end halvt fulde Mand, gav sig til, maaske i Anledning af den lille Dattersøns Sygdom, først at synge en dansk, derpaa en latinsk Salme, som Biskoppen, dennes Amanuensis og de øvrige tilstedeværende stemmede med i. Men den gode Forstaaelse varede ikke længe; Herredsfogden var bleven ondskabsfuld, og da Raadmanden engang var gaaet ud i Gaarden, overfaldt han ham og tilføjede ham med sit Sværd et saa haardt Saar, at han døde tredje Dagen efter.

Det maa ogsaa anses for et uheldigt Udslag af gejstlig Nidkærhed, naar Præsterne vilde øve Kirketugt ved legemlig Revselse. 1652 formanede i Skriftestolen Præsten i Asminderød Rasmus Munk en Pige til at lade sig vie til sin Fæstemand, med hvem hun længe havde været trolovet, og med hvem hun formodentlig har samlevet, som om de vare gifte; da hun ikke vilde give noget Løfte derom, blev han vred og slog hende i Ansigtet, saa hendes Næse sprang i Blod; hun løb ud af Kirken, satte sig, efter Tilskyndelse af nogle af Præstens Fjender, paa en Vogn for at køre til Kjøbenhavn med Klage over Præsten; ifølge en Beretning tog han sig dette saa nær, at han ærgrede sig ihjel derover; men da han først døde 1661, maa det altsaa dog have taget ni Aar, inden Ærgrelsen fik Bugt med ham. — Det fortælles, at der var en Ø, hvor ingen Præst kunde nære sig for Beboernes Raahed, og hvor alskens Synder gik i Svang; naar Præsterne vilde formane Bønderne, sloge de dem ihjel, saa det tilsidst ikke var muligt at faa nogen til at overtage det Embede, indtil endelig en stor og stærk Nordmand meldte sig; hans Venner toge rørt Afsked med ham, da de mente,

det var sidste Gang, de fik ham at se; men Aarene gik, og der kom ingen Klage hverken fra ham eller over ham, og i sine Breve udtalte han altid, at han var særdeles tilfreds blandt sine elskelige Oboere. Endelig kom Biskoppen derover til Visitats; han spurgte da i Kirken, som endnu Skik og Brug er, om nogen havde noget at klage eller andrage; længe var der Tavshed, indtil en tilsidst begyndte at mumle noget om „det strenge Skriftemaal", men ikke vilde sige mere. Da de vare komne hjem i Præstegaarden, spurgte Biskoppen forbavset Præsten, hvorledes han dog havde baaret sig ad med at faa sat saa god Skik paa de halvt vilde Mennesker, men han ønskede tillige gerne at vide, hvad der egentlig mentes med de Ytringer, der vare faldne om „det strenge Skriftemaal". Præsten førte da igen Biskoppen over i Kirken og viste ham en tyk Stok, han havde staaende bag Alteret, idet han føjede til: „Hvergang jeg, siden jeg kom her til Øen, har hørt noget uskikkeligt om nogen af mine Sognefolk, har jeg altid sendt Bud efter ham, at han skulde komme her ind i Kirken; her har jeg saa holdt et Skriftemaal paa hans Ryg med denne Kæp, og det har altid hjulpet." Da Biskoppen mente, at der dog maaske kunde tænkes mildere Midler, skal Præsten have sagt, at det var den Maade, hvorpaa han havde faaet Folkene til at være skikkelige, og at hvis det blev ham forbudt at bruge „det strenge Skriftemaal", kunde han ligesaa gerne pakke sammen med det samme. Biskoppen lukkede da Øjnene til for det, som efter Præstens Mening ikke kunde være anderledes. — Om dette er mere end en Fortælling, vides ikke; men efter hele Tidsaanden kunde det saa godt være sandt. Stedet, hvor dette strenge Skriftemaal skulde være

blevet holdt, mindes jeg ikke at have set angivet med historisk Nøjagtighed. Sagen er novellistisk behandlet i en Almanak, hvor Øen siges at være Endelave; men jeg har snarest en Mistanke om, at det var paa Fæmø, det gik for sig, da det udtrykkelig berettes om en Præst, som døde der 1577, at han „pryglede Bønderne“.

VII.

Forholdet til Degne og til Adelsmænd.

Der var to Klasser Mennesker, som man næsten kan sige vare svorne Fjender af Præsterne, naturligvis med mangfoldige Undtagelser; det var Degnene og Adelen. Degnetjenesten i Sognene nærmest ved Købstæderne skulde besørges af Disciplene i Latinskolernes øverste Klasse — der var Latinskole i enhver nok saa lille Købstad —: de saakaldte „Løbedegne"; hvorimod Degnene længere borte fra Byerne skulde være bosiddende ude ved Kirkerne, de virkede ved, — de saakaldte „Sædedegne"; disse skulde efter Bestemmelsen være, og vare vistnok i Reglen ogsaa, studerede Personer, der mangen Gang ved en eller anden Tidernes Ugunst havde maattet afbryde deres Studier for Tiden, og nu, da de ikke kunde blive Præster, maatte tage til Takke med et Degnekald; eller de have paa anden Maade haft Uheld med sig, have til Eksempel manglet Protektion. Undertiden blev en Mand foreløbig ansat som Degn, indtil han kunde faa et Præsteembede; og der var Tider, da nogle halvvejs betragtede Degnekald som et nødvendigt Gennemgangsled til Præstekald. Da Montani Fader udtaler Haabet om engang at faa sin lærde Søn at se

som Præst, siger Per Degn med Selvfølelse: „Men Degn først!“ Var der derimod en Degn, som ellers havde Betingelserne for at kunne blive Præst, men alligevel maatte blive siddende i det lille Degnekald indtil sin Død, kunde der jo meget let hos Degnene opstaa Misundelse mod Præsterne, som vare heldigere stillede i pekuniær og social Henseende, især naar det kunde træffe, at Degnen følte, han baade i Begavelse og i Kundskaber stod over den ham overordnede Præst. Det kan vel være, at Præsterne ofte i utilbørlig Grad havde vist Mangel paa Hensyn til Degnene, som næsten bleve betragtede som nogle lavere Skabninger; der findes i Statutterne for adskillige Præstekalenter Paabud om, at Degnene skulde indfinde sig ved disse gejstlige Sammenkomster; men de maatte ikke faa Lov til at spise sammen med Præsterne, de skulde spise med Kuskene! En Forpligtelse, der vist oftere er bleven misbrugt, og som i alt Fald har sat meget ondt Blod, paahvilede Degnene til langt hen mod vor Tid, nemlig at besorge Præsternes Embedsbreve sendte til Nabopræsten i den saakaldte „Degnetaske“.

Selvfølgelig have Degnene mangen Gang efter bedste Evne drillet og ærgret deres Præst; naar Præsterne heller ikke fandt sig deri med Besindighed, som de burde have gjort, har Skylden vel ogsaa her været paa begge Sider, saa der opstod uheldige Forhold, hvilket især synes at have været Tilfældet i det første Aarhundrede efter Reformationen; dette kunne vi slutte af de mange Bestemmelser, de forskellige Landemoder fra den Tid udstedte for at ordne Forholdet, men ved hvilke det i Reglen var Degnene, der kom til at trække det korteste Straa; som Sjællands Landemode, der 1565 bestemte, at „genstridige Degne skulde antegnes og anklages for Landemodet, at de kunde

blive straffede af det;“ og ligeledes klagede paa Roskilde Landemode 1591 samtlige tilstedeværende Provster og Præster stærkt over Degnenes Ulydighed og Uforskammethed; Biskoppen gav adskillige Paalæg om Degnenes Forhold og lovede, at han nok med Tiden skulde „give dem en Ring i Næsen“; om han herved har villet sammenligne dem med uvane Tyre, eller med Svin, der vilde rode i Jorden paa ulovlige Steder, kan ikke vides; men det var hans Ord. — Ligeledes viser det sig, at naar Præster og Degne havde Sager imod hinanden for Retten, gik det i Reglen ud over de sidste, selv om Præsterne have haft en stor Del Skyld; fra 1555 findes en Landstingsdom, ved hvilken Præsten Peder Høg i Laastrup blev frifunden for Tiltale af Degnen, som af Præsten for Forsømmeligheds Skyld var bleven slaaet inde i Kirken, da der ikke var gjort Saar med Æg eller Od, ikke heller Lime (enten = Lemmer, eller = Limestage, Kostekæp) sønderslagne. — Omtrent samtidig (1564) stod en sjællandsk Degn anklaget ved Landemodet for at have givet sin Præst to Slag med Bagen af en Økse; han dømtes forholdsvis mildt, nemlig til, efter paa sine Knæ at have afbedet sin Brøde, saa at afholde sig fra sit Embede, indtil han var bleven aabenbart afløst af Provsten, og som Bøde skulde han give Præsten 10 Daler og Lensmanden ligesaa meget. — I Søndersø ved Odense klagedes der 1595 af Degnen over Præsten, som i Drukkenskab havde slaaet ham i Hovedet med en Tinpotte og havde skubbet hans Hustru om, og det inden hun endnu havde holdt sin Kirkegang. De lollandske Præster synes at have været særlig oplagte til Holmgang med deres Degne; en Præst i Arninge pryglede sin Degn, men en Præst i Nabosognet Skovlænge havde i Hidsighed været nær ved at dræbe sin Degn.

Stundum var det Degnen, der stillede sig som Hovedmand i Spidsen for Bønderne, der havde faaet noget imod deres Præst; saaledes i Verst, hvor den flere Gange omtalte Elias Biener var en højst uheldig Præst: Degnen Peder Mortensen samt alle Bønderne i Verst Sogn sluttede engang en ligefrem Sammensværgelse imod Præsten og dennes Hustru, hvem det synes, det i særlig Grad var, de denne Gang vilde til Livs: han naaede dog at ride Stormen saa nogenlunde af, idet de stridende Parter bleve venlig (!) forligte, og det lovedes, at den, der først brød Freden, skulde give en Bøde af 10 Rdlr. — I Aaby og Aastrup paa Fyn var der henimod Slutningen af det syttende Aarhundrede en Præst Jens Pedersen Rosenkilde, som levede i trange og trykkende Kaar, til Dels foranledigede ved en Række betydelige Uheld, der havde ramt ham og hans Hus: hans Hustru blev sindsforvirret, han selv blev syg; for alle disse Ulykker skyldte han Degnen Ejler Madsen i Aaby og dennes Kone. Var det nu ikke Ejlers Skyld, saa er det i alt Fald utvivlsomt, at det ikke var, fordi han manglede Vilje dertil. Denne sin gode Vilje viste han mod den Mand, den svage Hr. Rosenkilde havde maattet antage som Kapellan, og som blev gift med hans Datter; hans Navn var Hieronymus Sparre. Da denne Mand havde tiltraadt sit Embede i Aaby, fandt han en Dag under Alterdugen henlagt en Pakke Menneskehaar og Negle, hvilke Dele altid have været ansete for meget virksomme Trolddomsmidler; han kunde jo godt forstaa, at det var Ejler, som her igen havde været paa Spil; men han vidste ogsaa, paa hvad Maade han helst skulde tage Sagen; da han nemlig engang traf Ejler Madsen ene, gav han ham en forsvarlig Dragt Prygl, efter

hvilken Formaning Degnen lod ham være i Fred for sine Trolddomskunster.

En højst sørgelig Udgang fik i det sekstende Aarhundrede en Uenighed mellem Præst og Degn i Vesterbølle ved Viborg; da de vare sammen ved et Bryllup, havde Præstens Kusk, sagtens for at indsmigre sig hos sin Husbond, taget nogle Sølvskeer fra Bryllupsbordet og lagt dem under Degnens Sæde paa Vognen; da de nu skulde til at køre hjem, fandtes Skeerne; Præsten gav sig i sin Ivrighed til at skælde Degnen ud, og denne tav vel, saalænge de vare paa Vognen; men da han var kommen hjem, lukkede han Døren op ind til sin Kone og sine Børn og spurgte dem, om han nogen Sinde var kommen hjem med stjaalet Gods, hvortil de svarede nej; han lukkede da Døren igen og gik i sin Sorg over den Beskyldning, Præsten havde udslynget imod ham, ned og druknede sig i Aaen.

Til Gengæld for Præsternes hyppige Anmasselser overfor Degnene, synes der at have været Steder, hvor Præsten stod helt under Degnens Pisk; i et Sogn havde saaledes Degnen faaet den slemme Vane at smutte ud af Kirken, saasnart Præsten begyndte sin Prædiken, der ikke synes at have været meget fængslende, og benytte Tiden til at gøre Visitter hos sine Venner i Nabolaget; stundum trak Tiden længe ud, men Præsten turde ikke ende sine Prædikener, førend Degnen igen viste sig i Kirkedøren efter sine Besøg, saa den stakkels Præst maatte væve Kirkens Vadmel, indtil Selskabeligheden var forbi. En anden Degn var fræk nok til, naar han syntes, Præstens Foredrag blev for langt, da at række Kirkenøglen op til Præsten paa Prædikestolen og bede ham lukke Kirkedøren, naar han var færdig; „for nu gik han“.

Naturligvis har der været utallige Steder, hvor Præst

og Degn have været sammenknyttede ved et inderligt og oprigtigt Baand, saa de have virket med hinanden paa en god Maade, hver i sin Gerning og Stilling, ligesom de tit og mange Gange have følt et inderligt Venskab, der er vokset med Aarene, som det skete med den Præst, der i Anledning af sin Degns Død noterede i Kirkebogen: „Han var min bedste Ven i Verden“. Men ethvert Venskab kan jo gaa i Stykker og forandres til netop det modsatte; noget ind i det attende Aarhundrede var der saaledes paa Askø en Præst Karsten Drejer, som stod i meget fortroligt Forhold til sin Degn; den store og stærke Præst tog stundum den lille og spinkle Degn paa Nakken, for at han kunde udpege de reneste Steder for den kortsynede Præst, naar de om Aftenen skulde fra Gilde. Men ak! Venskabet varede ikke til Enden, idet de bleve i den Grad uenige, at Degnen af Frygt for Præstens Næver flygtede til Fejø.

Var det saaledes ofte Præsterne, der optraadte anmassende overfor Degnene og derved fremkaldte disses Forbitrelse imod sig, maatte Præsterne mange Gange faa Lejlighed til at føle sig som de smaa overfor Adelsmændene og maaske især overfor Adelsdamerne. I den katolske Tid havde Adel og Gejstlighed jo i særlig Grad været privilegerede Stænder; men ved Reformationen sank Gejstlighedens Magt i samme Grad, som Adelens Vælde steg; og den Iver, som af mange Adelsmænd vistes for Reformationens Indførelse, har ofte hvilet paa Ønsket om, dels at fritages for den hidtil sideordnede Gejstligheds Indflydelse, dels at slippe for at yde Tiende, og tillige paa Haabet om at tilbageerhverve det Kirkegods, deres Forfædre i tidligere Tid havde skænket som Gaver i fromme Øjemed

til Kirker og Klostre. Mange gejstlige, og blandt dem Hans Tavsen, traadte med Kraft og Bestemthed op mod dette som mod andre af Adelens Ønsker, hvorfor ogsaa en Adelsmand med draget Sværd gik ham paa Livet i Ribe Domkirke. — Det havde i den katolske Tid været sædvanligt, at Adelsmændene holdt Huskapellaner paa deres Herregaarde, og det var en Skik, som var fulgt med over i den lutherske Tid; der klagedes ofte derover, i den første Tid efter Reformationen især fordi man nærede Frygt for, at det var katolsk Messe, som mange Steder holdtes i Borgkapellerne, der vare saa godt som uden Kontrol, men senere paa Grund af den praktiske Ængstelse for, at Landet skulde blive fyldt med brødløse Præster; thi disse Kapelpræster stode selvfølgelig i et fuldstændigt Afhængighedsforhold til deres adelige Husbonder, for hvem de vel egentlig mest vare en Slags Skrivere, og som kunde afskedige dem, naar de havde Lyst dertil, saaledes hvis de ikke vare ydmyge nok. I et noget lignende Forhold stode ogsaa de Præster, der af Adelen vare ansatte omkring i Sognene, eller som i alt Fald til Dels skyldte Adelsmænd deres Befordring. Naar Præsterne vare indbudne, eller vel rettere tilsagte, til Herregaarden for at være til Fornøjelse og Selskab for de adelige Patroner, spille Kegler eller Kort med dem, eller være deres Deltagere i et Drikkelag, maatte de ikke komme kørende lige til Hovedtrappen og staa af i Borggaarden, men skulde staa af Vognen i Ladegaarden og derfra ydmygt vandre op til Herskabet, for mangen Gang at finde sig i at være Skive for Adelsmændenes raa Vittigheder, der ikke bleve mere udsøgte, naar Øllet og Vinen var steget til Hovedet; som da Jakob Ulfeld til Vaabensholm († 1688) engang truede sin Præst til at meddele ham Nadverens Sakramente, efterat de havde

drukket en dygtig Rus med hinanden. Regeringen gjorde sit til at holde Præsterne i det ydmygende Underdanighedsforhold overfor Adelen, som da den 1550 indskærpede, at selv om en Adelsmand ved at forsvare Papisternes Lærdomme tirrede en Biskop, maatte denne dog tage sig iagt og kun i en ydmyg Tone svare derpaa; — hvor meget mere da den lavere Gejstlighed. I Reglen fandt da ogsaa Præsterne sig med en, om end beundringsværdig, saa dog ikke helt efterlignelsesværdig, Rolighed i, hvad der kunde bydes dem fra Adelens Side, selv om det indvendig i dem har maatte koge af Harme derover: som oftest synes de overfor de højere stillede at have hyldet det senere saa bekendte Ord: „Min Søn, om du vil i Verden frem, saa buk"; og en Præst siges at have udtalt som sin Livsanskuelse: „Skal man her i Livet have gode Dage og godt Udkomme, maa man ikke træde for stærkt op mod Lasten."

Der skal nedenfor fremdrages en Del Eksempler paa Adelens Overgreb overfor Gejstligheden; men som Forholdene vare, gør det et godt Indtryk at se, hvorledes mange Præster, skønt de vidste, at deres timelige Eksistens stod paa Spil, dog med Djærvhed ere optraadte mod de fornemmes Synder og Laster; og langt oftere er det sket, uden at det er kommet til Efterverdenens Kundskab; maaske have begge Parter været lige interesserede i ikke at omtale den forefaldne Sag videre: men det kan vel ogsaa tænkes, at de gode og brave Præster med deres Nidkærhed ofte have undladt at forene den rette Besindighed og Takt, saa de kom til at bøde derfor.

En Præst blev afsat for sin Frimodighed i at revse en fornem Herres Mætresse, idet han havde sagt, at „hvis hun ikke vilde bedre sit Levned, kunde hun ligesaa gerne

gaa til Skrifte hos en Træklods"; og en anden blev 1694 dømt fra Kaldet for ærerørige Ytringer, han i en Prædiken havde ladet falde mod Kirkens adelige Patron: „En er forsøgt i fremmede Lande og forstaar intet i sit eget; et skurvet, skabet og skallet Hoved løber om Land og er som en Tyv i Galgen; en rejser til Rin og kommer tilbage som et Svin." — Saa slap Peder Boekelmann bedre, og det var dog en adskillig fornemmere Mand, han tog under Behandling. Boekelmann var Præst i Husum og levede fra 1505 til 1576; uden Persons Anseelse dadlede han, hvad han mente ikke at burde lade hengaa upaatalt. Da saaledes Hertug Adolf, der var temmelig ligegyldig i religiøse Sager, personlig havde hjulpet den spanske Konge Filip den Anden med at undertrykke hans protestantiske Undersaatter i Nederlandene og nu efter sin Hjemkomst besøgte Kirken i Husum, sagde Boekelmann i sin Prædiken: „Vi maa vel billigen takke Gud, at han har hjulpet vor naadige Herre hjem igen; men hvem har han tjent? Fanden og hans Oldemoder." Efter Gudstjenesten indbød Hertugen Præsten til at spise til Middag hos sig; og ved Bordet sagde han spøgende til ham: „Der vankede stærkt Øl i Kirken idag, Fader"; men ellers led Præsten ingen Ulemper for sin frimodige Tale. — 1637 blev Sognepræsten i Svenstrup paa Als Karsten Lorenzen afsat, fordi han havde taget Hertug Frederik i Skægget og slaaet ham paa Øret, da Hertugen ikke havde villet taale, at Præsten forbød Bønderne at svigte Kirken for at gaa paa Jagt med det høje Herskab; han blev senere residerende Kapellan i Odense. — 1643 fik Magister Jens Dolmer Ventebrev paa Kaldet som Sognepræst ved Aarhus Domkirke, naar det blev ledigt; midlertidig fik han Ansættelse som Hovmester og Informator for den unge Kongeson

Ulrik Kristian Gyldenlove; men det tog med denne Beskæftigelse en brat Ende; thi da Magister Dolmer en Dag var kommen for Skade at have drukket for meget, blev han saa hidsig, at han ikke kunde styre sig, men gav sin Elev et Ørefigen. Han slap nu endda forholdsvis heldig, idet han senere fik en aarlig Pension paa 400 Rdlr.; men den gejstlige Bane var lukket for ham; derimod fungerede han under Kjøbenhavns Belejring som Auditor ved Studenterkorpset. — Fra 1648 til 1671 var Peder Olesen Svegning Præst for Storoens Menighed i Bergens Stift, hvor han led megen Fortræd af Admiral Bernt Orning, der hørte til Sognet, og hvis forargelige Liv han uden Skaansel havde dadlet; 1656 fældedes paa Aggershus folgende Herredagsdom: „Da efter Tiltale, Gensvar og denne Sags Lejlighed, efterdi Bernt Ornings Forseelse med adskillige Kvindfolk befindes, han og ikke soger Kirken og Guds Hus, men mere Kirken tillukker og Guds Tjeneste forhindrer, er derpaa for Retten afsagt, at han for saadan Forseelse bor at staa aabenbar Skrifte og af Biskoppen afloses og give til Hospitalet i Bergen 100 Rdlr. og sig herefter saaledes forholde, at saadanne Forargelser ikke mere Straf foraarsage; og efterdi B. Orning imod Bispens og Kapitlets Dom intet nojagtigt haver fremlagt, er derpaa for Retten afsagt, at deres Dom bør blive ved Magt.“ — Det mest bekendte Træk paa gejstliges Frimodighed er vel Mester Ole Vinds Prædiken „om Synderne i Kongens Gaard“; han led jo nu ingen Uskel derfor, men blev som bekendt fra Sognekaldet ved Vor Frue Kirke forfremmet til kongelig Konfessionarius. Ole Vind kunde tale med om de Dele, da han havde haft Lejlighed til paa nært Hold at være Vidne til „Synderne i Kongens Gaard“, idet han nemlig i sin tidlige Ungdom havde

været Kammertjener hos Kong Kristian den Fjerdes ældste Søn, den udvalgte Konge, Prins Kristian. — Anders Sørensen Vedels Ligtale over, eller vel snarere Mindetale om Kong Frederik den Anden har ogsaa faaet et udstrakt Ry, især følgende Ytringer: „Dersom Hans Naade kunde haft Aarsag for fremmede Fyrsters og andre udlændiske Legaters og andre sine gode Mænds Omgængelse at holde sig fra den almindelige skadelige Drik, som nu over al Verden blandt Fyrster og Adel og Menigmand altfor meget gængs er, da synes det for menneskelige Øjne og Tanker, at Hans Naade kunde levet mangen god Dag længer; men dette er nu forgæves at disputere om, Døden vil have en Aarsag." Man kommer let til at tænke paa, om ikke denne Tale kan have været i alt Fald en medvirkende Aarsag til, at hans Lykkestjerne snart dalede, saa han baade 1594 paa en hensynsløs Maade blev afsat fra Bestillingen som kongelig Historiograf, omtrent samtidig mistede sit Prælatur ved Ribe Domkirke og Aaret efter, skønt Chancerne i høj Grad vare for ham, dog ikke kunde naa at blive Biskop i Ribe, væsentlig fordi Regeringsraadet i Kjøbenhavn var ugunstig stemt imod ham. — En anden mærkelig djærv Ligtale holdt Biskop Niels Lauridsen Arktander 1609 i Viborg Domkirke, i en stor Forsamling af adelige, over en Adelsmand Hans Lange; efter at have talt om de rette adelige Gerninger kommer han til at nævne Modsætningerne dertil, hvilke han advarer Adelen imod: „ikke at drikke mange store Bennike Glas ud, hvert med sin Drik, at bankettere og sværme Dag og Nat, at sværge, blotte og bande og at misbruge Guds hellige Navn, som hine Marterhanser gøre, og ikke at drage det ene Hus til det andet, og lægge den ene Ager til den anden, og bruge Vold mod hver Mands Hus og hver Mands Arv, indtil

der er ikke mere Rum, saa de kunne ene besidde Landet, og ikke at gøre de fattige Skade efter deres egen Vilje og vrie Retten, hvor de ville.“

Det var jo ganske vist den højere og højeste Gejstlighed, som tillod sig saadanne dristige Ytringer; men naar vi om lidt skulle se Eksempler paa, hvorledes de lavere stillede gejstlige vare udsatte for Adelens Raahed og maatte lide under dens Overmagt, maa man dog ikke mene, at Biskoppernes Stilling friede dem for Ulemper fra denne Side: tværtimod kende vi flere Tilfælde, hvor det modsatte skete. En uhyggelig Sag var det saaledes for Biskop Mads Jensen Middelfart i Lund, der blev overfaldet i sit Hjem af Adelsmanden Holger Rosenkrands til Glimminge, ikke at forveksle med den lærde Holger Rosenkrands til Rosenholm; en Dag, da der var Marked i Lund trængte han tillige med nogle Venner ind i Bispegaarden, lod Musikanter hente og vilde have Bispinden til at danse; da hun ikke vilde føje dem deri, tog han fat paa Datteren, hvem han begyndte at behandle paa en usømmelig Maade. Da den fortørnede Fader talte Rosenkrands haardt til, blev denne vred og slog ham med knyttet Næve i Ansigtet, saa Blodet flød ud af Næse og Mund; Biskoppen rejste øjeblikkelig, blodig som han var, over og fremstillede sig for Kongen (Kristian den Fjerde), der lod Sagen komme for Retten; og Herredagen idømte Voldsmanden en Bøde paa 1000 Daler; paa Grundlag af denne Mulkt siges Frederiksborg Latinskole at være oprettet. Da Dommen blev ham forkyndt, skal han have sagt: „Jeg vilde gerne give 1000 Daler til, om jeg maatte give den gamle Skælm endnu en Gang saa meget“; men da Kongen fik denne Ytring at høre, sagde han: „Ja, havde jeg haft saa mange Svogre i Retten som Holger, saa skulde min

Præst Doktor Mads nok have faaet en anden Dom." — Ogsaa Biskop Hans Gaas's Frue i Trondhjem maatte lide mange Fornærmelser af Lensmanden Evert Bilde, og især af hans Frue; baade Biskoppen og hans Frue vare af adelig Slægt, men muligvis Lensmanden netop har villet vise sin Indignation over, at de vare traadte ind i en Stand, der nu agtedes ringere. 1559 skrev Bispinden til sin Slægtning Birgitte Gjoe, Herluf Trolles Hustru, et ynkeligt Brev, hvori hun skildrer den haanende Medfart, der var bleven hende til Del ved flere Lejligheder, især da hun og hendes Steddatter en Dag vare komne efter særlig Indbydelse op i Lensmandens Bolig, hvor han og hans Familie samt Gæster sade ved Bordet uden at byde de to Damer til Bords med sig; de lode dem tværtimod blive siddende paa en af Bænkene langs Væggen i et Par Timers Tid; da Bispinden syntes, det var længe nok, og rejste sig for at gaa, foer Lensmanden los paa hende og bandede og regerede i en syndig Tid, idet han anbefalede hende mange tusende Djævle i Vold; da hun vel har ment, at hun bedre kunde faa Lov til at gaa, naar hun henvendte sig til Lensmandens Frue, blev hun ikke alene af hende overdænget med mange Haansord, men Lensmanden benyttede Lejligheden til at slaa alle Slatterne af Sølvkanderne, de havde paa Bordet, hen i Hovedet paa den ulykkelige Bispedatter. Dette er kun lidt af al den Forsmædelse, Bispinde Gaas klager over, at hun maatte lide den Dag og ved andre Lejligheder; men det er tilstrækkeligt til at give os et Begreb om, hvorledes den lavere Gejstlighed var stillet, naar det faldt i dens uheldige Lod enten i Menigheden at have en brutal Adelsmand, eller i andre Henseender at staa i Forhold til en saadan, hvilket Forhold i Reglen blev et ydmygende Af-

hængighedsforhold, der ofte viste sig i et væmmeligt Kryberi. Biskop Birkerod i Aalborg skriver i sin Dagbog under 2. Juledag 1700, at han om Eftermiddagen havde besogt Kammerjunker Ove Skeel; denne havde sagt, at han samme Dag „var bleven skamrød i Vor Frue Kirke, da Magister Jakob Langebæk takkede for Offer, og lagde i samme sin Taksigelses-Tale en umaadelig Berømmelse paa hannem". — Hvad der maaske i denne Henseende var det mest demoraliserende for Præsterne, var, at det, naar de ønskede at være i godt Forhold til de adelige Patroner, ofte var af største Vigtighed for dem at staa sig godt med Ridefogderne, saa der blev set gennem Fingre med disse Personers mange Gange store moralske Brøst, som Præsterne ligefrem ikke turde paatale, naar de ikke vilde udsætte sig for deres uforsonlige Had og hidsigste Forfølgelse.

Hvor der boede Adelsfolk i Sognet, maatte Gudstjenesten ofte opsættes, indtil disse behagede at indfinde sig; naar da endelig Præsten havde besteget Prædikestolen, bøjede han sig, førend han begyndte Bønnen til Gud, for det høje Herskab; ja enkelte Steder havde endog den Uskik indsneget sig, at Præsten gjorde sin Reverens for Herskabsstolen, selv om den var tom. Endnu helt hen mod Slutningen af det attende Aarhundrede vare nogle Præster saa underdanige, at de ikke undsaa sig ved at kysse halvvoksne Komtesser paa Haanden, og undertiden brugte Præsterne Komplimenter ved Daabshandlingen, idet de titulerede Børnene i Henhold til Forældrenes Stand: Junkere, Frøkener, Højædle, Velbaarne, De, Dem osv. — en meget utidig, selvgjort Rangforordning.

Det Tryk, Adelen øvede paa Præstestanden, viste sig dog især der, hvor en Adelsmand med større eller mindre

moralsk eller juridisk Ret havde noget at sige ved Besættelsen af Embedet og var Kirkepatron; da brugte Adelsmændene ofte deres Magt til at tage Jord bort fra Præstegaarden og lægge den ind under Herregaarden. Det var et af Klagepunkterne mod Tycho Brahe, at han havde „taget Jorden fra Præstegaarden, Husene en Part aftaget, og Præsten, som derudi bo skulde og Jorden bruge, sig og sin Hustru til Ophold, ham har du givet nogle Skillinger om Ugen og spiset ham hos dine Arbejdsfolk“. Men sligt skete upaatalt mange Steder; og kom der en sjælden Gang Klage derover, var Præsten i Reglen den, der ikke kunde staa sig. Et Sted paa Fyn omtales det som en særdeles Gunst, at Præsten havde Sognet kvit og frit samt Præstegaarden med hele dens Tilliggende uden at give Patronen noget; et andet Sted paa Fyn tog Patronen Halvdelen af Præstens Tiende og gav ham en aarlig Erstatning af tyve Daler i Stedet for; en tredje fynsk Præst maatte i Midten af det sekstende Aarhundrede afstaa Halvdelen af Præstegaardens Avling til Bonderne og Herskabet i Forening. Atter en blev af Herremanden indstævnet til Kaldets Fortabelse, fordi han skulde have taget mod ulovlig Gave; men den egentlige Grund var nok den, at Præsten ikke rolig havde villet finde sig i, at Herremanden havde taget noget af Præstegaardens Jord i Brug, og saa oven i Købet havde villet tilegne sig Boghvedetienden; i dette Tilfælde indtraf det Særsyn, at Præsten gik sejrrig ud af den Sag, der var rejst imod ham af en Adelsmand. Et Sted i Jylland blev der i det syttende Aarhundrede beskikket en Præst; men et Par Aar efter maatte han for en Sum Penges Skyld, som det paastodes, at han fra tidligere Tid var Kirkepatronen skyldig, afstaa til denne en Kirketiende, hvormed Kaldets

Præster vare beneficerede; og skønt man jo skulde mene, at det, selv om Gældens Rigtighed anerkendtes, maatte være et aldeles privat Mellemværende mellem de to, kom det dog til at gaa ud over alle Efterfølgerne, idet den omtalte Tiende aldrig senere kom tilbage til Kaldet, men efter Patronens Død gik over i hans Kreditorers Hænder. — I Indberetninger, som Præsterne hele Landet over, i det sekstende og syttende Aarhundrede oftere maatte give om deres Indtægter, findes mange Klager over, at Herremændene aldeles ulovlig bemægtigede sig større og mindre Stykker Land, Ager og Eng, som med fuld Ret hørte til Præstegaarden; vel ere disse Indberetninger altid affattede af „den fattige Præstemand“ i en meget klynkende og klagende Tone; men det maa dog vist forholde sig, som de meddele, med disse Herremændenes Overgreb; ellers turde Præsterne næppe vove at fremføre Klagerne, hvis de ikke havde været fuldt begrundede.

Vi faa et ganske godt Indblik i Forholdene mellem Herremand og Præst, naar vi høre, at 1630 prædikede en ung Mand et Sted i Skaane paa Valg og indbødes tillige med Provsten bagefter til Middag paa Herregaarden, hvis Besidder havde Kaldsretten; i den Sag, der senere kom som et ubehageligt Slags Dessert efter den gode Middag, oplystes det, at „den fattige, bly og fremmede Mand“ (saaledes betegner han sig selv) „vidste ikke, hvorledes han skulde gratificere de velbyrdige Folk, saa de kunde være ham bevaagne“. Da han ikke selv turde vove at tiltale de fornemme Folk, fik han Provsten til at spørge, „om de ikke ønskede en af deres Piger forsørget ved ham“. Provsten gjorde Forslaget, og en Kammerpige indkaldtes, som villig modtog den unge Præsts Haand; men snart maa han have fortrudt sit Løfte, der jo ogsaa

havde været temmelig overilet; han forlovede sig med en Præstedatter, men indstævnedes i den Anledning for Domkapitlet af Kammerpigen og hendes Formynder; hans Ytringer for Kapitlet falde ikke saa lidt i det jesuitiske, idet han nemlig forklarede, at da ingen af de sædvanlige Trolovelsesceremonier vare iagttagne, ansaa han Sagen kun som et Spørgsmaal om, hvorvidt, naar han havde beraadt sig med Gud og sit eget Hjærte, han da kunde vente noget Afslag. Han slap nu rigtignok for Kammerpigen, hvilket næppe vilde være sket, hvis ikke den senere valgte havde været en Præstedatter.

Naar vi have set, at endog Hans Tavsen blev voldelig overfaldet af en Adelsmand i Ribe Domkirke, kan det ikke undre os meget at høre om en Præst paa Fyn, der 1631 nær var bleven dræbt af en Adelsmand, som, da Præsten gik fra Prædikestolen op til Alteret, traadte efter ham med draget Sværd, men hindredes i sit blodige Forsæt af sin egen Hustru; eller at en Præst paa Lolland lidt senere var i den Grad Genstand for Forfølgelse fra en Adelsmands Side, at der endog blev skudt efter ham, medens han stod paa Prædikestolen. — En Godsejer, Major Levetzau paa Ørslevkloster, var engang bleven rasende forbitret paa en Præst, fordi denne havde brugt Mund over, at hans Lakaj havde skudt hans Hund; for at hævne sig overfaldt Majoren tilligemed sin Lakaj og sin Kusk Præsten udenfor Præstegaardens Port og traadte ham under Fødder, saa han lang Tid havde Men deraf; en anden Mand af Navnet Levetzau, der blandt andet ejede Elkjær i Vendsyssel, øvede 1697 usømmelig Overlast og Insolens i selve Præstegaarden mod Tværsted Præst, der ikke havde villet rette sig efter hans Fordringer med Hensyn til Afstaaelsen af et Stykke Jord. — Den første Grev Vedel-Vedelsborg

handlede i den Grad ilde med sin Slots- og Sognepræst, at Højesteret dømte ham til at udrede en stor Mulkt og betale Præsten 2000 Rdlr. foruden paa anden Maade at holde ham skadesløs. — Omkring ved Aaret 1700 ejedes Meilgaard ved Grenaa af en Adam Ernst Pentz, der en Dag i den Grad mishandlede en Præst, at han tilføjede ham blodige Saar; hans Søster Eva Margrete Pentz, der var Enke efter en Løjtnant Kruse, boede en Mils Vej fra ham, paa Herregaarden Østergaard i Fjellerup Sogn; at hun var af samme Kaliber som Broderen, fik hendes Sognepræst Hr. Niels Kristensen Bøgh i Fjellerup at mærke. Oprindelsen til hendes Forbitrelse mod ham synes at have været, at han i en Sag, hun havde haft, havde aflagt et Vidnesbyrd, der ikke var til Gunst for hende; det kunde hun aldrig glemme ham, og hun viste sin Vrede ved at skaffe ham den ene Proces paa Halsen efter den anden, og det mest i Anledning af Ubetydeligheder, saaledes f. Eks. da en af hans Husmænd havde stjaalet en Sæk fra hende, anlagde hun Sag, ikke mod Tyven men mod Præsten. Siden vilde hun ikke lade ham faa Adgang til hans Kaalhave, der laa som en Enklave inde i Østergaards Mark, og for at faa Tilladelse til at komme til den maatte han give Afkald paa Tienden af en Parcel, som var kommen ind under Østergaard. Værst var det dog, da hans Datter Anna Katrine en Søndag Morgen 1701 havde sendt Avlskarlen ud for at hente et Læs Brændsel i „Præsteengen“, hvilken hun paastod hørte Østergaard til, medens Præsten mente, den var lagt til Præstekaldet. Fruen satte sin Pige paa Vagt ude paa Vejen, for at hun skulde passe paa, hvor Karlen kørte hen, naar han kom fra Skovvænget; da Pigen meldte, at han kørte ind i Præstegaarden med et Læs Brændsel, lod Fruen straks

Præsten, hans to Døtre og hans Folk indstævne. Det kom til at gaa ud over Datteren som den egentlig skyldige; det hjalp ikke, at hun i sit Indlæg ytrede sin Forundring over, at Fruen, der vel som Kirkens Patronesse skulde have Tilsyn med Skoven, nu „af hævngerrige Affekter vil tragte efter Præstens og hans Folks Ruin for saadant, som intet er bevendt, og som af enhver retsindig vil kendes, det ikke er den Umage eller Fortræd værdt“. Fruen lod sig dog ikke røre, og ved Dommen forpligtedes Præstedatteren til, foruden en Mulkt for Helligdagsbrøde, at betale 8 Daler for hvert af de to Elletræer, hun havde ladet fælde, og desuden to Lod Sølv for hvert, da hun „ingen unge Træer havde ladet plante i Stedet for de fældede“. Præsten Bøgh var dengang henved 80 Aar, og under en ny Sag, Fruen anlagde imod ham, ytrede han, at han kun ønskede at leve i Fred den korte Tid, han havde tilbage; det hjalp ikke overfor hende, og da han næste Aar kaldtes bort fra Stridens Verden, kunde hun dog ikke lade ham i Fred i hans Grav, men begyndte straks i Naadensaaret et Par Processer mod Arvingerne, saaledes fordi den afdøde ikke havde holdt Orne for Sognefolkene, hvortil han efter hendes Mening var forpligtet. Den yngste Søn, der var Præst i Trige, udtalte under Skiftet efter Faderen paa Arvingernes Vegne det Ønske, at „den Uvilje, som den velbaarne Frue paa Østergaard havde fattet mod deres Fader, med hans Aske maatte være begravet og ikke fortsættes mod hans fattige Arvinger, da hun med mange Processer fast i alle optænkelige Maader har angrebet den salig Mand i hans levende Live“; — men lige lidt hjalp det. — En langvarig Trætte fandt Sted i Uggerslev paa Fyn mellem Adelsmanden Hans Norby med Frue Anne Oldeland paa

den ene Side og Præsten Hans Jensen, der fandt Understøttelse af Biskop Niels Jespersen, paa den anden Side. Adelsmanden havde længe været misfornøjet med Præsten; 1560 lukkede han uden videre Kirken for Præst og Menighed, og det uagtet han slet ikke havde Patronsret til Kaldet; dette gentog sig seks Søndage efter hverandre, saa Biskoppen tilsidst maatte ud for at se at faa gjort en Ende paa Sagen. Præsten var sagtmodig nok til frivillig at vige en Tid, hellere end at være stadig Genstand for Forfølgelse af Norby, som da fik valgt en Præst, Hr. Just, efter sit Sind; men denne ny Præsts Levned var saaledes, at han ikke to Aar efter blev dømt fra Kaldet efter seks Herredsprovsters Kendelse. Vred over denne Dom rejste Norby ind til Odense for at faa Biskoppen til at forandre Dommen, hvilket denne dog hverken vilde eller kunde; Norby overfaldt da Biskoppen i hans eget Hus, ja undsagde ham endog paa Livet. Ved nogle ansete fynske Herremænds Hjælp blev der dog mæglet Forlig; men næppe var Norby kommen hjem, før han paany udspredte ærerørige Beskyldninger mod Biskoppen; hele Sagen kom nu for Kongens og Rigsraadets Afgørelse, og Dommen gik Norby fuldstændig imod. Han døde kort efter, men hans Enke tog fat, hvor han slap, idet hun en Dag 1564, da Biskoppen prædikede i St. Knuds Kirke, flere Gange med lydelig Røst afbrød ham midt under Prædikenen; da han bad hende om at tie stille, saalænge Prædikenen varede, blev hun endnu mere vred og højrøstet, saa Biskoppen maatte standse med sin Prædiken, idet han kaldte Menigheden til Vidne paa, hvad der var sket. Hvad Enden blev paa denne Sag, vides ikke; men mildere stemt mod Gejstligheden er Fru Anne ikke bleven; det se vi af, at hun 1566 nærede Fjendskab mod den

daværende Præst i Uggerslev, Hr. Baltzer; midt under Gudstjenesten lod hun en Dag sin Tjener slukke Alterlysene tre Gange; og en Søgnedag i samme Aar lukkede hun Kirken for Præsten, der skulde forrette en Brudevielse, fordi hun havde sine Fade med Mel staaende i Kirken den Dag. — I Hellevad Sogn i Sønderjylland havde Præsterne været af samme Familie fra 1482 til 1609; men i sidstnævnte Aar blev Rækken afbrudt, idet Hertugen Juledag jog den daværende Sognepræst Niels Hellevad bort fra Præstegaarden, især tilskyndet dertil af sin højtbetroede Yndling von Wowern; Hellevad var en dygtig Mand, især som Matematiker og Astronom; som Astronom gav han sig tillige af med Astrologi, som Tidsalderen jo krævede det, og paatog sig at stille Folks Nativitet, altsaa forudsige dem, hvad der om deres Liv stod skrevet i Stjernerne; han havde saaledes ogsaa stillet Wowerns Nativitet, men Spaadommen havde ikke været efter Ønske, saa Wowern blev vred og udbrød: „Har Hellevad stillet mig min Nativitet, skal jeg stille ham hans, saa Fanden skal hente ham". Hellevad kom senere til Kristian den fjerdes Hof som Kongens Matematiker og Almanakskriver, og under sit latinske Navn Nicolaus Helvaderus staar han som en lysende Stjerne blandt det syttende Aarhundredes lærde; hans Eftermand fungerede kun to Aar i Hellevad Sogn, da Hertugen lod ham henrette for Delagtighed i et Mord, der var begaaet paa en Borgmester i Aabenraa.

Det er jo ogsaa en bekendt Sag, at den ulykkelige Kaj Lykkes Oldefader (ikke, som det undertiden findes anført, Fader) Jørgen Lykke, skal have ladet Præsten Hr. Mads i Ullits henrette, fordi denne ikke havde villet finde sig i, at Adelsmanden lod Svingelbjærg Kirke nedbryde og Materialerne bruge til sin Gaard Lærkenfeld.

Dette skildres nu sædvanlig som et talende Bevis paa Adelens forfærdelige Tyranni; men skønt Jørgen Lykke næppe hørte til den elskværdigste Del af Menneskeslægten, er der dog i denne Sag gjort ham en Del Uret. Maaske en medvirkende Grund til Henrettelsen kan have været den, at Hr. Mads synes at have næret ikke ringe Tilbøjelighed til den katolske Lære; og hans sørgelige Endeligt hidrørte ikke saa meget fra, at han havde modsat sig Herremanden, som fra, at han i sine Prædikener havde brugt altfor stærke Udtryk mod den kongelige Befaling om Nedbrydelsen af Svingelbjærg Kirke. Saaledes skete det oftere i det sekstende Aarhundrede, især 1555, at det paabødes at nedbryde Kirker, der ansaas for overflødige, og som under hine Dages Mangel paa Præster næppe kunde blive tilfredsstillende røgtede. Nogle af disse Kirker have dog, trods den Dødsdom, der for over 300 Aar siden fældedes over dem, ved Præstens og Menighedens fælles Hjælp holdt sig til vor Tid; saaledes paa Lolland Krønge Kirke, der ifølge et Kongebrev af 1577 skulde lukkes og nedbrydes; men da Kirkeejeren og Bønderne holdt sammen, blev Faren afvendt for den Gang. En senere Præst i Bursø, der da var Hovedsognet, nemlig Anders Maas († 1618) fik for sin Mageligheds Skyld, da han ønskede at slippe med een Kirke, Befalingen om Krønge Kirkes Nedrivelse fornyet; men da han kort efter pludselig blev blind, ansaas dette som et Tegn paa Himlens Vrede over, at han vilde Kirken til Livs; den blev da staaende, hvor den stod, og hvor den staar den Dag idag som Sognekirke.

Hvad Præsterne maatte finde sig i, se vi det bedste Bevis paa ved følgende i al sin Ubetydelighed dog betegnende Begivenhed, som fandt Sted 1589; da en Præste-

datter ikke vilde laane en adelig Veninde af Otto Rantzau sine Klæder til „at løbe Fastelavn i“, blev han herover saa forbitret, at han gik hen og slog alle Præstens Ruder ind. Man kan jo ikke undres over, at Gejstligheden saavel den højere som den lavere, længtes efter en Forandring i den underordnede Stilling, den i smaat som i stort indtog overfor Adelen. Maaske det her har været en „liden Tue, der har væltet et stort Læs“, en tilsyneladende ringe Ting, der har haft større Følger, end man fra først af skulde ane; før Suveræniteten havde nemlig Adelen Eneret til at køre i Karet; engang havde Biskop Hans Svanes Frue faaet en Karet med Himmel over; denne Vognhimmel lode nogle Adelsmænd rive af, idet de paastode, at de alene havde Ret til at kore i slige Vogne; efter denne Krænkelse sluttede Biskoppen sig nærmere til Hofpartiet, og det er nok muligt, at hans Harme over det skete kan have medvirket til hans Iver for at knække Adelens Vælde. Ellers have vel Præsternes Vogne været saa tarvelige som mulig; Landsbypræsternes Koretojer have næppe vakt Adelens Misundelse.

Ude paa Landet medførte Regeringsændringen dog vistnok ikke store Forandringer i Forholdet mellem Adelsmand og Præst; 1677, altsaa sytten Aar efter, klagede Præsten i Stiftsbjærgby paa Roskilde Landemode over, at Herremanden Klaus Sehested paa Bjærgbygaard havde gennempryglet ham bag lukkede Døre; men al den Trøst, Landemodet havde at give den stakkels Præst, var den, at da der ingen Vidner havde været, maatte han henvende sig med sin Klage til Kongen; hvad der senere kom ud deraf, vides ikke.

Naar en Præst har maattet lide noget fra en Adelsmands Side, søgte han naturligvis altid at fremstille Sagen,

som om han var den forfulgte Dyd og forurettede Uskyldighed, selv om det modsatte var Tilfældet; og Menigheden har altid været rede til at tage Præstens Parti. Trænger man lidt dybere tilbunds i Aktstykkerne, vil det ofte findes, at den Godmodighed, som kunde ligge i at betragte en Mand, der til Dels ved egen Brøde er bleven ulykkelig, som et Offer for en skændig Forfølgelse, desværre tit opvejes ved en Uretfærdighed, undertiden af værste Art, med hvilken man dømmer om de formentlige Forfølgere. Saaledes har det bestandig heddet om den berømte Ole Borks Fader, Præsten Ole Klausen i Bork i Vestjylland, at han 1647 med Hustru og Børn paa en brutal Maade blev jaget fra Præstegaarden af Herremanden Laurids Povisk paa Skrumsager, der vilde hevne sig paa Præsten, fordi denne havde dadlet det ryggesløse Liv, han førte i Drukkenskab og Usædelighed, hvorfor han underkøbte en Kvinde til at drikke to Gange af Alterbægeret og saa bagefter anklagede Præsten og fik ham afsat for denne hans Uagtpaagivenhed. At det ikke er gaaet saaledes til, som det almindelig berettes, er nu imidlertid i de senere Aar godtgjort; og ser man Hr. Ole Klausen lidt efter i Sommene, da vil det findes, at han var langt fra at være et uskyldig forfulgt Sandhedsvidne, idet han, hvad der klart nok viser sig, har givet sig af med at skrive falske Attester, ligesom han har haft Maskepi med forskellig Slags Trolddom. — 1558 klagede Bertel Pedersen, forhen Præst i Agger, over Knud Gyldenstjerne til Vestervig, hvem han beskyldte for at have ladet ham „hugge, slaa og lemlæste uden Aarsag, og berøvet ham Embedet, saa han var tiggefærdig“. Det viste sig imidlertid, at Præsten var en daarlig Person, især en slem Slagsbroder, der bl. a. i Drukkenskab havde slaaet efter

en Bonde med en Økse, og været oppe først at skændes, dernæst at slaas med en anden Præst i Vestervig Borgestue, saa hans Afskedigelse næppe kan siges at have været uforskyldt.

Om Præsten i Ferring ved Lemvig Niels Resen († 1669) hedder det, at han levede i saa stor Ufred med Herremanden paa Damsgaard i Sognet, at deres Fjendskab endog varede ud over Døden; thi da Præsten var jordet i Altergulvet, hvor Herremanden tidligere var bleven begravet, var der bestandig i Kirken en saa stor Uro paa Grund af begges store Uforligelighed i Livet, at man ikke kunde nære sig, før Præsten var blevet gravet op og flyttet ned i Taarnet; da først blev der Ro.

Naar vi nu have betragtet alle disse stadige Stridigheder mellem Adelsmand og Præst — mange flere Eksempler vilde kunne have været fremdragne — da er det underligt at se, hvorledes mangfoldige Ligprædikener ere fulde af den mest overstrømmende Ros over den henfarne Adelsmand; ikke alene komme vi ved at læse saadanne til at tænke paa en meget superlativisk Anvendelse af det bekendte Ord: „De mortuis nil nisi bene". Nu er det jo en given Sag, at Ligtaler og lignende just ikke ere de allersikreste Kilder at øse af, naar man vil lære et Menneskes Karakter og Person at kende; men det falder dog lidt for Brystet, naar man stadig ser fremhævet i høje Toner den afdødes overvættes kristelige og gudelige Liv og salige Endeligt; man kan næsten ikke tage nogen af de mangfoldige Ligprædikener, der eksistere over Adelsmænd og Adelskvinder, i Hænderne, uden at finde, at Præsten omtaler, hvorledes den afdøde havde „elsket og æret Guds Ords Tjenere", „hjulpet og forfremmet dem i

adskillig Maade", „omgikkes gerne med Guds Ords Tjenere og holdt dem højt i Ære"; „beviste mig mange Velgerninger" osv. osv. i en Uendelighed. — Nu, ikke alene: „De mortius" etc.; men ogsaa „Døden forsoner"; og en Præst, der maaske nok har levet paa en noget spændt Fod med sin adelige Patron, har dog — naar han kom til at holde Ligtalen; thi mange Steder var det næsten et Privilegium for Stiftets Biskop — enten ladet det indtraadte Dødsfald kaste Glemselens Kaabe over de tidligere Stridigheder, eller vel endog fundet sin Regning derved, da ellers Arvingerne næppe vilde glemme ham det, naar Honoraret skulde ydes; og et Honorar for en Adelmands Begravelse var i hine pengeknappe Tider noget, der kunde hjælpe paa et magert Budget.

Det er jo et i det Hele lidet lysteligt Billede, her er tegnet af Forholdet, som det var mellem Præst og Adelsmand i disse Aarhundreder; men det maa heller ikke glemmes, at der har været Tilfælde, ikke alene af et godt Forhold mellem dem, naar begge gensidig anerkendte hinanden og holdt sig indenfor de tilbørlige Grænser, men endog et ligefrem venskabeligt Forhold, som naar den unge Student havde været den unge Adelsmands Hovmester, og de saa gennem et langt Liv som Naboer og Omgangsfæller havde lært at skatte og agte hinanden. Det berettes om Hr. Søren Nielsen Bang, der 1572 blev Præst i Nysted, at han stod paa en meget venskabelig Fod med Lensmanden paa Aalholm Slot, og at disse to Mænd hver Lørdag Aften holdt en lærd Samtale, som endte med et godt Glas Vin eller gammelt Øl. Ogsaa adelige Damer viste ofte, at de vare glade over jævnlig Omgang med brave Præstemænd; saaledes Margrete Ulfeld, der som Enke efter Sohelten Niels Juel mest

boede paa Totterupholm i Stævns; hun roses for sin Gæstfrihed mod Egnens Præster; til hendes Ære synger Digteren Jørgen Sorterup:

„Margrete Ulfeld gerne ser,
paa Totterup der gæster
et Par om Dagen, ja vel fler
af Fakse Herreds Præster.“

I det syttende Aarhundrede var en Præst i He og No ved Ringkjøbing meget yndet af det adelige Herskab paa Voldbjærg som en behagelig Selskabsmand og især som en dygtig Violinspiller; men da Embedet med de to Kirker var noget besværligt, og Præsten derfor tænkte paa at søge Forflyttelse, fik Herremanden Lov til at nedbryde No Kirke og henvise Beboerne af No Sogn til at søge He Kirke. Saaledes har det været indtil vor Tid, da først for en halv Snes Aar siden det moralske Krav, Beboerne af No Sogn kunde have paa at faa deres egen Kirke, er sket Fyldest. Her var det Bønderne, som gennem Aarhundreder maatte lide for en Præsts venskabelige Omgang med Adelsfolk. Ved en anden Lejlighed var det alle de senere Præster, det kom til at gaa ud over, nemlig i Boslunde ved Skælskør; der var Hr. Iver Hansen Munk, den „lystige Præst“, som han kaldtes, bleven Sognepræst i Midten af det syttende Aarhundrede; han var en begavet Mand, ivrig Samler af danske Ordsprog og tillige bekendt for sin opofrende Virksomhed overfor sine Sognefolk i Svenskekrigen, hvorom nærmere nedenfor. Men han var tillige en lidenskabelig Kortspiller og var som saadan kommen svært i Lag med Herremanden Jørgen Daa til Borreby; her spillede han en Nat saa højt Spil, at han tabte 125 Daler, som han selvfølgelig ikke havde;

da han saa henad Morgenstunden kom hjem, fandt han tilmed sin Præstegaard nedbrændt. Jørgen Daa eftergav ham Gælden af Hensyn til det Tab, han havde haft ved Ildsvaaden, imod at han skulde betale Renterne til Sognets fattige. Denne Afgift gik efter Hr. Ivers Død over til at blive en Gæld paa Embedet, og saaledes maatte i to hundrede Aar Præsterne i Boslunde bøde for Hr. Ivers Spillegæld.

Var det end ofte uhyggeligt, naar Præsterne vare i Strid med Adelsmændene i deres Pastorat, var det tilvisse heller ikke heldigt, naar Forholdet imellem dem blev altfor venskabeligt, eller naar Præsten søgte at hamle op med Adelsmanden; de fik da ofte Stenene i Øjnene, naar de saaledes vilde spise Kirsebær med de store, der mangen Gang mente at kunne tillade sig adskillige Friheder overfor Præsterne, som jo maatte finde sig i meget fra de adelige Herrers Side, og saa endda sige Tak til.

I social Henseende var der mellem de to Stænder en gabende Kløft, som det var meget vanskeligt at komme over; naar en borgerlig født Præst, hvad en sjælden Gang indtraf, blev gift med en Dame af adelig Herkomst, skulde der gives kongelig Tilladelse til Ægteskabet; saaledes viedes 21. Juni 1640 den daværende Rektor i Odense, Professor Henrik Pontoppidan, senere Præst i Vejle, Stamfader til Familien Pontoppidan, til Frøken Anna Krabbe. Datter af Adelsmanden Laurids Krabbe til Oldenæs. — Præsten Torbjørn Eriksen i Sønder-Næraa paa Fyn bar sig 1637 resolut ad, idet han rømmede ud af Landet med en adelig Frøken af Familien Banner; hendes Fader ejede en Gaard i Sognet, og paa den Maade har han vel stiftet Bekendtskab med hende, hvem den adelige Slægt ikke har villet tillade ham at ægte; de droge til Tyskland, men hvad der siden blev af dem, vides ikke.

VIII.

Forholdet til Embedsbrødre og foresatte. — Kalenter. — Selskabelighed.

Ikke alene kunde det træffe, at Præster kom i Skænderi med deres Embedsbrødre, men det udartede endog undertiden til Haandgribeligheder; at der kunde finde blodige Slagsmaal Sted mellem Præsterne indbyrdes, se vi af, at det 1592 paa Fyns Landemode bestemtes, at hvis en Præst saarede en anden med Sværd, skulde han for Brødrenes og Biskoppens Dom; naar en slog en Embedsbroder med Næven eller fornærmede ham med Ord, skulde han, hvis det var i privat Selskab, bøde en Daler; men var det i offentlige Forsamlinger, eller hvis Præsteskabet fra en Egn var samlet, skulde han bøde seks Daler. At en saadan Bestemmelse er bleven truffen, viser os jo, at slige Slagsmaal mellem Præster forudsattes som ikke utænkelige, samt at de, hvor utroligt det end lyder, dog virkelig have fundet Sted. Toppunktet i saa Henseende naaedes dog 1627, da Præsten Johannes Andersen i Skærbæk i Sønderjylland dræbte sin Embedsbroder Kristen Billum i Brøns med sin Pennekniv, efter hvilken Bedrift han fandt det raadeligst at flygte ud af Landet; da hans Hustru imidlertid ved Vidner godtgjorde, at det var sket af Nødværge, fik han ved Kongebrev Tilladelse til at søge

Kald udenfor de jydske Stifter. Det var ellers nær ved at kunne have gaaet lige saa galt til oppe i Vendsyssel, hvor Præsten i Rubjærg Peder Kristensen Olsdorf 1668 blev overfalden af sin Kollega i Saltum Erland Hansen Dyssel, og „uden egen Skyld med fem Knivslag og farlige Saaremaal gruelig bekadiget". Mærkværdigt er det, at Dyssel alligevel fik Lov til at forblive som Præst i Saltum, indtil han endelig syv Aar efter blev afsat paa Grund af mange forargelige og grove Forseelser; muligvis blev han senere Præst i Jønkøping. I det Hele taget synes Svenskerne at have været temmelig lette at tilfredsstille, idet flere Præster, som her i Landet vare blevne afsatte, fandt en hurtig og god Ansættelse i Sverrig, især vel i de skaanske Provinser, hvor man for Sprogets Skyld har lagt en særlig Vægt paa at kunne ansætte dansktalende Præster.

Dog, selv om en Præst har været oppe at toppes og at nappes med en Embedsbroder, har dog dette vist ikke i høj Grad forringet det venskabelige Forhold, der i Reglen fandtes mellem Præsterne indbyrdes, naar kun ikke Sognegrænserne overskredes; thi deri taaltes, som før anført, ikke Overgreb. Det er en hel Sjældenhed, naar det 1585 anføres om Præsten i Asperup ved Middelfart, at han laa i Strid med alle Herredets øvrige Præster, hvem han havde kaldt vildfarende Lærere. I Købstæderne, hvor der var flere Præster, træffe vi oftere Rangstridigheder mellem Præsterne, og især mellem deres Hustruer, ja endog mellem Tjenestepigerne, der hver tog sit Herskabs Parti, angaaende de øverste Stolestadepladser, saa de stod og skubbedes i Kirkestolene, ja det er endog gaaet til Haandgribeligheder; ligesaa mellem Præster og Borgmestre om Rang, Gang og Sæde, f. Eks. i Processioner, hvilke Stridigheder, der fore-

komme vor Tid i lige Grad latterlige og forargelige, undertiden endog bleve indankede for Kongens Afgørelse.

Ogsaa til deres foresatte plejede Præsterne at staa i et godt Forhold; kun holdt de ikke af, naar en ung Mand var bleven valgt til Provst. Præsterne havde Ret til at udvælge Herredets Provst, dog saaledes, at ved Stemmelighed gjorde Biskoppens Stemme Udslaget; i Reglen valgtes den ældste, stundum en gammel Mand, der havde en Kapellan, som da besørgede de præstelige Forretninger, medens den gamle kun varetog Gerningen som Provst; men hvor der i et Herred laa en Købstad, var det ikke ualmindeligt, at dennes Sognepræst tillige fik den Forrang at fungere som Provst, selv om han var ung. Der er et Tilfælde af et Skænderi, i hvilket Præsten forekastede sin Provst hans Ungdom, men Provsten sagde: „Bedre en ung viis end en gammel Nar“. Dog skal den første lutherske Præst i Danemarre paa Lolland, Rasmus Tortsen, engang have været nær ved at blive afsat, fordi han havde skældt sin Provst ud for et „Hængenod“; men der blev gaaet i Forbøn for ham. Efter Enevældens Indførelse kom Provsterne til at fungere som Skifteforvaltere i gejstlige Dødsboer; de skulde forestaa Auktionerne efter afdøde Præster, hvorved der sparedes Enker og Børn betydelige Udgifter; dog maatte Provsterne ikke selv raabe Sagerne op, men skulde tage en anden Person til det. — Ligeledes havde Provsterne, eller i deres Forfald en anden Præst, der blev konstitueret, den Forret at besørge kirkelige Forretninger i Præsternes Familier, og de fik da Offeret derfor; saaledes maatte en Præst ikke, undtagen i Nødsfald, døbe sit eget Barn eller vie sin egen Datter; det ansaas i alt Fald ikke for passende. Men det tager sig ikke godt ud, naar man i gejstlige Skifteretsprotokoller

ser, at Provsterne have forlangt, eller dog modtaget, forholdsvis betydelige Honorarer for Ligtaler, de havde holdt over en Præst, hvis Enkes og Børns Kaar de maatte vide som oftest var højst kummerlige. — 1698 var der i Stavanger Stift Strid mellem Sognepræsten Belitz og hans Provst Feif; Biskoppen fik de stridende Parter forligte i Bispegaarden; men da Forliget næste Dag skulde underskrives, havde Hr. Belitz forladt Byen. Da Provsten, i Egenskab af Skifteforvalter, med to Præster kom til Belitz for at registrere efter hans Hustrus Død, modtog han dem med de Ord: „Hvad er det for Natteravne, der komme og forstyrre Folk i deres bedste Søvn“? Da Provsten senere sagde, at han ikke kunde være fornøjet med de fire Daler, han havde faaet for Ligtalen over Præstekonen, svarede Belitz: „I stod der og vævede noget Tøj sammen; I havde gjort langt bedre, var I bleven hjemme; skulde jeg ej have gjort det langt bedre, da maatte Fanden tage Kæften“. Til de medfølgende Præster sagde han; „I kan skydse jer selv hjem, og drag saa Fanden i Vold — I staar nu længe nok og gaber“.

Til Kapellanerne, som Sognepræsterne mere eller mindre frivillig, eller maaske rettere, mere eller mindre nødtvungent, havde antaget, var derimod Forholdet ikke altid det bedste, selv om Præsten var Fader eller Svigerfader til sin Kapellan. Naar en Sognepræst havde „opladt“ sit Kald til en yngre Mand, altsaa paa en Maade var gaaet paa Aftægt, var det dog den gamle, der virkelig blev betragtet som fungerende Præst, selv om han i aarevis ikke havde andet med Embedet at gøre end at hæve Indtægten; og jo mere det har været imod en Mands Ønske at faa „imponeret“ (paalagt) en saadan Medhjælper, med desto mindre Sympati har han modtaget ham, med desto mere

kritiske Øjne har han betragtet ham og hans Færd, og med desto mere kritiske Øren har han hørt paa hans daglige Tale og paa hans Prædikener, der maaske stode i temmelig stor Modsætning til den Forkyndelse, den gamle havde ydet i sine Velmagts Dage. Naar nu en Præstegaard, hvis Beboelseslejlighed i Forvejen kunde have været indskrænket nok til een Husstand, skulde til at afgive Rum til to Familier, kunde der af forskellige Grunde let opstaa Rivninger, idet de saaledes skulde bo under Tag sammen. Den flere Gange omtalte Elias Biener, der paa en mærkelig Maade fik Verst Præstekald opladt, stod saaledes i et meget daarligt Forhold til den ældre Præst Søren Nielsen Gamst og især til dennes Hustru Karen Hansdatter; 21. September 1693 var han for Provsteret i Leirskov Præstegaard som beskyldt for gentagne Gange uden skellig Grund at have afvist hende fra Nadveren, og fordi han havde ladet sin Tjenestekvinde Anne Albertsdatter føre Tingsvidne om, at hun havde set, hvorledes Hr. Sørens Hustru havde taget Skarpretteren ind i Huset til sig, hvorved hun var kommen i ondt Rygte, „ligesom hun noget utilbørligt med hannem skulde have begaaet, hende og hendes hæderlige Familie til ikke ringe Beskæmmelse“. Sagen jævnedes dog, i alt Fald tilsyneladende, for denne Gang, idet Hr. Elias erklærede, at naar han havde afvist hende fra Sakramentet, var det kun, naar hun ikke i god Tid havde meldt sig til Absolution; og hvad denne Historie med Skarpretteren angik, saa lod han hele Skylden falde paa sin ovenomtalte Tjenestepige, der imidlertid var rømmet bort fra sin Kondition. Hr. Søren Gamst var selv tilstede paa sin Hustrus Vegne, medens denne i Almindelighed, og for ham i Særdeleshed, lidet opbyggelige Sag ageredes. Hvorledes det daglige Forhold mellem de to Familier har

været efter et saadant Sammenstød, vil enhver let kunne slutte sig til.

Naar Kapellanerne skulde have en fast Løn af Sognepræsterne, altsaa vare personelle Kapellaner, for hvem Kaldet ikke vare „opladt“, vilde den gamle Præst ofte nødig til at rykke ud med Pengene; en Mand, der 1697 blev Kapellan i Boddum i Thy, maatte saaledes drage bort, da han, som det hedder, „ingenlunde kunde der paa Stedet forblive formedelst Præstens Surfittighed og utilbørlige Begegnelse“. Det skulde heller ikke fremme godt Forhold, naar en Præst, der havde begaaet Daarligheder, blev sat under Formynderskab af Kapellanen, der tillige var hans Svigersøn. — Især har det været i Kirken, naar den gamle Præst har følt sig overfløjet af den unge, at han ikke har kunnet styre sig, saa det, skønt Agtelse for Stedet jo netop burde afholde fra sligt, er gaaet fra Ord til Haandgribeligheder. En Præst blev saaledes dømt til at gøre sin Kapellan Afbigt, fordi han i Kirken havde skældt ham for en Løgner, kastet Alterbogen til ham i Prædikestolen og revet den fra ham igen, saa Bladene fløj omkring i Kirken; et andet Sted gik en Pinsedag Sognepræsten, der var vred paa sin Kapellan og intet Offer undte ham, op til Alteret, da et Par Mennesker havde ofret, og viste dem alle bort, idet han forbød dem yderligere at ofre, hverken til ham eller til Kapellanen, men sagde, at de kunde ofre til Kapellanen i Krohuset, og til ham selv hjemme i Præstegaarden.

Er der saaledes ogsaa flere Eksempler, som vilde kunne anføres paa et mindre godt, for ikke at sige daarligt, Forhold mellem Præst og Kapellan, er det dog vist som Regel gaaet ganske godt, idet baade den affældige Præst har følt, det virkelig var det heldigste, at han havde faaet

en Medhjælper, og Kapellanen har haft saa megen Agtelse for de graa Haar, at han har fundet sig i meget fra den gamles Side, rimeligvis i Tanken om, at den Tid ogsaa kunde komme, da han var en nedgaaende Sol.

Hvad der meget bidrog til det gode Forhold mellem Præsterne, var dels den Omstændighed, at Gejstligheden i samme Egn oftere dannede ligesom een stor Familie, idet alle vare knyttede til hverandre enten ved Slægtskabs- eller Svogerskabs-Baand, dels de Forsamlinger, „Kalenter“, som de holdt, og ved hvilke ikke alene Selskabeligheden fremmedes, men Stridigheder udjævnedes paa en venskabelig Maade, og Forhandlinger førtes om forskellige kirkelige Sager og om Præsternes egne Anliggender, saa de skulde hjælpe til broderligt Samkvem mellem Præsterne indbyrdes, samt til at fremme Enshed i Lære og Ceremonier; det var altsaa noget lignende, som hvad vor Tid kalder „Konventer“. De stammede egentlig fra den katolske Tid, og fra den Tid af var paa enkelte Steder henlagt „Kalentegods“, af hvilket Udgifterne bleve afholdte; for største Delen inddroges dette ved Reformationen, men man kan dog endnu undertiden i Opslag om ledige gejstlige Embeder se anført blandt Indtægterne en Post om „Kalentepenge“. Navnet hidrører efter al Sandsynlighed nærmest fra det latinske „Calendæ“, den første Dag i hver Maaned, paa hvilken Dag disse Møder almindelig holdtes. I Erkendelsen af, hvor meget godt der kunde virkes ved saadanne Møder, søgte Biskopperne i Begyndelsen af den lutherske Tid at fremkalde dem, hvor de vare gaaede af Brug eller aldrig havde været holdte. Det synes, at der har været tillagt Kalenterne en vis dømmende Myndighed, om ikke juridisk, saa dog faktisk; til et Kalente i Lyngby havde saaledes en Bonde stævnet Præsten i Hersted for Provstens og Brødrenes

Dom; saadant synes oftere at have været Tilfældet. 1591 bestemtes paa Sjællands Landemode, at der ved det kommende Kalente i Mern skulde stiftes Forlig mellem Præsterne i Præsto og Udby, og at den af dem, der først brød Forliget, skulde give Kalentebrodrene en halv Ame Vin. Kalenterne skulde, efter Bestemmelserne kort efter Reformationen, holdes i Kobstæderne hver Maaned, paa Landet noget sjældnere, men dog to tre Gange aarlig; Peder Palladius giver flere Regler om dem, hvorledes Præst og Degn skulde komme sammen med deres Embedsbrødre, for at de altid kunde vide, hvad de endrægtelig med hverandre havde at lære Folk, saa de i alle Maader kunde skikke sig efter Ordinansen, ligesom det paalagdes dem at handle med hverandre om Lærdom, Levned, Ceremonier og alle andre Ting vedkommende Religionen; men Reversen af Medaillen findes allerede hos Palladius, idet han omtaler, at „det ikke kunde gaa værre til ved Bakkanalerne end ved Præsternes Kalenter". Det er vel derfor, at Kalenterne i Sjællands Stift allerede 1559 indskrænkedes til een Gang aarlig, nemlig lige efter Landemodet, da Præsterne skulle komme sammen for af Provsterne at erfare, hvilke intereressante Sager der vare blevne forhandlede paa det.

Ellers have vi, især fra det sekstende Aarhundrede, ikke faa Bestemmelser, udgivne af Biskopper og Landemoder, om Kalenternes Ordning og Indretning, ligesom ogsaa Love og Statutter, vedtagne for de enkelte Herreders Kalenter; og i disse Bestemmelser gaas undertiden i den Grad i det smaalige, som jo Tidsalderen krævede det, at de falde ikke saa lidt i det latterlige. Nogle Bestemmelser anføres her fra forskellige Steder; de fleste Kalenters Forskrifter lignede hverandre, kun med de Forskelligheder,

som lokale eller andre Forhold medførte. Det var foreskrevet, at der skulde holdes Prædiken; efter denne skulde alle Præsterne med deres Koner gaa omkring Alteret og paa dette lægge et Offer til Fordel for fattige Skoleborn i nærmeste Købstad; — hvad en Præst havde hørt om en Kollega, skulde han fremdrage ved Mødet i Kirken; og den, der havde levet eller handlet urigtig, skulde irettesættes; men senere maatte den Sag ikke omtales; — enhver Præst skulde møde, naar han da ikke ved Sygdom eller anden lovlig Grund var hindret; Hustruen skulde følge med, og desuden Degnen, og ifølge en Bestemmelse skulde der dækkes tre Borde, et til Præsterne, et andet til Præstekonerne, et tredje til Kuskene og Degnene; Degnene vare fritagne for at holde Konvent, men de skulde gaa Præsterne til Haande efter Evne; — et Landemode forbød 1567 Præsterne at gøre, hvad det lader til, de tit have haft for Skik, nemlig opsætte Kalenterne for at slaa to Fluer med eet Smæk, nemlig for samtidig at holde Barselgilde eller Bryllup; — 1592 blev en Provst i Hjørring afsat; blandt Klagepunkterne mod ham var det, at han havde forordnet Kalente afholdt en Søndag, hvorfor alle Provstiets Præster havde forsømt Gudstjenesten; — i Statutterne for de fynske Kalenter 1592 er der en Del Bestemmelser om Mulkter for Udeblivelse fra Kalente: 4 Skilling for den, som kom for sent, men dog for Prædikenen; en Mark den, der helt udeblev; 3 Mark den, der skulde prædike, men ikke mødte. Den, der ikke tog sin Hustru med, skulde bøde 1 Mark; 8 Skilling i Bøde for den, som ved Bordet fremdrog de Ting, der burde have været omtalte ved Forhandlingerne i Kirken. En af Præsterne skulde udnævnes til Notarius og som saadan indkræve Mulkterne for Forseelserne. Den, som aaben-

barede, hvad der hemmelig var bleven forhandlet i Kalentet, skulde udstødes, indtil han angrede og bødede; den, som uden Provstens og Brødrenes Samtykke havde Samkvem med den udstødte, skulde bøde 3 Mark for hver Gang, han blev overbevist derom; — 1600 bestemtes, at at der under fem Dalers Mulkt kun maatte bydes fem Retter Mad, og kun gives dansk Øl, godt og velsmagende; — adskillige Landemoder forbød at indbyde andre end Præsterne og deres Hustruer samt Degne og nævner udtrykkelig „Herremænd, Bønder eller Fogder", som dem, der ikke maatte indbydes; ganske naivt anføres som Grund, at „disse kunne udlægge alt til det værste"; — der maatte (1567) ikke indbydes Herremænd og lignende fornemme, da ogsaa for deres Skyld Kalenterne opholdtes i lang Tid, idet man maatte tøve efter dem; Kalenterne skulde holdes med Maadelighed, „foruden Drukkenskab, Spillemænd, Bulder og Bang, Sværgen og Banden"; — 1579 indskærpedes igen, at ingen Herremand, Herredsfoged, Borger eller Bonde maatte være eller kaldes Kalentebroder; „men ellers", føjes der til som en særlig Tilladelse, „hvor der bor nogen god Dannemand i Herredet eller Sognet, maa han bydes til Gæst, naar der ikke er Kalente" (Tak!). — Der haves en Dagsorden for det Kalente, som 1574 holdtes i Lyngby, og saaledes har det vel omtrent været de fleste Steder: 1) Prædiken; 2) Bønner; 3) Beretning om Landemodsforhandlingerne; 4) Meddelelse af Raad angaaende offentlige og private Sager; 5) Hilare convivium (ɔ: lystigt Gilde). Dette sidste fik snart i en foruroligende Grad Overhaand; og af adskillige Tegn se vi, at det ved Kalenterne ikke er gaaet saa ordentlig og skikkelig til, som ønskeligt kunde være; allerede Palladius fandt sig foranlediget til at indskærpe, at Maaltiderne kun maatte

vare fire Timer (!), to til Spisen og to til Drikken (!!). 1566 forbodes det at holde Kalente to eller tre Dage; kun een Dag maatte det vare, og det befaledes, at Omkostningerne skulde være maadelige, ligesom Præsterne skulde være hjemme, „før Sol gik op“, d. v. s. „slap op, gik ned“, som vi sige, altsaa før Solnedgang, hvilket sidste Bud det er faldet vanskeligt at overholde, saa det oftere maatte gentages. — Landemoderne gjorde altsaa, hvad de formaaede, for at hindre Svireri og deraf følgende Ulemper; der klagedes saaledes 1606 paa Sjællands Landemode over, at en fuld Kalentedreng (ɔ: Karl) havde slaaet Degnen ihjel paa Hjemvejen fra Kalente, hvorfor disse herefter skulde holdes ædruelige og sømmelige; Aaret efter bleve de fem hidtil tilladte Retter Mad indskrænkede til fire, og det blev forbudt at købe Kryderier; Kuskene skulde have to Retter med dansk Øl til, „at de ikke skulle være mindre skikkede til Hjemrejsen og brække Arme og Ben paa Vejen“, som det hedder.

En ubehagelig Episode indtraf 1605 ved et Kalente i Ørslev Præstegaard i Holbæk Amt; en Student Laurids Mogensen, der havde sluttet sig nær til Jesuiterne, kom ind i Præstegaarden midt under Kalentet i et besynderligt Optog sammen med to andre Personer; den ene af dem sad i en Vogn og kørte, de to andre red paa begge Hestene. Lavrids Mogensen var iført et Par smalle polske Benklæder af grønt Sparlagen og havde over sig en Kappe, gennem hvilken Hovedet var stukket, samt en lille fyldt Pude paa Hovedet; i Haanden havde han en Tromme, som han hamrede paa. I saadant Karnevals-Optog trængte de tre Personer ind i Præsternes Forsamling og „forstyrrede dem i deres Lektioner, Sang og anden Bestilling, for hvilken de der efter gammel kristelig Sædvane vare for-

samlede“; ja Laurids „sprang endog med Støvler paa op i en Seng, som stod opredt i Stuen og besudlede den med hel Uskikkelighed“. Vel undskyldte han sig bagefter for Retten med, at det var sket i Lystighed og Drukkenskab; men da Retten mente, at det i alt Fald til Dels havde været for at vise Foragt mod det evangeliske Præsteembede og dettes Tjenere, slap han ikke helt naadig fra den Spøg, idet han dømtes til Relegation fra Universitetet, endvidere til, efter i det Kostume, hvori han havde indfundet sig i Præstegaarden, at være ført i Optog gennem nogle af Kjøbenhavns Gader, da at holdes i Fængsel og Lænker i nogen Tid — en ganske mærkværdig Dom!

At denne Jesuit kom ind i Kalentet, have Præsterne jo selvfølgelig været uskyldige i; men nægtes kan det ikke, at Præsterne ofte ved Kalenterne selv have været Skyld i, at disse ere komne i Miskredit paa højere Steder; thi dette „hilare convivium“, der 1574 i Lyngby skulde være Afslutningen paa Kalentet, blev mange Steder den vigtigste Del deraf, idet Maaltidet, med Spisen og Drikken, traadte i Forgrunden. Vi have en Beretning om, hvad der gik med ved det Kalente, Præsten i Everdrup i Sydsjælland efter sin Tur holdt 1598: han havde ladet slagte 1 Kvæghøved, 2 Fedesvin, 6 Lam, 7 Gæs, 20 Høns; foruden dette Blodbad 8 Fade Saltmad; endvidere dansk Hvedebrød $2^1/_2$ Mark, tysk Stegebrød $1^1/_2$ Mark, overskaaret Brød (ɔ: Tvebakker) $2^1/_2$ Mark; 2 Pund Rosiner, 2 Pund Svesker, Safran, Nelliker, Mandler, Peber samt for en Mark hvidt Sukker, Hvedemel i svære Mængder til Sod og Klejner og Kager, 12 Snese Æg, en Otting og to Bøtter Smør, osv. i det uendelige; af Drikkevarer konsumeredes 3 Tønder Rostokker-Øl à 11 Mark, 2 Tønder dansk Øl og 3 Potter Brændevin. Det var tredje Gang

i Hr. Kristen Nielsen Rhuus's Embedstid, at der holdtes Kalente hos ham; og man maa tilvisse sige, at selv om de gode Præstemænd og Præstekoner i Baarse Herred med deres Degne og Kuske have til Kalentet medbragt en god Vilje til at trække tungt Læs, maa man dog undre sig, hvis Evnen har staaet i Forhold til Viljen.

Da noget tilsvarende til Kalenterne, og under samme Navn, fandtes i vort Naboland mod Syd, er det ikke saa besynderligt, at det deraf afledede Verbum „kalendern" er kommet til at betyde, ikke at „holde Konvent", men at „leve overdaadig".

Naar, som anført, Palladius indskærpede, at Bordets Glæder skulde indskrænkes til fire Timer, hvoraf de to skulde være til Spisen, og de to til Drikken, kan man nok slutte, at saadanne to til Drik anvendte Timer ofte have været for meget for Præsterne; det har naturligvis været under Hensyn til saadanne Eventualiteter, at den ovenfor omtalte Bestemmelse blev truffen om, at naar en Præst i offentlige Forsamlinger, eller hvor Præsteskabet fra en Egn var samlet, med Haand eller Mund fornærmede en Kollega, skulde Bøden derfor være seks Gange saa stor, hvis det var sket i privat Selskab. Der haves da ogsaa Bestemmelser, som sigte til at modvirke, at Præsterne skulle blive altfor „øllede" ved Kalenterne, som naar det 1615 i en Beslutning paa Sjællands Stifts Landemode hedder: „I Kalenterne skal ikke bruges „Passeglas" at drikke hele eller halve, men aleneste Kander, med hvilke skal og ikke drikkes hinanden til, men hver tage til, naar han torster, og sætte fra sig igen".

Men paa een Gang, nemlig ved en kongelig Forordning af 1. Maj 1618, bleve Kalenterne strengt forbudne; var det fornødent, at Præsterne skulde samles, som for at

modtage Underretning om Landemodesforhandlinger og lignende, skulde en saadan Forsamling finde Sted i en Kirke midt i Herredet, og uden at noget Maaltid holdtes; de skulde fra Kirken straks begive sig hjem, enhver til sit. — Men dette Forbud imod Præsternes Sammenkomster kunde lige saa lidt overholdes som saa mange andre af Kristian den Fjerdes Forbud; det var dog i altfor høj Grad en Indskrænkning i den personlige Frihed; Kalenterne ere naturligvis vedblevne som tidligere, dog med den Indskrænkning, at den højtidelige Gudstjeneste i Kirken paa Grund af Kongebudet er bortfaldet, hvorimod Præsterne hjemme i Præstegaarden have talt med hverandre om de teologiske og økonomiske Ting, der laa dem paa Sinde, hvorpaa „Hilare convivium“ ikke har manglet; men medens de tidligere Kalenter vare lovbestemte og paabudne, have de senere, der jo egentlig vare forbudne, nærmest været at betragte som private selskabelige Sammenkomster, for hvilke der dog senere, da de atter bleve til temmelig regelmæssig tilbagevendende Møder, oprettedes Statutter, der affattedes for hver enkelt Egn eller hvert Kalente, og som naturligvis ikke i juridisk Henseende havde Lovkraft. Fra Tiden lidt ind i det attende Aarhundrede have vi Bestemmelser angaaende Baarse Herreds Kalent; der var mange Vedtægter om Betaling og Mulkter; Kapitalen skulde være til Hjælp f. Eks. efter Ildsvaade eller langvarig Sygdom; det bestemtes, at hver af Præsterne maatte medbringe sin „Kæreste“ (ɔ: Hustru) eller i dennes Forfald en af Døtrene; Maaltidet skulde være tarveligt, fire Retter Mad: Suppe, Steg, Fisk, Kage — (i vor Tid vilde man ombytte Nr. 2 og Nr. 3); for hver Ret, der var mere, skulde der bødes en Daler til fattige Præsteenker; dog skulde følgende ikke agtes for en

Ret: Salat, Spegesild og hvad andet, der gives til Steg. (Spegesild til Steg!) Der forbodes alle Opsætter af Konfiturer, som ere mere til Overdaadighed end til Tarvelighed osv.

Regeringen, og i det Hele de overordnede, i de Dage, holdt meget af at blande sig i Folks private Forhold, og da vel især i Gejstlighedens; Bestemmelser om Præsternes og Præstekonernes Klædedragt ere før omtalte; her have vi set den kongelige Myndighed tage sig af Selskabeligheden; det er dog et temmeligt stærkt Overgreb, naar det 1579 som en Begunstigelse hedder, at hvor der bor nogen god Dannemand, maa Præsterne have Lov til at indbyde ham, dog ikke naar der er Kalente. Det synes saaledes, som om der virkelig i de gode Aar har blomstret en ikke ubetydelig Selskabelighed omkring i Præstegaardene paa Landet, baade mellem Præsterne indbyrdes, og tillige, idet andre brave Mænd have været Gæster. Naar selv ved Adelsmænds Maaltider Samtalen meget ofte tog en, ikke alene religiøs, men ligefrem teologisk Vending, saa de højeste Problemer bleve satte under Debat, og det samme vides at have været Tilfældet i Borgerstanden, saa endogsaa engang nogle brave Borgermænd kom op at slaas, fordi de ikke kunde blive enige om, enten Troen, Haabet eller Kærligheden var størst, saa maa vi vel være sikre paa, at Samtalerne i Præstegaardene, baade ved Kalenter og andre Lejligheder, først og fremmest have drejet sig om kirkelige Æmner, dernæst om Landvæsen, hvori Præsterne jo maatte være hjemme, samt mellem de kvindelige Medlemmer af Præstegaardene om Husvæsen og Madlavning og alt, hvad dertil hører; Politik og Æstetik, der

nu til Dags afgiver et saa rigt Stof for Samtalen, var omtrent et ukendt Land for Datidens Præstefolk.

Til daglig Brug levede Præsterne meget tarvelig; men saa meget desto rigeligere gik det til ved højtidelige Lejligheder, altsaa omtrent som hos Bønderne i vore Dage: især i Juletiden blev intet sparet af, hvad Huset formaaede; da gik det ogsaa løs med Fester og Selskaber, saa Præsterne undertiden kom galt afsted, naar de for at deltage i en eller anden Selskabelighed slog en Streg over Gudstjenesten om Eftermiddagen paa de sidste af Helligdagene. Men ikke meget vides om disse selskabelige Sammenkomster; Deltagerne have bagefter sjældent brudt sig om at notere, hvad der var gaaet for sig; dog kunne vi, maaske især ved Analogier fra de andre Stænder, nok nogenlunde sætte os ind i, hvorledes det er gaaet til. Vi have af den bergenske Læsemester Absalon Pedersen Beskrivelse af en lille vellykket Fest, som en Præst i Bergen i det sekstende Aarhundrede gav for to Embedsbrødre og en tredje bekendt med deres Hustruer, ialt seks Personer: „6. Januar gjorde Hr. Mads Skytte, som siden drog til Lærdal og havde været Medtjener ved Domkirken i to Aar, for mig Absalon, Hr. Jørgen og hans Hustru, Jørgen Skrædder og hans Hustru, et rundt Gæstebud. Der havde han Diskanterne og Davidsdegnene og gav nok Vin og Øl; og han havde Spillemanden Karl Harpere, hvilken og legte paa sin Skalmeje. Der kom ogsaa Julevagten ind; de fik nok“. — Det kunde nu lade sig opføre i Købstæderne, selv ved et saadant lille Selskab, at Værten lod det oplive af Instrumentalmusik og Sang af Skolens Personer; paa Landet i Præstegaardene maatte man hjælpe sig med egen Sang, som jo dog de fleste Præster vare kendte med fra Barnsben af; da er vel ogsaa Dansen

bleven traadt til Toner fra Kæmpeviserne; eller Præsten har istemmet som et Minde fra Skoletiden sit „Integer vitæ“; eller man har ikke anset det for forargeligt at bruge en af Davids Salmer til at danse efter; især skal den hundrede og ni og tyvende: „De trængte mig haardt fra min Ungdom“ have været meget brugt som Dansemelodi for mere gravitetiske Danse. — Noget overordentlig aandeligt Udbytte ville vi næppe kunne vente os af Selskabeligheden i hin Tid; derfor borge os de Lever-Rim, som bleve fremsagte ved Bordet, naar der blev budet Lever om for at faa Aandrigheden til at blusse op, idet hver af de tilstedeværende maatte fremsige et Par rimede Linier om dette eller hint Dyr med dets Lever som Tema; men da Folk ikke altid turde forudsættes at kunne improvisere, havde menneskekærlige Versemagere lavet Lever-Rim, der endog vare trykte, og saaledes maatte forudsættes at have været hørte adskillige Gange, men dog vist alligevel have vakt Beundring. Der findes saaledes en Bog med følgende Titel: „Halvandet hundrede artige Rim om Leverne; hvorledes man med stor Lyst og Kortvil, baade gejstlig og verdslig, om Lever artig kan rime udi adskillige ærlige Kollatser, Samkvem og Gæstebud. Nu nylig trykt paa Dansk, meget lystig og kortvillig“. Der var altsaa baade verdslige og gejstlige Lever-Rim; det sidste Slags har sikkert mest fundet Indgang i Præstegaardene, hvor det jo ligefrem kunde vække Andagt, naar der blev fremsagt:

Denne Lever er ikke af en Abor,
Jesus blev forklaret paa det Bjærg Tabor.

Denne Lever monne meget liden være,
Guds Ord vi altid skulle elske og ære.

Lever, du est en liden Lem,
Guds Søn blev født i Betlehem.

Samsø, der mod Svenskerne rejste en Landstorm, da de polske og tyske Hjælpetropper kom over til Øen, saa Svenskerne bleve slaaede ihjel for Fode; eller Præsten i Følleslev paa Sjælland Ludvig Hansen Herfort, der som et Slags Fribytter gik paa egen Haand og uformærket skød Svenskere, hvis Lig han bagefter nedsænkede i en Park ved Præstegaarden. I Skade Præstegaard ved Horsens var det Avlskarlen Hans Nielsen, som fik sytten Polakker med deres Underofficer drukne under Bordet; da det var besørget, kastede han sig over dem, svinebandt dem og førte dem ud paa Heden, hvor han skød dem alle til Hobe. — 1658 frelste Præsten Jesse Jessen i Nykjøbing paa Falster ved sin djærve Optræden og sin Aandsnærværelse Byen fra at blive ødelagt af Svenskerne. Da Karl Gustav havde indtaget den, forblev han der et Par Dage, inden han drog over til Sjælland; den var haardt medtaget i Forvejen, og da der yderligere fordredes en betydelig Brandskat, var det ikke muligt for Beboerne at udrede denne, hvorfor Byen skulde have været brændt af den næste Dag, som var en Søndag. De ængstede Borgere havde om Morgenen samlet sig i Kirken med deres Præst, der netop, som han gik paa Prædikestolen, saa en Hob Svenskere komme ind i Kirken, og af deres Dragt kunde han nok skønne, at det ikke var simple Soldater. Han holdt da en skarp Tale om Grumhed og Undertrykkelse, men trods sin brændende Nidkærhed glemte han dog ikke den nødvendige Besindighed. Da han var kommen hjem, fik han Bud fra Kongen, der selv havde været i Kirken, at han indbød sig selv til at være hans Gæst ved Middagsbordet; Præsten sendte Bud, at han frabad sig den Ære, da lidt Ærter og Flæsk var alt, hvad Svenskerne havde levnet ham; men Kongen, paa hvem Ordene fra om Mor-

genen havde gjort et stort Indtryk, kom alligevel. Ved Bordet kom Talen atter paa den Byen tiltænkte Skæbne, og Præsten tiltalte med saadant Fynd og saa indtrængende Ord Kongen, at han lovede at standse de allerede begyndte Voldsgerninger, og Byen var frelst. Det taknemmelige Nykjøbing ophængte paa Byens Raadhus sin djærve Præsts Billede som et Minde for Slægterne om, hvad han havde været for den.

Præsten Niels Nielsen Ysted i Saaby ved Roskilde var omtrent 70 Aar gammel, da Svenskekrigen udbrød; Fjenderne havde ham mistænkt for, at han gav den danske Konge Underretning; de lagde ham paa Pinebænken og mishandlede ham umenneskelig; da dette blev meldt til Kong Frederik, som just havde fanget en svensk General, sendte han Bud til Svenskerne, at de samme Pinsler, som de øvede mod Præsten, skulde Generalen ogsaa komme til at lide. Det hjalp; men Ysted, der havde Navn efter sin Fødeby, som nu kom til at høre til Sverrig, fattede siden et saa bittert Had til Svenskerne, at han ikke vilde tillade, at hans Børn for Fremtiden bare hans Stammenavn, hvorimod han lod dem efter Præsteembedet kalde Saaby.

I det hele taget synes Præsternes Fædrelandskærlighed i de Prøvens Aar, da Danmarks Tilværelse ligesom hang i et Haar, at have givet sig til Kende paa en Maade, der taler til deres Fordel. Dog gør det et uheldigt Indtryk, naar man ser, at Lunds Biskop Peder Vinstrup, en Søn af den sjællandske Biskop af samme Navn, fandt sig saa vel tilpas under det svenske Regimente i Skaane, at han, den forhenværende danske Hofprædikant, lod sig optage i den svenske Adel under Navnet „Himmelstjärna“. Betegnende for ham er, hvad der fortælles, at under Slaget ved Lund 16. December 1676 stod et Maaltid beredt i Lunds

Bispegaard for den af de to Konger, Kristian den Femte eller Karl den Ellevte, som gik af med Sejren; Vinstrup ønskede vel nok, at Svenskerne maatte sejre, da det næppe vilde være behageligt for ham atter at komme under dansk Herredømme, hvorimod Bispinden var dansksindet. Præsten Kristen Jensen Jersin i Aastrup paa Falster blev 1660 afsat, fordi han under Krigen „havde gaaet Fjenden mere til Haande, end det sømmede sig for en kristelig Undersaat, end sige for en Præst“. Dog, sligt har hørt til Undtagelserne; langt flere Præster have været af den Beskaffenhed som Peder Dorschæus i Fredericia, hvis Præstegaard i Krigens Tid blev brændt, fordi han ikke vilde opfylde Fjendens Forlangende at bede for den svenske Konge, idet han sagde, at han havde kun een Gud at bede til og een Konge at bede for.

Det var jo en fuldkommen Opløsningstilstand, hvori Riget befandt sig i den forfærdelige Svenskekrig; og det virkede paa alle Livets Forhold, saavel paa de borgerlige som paa Forholdene i Kirken og i Menigheden; det var, naar man tager Hensyn til, hvad Præsterne havde maattet udrede og senere skulde yde til den danske Regering, en ikke lille Ekstra-Udskrivning, Svenskerne 1659 paalagde enhver Præst i Sjælland, nemlig 50 Rdlr., samt 5 Tønder Mel, at aflevere til deres Magasin i Køge. Idet mange Præster ansaa Tilstanden i Købstæderne, hvor daarlig den end var, for dog at være forholdsvis Tryghed imod den Ødelæggelsens Vederstyggelighed, som de daglig saa ude paa Landet, droge de til Byerne, og en hel Del af deres Sognefolk fulgte efter dem; især blev Elendigheden stor, da det skete, som i Reglen plejer at indtræffe i Krigstid, at Krigen førte pestagtige Sygdomme med i sit sørgelige

Følge, saa der i de tre Krigsaar alene i Haderslev Amt døde 28 Præster.

Det har vist kun hjulpet lidt, at Biskoppen i Ribe af Karl Gustav havde faaet et Varetægts- og Beskærmelsesbrev for alle Stiftets Præster og Provster; maaske det endog har gjort ondt værre, da „Hjælpetropperne“ indfandt sig. I Juli 1659 havde den Ribe Biskop sammenkaldt de Præster fra Omegnen, fjorten i Tallet, som havde søgt Tilflugt i Ribe, for at paalægge dem at besørge kirkelige Forretninger, hver for dem af sit Pastorat, som ligeledes vare tyede ind til Ribe; og det har vel været største Delen af den Befolkning, som endnu var i Live, da det ellers vilde have forekommet rimeligst, at Biskop Peder Kraglund havde givet Hyrderne Ordre til hver at begive sig til sin Hjord. En Præst der fra Egnen, nemlig Hr. Kristen Jærne i Brørup, naaede paa sin Flugt ikke at komme til Ribe, men skjulte sig for Fjenden mellem Gørklints høje Banker i Nabosognet Holsted, og her døde han i stor Elendighed.

Paa Fyn blev Odense anset for at være et efter Omstændighederne dog nogenlunde sikkert Sted for de ulykkelige Præster at henfly til i de trange Tider. Den senere Aalborg Biskop Jens Birkerod, der var barnefødt i Odense 1658, skriver, efter andres Meddelelser, hvorledes man i Odense 1659 kunde se mange, baade gejstlige og verdslige, komme ind i Byen med nogle ringe Pjalter paa Kroppen, som vare dem levnede, men ellers berøvede al Velfærd; mange vare lemlæstede og saare ilde mishandlede paa Legemet, saa de maatte indlægges til Kur hos Badskæren der i Byen. Hans Moders Morbroder Præsten Jørgen Ottesen Seblad i Stenløse blev i en Vogn ført til Odense, liggende i en Dyne, fordi Polakkerne havde givet

ham mange Slag under Fodderne for at afpresse ham Penge, hvorved hans Ben vare blevne sorte og opsvulmede; han levede kun lidt over et halvt Aar derefter. — Fordi det var det almindelige, at Præsterne i Krigens Tid flygtede til Byerne, nævnes ogsaa med særlig Hæder og Tak de enkelte, der bleve hos Menighederne og delte de onde Dage med dem, de havde delt de gode Dage med; saaledes Hr. Niels Lauridsen Riber i Smidstrup ved Fredericia, som med sjælden Iver og Uforsagthed sørgede for sine Sognefolk, der søgte til ham i Præstegaarden som et Tilflugtssted, hvorhen de ogsaa i Pestens Tid bragte deres syge, hvilke han betjente; han stedede de døde i Hobetal til Jorden og fik da ogsaa det Skudsmaal, at han „i alle Maader viste sig som en hæderlig Præstemand og tro Sjælesørger, der led megen Nød og megen Elendighed, ofte blev udplyndret, slaaet og ynkelig mishandlet". — En anden Præst, nemlig Søren Pedersen Prip, som i næsten et halvt Hundrede Aar, fra 1631 til 1680, var Præst i Urlev ved Horsens, havde ogsaa lidt meget sammen med sine Sognefolk i Krigens Dage; men da saa Pesten kom, blev det værre endnu; især i Præstegaarden rasede den; hans Families Medlemmer og alle Husets Folk døde, den ene efter den anden; Naboer og Sognemænd skyede at komme i Nærheden af den pestbefængte Præstegaard; Hr. Søren havde truffet Aftale med en Snedker i et Nabosogn, at han skulde, naar han saa et Signal blive hejst ved Præstegaarden, bringe en Ligkiste hen til et bestemt Sted, hvor da Præsten hentede den for at stede den afdøde til Jorde; tilsidst var han ene tilbage i hele Præstegaarden, han gik da hen paa Kirkegaarden, gravede en Grav til sig selv, hejsede Signalet og kørte hen for paa sin Vogn at hjemføre sin egen Ligkiste, som han imidlertid dengang

ikke fik Brug for, da han overlevede hin Elendighed en Snes Aar endnu. — Atter en Præst tog sig paa en anden Maade af sine Sognefolk; det var den ovenfor flere Gange omtalte lystige Hr. Iver Munk i Boslunde ved Skælskør; han forblev i Præstegaarden, hvor de svenske Officerer stadig holdt til, fordi det selv i Krigens Tid var et godt Madsted; men til Tak for Mad havde de for Skik at tage Skeer og Bægere med sig. Engang var Præsten buden til Maaltid hos en af de fornemme Officerer; da det var forbi, puttede han ganske rolig Ske og øvrigt Sølvtøj til sig; da saa de tilstedeværende gjorde Ophævelser derover, sagde han: „Hvad, er det ikke Skik i Sverrig? saaledes have Svenskerne altid baaret sig ad hos mig!" Han opnaaede paa den Maade, at der straks blev sørget for, at han fik sit Sølvtøj tilbage. Ved den tilsyneladende venskabelige Omgang med Fjenden kunde han i mange Maader være sine Sognefolk til Hjælp, saa de ikke kom til at lide altfor meget under Krigen; ogsaa efter Fredsslutningen hjalp han dem; thi Svenskerne plejede at komme op til ham i Præstegaarden med Udbyttet af deres Plyndringer i Egnen, hvilket han da købte for en billig Pris og samvittighedsfuldt skjulte, til Krigen var endt; da lod han de rette Ejermænd hente, for at enhver igen kunde faa sit tilbage.

Endnu kun nogle enkelte Eksempler paa, hvad Præsterne og deres Familier maatte lide, dels af Svenskerne, dels af Hjælpetropperne, — Eksempler, grebne omtrent i Flæng blandt de Hundreder, som kunde anføres. Ind i Sønderby Kirke paa Fyn trængte nogle Fjender, netop som Præsten holdt Altergang, og vilde med Magt tage Alterkalken fra ham; da han ikke vilde slippe den, men bad om Opsættelse, til den kirkelige Handling var forbi, stak en af Sol-

daterne ham et stort Hul i Siden. — Præsten i Sollinge, ligeledes paa Fyn, blev overfalden paa Landevejen, udplyndret og afklædt, saa han maatte, barhovedet og barbenet, og kun iført nogle Pjalter, gaa til sit Hjem, hvor Fjenderne bagefter pinte ham for at faa at vide, hvor han havde gemt sine Penge; de knebe hans Fingre med Bøsseskruer, sloge hans Hoved med Pistoler og satte et draget Sværd for hans Bryst; men lige lidt hjalp det, han kunde aldeles intet bekende af den gode Grund, at han ingen Penge har haft at gemme. — I Skeby ved Odense var der en gammel Præst, som havde sin Søn til Kapellan; den gamle blev i Krigen to Gange plyndret, en Gang ynkelig pint, og flere Gange blev der skudt efter ham ind gennem Vinduet; begge Sønnens Tommelfingre skar Svenskerne af, saa han hele Resten af sit Liv gik med sorte udstoppede Taftes Fingre. — 26. Januar 1658 døde Præsten Hans Arnou i Sandager paa Fyn; fire Dage efter blev Præstegaarden udplyndret saa grundig, at der „ikke fandtes det ringeste Klædebon, hvormed Enken og fem faderløse Børn kunde hylle deres Legemer uden Skam"; en Søn af den afdøde vilde Voldsmændene tvinge til at vise, hvor Faderen havde gemt sine Penge; han viste dem op i Kirketaarnet; da de vel vare komne ind, var han resolut nok til at slaa Døren i Laas efter dem, hvorpaa han løb alt, hvad han kunde, til Assens; der gav han sig i Latinskole, og atten Aar efter blev han sin Faders Eftermands Eftermand i Sandager. — Præsten Poul Rosenvinge i Føns ved Middelfart blev pint med Skruer paa Fingrene, havde faaet Strikke om Halsen og skulde have været hængt i sit eget Hus, hvis ikke en af hans Tjenestepiger, som endnu havde syv Mark i Behold, havde reddet ham fra Døden med disse Penge; hans Hustru maatte gaa paa sin Fod den lange Vej

til Middelfart og selv hjembære Mel og Brød til Livets Ophold. — Hr. Niels Paaske i Vridsted ved Viborg plyndredes to Gange af Fjenderne, som endog vilde have taget hans Linned af Kroppen paa ham; han døde 1659. — 18. Januar 1660 døde Præsten Mads Hansen i Taars paa Lolland; han havde været uforsigtig nok til engang paa Prædikestolen at kalde Svenskerne „hovedløse Kroppe“; da de fik det at vide, tampede de ham til Straf, og da Tampene vel have været ham tildelte af et oprigtigt Hjærte, er maaske hans Død blevet bevirket, eller i alt Fald fremskyndet, ved disse Tamp. — I Danemarre paa Lolland opsprættede Svenskerne Præstekonens Snørliv, som hun havde paa Kroppen, for at faa fat paa de da brugelige Sølvmaller og Sølvhægter, hun havde deri. — En Præst i Darum ved Ribe blev reddet af sin Hustru; det fortælles, at Fjenderne vilde have hugget Hovedet af ham, men at hun „insinuerede sig hos dem, saa de lod ham leve og tog hende til sig, men at hun dog vidste at liste sig fra dem“. — Der var jo ogsaa ellers Præstekoner, som det i højeste Grad gik ud over, som en i Tommerup paa Fyn, hvem Svenskerne myrdede ved, at de stak Svovl i hendes Næse og saa stak Ild deri. — Præsten i Odense Sperlings Enke fik af en Underofficer et Knivstik i den ene Arm; der gik Koldbrand i Armen, som maatte sættes af; men da hun i Søvne rykkede Bindet af, forblødte hun sig. — Præsten Niels Nielsen Duelund i Torsted ved Ringkjøbing lod i Krigen sin Hustru, som laa i Barselseng, bringe ind i Kirken, da hun der mentes at kunne være mere sikker mod fjendtligt Overfald. — I Nykirke ved Vejle var der en Præsteeenke, som havde Ophold hos sin Svigersøn, den afdøde Mands Efterfølger; hun blev jaget ud af Huset 10. Juli 1659; hendes Datter Præstekonen flygtede til Vejle,

hvor hun døde den 27de samme Maaned, og Manden drog efter hendes Død længere bort, idet han søgte Tilflugt hos en Svoger, der var Præst i Hundslund ved Horsens, men der blev han dræbt i August samme Aar. — Præsten Søren Kristensen Borris i Bork i Ribe Stift blev af Svenskerne saa ilde mishandlet, fordi han ikke kunde opfylde alle deres Begæringer, at han om Natten med sin frugtsommelige Hustru og to smaa Børn maatte flygte fra sit Hjem; i Mørket, til Fods, ja undertiden krybende paa Hænder og Fødder, maatte de tilbagelægge den tre Mil lange Vej til Varde, hvor Præsten døde straks efter sin Ankomst.

Naar Præsterne paa Landet saa og hørte sligt og vidste, at Turen næste Dag kunde komme til dem, — naar Rygtet kom til dem om, at f. Eks. Præsten i Hvirring ved Horsens var bleven slæbt ud af Kirken, bunden mellem to Heste og saaledes slæbt ihjel under store Pinsler, hvorefter hans Lig blev henslængt ubegravet paa Marken — da maa man ikke dømme for haardt om de Præster, der forlode deres Præstegaard og Menighed, som, i alt Fald paa enkelte Steder, næsten uddøde i Krigens Tid, og om, at de søgte til Byerne; ikke heller om den Præst Laurids Eriksen fra Magleby ved Skælskør, som i Fortvivlelse over alt, hvad han havde maattet lide af Svenskerne, gjorde et Forsøg paa at aflive sig ved at styrte sig i Vandet fra Skælskør Bro; det blev forelagt til de højlærdes Kendelse, om det kunde tilstedes ham i Fremtiden at vedblive at fungere som Præst; Universitetet dømte i dette Tilfælde mildt, idet han saavel paa Grund af sit tidligere gudfrygtige Liv og sin dygtige Embedsførelse som for sit melankolske Temperaments Skyld og i Betragtning af de øvrige formildende Omstændigheder fik Lov til at blive i Embedet.

Som en ganske mærkelig og uforklarlig Modsætnig til det almindelige maa nævnes, at i 1658 lod en svensk Oberst hente Tømmer i Mariager Skove og paa egen Regning bygge Vester-Tørslev Stuehus til Hr. Hans Lauridsen, der 1670 døde som Præst her. Yderst sjældent have Fjenderne vist sig saa humane som de, der 1659 kom til Aastrup i Vestjylland, hvor de vilde have plyndret Præstegaarden; men, hedder det, „de fattede et andet Sind, da de saa den gamle graa Hr. Niels“-

---

X.

Gejstlig Rettergang; — Afsættelse; — Slutning.

Der forekommer desværre ikke faa Tilfælde af, at Præster ere blevne afsatte, ja enkelte ere endog blevne henrettede; nogle Eksempler ere ovenfor lejlighedsvis nævnte. Bekendt er det, hvorledes en ulykkelig skaansk Præst Magister Jakob Nielsen mistede Livet; han, der havde faaet den for ham skæbnesvangre Gave at kunne skrive satiriske Vers, var Præst i Skaane, hvor Niels Hvid var Biskop; mod ham rettede han i en Vise, der blev sungen vidt omkring, den Beskyldning, at Biskoppen skulde have stjaalet en Ligsten fra Lunds Domkirke; da Præsten tilligemed nogle andre endog en Aften i Drukkenskab gjorde Forsøg paa at trænge ind i Bispegaarden for at synge Smædevisen og, da det ikke lykkedes dem, sloge med Sten gennem Vinduerne, og en Sten var saa uheldig at ramme Bispinden, blev han stævnet for Retten i Kjøbenhavn, dømt til Døden og henrettet Dagen efter, at Dommen var fældet; det skete 1586; Magister Jakob synes indtil det sidste at have beholdt sin Humor; thi da han om Morgenen kørtes ud til Retterstedet, improviserede han følgende Slutningsvers til Visen:

„Skal nu Mester Jakob lade sit Liv,
for Hanen gal,
saa er dog Biskoppen en Tyv,
for Stenen han stjal.“

I det Hele taget vare ondskabsfuld Bagvaskelse og hemmelige Smædeskrifter, der krænkede ansete Mænds Rygte, almindelige i den Tid. Sligt undgik vel i Reglen Landsbypræsterne i deres mere afsides og mere ubemærkede Tilværelse; men Beboerne vaagede strengt over dem; Sladderen havde frit Løb og kunde let, især naturligvis anonymt, komme til deres foresatte.

En anden gejstlig Smædedigter gik det dog noget bedre; det var Biskop Thomas Kingos Stedson Jakob Worm, Sognepræst for Graabrødre Menighed i Viborg, hvis hensynsløse Satirer vendte sig mod alle Landets fornemme, ja endog mod selve Kongen, og som, da han ved et stort Gæstebud hos Biskoppen, Søren Glud, der var gift med en Søster til Kong Kristian den Femtes Elskerinde Sofie Amalie Moth, dristede sig til at kalde Kongens uægte Børn for Horeunger, blev dømt fra Ære, Liv og Gods, men dog slap med Forvisning til Trankebar, hvor han efter Sigende skal have omvendt mange Hedninger og endog være bleven dyrket som en Helgen.

Saaledes traadte Forvisning til de nys erhvervede danske Kolonier undertiden i Stedet for haardere Straffe, naar enten Familieforhold eller andre Omstændigheder talte for en Formildelse; som Tilfældet var med den berygtede Magister, Provst og Sognepræst i Sønderup ved Slagelse, Ulrik Schnell, der var gift med en Søster til Biskop Hans Bagger, men tillige beskyldtes for at staa i utilladelig Forbindelse med en Søster til sin første Hustru, hvilket efter de Tiders juridisk-teologisk-moralske Begreber var ens-

betydende med Blodskam, og hvilket ikke er saa usandsynligt, da han overbevistes om at have haft tre Børn med sin Tjenestepige; han blev forvist til St. Thomas og fik Ophold blandt Negrene som Skolemester for dem. — I det attende Aarhundrede bleve enkelte Præster forviste til Kristiansø, saaledes Præsten Gerlach i Ry, der vist nærmest maa anses for at have været ikke saa lidt tosset; efter i sine tidligere Embeder flere Gange at have været i Konflikt med Myndighederne blev han engang dømt til en Mulkt paa 5 Rdlr. til Justitskassen; da han ikke godvillig vilde betale denne Bøde, og maaske heller ikke har mægtet at udrede en saadan Kapital, blev det af Amtmanden paalagt Fogden at gøre Udlæg i hans Bo. Fogden indfandt sig da med fire Mænd, men da Hr. Gerlach gjorde al den Modstand, han kunde, og teede sig, som han var gal, lod Fogden ham binde om Hænderne, medens han udførte sin Panteforretning, hvorpaa han vilde lade ham løse; men saasnart Præsten havde faaet Strikken af den ene Haand, satte han sig af al Kraft til Modværge for at beholde den paa den anden, og han vilde paa ingen mulig Maade have den af; hvergang han kom paa Prædikestolen, viste han Haanden frem for saaledes at give til Kende, hvad han uskyldig havde maattet lide af onde Mennesker. Da han fra Biskoppen fik Paamindelse om herefter at arte sig lidt anderledes, idet han ellers kunde vente at blive suspenderet, frasagde han sig selv Kaldet og rejste til Kjøbenhavn for at søge et nyt Kald, men Strikken beholdt han stadig om Armen; da man selvfølgelig ikke vilde give ham et andet Embede, ansøgte han om at maatte blive hængt i den Strikke, han hidtil havde baaret som en Martyr; og tilsidst indgav han til Kongen Andragende om, at der maatte undes ham af

Kongens Skove saa meget Egetræ, at han kunde lade gøre 8 Ligkister til sig, Hustru og Børn, da han indsaa, at de alle nødvendig med det første maatte dø af Hunger; det endte da med, at han blev forvist til Kristiansø, hvor hans urolige Liv endte 1754.

Det er forhen omtalt, at Gulland i længere Tid betragtedes som et brugbart Forvisningssted for Præster, hvis Fraværelse ønskedes af en eller anden Grund; her havnede da ogsaa tilsidst den Mogens Hansen i Errindlev paa Lolland, som 1589 var saa forsigtig at tage for ikke at faa sin Afsked, og som havde til sit Valgsprog: „Min Bordende, Bog og Kande“, hvortil en af Kaldets senere Præster føjede følgende Kommentar: „For sin Bordende en Daare, vederstyggelig blandt de vise; i sin Bog et Svin, rodende blandt Perler; i sin Kande en Kæmpe, stærk blandt de ædruelige“. Og den samme Præst har været saa vittig at tilføje efter Tidens Skik et tredobbelt K, at nemlig med *K*ande plejer at følge *K*ort og *K*ridt, samt at disse 3 K'er, naar de misbruges, frembringe andre 3 K'er, nemlig *K*ede, *K*lammer, *K*ummer. I den rimede Præstekronike for Sognet findes Hr. Mogens omtalende sig selv paa følgende Maade:

„Jeg „Magnus“, det er „Stor“, til Embedet var ringe;
men til et lystigt Lag jeg havde Sind og Mod;
jeg fra Forargelse mig ikke vilde tvinge,
min Hustru var jeg ond, og hun var mig ej god.
For sligt jeg blev betænkt, som Øvrigheden raadte,
fra disse Kirker to slet at afsige mig;
til Rostok drog jeg først, jeg Gulland siden naaede;
der fik jeg Lejlighed og døde kristelig.“

I det Hele taget synes „et lystigt Lag“ ikke alene at have lagt Snarer for den Errindlev Præst, men for ad-

skillige andre Præster, hvilket vi kunne se af, at der 1566 paa Roskilde Landemode klagedes over, „at Præsterne holdt Nattesvir med Bønder og Borgere, med Hofmænd, Adelsmænd og andre“, og Aaret efter paalagdes det Provsterne, at de under Eds Bekræftelse offentlig paa Landemodet skulle angive, om deres Præster „vare Svirebrødre, Menedere, Tyranner hjemme eller andet Sted, om de sloges og bandede i Drukkenskab som afsindige Mennesker“, og Ordinansens Bud bragtes i Erindring, at ingen Præst maatte holde Ølskænk eller Krambod i sit Hus. — 1579 sendtes til Landets Biskopper et Kongebrev, hvori det hedder: „Vi forfare, at mangensteds findes stor Brøst hos Provster og Præster paa Landet og i Købstæderne, idet en Del af dem føre et utilbørligt Levned i idel Drukkenskab. — Vi have set, at i Kristian den Tredjes Tid slog en jysk Præst i Fuldskab en uskyldig Stodder ihjel, men slap med at blive forflyttet til et mindre Kald; i Høja i Skaane kastede Præsten fra Prædikestolen en Bog efter en Bonde og indlod sig drukken i Slagsmaal med sin Provst; den store Ildebrand i Bergen 1582 opstod ved, at en ung Præst, der beruset kom hjem fra et Barselgilde, kastede et tændt Lys efter sin Tjenestepige. — Paa Landemodet i Roskilde 1624 navngav Biskop Hans Poulsen Resen 21 Præster i Sjællands Stift som vitterlig fordrukne og tilføjede, at der var endnu flere, han kunde nævne, men at han for det Aar vilde skaane dem for den Ydmygelse i Haab om deres Forbedring. — 1632 havde et Selskab falsterske Præster været til Fæstens-Øl i Gaabense Færgegaard og der — for at bruge Lensmandens Ord i hans Klage over dem til Provsten — „drukket sig saa overflødig fulde, at de ikke alene have udøst deres ignorantiam i Lærdom og Latin, men paa det sidste ere komne

a verbis ad verbera"; slemt maa det vel ogsaa have været, siden Kapellanen fra Stubbekjøbing var saaledes tilredt, at han maatte blive paa Stedet og sove Rusen ud.

Mærkelig liberal er Palladius's Udtalelse om Drik, at „siden Djævelen skikker os saa mange onde Timer, have vi vel Lov til undertiden at stjæle os en glad Time, ja vel endog at drikke os en Taar over Tørsten". Men naar vi erfare, at Præster ikke engang ved Bispevisitatser kunde tage sig i Agt, men at f. Eks. ved Visitatsen i Føns 1604 baade Provsten fra Middelfart og Præsten fra Asperup vare fulde ved Frokosten; eller naar Biskop Birkerod skriver om Præsten i Jelstrup i Vendsyssel Ole Volstrup († 1706), hos hvem han to Gange var paa Visitats: „Uskikkeligt og fugtigt Levned, Ladhed i Studeringer og andet strafværdigt Væsen; Præsten modtog mig dygtig drukken, men sagde dog, at han ikke havde drukket ud over Tørsten", — saa falder det ikke helt besynderlig, at en ung Mand, der skulde være Kapellan et Sted i Sjælland, før han fik sin Udnævnelse, maatte afgive en Forpligtelse til „at leve saa ædruelig og skikkelig, at ingen skal befinde mig i nogen Drukkenskab eller anden utidig Sædvane med Sværmen, Sus, Snus (mon det skal være det samme som „Tobak"?) eller andet saadant, som det allerede er mig forelagt af mine gode Velyndere, meget mindre lade mig af nogen bedrage til at være Kompagnon ved saadant, som Drikkelag kunde opvække, eller hos nogen, som kunde have ondt Hjærtelag til at vække Splid og Uenighed mellem mig og min Sognepræst."

Skønt Kongen i et Lovbud 1629 truede med Afsættelse af de Præster, som tre Gange fandtes drukne, og et Landemode udstedte den Bestemmelse, at en Præst, der een Gang var beruset under Udførelsen af Embedsforret-

Lever, du est ikke af en Brasen,
Kristus red i Jerusalem paa et Asen.

Denne Lever vil jeg æde og lægge øde,
Kristus for Menneskenes Skyld lod sig føde.

Det maa vel snarest antages, at en af Selskabet har sagt den første Linie henvendt til en anden, der da skulde svare paa Rim, altsaa noget lignende som i en af de endnu brugelige Selskabslege, hvor man siger Begyndelsen af et Ord til en anden, der da skal have Aandsnærværelse nok til i samme Øjeblik at tilføje Slutningen.

Spil have i de Tider næppe været meget kendte eller brugte i Præstegaardene, det skulde da være Brætspil, Skak og Dam; Tærninger ansaas det for upassende for adstadige Borgere, end sige da for gejstlige, at give sig af med; og om vi end have set, at den „lystige“ Præst Hr. Iver i Boslunde spillede Kort, og det endog spillede højt Spil, naar han var sammen med sine Venner blandt Herremændene, saa tør det dog vist forudsættes, at ikke mange Spil Kort have fundet Vej til Præstegaardene omkring paa Landet i det sekstende og syttende Aarhundrede. Det var først senere hen, at Kortspil blev almindeligt i Præstegaardene, hen imod Slutningen af det attende Aarhundrede, altsaa en Tid, der ligger udenfor den Periode, som denne Skildring spænder over; men Lejligheden skal dog benyttes til at minde derom. Ingemann skriver, at „L'hombrebordene bleve almindelige i Præstegaardene paa samme Tid, som Kingos Salmer forstummede i Kirken“, altsaa netop henimod vort Aarhundredes Begyndelse. Formodentlig fra samme Tid har det været, hvad der fortælles, at i et Selskab eller Bal vare blandt andre Stiftets Biskop og en yngre Præst tilstede; Biskoppen sad i et

Sideværelse og spillede Kort, men kigede stundum ind i Balsalen, hvor Præsten drak og dansede; engang spurgte han ham: „Hvad tror I, eders Bønder vilde sige, dersom de saa herind i Aften?“ — Svaret lød: „De vilde sige: Vor Præst er en lystig Fyr, for han danser; men vor Biskop er en liderlig Fugl, for han spiller Kort.“ — Kortspillets Guldalder falder omkring ved Aaret 1800; Werlauff fortæller som en af sine Ungdomserindringer (han var født 1781), at han netop paa den Tid i et Selskab i Kjøbenhavn saa Præsten Manthey ved Petri Kirke, den tydske reformerte Præst og den østerrigske, altsaa katolske, Legationspræst i skønneste Endrægtighed spille L'hombre sammen. Og Biskop Mynster, der selv var en ivrig Kortspiller, fortæller om den Mand, der var hans Provst i Sydsjælland, at han sædvanlig spillede sin L'hombre meget varsomt indtil Klokken 11 om Aftenen; saa satte han med Flid Beter, fordi han kunde vide, at man ellers vilde holde op; naar han da havde faaet Spillet trukket ud til Kl. 3—4 om Morgenen, var han saa tilfreds, som efter en god Gerning; endelig fik han da Parrykken af og Nathuen under Hatten, kom op i Vognen, lagde begge Hænder paa Stokkeknappen og sagde tilsidst, idet Vognen korte: „Naa, i Herrens velsignede Navn, kør saa“!

Der er ingen Tvivl om, at der i Præstegaardene ogsaa ved selskabelige Sammenkomster er skiftet mangt et godt Ord, baade i Alvor og Skæmt, Ord, der maaske have haft blivende Betydning for de tilstedeværende; men Samtaler, hvor aandrige de end kunne have været, naa af let forklarlige Grunde ikke til Efterverdenens Kendskab; mere end til den aandelige Bespisning kende vi derimod til den legemlige, materielle, substantielle; om det sel-

skabelige Liv med Hensyn til Spisen og Drikken er der opbevaret os adskillige Vidnesbyrd.

Naar der i vore Dage hos en Bonde skal holdes en festlig Sammenkomst, er det, i al Fald i mange Egne af Landet, Skik, at de indbudne Gæster, baade af Familien og de, som ikke hore til denne, medbringe Gaver af Fodevarer, som Smor, Flode o. lign., hvilket Vederlag for Fortæringen gaar under forskellige Betegnelser, „Send“, „Faaen“, rimeligvis det gamle „Forn“ (opr. Tempelgave). Men hvad der nu sker i Almuen og allerede der til Dels er ved at gaa af Brug som forældet, er — ligesom saa meget andet — netop det, som vi i de hojere Stænder kende saa godt for nogle Hundrede Aar siden. Da den Aarhus Biskop Jakob Madsen 1642 skulde have en Datter gift, fik han i „Send“ fra Adelsmænd og Præster i Stiftet, — selv om disse vel ikke have været indbudne som Bryllupsgæster, saa have de dog paa den Maade villet vise deres Erkendtlighed overfor den høje gejstlige foresatte — Gaver, der beløb sig til: 4 Hjorte, 16 Raadyr, 42 Harer, 1 Kvie, 22 Kalve, 62 Lam, 14 Grise, 1 Vildgaas, 22 Urhøns, 92 Kalkuner*), 24 Gæs, 37 Høns, 64 Duer, 8 Laks, 64 Brasen, 105 Gedder, 30 Karper, 2380 Karudser, 60 Aborrer, 4950 Æg, henved 2 Tønder Smør,

*) Kalkuner have i tidligere Tid vistnok været langt almindeligere end nu og især været udbredte i Præstegaardene; endnu kaldes de stundum for Spøg „Konsistorialraader“; — mon dette skulde minde om, at de vare saa almindelige i Præstegaardene? eller maaske snarere det, at en Præst, der fik den nu uddøde Tittel „Konsistorialraad“, forudsattes at blive saa opblæst som en kalkunsk Hane. Forøvrigt kaldes selv i Sydtyskland paa enkelte Steder Kalkunerne ofte „Konsistorialraader“.

Nydelse: blandt hans senere Udskejelser findes, at han en Aften var kommen ind til en Kollega i Aarhus, havde sat sig ned, „taget Tobak af sin Lomme, skaaret den og drukket sig to Piber fulde." — Men allerede fjorten Aar senere findes der til en Begravelseshøjtid i Skjoldelev Præstegaard at være indkøbt to Dusin Tobakspiber. — Lægerne advarede imod Nydelsen af Tobak; de mente endog, at ligesom Tobakshovedet blev tilrøget og fik en Skorpe indeni, saaledes bleve samtidig Menneskehovederne tilrøgne og fik en indvendig Skorpe, der gjorde Rygerne til Idioter; det kunde jo da aldrig gaa an; og ligesom det blev anset for temmelig upassende, at nogen røg Tobak, saaledes holdtes det især for anstødeligt, naar en Præst nød den Urt under nogensomhelst Form; det regnedes ligefrem for en Art Udsvævelse. — Paa Roskilde Landemode 1670 dekreteredes, at det ikke tog sig godt ud, naar Præsterne ved Gæstebud lode Tobak ombyde som Dessert efter Maaltiderne; det samme gjaldt om Brændevin; Tobak og Brændevin efter Maaltiderne! minder dette ikke om vore Dages Cigar og Likør til Kaffen? (Ellers blev der ofte budt Peberkager om til Brændevin). — Paa Viborg Landemode 1685 udstedtes følgende Formaning: „Som Præsterne paa Landet høre ilde, fordi de udi offentlige Bryllupper og Værtskaber af en ful Vane smøge Tobak, ligesom Bønder og andre gemene Folk, som ikke en hæderlig Præstemand, der skulde være et Eksempel for andre, vel egner og anstaar: saa skulle alle Præster her i Stiftet alvorlig være paamindede, at de sig fra sligt udi offentligt Samkvem entholde, med mindre de for saadan Forargelse, naar den befindes, offentlig til Provstemode vil mulkteres."

Ligesom vi have set, at Præsterne holdt et nøjagtigt

Regnskab med, hvad der af Fødevarer skænkedes ved Højtideligheder i Familien, saaledes have de ogsaa samvittighedsfuldt optegnet, hvad der skænkedes i Gaver af Sølv, dels forarbejdet Sølv, dels rede Penge — eller naar det gik højt, endog Guld. Pengebeløbene ere anførte og sammenlagte med Værdien af alt Sølvtøj, der var skænket, saa Præsten kan være i Stand til at opgøre af Status, om ikke dog maaske det, der er gaaet med til Festen, har været mindre end Indtægten ved den, saa der alligevel er blevet lidt Overskud, foruden de gode Levninger, af hvilke man skulde tænke, en Familie har kunnet leve højt i mange Tider, selv om en Del af Levningerne, som Skik og Brug var, og endnu er blandt Almuen, blev sendt om til Sognets fattige. — En ganske særdeles fin Bryllupsfest har det vistnok været, som blev holdt 21. Juli 1697 i Tyrsted Præstegaard ved Horsens, hvor ikke færre end tre Biskopper vare tilstede, — en Fest, af hvilken der sikkerlig i lange Tider har gaaet Ry. Brudgommen var Hr. Anders Hutfeld, Sognepræst til Brabrand og Kasted ved Aarhus, og Bruden Jomfru Karen Bentzon, Datter af den afdøde og Stedatter af den daværende Sognepræst i Tyrsted, hvis Broder, Biskoppen i Ribe Anker Ankersen, forrettede Vielsen, medens Brudgommen fulgtes til Kirken af den Aarhus Biskop Johan Braem og den Aalborg Biskop Jens Birkerod, der i sin Dagbog skriver om, at da de havde ofret med Brudefolkene, og Tjenesten i Kirken var forrettet, fortsatte de i Præstegaarden, i en meget stor og hæderlig Forsamling, Bryllupsfesten til noget ud paa Natten. — Et andet saadant notabelt Bryllup var det, som blev holdt netop fem Aar senere (18. Juli 1702) i Gunderup Præstegaard ved Aalborg; ogsaa om dette faa vi at høre af den meddelelseslystne Biskop Jens Birkerod

i Aalborg, hvis efterladte Dagbogsoptegnelser give os saa mangt et Indblik ind i Datidens Liv, især i Præstegaardene. Han og den Viborg Biskop Bartolomæus Deichmann ledede Bruden, som var smykket af begge Bispinderne, til og fra Kirken, hvor Vielsen forrettedes af Biskop Deichmann; „siden sade vi over Bryllupstraktementet til langt ud paa Aftenen; imedens de andre Gæster toge deres Lystighed vare, holdt jeg med velbemeldte Biskop Deichmann inde i en Stue for os selv en lang Samtale indtil sildig ud paa Natten". Forøvrigt fik dette Bryllup et „Nachspiel", som ikke var „artigt": nogle Dage efter fik nemlig Birkerod et Brev fra Deichmann, som klagede over, at om Natten, kort efter Birkerods Afrejse fra Bryllupshuset, vare to af Aalborg Skoles Hørere, ubudne og i drukken Tilstand, trængte ind i Præstegaarden, hvor de „med Klammeri og anden importun Forhold megen Insolens have brugt, og sig for velbemeldte Episcopi Nærværelse enten lidet eller intet undset." Det var jo meget letsindig handlet af de to Adjunkter; men den Tanke ligger nær, at de ved deres Optræden have villet gøre en Demonstration mod den meget unge Biskop og vise ham, hvor lidt de agtede ham, og hvor lidt de brød sig om hans Nærværelse, nu da hans ældre Kollega var draget bort. Deichmann synes at have opfattet Sagen paa samme Maade, og det vilde have været til de paagjældende Høreres største Ulykke, dersom han ikke havde haft et saa godt Sindelag, at han nogen Tid efter gik i Forbøn for dem hos Birkerod, som da igen tog dem til Naade og lod dem faa Lov til atter at tiltræde deres Embeder i Aalborg, fra hvilke de vare blevne suspenderede.

Lignende store Højtideligheder fandt selvfølgelig Sted, naar Biskoppen havde meldt sig til Visitats, og hele Eg-

nens Gejstlighed var indbuden; da var intet for godt, især maaske naar vedkommende Præst ikke følte sig aldeles tryg med Hensyn til Liv eller Lære, da var det bedste ikke for godt. Det fortælles om en Præst, at da Biskoppen havde meldt sit Komme til Visitats og havde skrevet, at han ønskede „modicum bonum“ (ɔ: godt, men tarveligt), var Præsten i en slem Forlegenhed, da han havde glemt sit Latin saa grundig, at han ikke kunde huske, hvad „modicum bonum“ betød. Han henvendte sig da til Degnen; men, hvad enten nu dennes Latin har været af samme Kaliber som hans berømte Kollegas hos Holberg, eller han har villet spille Præsten et Puds, sagde han, at det betød en Føllehale; og hvor ondt det end gjorde Præsten, at skulle skille sit Føl af med den Prydelse, det af Naturen var udrustet med, gjorde han det dog for at delikatere Biskoppen, idet han og hans Hustru trøstede sig med, at det hos de fornemme Englændere var Skik at have saadanne stumphalede Heste. En anden Gang havde man indbildt en Præst, at den lærde Biskop havde den Særhed ikke at have nogen større Fornøjelse end at pudse Lysene; Præstekonen støbte da en Masse smaa tynde Tællelys og stillede om Aftenen en hel Mængde af disse foran Biskoppen; da disse Praase hvert Øjeblik fik lang Tande, trængte de stadig til at klippes; hver Gang Biskoppen tog fat paa Lysesaksen, skubbede Præsten og hans Hustru til hinanden af Henrykkelse over den Glæde, de saaledes for en billig Betaling kunde skaffe deres højærværdige foresatte; da han endelig vilde til Ro og tog et Lys for at gaa til Gæstekamret, fulgte de ham begge dertil, hver med to Lys i Hænderne, og da han i den Illumination vilde sige dem Godnat, rakte Præstekonen de to søvnige Lys hen imod

ham med de Ord: „Aa, et Par Gange endnu, Deres Højærværdighed“! Derved blev det endelig opklaret, at det var en Skælmsmester, der havde spillet dem det Puds at indbilde dem den Mani, Biskoppen skulde have for at pudse Lys. — Atter en Biskop, Tønne Bloch i Odense, kom til en Visitats hos en Præst, der maa have været krakilsk anlagt; han vidste, at Biskoppen ikke holdt af Degne og især var saa fornem, at han ikke kunde lide at spise ved samme Bord som de; Præsten havde da til Visitatsen skrabet sammen alt, hvad han kunde faa fat paa af Egnens Degne; før Maaltidet udtalte han saa, at han nok vidste, Biskoppen ikke holdt af at spise med Degne, men da Præsterne ikke havde bedre Hjælpere end netop Degnene, og han nødig vilde gøre disse Mænd til sine Uvenner, havde han anset det for rigtigst at sætte sig mellem dem, hvorimod han til Ære for Biskoppen havde dækket et separat Bord for ham i den anden Ende af Salen, saa langt borte som mulig fra de uselige Degne; der maatte da Biskoppen sidde og trone i ensom Majestæt. — I 1601 havde Præstefamilien i Aaby paa Fyn ved Bispevisitatsen opvartet med 15 Retter Mad, men fik Skam til Tak; Biskop Jakob Madsen blev vred over den Overdaadighed og skændte baade paa sin Vært og Værtinde og paa alle de tilstedeværende Præster og Præstekoner, som lovede, at sligt ikke oftere skulde ske.

IX.

Lidelser under Krigene.

I det Hele taget synes der i Præstegaardene her i Landet dog at have været forholdsvis Velstand især i det syttende Aarhundredes første Halvdel; men al Velstand kan snart omstyrtes, og det skete ofte i hine Dage, at Krigens Rædsler forvandlede en Præsts taalelige økonomiske Forhold til den bitreste Armod og Elendighed. Krige var der nok af; Danmark hjemsøgtes ofte deraf i det syttende Aarhundrede, og det var Krige, der førtes med en barbarisk Grusomhed, ikke blot overfor de væbnede Modstandere, men overfor det ulykkelige Lands værgeløse Beboere, Adel og Gejstlighed, Borgere og Bønder, Kvinder, Oldinge og Børn. Der er Beretninger i hundredevis om, hvad Præsterne maatte lide i hine Krigstider; men de ligne alle hverandre, saa naar man læser nogle enkelte, kender man ogsaa de øvrige, kun at nogle ere prægede af en Opfindsomhed med Hensyn til Pinsler, der vilde være beundringsværdig, hvis den ikke var saa forfærdelig, ja ligefrem djævelsk.

Der kendes adskilligt om, hvad Præsterne i de tidligere Krige maatte lide: vi vide alle fra vor Børnelærdom, hvor-

ledes i Grevefejden Hans Madsen i Svanninge blev lukket inde i et Skab, hvor han hørte Krigsraadet, der drøftede Planen for Slaget ved Øksnebjærg, og at han efter at have set Lejlighed til at flygte, ved at aabenbare for Johan Rantzau, hvad han havde erfaret, blev en medvirkende Aarsag til, at de Danske vandt Slaget. Kongen belønnede ham kongelig ved at give ham det store Kald Horne paa Fyn. — Da de kejserlige 1627 vare trængte ind i Jylland, fandt de paa at tvinge en Præst til at drikke sig død i Brændevin. Præsten Søren Stephansen i Jelling vilde vise sin Troskab ved at give den danske Hærfører Underretning om Fjendens Planer og Foretagender; da engang Budet, der plejede at gaa med disse Breve, blev opsnappet af Fjenden, fandtes Brevene skjulte i hans udhulede Vandringsstav. Præsten blev naturligvis øjeblikkelig greben og efter een Beretning aflivet; idet Tyskerne hængte ham op paa en stor Krog over Kirkedøren, nogle fortælle, at de hængte ham ved Skægget; efter en anden Meddelelse skal hans Fængsel have været saa haardt, at han ikke kunde udholde det, hvorfor han i Fortvivlelse aflivede sig i Fængslet; Fjenderne toge da hans Lig og hængte det op paa en Høj paa Marken ved den Jærnkrog, der til en sørgelig Amindelse blev indmuret over Kirkedøren; men hans Hustru saa dog Lejlighed til at lade Liget nedtage og skaffe det en hæderlig Begravelse. Skønt der er adskillige Eksempler fra den Krig paa Grusomhed mod Præster, ligesom fra Torstensons Indfald i Jylland 1644, saa overgaas de dog i høj Grad af Beretningerne om, hvad Præsterne maatte lide i Svenskekrigen 1657—60, dels af vore Fjender, Svenskerne, dels og især af vore „Venner“, de polske Hjælpetropper. Man maa

næsten spørge: Hvor skal jeg begynde, og hvor skal jeg ende?

Præsterne paa Island og Færøerne vare ganske vist fri for disse Ulemper; men saa vare de til Gengæld udsatte for Overfald af Sørøvere, der gjorde Landgang og bortførte, hvem og hvad de kunde faa fat paa. Nogle Præster vare borte i flere Aar, indtil de bleve udløste af Slaveriet. Poul Rasmussen var 1625 bleven Præst paa Sydero, men fik sin Afsked 1630; Aaret i Forvejen blev han udplyndret af Sørøvere fra Algier, og ved paa Flugten for dem at styrte ned fra et højt Fjæld blev han sindsforvirret, idet Faldet havde foraarsaget en Forrykkelse af Hjernen, saa han senere ikke kunde lade være at le. Noget lignende som paa disse fjerne Øer indtraf ogsaa med Præsterne paa Smaaøerne omkring i de danske Farvande, naar i Krigens Tid Fjenderne gjorde Strandhugst. Præsten Peder Andersen paa Hirtsholmen blev 1644 bortført af Svenskerne; hans Hovede havde altid været skørt, og skønt han kom tilbage og overtog Embedsgerningen paa sit lille Økald, har denne Behandling sagtens hjulpet til yderligere at udvikle Sindssvagheden hos ham, saa han 1652 blev afsat som afsindig; endelig, 1684, døde Staklen som Lem i Viborg Hospital. — Oluf Pochstein, der 1663—86 var Præst paa Sejerø, var i den skaanske Krig et halvt Aar forjagen af svenske Kapere; 1678 brændte Fjenderne Præstegaarden af. — 1679 blev Præsten paa Anholt Kristen Sørensen Kvist dræbt af Svenskerne, og i den store nordiske Krig maatte Jørgen Sommerfeld paa Anholt tilligemed Øens øvrige Beboere skjule sig mellem Klitterne.

Her følge nogle enkelte talende og malende Træk fra den Tid, da Karl Gustav mente sig i den Grad sikker

paa Danmarks Trone, at han endog udnævnte til Biskop i Sjælland sin Konfessionarius Zacharias Kling, der gav sig til at beskikke Præster til de i Krigens Tid ledigblevne Præstekald i Sjællands Stift og ved Hjælp af sine Ryttere og Soldater indsatte dem i Kirken; adskillige af disse Præster bleve senere efter Fredslutningen afsatte som uværdige; nogle var der, hvis Ordination og øvrige Berettigelse til Præsteembede blev betvivlet og omstridt, saa de for at hente deres Dokumenter maatte gøre en Rejse til Sverrig. — Mest bekendt er vel det, som Præsten i Birkerød Henrik Gerner (død 1700 som Biskop i Viborg) maatte lide, fordi han havde været en af Hovedmændene for det mislykkede Forsøg paa at faa Kronborg tilbageerobret til de Danske. Han var flere Gange bleven udplyndret saa grundig, at det eneste, han ejede, var hans Præstekjole, og om den kastede saa de svenske Soldater Lod; efter at være bleven fængslet og lagt i Lænker, der vejede 36 Pund, blev han lagt paa Pinebænken og pint i den Grad, at hans Fingre deraf vare krogede lige til hans Død; han blev dømt til Døden, og Henrettelsen var bestemt til 19. August 1659; alle Forberedelser vare trufne, han havde taget Afsked med sin Familie og skrevet en Tale, han vilde have holdt paa Retterstedet; men otte Timer, før Eksekutionen skulde have fundet Sted, blev han benaadet, idet Kong Frederik sendte Bud til den svenske Konge, at hvis han henrettede Gerner, vilde han bære sig ad paa samme Maade med en fornem Svensker, der paa samme Tid sad fangen i Kjøbenhavn. Men over Gerners patriotiske Handling og over hans Lidelser maa vi dog ikke glemme andre gode danske Præstemænd, der gjorde Fjenden saa megen Skade som muligt, og som maatte lide derfor; saaledes Niels Hansen Bryde i Koldby paa

ninger, skulde miste sit Embede, har man dog næppe i Virkeligheden taget det saa strængt; sligt kunde i hin Tid hænde den bedste. Det skulde være meget slemt, naar Præster fik mere end en Irettesættelse eller Advarsel for Drukkenskab; og de lærte endda at omgaa en slig Formaning, som Præsten i Spandet i Nordslesvig, der havde givet Løfte om ikke mere at gaa til Kroen, som han tilforn altfor ofte havde søgt; da hans Venner blandt Sognefolkene, der savnede ham ved deres Gilder, gik til Præstegaarden for at faa ham med, og han mindede dem om sit Løfte, tog de ham og bar ham derhen, saa han altsaa ikke kom til at bryde det Løfte, han havde givet om ikke at gaa til Kroen, men sagde: „Det gik an!“ — hvilket netop, i alt Fald i visse Egne, er blevet til et Ordsprog med den Tilføjelse: „Sagde den Spandet Præst, de bar ham til Kroen.“

Dersom nu Præstekonerne vilde tænke, at Drikfældighed var en Lyde, som i Præstegaardene den mandlige Del af Befolkningen var ene om, og at deres Forgængerinder aldrig kunde forfalde til sligt, maa der dog gøres den Tilstaaelse, at slige Tilfælde ere indtrufne, som blot for at nævne et Eksempel: Søren Lauridsen Hütter i Branderup i Nordslesvig var fire Gange gift, fjerde Gang 1671 med Mette Less fra Aabenraa; hun drak sig ihjel ved et Barselgilde.

Den gejstlige Straffelovgivning sætter os mange Gange i Forundring ved sin mærkelige Sammenblanding af Mildhed og Strænghed; som tidligere anført maa vi forbavses over, at Mænd, der ligefrem var berygtede Slagsbrødre, kunde blive aldeles uanfægtede i deres Embeder; men især da over, at Mænd, der havde begaaet Drab, ikke vare fuldstændig umulige som Præster. Ligeledes er det

besynderligt, hvor hurtig mangen Gang Præster, der selv for meget slemme Ting vare afsatte fra deres Embeder, bleve tagne til Naade igen og fik Lov til at søge nyt Kald, i Reglen dog med den Indskrænkning, at det skulde være i et andet Stift. Især i Norge var det en temmelig vanskelig Sag at afsætte Præsterne, hvor simple de end maatte være, da det var meget tvivlsomt, om man kunde faa nogen bedre i Stedet for, eller overhovedet om man kunde faa nogen Præst. — Ved Sjællands Stifts Landemode 1570 dømtes fra Embedet for Overtrædelse af det sjette Bud tre Præster, af hvilke den ene var 70 Aar gammel og havde staaet i utilbørlig Forbindelse med sin Tjenestepige; den ene af disse tre fik dog paa Grund af et tidligere ulasteligt Liv Tilladelse til at faa et andet Kald. — Mærkeligt var det, saa mildt der blev taget paa en Præst i Tryggelev paa Langeland; hans Rygte havde i tidligere Tid ladet meget tilbage at ønske, men han maa formodentlig have haft fornemme Velyndere, der have talt hans Sag paa højere Steder, siden der 1625 udstedtes et Kongebrev, at „Hr. Poul i Tryggelov, som har begaaet Lejermaal, men svoret, aldrig uden een Gang at have haft Omgang med vedkommende Fruentimmer, maa være fri for videre Molestation“; senere overbevistes han om Mened, men blev dog undskyldt; 1641 afsattes han, men fik, mærkværdig nok, næste Aar Løfte om det første ledige Kald; herved maa dog vel underforstaas, „hvor han kunde blive valgt“, og det vides ikke, at han har faaet noget nyt Embede. — Atter en Præst, Jens Pedersen Bering i Udby ved Middelfart — det var en af det vakre Broderpar, der, som anført, kom til Præsten i Verst med en Flaske Brændevin og en Pose Penge — blev 1689 afsat og skulde endda enten rømme Landet eller gaa i Jærn

paa Bremerholm; han var bleven overbevist om at have gjort sig skyldig i falsk Angivelse, Usædelighed, Drukkenskab og Forsømmelse af sit Embede; at en Mand med hans Fortid og med den Dom, der var fældet over ham, alligevel bagefter kunde blive Præst, ganske vist kun residerende Kapellan, taler ikke til Gunst for den sædelige Alvor, der skulde kunne ventes hos den øverste Kirkestyrelse.

Hvad man derimod ikke saa gennem Fingre med, var, naar en Præst kom til at begaa en eller anden Forseelse ved Daab eller Nadver; i det sekstende Aarhundrede kom Provst Peder Mausing i Borum og Lyngby ved Aarhus til i Lyngby Kirke at døbe et hjemmedøbt Barn om igen; Straffen blev, at Anneksgaarden i Lyngby blev frataget Embedet, saa hans Efterfølgere maatte lide for hans Uforsigtighed. Men især gik det tit for sig, at en Præst kom til at forse sig ved Uddelingen af Nadverens Sakrament, f. Eks. at uddele Vinen før Brødet; den Stakkel var aldeles sikker paa Afsættelse uden Naade og Barmhjærtighed, og naturligvis uden Pension. Da Præsteskabet i Ribe Stift i Midten af det syttende Aarhundrede afgav sin Betænkning over den ny Reces, blev det foreslaaet, at den Straf, som skulde ramme de Præster, der paa den Maade af Svaghed kom til at forse sig, skulde, naar de ellers vare brave Mænd, formildes til en Pengebøde og offentlig Afbedelse fra Prædikestolen; det læmpedes nu ogsaa noget henimod Slutningen af det syttende Aarhundrede.

Men netop paa den Tid indtraf et Tilfælde, der drog Straf efter sig, og det en Straf, som kom til at gaa ud over uskyldige; i Skamby paa Fyn var i April 1697 Sognepræsten pludselig bleven syg, og Nabopræsten fra Søndersø skulde forrette Tjeneste for ham; ved en Fejl-

tagelse var der den Dag blevet hældt fransk Brændevin (Cognac) i Alterbægeret, og et helt Sæt Kommunikanter havde nydt deraf, inden den fungerende Præst bemærkede det; Provsten havde søgt at faa Sagen til at gaa i Glemme ved ikke at indberette den, men fik Utak for sin Villighed, idet han af Landemodet blev idømt en Mulkt; det samme rammede baade den fungerende Præst, Stedets syge Sognepræst og Degnen, der endogsaa var suspenderet i nogen Tid.

Forseelse ved Nadverens Uddelelse, og saa den Omstændighed, at en Præstekone nedkom for tidlig efter Brylluppet — hvorover Biskopperne vaagede, kan man sige, med Almanakken i Haanden — vare de sædvanligste Grunde til Præsternes Afsættelse; men i sidstnævnte Tilfælde fik Præsten i Reglen Tilladelse til at tiltræde sit Embede igen efter nogle Maaneders Forløb og efter overfor Menigheden at have gjort Afbigt.

Jo længere Præsterne boede fra Kjøbenhavn, og jo mindre Kontrol de altsaa mente at være underkastede, desto større har ogsaa Fristelsen været til at skeje ud; og skønt det, som anført, kunde være noget voveligt at afskedige de norske Præster, har der dog været Tilfælde, hvor man har ment, at bedre var det ingen Præst at have end den hidtilværende. I Stavanger Stift blev 1590 en Præst dømt til som Løgner at miste Embede og Ære; hans Kone til som en Hore at „miste sin Hud" (ɔ: piskes) og rømme Riget. En mærkværdig mild Dom, nemlig 4 Daler til Stavanger Hospital, fældedes over Anders Einarsøn, Sognepræst i Kvindesdal, fordi han uden Trolovelse og Lysning havde taget en Kvinde til sig og derpaa sendt hende hjem igen, „fordi hun havde onde Saar paa sine Ben".

En af de Afsættelser, der har vakt mest Opmærksomhed

her i Landet i det sekstende Aarhundrede, har vistnok været Præsten, Magister Hans Jørgensen Sadolins i Thoreby paa Lolland; han var Søn af Reformatoren, den første fynske Biskop Jørgen Sadolin, var gift og havde allerede en voxen Søn; han var en lærd Mand og anset for at være en af Tidsalderens ypperste Digtere, der endog 1570 af Kongen havde faaet Diplom som lavrbærkronet Digter. 1576 blev han af Landemodet afsat fra sit Embede, fordi han havde indladt sig i løsagtig Forbindelse med en adelig Jomfru Anna Baad i Maribo Kloster. Utilfreds med Dommen drog han ud af Landet og begyndte en Pennefejde mod den Mand, som han ansaa for sin Avindsmand, nemlig sin Faders Efterfolger, Biskop Niels Jespersen; han fik Lov til at faa sin Sag optaget til fornyet Undersøgelse af andre Dommere, nemlig Professorerne og et Par Rigsraader; men Dommen faldt nu saa ugunstig ud for ham, at han, foruden at faa den tidligere Dom stadfæstet, endvidere fik det Tillæg til sin Straf, at han skulde hensættes i Sorø Klosters Fængsel. — Jomfruerne i Maribo Kloster synes i den Tid ikke at have haft det mest pletfri Rygte; de stode ogsaa i Forbindelse med den berygtede Præst Jens Nielsen i Hunseby, som synes at have været en saa stor Skurk, at det maa undre os, han ikke blev hængt. Han tiltog sig aldeles egenmægtig Bestillingen som Knud Urnes Foged paa Aarsmark (ɔ: Knuthenborg), og i denne Egenskab skaltede og valtede han med alt, hvad der hørte Gaarden til, delte ud deraf efter sin Lyst til sine gode Venner og Veninder, solgte baade Heste, Svin, Korn osv. og beholdt selv Pengene, idet han, da Sagen rejstes imod ham, sagde, at Regnskabet var bortkommet. Det gik saa vidt, at Biskoppen tilsidst maatte skrive til Axel Urne, som opholdt sig hos Kongen, der var i Hertugdømmerne,

at han maatte skynde sig at komme tilbage; thi „dersom han ikke var snar, vilde han finde Reden tom, da Fuglen var flyvefærdig“. Under Sagen imod ham fremkom der da en Mængde graverende Ting, saaledes foruden Tyveri og Bedrageri tillige Løsagtighed, ja endog Voldtægt; paa Professorernes Forbøn tilgav Axel Urne Præsten alt, hvad han havde forbrudt, unægtelig en høj Grad af Lemfældighed, hvis kun en Fjerdedel af Beskyldningerne havde været sande; Sagen er vel den, at Axel Urne har opgivet sit private Søgsmaal mod Præsten for hans Bedragerier; thi skønt intet sikkert forlyder derom, maa det dog antages, at han er bleven afsat fra sit Embede 1566. Uagtet der blandt Præsterne var mange daarlige Personer, som ogsaa bleve afsatte, har Jens Nielsen i Hunseby dog vistnok været et enestaaende Tilfælde af Ryggesløshed ved sin „ukristelige Handel“, som det med et betegnende, men dog mildt Udtryk hedder i Klagen over ham.

Har der saaledes ofte været al god Grund til Afsættelse, synes dog det Tilfælde at være indtruffet 1670, at Præsten Ludvig Herfort i Følleslov blev uskyldig dømt fra sit Kald paa Grund af Hidsighed og Forløbelse mod Tolderen i Kallundborg; det hele skrev sig fra først af fra en Ubetydelighed, nogle faa Mark, Præsten havde betalt, men blev krævet for anden Gang, da han ikke havde været saa forsigtig at tage Kvittering. Det berettes, at der viste sig som en Gudsdom; thi da Dommen var falden, skal han have bedet Gud om ved et Tegn at give til Kende, enten paa ham selv eller paa Modparten, om han var skyldig eller uskyldig; da nu Tolderen ved Nedgangen fra Retten faldt paa Trappen og brækkede sit Ben, vakte denne Sag megen Opmærksomhed, og Kongen, der fik at høre derom, gav Præsten Tilsagn om sin Naade

og Bevaagenhed og lovede ham snart et nyt Embede; det vilde han dog ikke modtage, han vilde kun være Præst i det Kald, han uretfærdig var dømt fra; i Stedet for at modtage et nyt, godt Embede foretrak han at blive boende i sit tidligere Sogn, og til sit Livs Underhold havde han en Understottelse af 40 Daler af Enkekassen. Det var jo unægtelig kun lidt, han havde at leve af i sit Martyrium, og en afsat Præsts Stilling var i Reglen den sørgeligste Tilværelse, som kunde tænkes; undertiden kunde det lykkes en enkelt at komme ind paa en praktisk Levevej, som den Præst i Uldum Jens Kristensen Vandel, der blev afsat 1687, men hvem vi senere træffe som Kromand samme Sted, hvor han tidligere havde været Præst. Han synes altsaa paa en Maade at have været virkelig privilegeret Kromand; anderledes var det med en afsat Præst Morten Jørgensen, som synes at have drevet Værtshushold i Kjobenhavn uden Tilladelse, og det paa en saadan Maade, at det vist har været velfortjent, at han og hans Hustru 1575 udvistes af Staden og Stiftet „for usædeligt Levned med Fraadseri og Drukkenskab, hvorved de havde voldet megen Usædelighed“, hvilket formodentlig med andre Ord vil sige, fordi de havde holdt Bordel og levet af Rufferi. Præsten Kristian Frederik Varde ved Nikolai Kirke i Svendborg blev 1740 afsat paa Grund af gentagen Løsagtighed; senere blev han Trompeter i Odense, og hans omflakkende Liv er formodentlig endt med, at han blev Læge i Lybæk. Hen i det attende Aarhundrede blev Magister Hans Vilhelm Kaalund for Utugt afsat fra sit Embede i Vorbasse; han rejste da til Kjobenhavn, hvor han, som havde poetisk Begavelse, udbyttede denne til Tiggervers, der nok ikke indbragte saa lidt, især da han havde fundet paa at røre gode Menneskers Hjærter

ved poetiske Bønner, i hvilke han bad om Understøttelse til sin Hustrus Begravelse; denne Trafik drev han i et Par Aar, indtil det endelig opdagedes, at Konen befandt sig i bedste Velgaaende.

Udtjente Præster fik i det sekstende Aarhundrede undertiden deres Underhold i Klostrene. Kun yderst sjældent træffe vi, at der tilstodes Præster ved deres Afskedigelse Pension, som Hans Knudsen i Søby og Turup paa Fyn, som efter 1591 at være bleven afsat boede i Assens; skønt han mange Gange var bleven „fordelt“ til Tinge, fik han dog aarlig en Fjerding Smør, en Gris, to Lam og to Daler samt noget Rug og Byg; men det forslog ikke, saa han alligevel maatte gaa omkring for at tigge. I Reglen maatte de leve af gode Menneskers Almisse, og vi finde nogle, som i deres Alderdom vare Hospitalslemmer eller endog ligefrem Fattiglemmer.

Det har saaledes været fire trange Pønitenses-Aar, som Anders Arrebo gennemgik, efter at han 1622 var bleven afsat fra sit Embede som Biskop i Trondhjem, og inden han 1626 af Kongen fik Lov til at blive Sognepræst i Vordingborg. I en meget ung Alder var han bleven Slotspræst, derpaa Sognepræst i Kjøbenhavn; han havde gjort sig saa bekendt som Taler og Digter og var saa yndet ved Hove, at han kun tredive Aar gammel blev udnævnt til Biskop i Trondhjem; derop kom han under fremmede Forhold og under fremmede Omgivelser, der vogtede med alt andet end milde Øjne paa den unge Biskops mærkelige Færden; sligt havde de aldrig tænkt, end mindre set; men han kom dertil, baaren hurtig frem af Lykkens Medbør, og endnu med frisk Vind i Sejlene, i en ung, altfor ung, Alder hævet til en af Kirkens højeste Poster; og saa tilmed livsglad og letsindig, og med det

poetiske Sind, der ikke tager det saa nøje med Formerne, tog han sig ikke i Agt; det kan ikke nægtes, at han mange Gange maatte støde an, især naar man tager Hensyn til den Stilling, han indtog, om det end viste sig, at de fleste af de Beskyldninger, der rettedes imod ham, vare usande. Hvad der blev godtgjort dels ved Vidner, dels ved hans egen Tilstaaelse, var allerede galt nok, som at han ved et Bryllup kastede sin Præstekjole, hvilket i de Tider blev anset for meget usømmeligt, tog Trommen fra Trommeslageren og slog til Dans, drak St. Bentes (ɔ: Benedicti) Minde, dansede og sang Viser dertil, ja endog kyssede et Par af Kvinderne. Da han tilmed ved sin skarpe Tunge og ved sine bidende satiriske Vers, i hvilke han hverken skaanede „de ædelige Fogeder og de rige“, eller „de ædelige Præster og de rige“, eller „de ædelige Drankere og de rige“, havde skaffet sig mange Fjender, og han havde været uforsigtig nok til at lægge sig ud med Lensmanden Tage Thott, maatte hans Fald anses for afgjort; paa Herredagen i Bergen 1622 blev han dømt fra Embedet for sine „Letfærdigheds Bedrifter“; men hans ufrivillige Otium har været i alt Fald en medvirkende Grund til, at han stemte sin Harpe mere fuldttonende, saa han har faaet Tilnavnet „den danske Digtekunsts Fader“; — og Harpen, han slog, var Davidsharpen!

Den, som synes at have haft størst Del i, at Arrebo blev afsat, var vistnok Kongen selv, Kong Kristian den Fjerde, der havde hævet ham og nu hjalp til at styrte ham, især ved sin personlige Nærværelse paa Herredagen i Bergen, hvor Arrebo blev domfældt. Det var ikke godt for nogen at sætte sig op imod Kristian den Fjerdes Ønsker eller gøre ham imod; og han, hvis Levned i Renhed lod meget tilbage at ønske, var ikke at spøge

med, naar en eller anden — her maa vi jo især tænke paa gejstlige — var saa uheldig at vække hans Mishag, og det, hvad enten det var med Hensyn til Liv eller Lære. Det var den Tid, da den mindste Afvigelse fra den stive lutherske Ortodoksi straffedes med Embedsfortabelse, og vedkommende Præst kunde endda være glad, naar han slap dermed, og han ikke som yderligere Tillæg til Straffen dømtes til Landflygtighed eller livsvarigt Fængsel. I de Dage var man langt mere bange for Kalvinister end for Katolikker, og Sjællands Biskop (1615—38) Hans Poulsen Resen, der i saa Henseende ret var en Mand efter Kristian den Fjerdes paa een Gang storslaaede og dog saa smaalige Hjærte, rasede mod enhver, i hvem han endog blot anede en Kryptokalvinist. Mest bekendte ere de Domme, ved hvilke 1614 Præsten ved Nikolai Kirke i Kjøbenhavn Ole Kok og 1616 Fyns Biskop Hans Knudsen Vejle dømtes fra deres Embeder. Det er ganske betegnende, at da Biskop Hans Knudsen Vejle 1615 var bleven anklaget, maatte alle Provster og de fornemste Præster i Fyns Stift under højeste Eder og under Trusel med Livets Fortabelse vidne om, hvad de havde hørt ham tale imod Religionen eller „i andre Maader vor lutherske Lærdom eller Kirkeordning til Forklejning". Disse Møder i den Anledning fandt i Reglen Sted ved Midnatstide, eller dog i det mindste om Natten, saa det minder om Inkvisitionens hemmelige Forhandlinger i natlige Sammenkomster. — Det var paa en Forsamling i Kolding, at Ole Kok domfældtes; Resen, som dengang kun var Professor, var Aktor imod den for Vranglære mistænkte Præst; dennes Sag stod paa Forhaand daarlig, og han selv gjorde den ikke bedre ved sit Forsvar; men det værste var dog, at Kongen, der var til Stede, stadig blandede sig i Disputatsen, og det natur-

ligvis bestandig til Gunst for Resen, saa hvad Kok ikke var forvirret i Forvejen, det blev han, naar Kongen gav sig til at raabe til ham: „Mester Ole, I er galen, I svarer intet ret"; og en anden Gang under Forhandlingerne afbrød han paa sin brutale Maade Kok med det Udbrud: „I siger, det staar i Bibelen; o, hvor har I læst Bibelen de mange Aar, I har været Præst?" Det skulde heller ikke bringe hans Mod til at vokse, at Kongen, da han havde beraabt sig paa Kjøbenhavns Borgere som værende af samme Mening som han, dertil svarede: „Ja, Søfren Tolder haver bedre Forstand paa at smage en Pot tysk Øl end at judicere i disse Sager". — Ole Kok døde nogle Aar efter sin Afsættelse i Stockholm, hvor han havde søgt Tilflugt, ligesom vi finde, at nogle andre afsatte Præster fra Danmark droge til Tyskland, hvor de undertiden fandt en særdeles god Modtagelse.

Til de sjældne Undtagelser hørte det, naar en gejstlig Mand frivillig takkede af fra sit Kald; dog træffe vi det Tilfælde 1577 med Biskop Tyge Asmundsen i Lund, som var ærgerlig over, at en løsagtig Præstekone i Landskrona havde beskyldt ham for at have staaet i utugtigt Forbindelse med sig; skønt han af Retten blev aldeles frikendt, kunde han dog ikke stoppe Munden paa Rygtet; han foretrak derfor at nedlægge sit Embede, og Juledag 1577 holdt han i Lunds Domkirke sin Afskedsprædiken for en talrig Forsamling; han kunde nu ogsaa gøre det, da han, skønt hans vigtigste Indtægtskilde, den af Bispeembedet, standsede, dog ikke behøvede at gribe Tiggerstaven, idet han endnu havde i det mindste Indtægterne af et Kanonikat i Lund.

Ellers var det jo selvfølgelig i de Dage det almindelige, at selv om Præster, ved at „oplade" Kaldet til yngre

Kræfter, helt eller næsten helt havde trukket sig tilbage fra gejstlig Virksomhed, vedbleve de dog af Navn at være Præster til deres Død, og at de da bleve begravne „i en god Alderdom“.

Saaledes rækker den ene Slægt Haanden til den efterfølgende; og skønt adskillige Menneskealdere ere henrundne siden den Tid, disse Blade have søgt at skildre, skønt adskillige Præsteslægter ere gaaede i deres Grave i Kirkernes Kor eller i Læ af Kirkerne under de skyggende Linde, staa Slægterne jo dog ikke isolerede; vi ere et nyt Led i den gamle Kæde. Som Bølgerne følge ustandselig efter hverandre og glide over i hverandre, saaledes gaar jo alt her i Livet i en Bølgegang; det er ikke i det enkelte Menneskes Liv alene, at det gaar opad og nedad og saa opad igen, „nu i Sorrig, nu i Glæde, nu i Fald og nu i Sæde“; men det er samme er Tilfældet i Slægternes Liv, op og ned, og saa atter op. Netop fordi den ene Tid glider over i den anden, idet Fortiden har baaret Nutiden i sit Skød, som Nutiden bærer Fremtiden, netop derfor er det saa vanskeligt at finde det Tidspunkt, der passende kan sættes som Grænsen for en Skildring som den nærværende. Maaske man vil finde, at Aaret 1700 — en Grænse, der dog ikke er slavisk overholdt — er noget vilkaarlig valgt; men ligesom altid Aarhundredstallene staa for Tanken som de store Milepæle paa Menneskeslægtens Vandring, saaledes var det ogsaa omtrent paa det Tidspunkt, at den aandelige Søvnighed, i hvilken den lutherske Kirke til Dels var hensunken i det syttende Aar-

hundrede efter Opvækkelsen ved Reformationen, begyndte at afløses af det fra den pietistiske Retning i Tyskland udgaaende Liv, der atter henimod det attende Aarhundredes Slutning slog over i Rationalismen.

Hvis nu nogen vil synes, at man af det oven anførte maa faa et daarligt Indtryk af Forholdene i Præsternes Hjem og deres Virksomhed for to tre Aarhundreder siden, maa det endnu til Slutning gentages, hvad der blev paavist i Forordet, at det er Skyggesiderne, som falde mest i Øjnene. Mangen Præst, der nu er gemt og glemt, har i hine Tider paa forskellig Maade virket til Velsignelse for sin Menighed; i mange Menigheder omtales endnu med Tak Præster, der have levet og virket i det sekstende og syttende Aarhundrede; Virkningen af deres Gerning har overlevet dem, har ofte endog overlevet deres Navn. Og skal Træet kendes af Frugterne, maa man ikke glemme den Kendsgerning, at over hele Norden netop i hine Tider saare mange lærde og navnkundige Mænd ere udgaaede fra Præstegaardene, hvilket er et godt Vidnesbyrd, Sønnerne aflægge for Fædrene.

INDHOLD.

